

PUBLICATIONES UNIVERSITATIS MISKOLCINENSIS

SECTIO JURIDICA ET POLITICA

TOMUS XL/1 (2022/1)

MISKOLC UNIVERSITY PRESS
2022

PUBLICATIONES UNIVERSITATIS MISKOLCINENSIS

SECTIO JURIDICA ET POLITICA

TOMUS XL/1

MISKOLC UNIVERSITY PRESS
2022

Szerkeszti:
a Miskolci Egyetemi Közlemények
Állam- és Jogtudományi Kari Szerkesztőbizottsága
(Miskolci Egyetem ÁJK, 3515 Miskolc-Egyetemváros)

A szerkesztőbizottság elnöke
(felelős szerkesztő):
HALLÓK TAMÁS

A szerkesztőbizottság tagjai:
BARTA JUDIT (ME ÁJK), HORVÁTH M. TAMÁS (DE ÁJK),
JÁMBORNÉ RÓTH ERIKA (ME ÁJK), KISS LÁSZLÓ (PTE ÁJK),
KORMOS ERZSÉBET (B.-A.-Z. Megyei Főügyészség),
NAGY ADRIENN (ME ÁJK), PAULOVICS ANITA (ME ÁJK),
SÁRY PÁL (ME ÁJK), SZABÓ ISTVÁN (PPKE JÁK)

A szerkesztőbizottság titkára:
LEHOTAY VERONIKA

HU ISSN 0866-6032

TARTALOMJEGYZÉK

I. ELMÉLETI ÉS TÖRTÉNETI TÁRGYÚ TANULMÁNYOK

Nyikes Zita: Vissza a gyökerekhez: A tisztességtelen versenyről szóló 1923. évi V. törvénycikk jelentősége, valamint a jó hírnév és a hitelképesség védelme..... 7

Szentpáli-Gavallér Pál: Az állami főhatalom kialakulása és korlátai, az erdélyi fejedelem és a magyar királyi címet viselő Habsburgok jogköreinek komparatív elemzése..... 18

II. ÁLLAMTUDOMÁNYOK KÖRÉBE TARTOZÓ TANULMÁNYOK

Hojnyák Dávid: Az egészséges környezethez való jog fejlődésének aktuális tendenciái az utóbbi évek alkotmánybírószági joggyakorlata tükrében 43

Nagy Zoltán – Krajnyák Enikő: A digitális cégek adóztatásával kapcsolatos kérdések és problémák..... 63

Lenkovics Barnabás: A család védelmének alkotmányos alapja – II. rész: Emberi jogi és alkotmányos alapok 89

Ungvári Álmos: A véleménynyilvánítás szabadságának korlátozása a koronavírus-járvány idején..... 111

III. BŰNÜGYI TUDOMÁNYOK KÖRÉBE TARTOZÓ TANULMÁNYOK

Páhi Barbara: A női elkövetőkre vonatkozó hazai speciális büntetés-végrehajtási rendelkezések, különös tekintettel az anya-gyermek részleg szabályaira..... 137

Szőke Péter: Végelgyengülésben szenved-e a halálbüntetés? A legsúlyosabb büntetési nem helyzete a világban..... 152

IV. CIVILISZTIKAI TUDOMÁNYOK KÖRÉBE TARTOZÓ TANULMÁNYOK

Halász Csenge: The protection of public actors' right to privacy in the context of the Hungarian judicial practice 181

Orosz Flóra: A szociális farmtevékenység végzésének feltételei és korlátai – szervezeti és pénzügyi keretek..... 195

I.

ELMÉLETI ÉS TÖRTÉNETI TÁRGYÚ TANULMÁNYOK

VISSZA A GYÖKEREKHEZ: A TISZTESSÉGTELEN VERSENYRŐL SZÓLÓ 1923. ÉVI V. TÖRVÉNYCIKK JELENTŐSÉGE, VALAMINT A JÓ HÍRNÉV ÉS A HITELKÉPESSÉG VÉDELME

Back to the roots: The importance of the Act V. of unfair competition in 1923, as well as the protection of reputation and credit standing

NYIKES ZITA *

Napjainkban a digitalizáció terjedésének egyik árnyékhatásaként megszorodtak a hírnévsértések, mert az online tér több és szélesebb körű lehetőségeket biztosít erre. Mindez nemcsak a magán-, hanem az üzleti szférát is érinti. A gazdasági verseny során elkövetett jogsértések ellen leginkább a versenyjog nyújt védelmet. Jelen tanulmány vissza kíván nyúlni a történelmi gyökerekhez, és azt vizsgálja, hogy milyen körülmények között született meg a tisztességtelen versenyről szóló első magyar törvény, illetve hogyan lépett fel a hírnévsértő, hitelrontó magatartásokkal szemben, milyen típusú jogsértésekkel találkozhattunk, mikor még nem voltak a maihoz hasonló technikai eszközök, és hogyan alakult az akkori joggyakorlat.

Kulcsszavak: *tisztességtelen verseny, jó hírnév sérelme, hitelrontás, üzleti tisztesség*

Nowadays, as the shadow of the spreading of the digitalization, the number of reputation harms has been increased due to the opportunity available in the online space. The harms appear not only in the private sphere but the business area, too. The competition law protects against the violation of law in the economic competition. This paper reaches back to the beginning and it studies the circumstances of the birth of the first Hungarian act against unfair competition. Also, it looks at how it regulated the actions harming reputation and credit standing; when any tools similar to modern technics were not available yet; and what was the practice of law managed that time.

Keywords: *unfair competition, harm of good reputation, libel, honest practice in commercial matters*

---

* DR. NYIKES ZITA
PhD-hallgató
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Kereskedelmi Jogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
znyikes@yahoo.com

1. A tisztességtelen versenyről szóló 1923. évi V. törvénycikk megszületése

A XX. század gyorsan fejlődő gazdaságában a vállalkozások közötti verseny is felerősödött, egyre erőteljesebben jelentkeztek olyan magatartások, amelyek az üzleti életben kialakult tolerancia küszöbét átlépték. E magatartások nemcsak a versenytársakat sértették vagy károsították meg, hanem a tisztességtelen módszereket alkalmazó vállalkozások fogyasztóit is. Nemzetállami és nemzetközi szinten is megjelent az igény a jogi védelem iránt e „tiszteségtelen” magatartásokkal szemben.

Az ipari tulajdon védelmére Washingtonban 1911. évi június hó 2-án aláírt nemzetközi megegyezések becikkelyezéséről szóló 1913. évi VIII. törvénycikk 10. b) cikke¹ nagy súlyt fektet arra, hogy a szerződő államok az Unióhoz tartozó államokat a tisztességtelen verseny ellen hathatós oltalomban részesítsék. A nemzetközi kereskedelmi szerződések megkötése alkalmával határozott előnyben részesül az az állam, amelynek jogrendje a kereskedelem érdekeit hathatósan védelmezi.

A hazai kodifikációs folyamat fellendítésére jött létre 1915-ben az „Üzleti Tisztességet Védő Egyesület”, amelynek fő célja volt egy egységes törvényi védelem elérése és a tisztességes verseny biztosítása a gazdasági verseny területén.

Jogi rendezettség hiányában a korabeli magyar bírósági gyakorlat nem adott magánjogi védelmet a tisztességtelen verseny ellen. A Kúria 1909. február hó 11-én 4333/1908. IV. p. t. szám alatt hozott határozata szerint: „A tisztességtelen versenyzésből támasztható igények törvényhozásilag szabályozva nincsenek, ennél fogva a per elbírálásánál csakis azt lehet szem előtt tartani, hogy a versenyző versenytársával szemben követett-e el a fennálló törvények által tiltott olyan cselekményt, amely annak kárt okoz.”

Külön versenyjogi törvényes rendelkezések hiányában a magyar bíróságok csak azt vizsgálták, hogy a bepanaszolt magatartás ütközik-e valamely meglévő jogi előírásba. A hazai bírói gyakorlat hozzáállása is ambivalens módon érlelő napsugara volt a tisztességtelen verseny védelmét szolgáló törvénykezés megindulásának.

A versenyjogi szabályozás elsősülöttjei más országokban már világra jöttek², 1892-ben megszületett a német versenytörvény is.³ A hazai jogalkotási folyamat

¹ 10. b) Cikk: Az összes szerződő országok kötelezik magukat, hogy mindazoknak, akik az Unióhoz tartoznak, a tisztességtelen verseny ellen hathatós oltalmat biztosítanak.

² A versenyjogi szabályok történetével foglalkozó szakirodalom alapján elmondhatjuk, hogy amíg Európában halogatták a versenyjogi szabályok megalkotását a XIX. század végén, addig Kanadában megszületett a modern kor első versenyjogi jogszabálya. A „szövetkezés/szervezkedés” eltitkolása elleni védelem egy évvel az előtt megszületett, mielőtt az Amerikai Egyesült Államokban a leghíresebb versenyjogi jogszabályt, a Sherman-törvényt megalkották volna 1890-ben. A John Shermanról elnevezett törvény arra tett kísérletet, hogy törvényen kívül helyezze a nagyvállalatok általi versenyszigorításokat, akik összejátszottak a versenytársakkal a meghatározott árakban és piacfelosztásban.

³ 1892 Wettbewerbs-, Kartell- und Immaterialgüterrecht.

többször nekilódult. Kuncz Ödön jogászprofesszor emlékei szerint⁴ 1920-ban, amikor a tisztességtelen verseny témája iránt érdeklődő Emich Gusztáv⁵ kereskedelemügyi miniszter először javaslatot készített a tisztességtelen verseny szabályozásával kapcsolatban, őt is meghívták egyeztetésre, de ő a javaslatot bőbeszédűnek és zavarosnak találta. Emich Gusztáv csak néhány hónapig volt a szaktárca vezetője, ez alatt a rövid idő alatt nem volt lehetősége „bőbeszédű” javaslatát célba juttatni. A tisztességtelen verseny elleni jogi küzdelemnek újabb lökést adott a trianoni békeszerződést a magyar jogrendszerbe beiktató 1921. évi XXXIII. törvénycikk 210. §-a, ez kötelezett ugyanis versenytörvény megalkotására:⁶ „Magyarország kötelezi magát, hogy minden szükséges törvényhozási és közigazgatási intézkedést megtesz avégből, hogy a Szövetséges és Társult Hatalmak bármelyikétől származó nyersterményeket és ipari gyártmányokat a kereskedelmi forgalomban *a tisztességtelen verseny minden módja ellen megvédje.*”

Mindezek megalapozták a végső törvényelőkészítő munkát, és annak 1923-as megszületését. A törvény nem sikeredett tökéletesre, három kommentár is készült hozzá magyarázatképpen: Meszlényi Artúr: *A tisztességtelen versenyről szóló törvény magyarázata*, ezt követte Beck Salamon és dr. Vámbéry Rusztem *A tisztességtelen versenyről szóló törvény magyarázata* című munkája, majd harmadikként Kuncz Ödön és Balás P. Elemér⁷ együtt írták meg *A tisztességtelen verseny: Az 1923. V. törvénycikk magyarázata, kieg. a törvényt végrehajtó rendeletekkel* című könyvet⁸.

„Ezúttal nem egyszerűen egy szakjognak magában zárt törvényhozási szabályozásával állunk szemben, mint amikor a törvényhozó például a szabadalmi-védjegy, vagy a szerzői jogi törvényt megalkotta, hanem a joghatásokat szülő cselekvések és magatartások annyira heterogén formái, és az eddigi jog szerint közömbös csoportjai vétettek be a dogmatikus jog sáncaiba, hogy az azokat konkrét joghatások alá, általános érvennyel és elvi terjedelemben összefoglaló törvénytől való valóságos alap-pillér természetével bír, amely magánjogunk egyéb területeire is, főleg a comerciá-

⁴ KUNCZ Ödön: *Életem*. Eötvös Kiadó, Budapest, 2017, 393–395. A könyv Kuncz Ödön több mint 2000 oldalas kézírata alapján készült.

⁵ Emich Gusztáv (1886–1927) magyar politikus, diplomata, kereskedelemügyi miniszter. Hazai, németországi és párizsi jogi és kereskedelempolitikai tanulmányai után 1888-ban a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumban tisztviselőként dolgozott. 1905-től többször képviselte a kormányt külföldi kongresszusokon. 1920-ban 4 hónapra kérésztül kereskedelemügyi miniszter volt. 1920-ban országgyűlési képviselővé választották, 1920–1925 között berlini követ. Éveken keresztül a budapesti áru- és értéktőzsde kormánybiztosaként dolgozott.

⁶ Szemle. *Jogtudományi Közlöny* 1923/5., 40.

⁷ Balás Péter Elemér (1883–1947) jogtudós, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémiai levelező tagja. Több területen is maradandót alkotott, jogi polihisztornak is nevezték. A büntetőjog mellett a magánjog, a szerzői jog, a sajtójog foglalkoztatta.

⁸ Megjelent 1924-ben Budapesten a Politzer kiadásában.

lis életvonalatkozásokra kiterjedő jogfejlődés hordozójává lesz” - írta dr. Fazekas Oszkár a Meszlényi Artúr kommentárjáról szóló szemléjében.⁹

1925 februárjában, miután fő célja megvalósult, az Üzleti Tisztességet Védő Egyesület beolvadt a Magyar Iparjogvédelmi Egyesületbe, amelynek egyik alelnöke Kuncz Ödön professzor lett. A versenyügyi szakosztályon tartott előadása alkalmával a tisztességtelen verseny elleni küzdelemmel kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy az nemcsak „nemes verseny”, hanem „nemzetet megmentő verseny”.¹⁰

2. A tisztességtelen versenyről szóló 1923. évi V. törvénycikk célja és felépítése

A törvénycikk egy kategorikus erkölcsi imperatívusból indul ki, amely azt a parancsot adja, ami a kereskedelemben is a tisztességes boldogulást segíti, hogy ne legyen társadalomellenes kereskedelmi gyakorlat, és ami alapján a „kereskedelemben megvédelmezése első rangú állami feladat”, a „jogrend mellőzhetetlen feladata”, „kereskedelemben megbízhatóságának biztosításához fűződő jelentős közgazdasági érdek”. A célja pedig az, hogy „a tisztességtelen verseny minden elképzelhető megnyilvánulása ellen hathatós oltalmat adjon”, valamint „a tisztességtelen versenynek legjellegzetesebb tényállásaira magánjogi és büntetőjogi következményekkel sújtson”.¹¹ Az is megfogalmazódik, hogy „a tisztességtelen versenyek annyira változatos és nap-nap után módosuló válfajai forrották ki”, ezért „a tisztességtelen verseny különböző alakjainak veszélyességéhez kell igazodni”.¹² Éppen ezért a jogalkotói szándék abból indul ki, hogy nem elegendő az általános fogalmi meghatározás, hanem egyenként tételes cselekmények is felsorolásra kerülnek. A tisztességtelen verseny „minduntalan felbukkanó újabb és újabb alakzatai” miatt egy generálklauzula bevezetése is szükségesnek mutatkozott.

A generális klauzula „a tisztességtelen verseny legáltalánosabb körülírása akar lenni abból a célból, hogy gazdasági életünk a tisztességtelen versenynek minden elképzelhető megnyilvánulásával szemben védelmet találjon”.¹³ Kuncz Ödön professzor ellenezte, hogy a generális klauzulába a jó erkölcsöt is felvegyék. „Hiszen az üzleti tisztesség teljesen elegendő direktíva a bíróság számára. Sőt többet mond, mint a túlságosan általános ’jó erkölcs’, mert a bírót arra utasítja, hogy mértéknek a tisztességes kereskedő magatartását vegye.”¹⁴

2.1. A törvénycikk négy fejezete

A törvénycikk négy fejezetre osztható az alábbiak szerint:

- Az I. fejezet *A tisztességtelen versenyről általában* címet viseli.

⁹ Jogirodalom. *Jogtudományi Közöny* 1923, 16. szám, 126.

¹⁰ Az Iparjogvédelmi Egyesület tisztújítása. *Iparjogi Szemle* 1925, 1. szám. 2.

¹¹ 1923. évi V. törvénycikk indokolása.

¹² 1923. évi V. törvénycikk indokolása.

¹³ 1923. évi V. törvénycikk indokolása, Részletes indoklás az 1. §-hoz.

¹⁴ KUNCZ: i. m. 395.

- A II. fejezet *Az üzleti tisztesség szabta korlátoknak egyes fontosabb áthágásait* tartalmazza, melyen belül öt részre van osztva: 1. Szédelgő feldicsérés (reklám-szédelgés), 2. Bitorlás és utánzás, 3. Hírnévrontás és hitelrontás, 4. Hólabdaszerződés, 5. Az üzleti vagy üzemi titok elárulása vagy jogosulatlan felhasználása.
- A III. fejezet a *Büntető rendelkezések között A szédelgő feldicsérés vétsége, A bitorlás vétsége, Az utánzás vétsége, A tulajdonos és a megbízó büntetőjogi felelőssége, Az üzleti vesztegetés vétsége, Az üzleti vagy üzemi titok megsértésének vétsége* eseteket sorolja fel, valamint a *Visszaesés* körülményét részletezi. Ebben a részben ismerhető meg az is, hogy mi vezethet a büntetési minősítéshez.
- A IV. fejezet *Vegyes átmeneti és záró rendelkezései címszó alatt* számos, érdemi szabály sorakozik: fogalom meghatározások (vállalat, áru, versenytárs), a kérhető magánjogi jogkövetkezmények (abbahagyás, kártérítés, sajtóközlemény), elévülési határidők, kereskedelmi és iparkamarák különös jogai a magánjogi perekben, a kereskedelmi és iparkamarák által a versenysértések tárgyalására felállítható választott bíróság.

Érdekes szempontot vet fel a törvénycikk akkor, amikor a versenytársak magánindítványra való jogosultságát megteremti. A szédelgő feldicsérés vétsége, a bitorlás vétsége, az utánzás vétsége, a tulajdonos vagy megbízó mulasztása vétségek tekintetében, valamint akkor is, ha ezek a cselekmények a visszaesés miatt büntetési minősülnek, a versenytársakat, továbbá a cselekmény által érintett szakmabeli érdekek előmozdítására hivatott belföldi gazdasági testületeket és szakegyesületeket magánindítványra jogosultnak tekinti. Versenytárs vagy versenyvállalat a törvénycikk értelmében pedig „minden azonos tárgyú vagy hasonló vállalat, amennyiben a távolsági viszonyokra és az eseteknek egyéb körülményeire figyelemmel az üzleti versenyben érdekeltnek tekinthető”.¹⁵

Balás P. Elemér, aki szintén részt vett a kodifikációban, foglalkozott sajtóetikával is. Elképzelhető, hogy ennek köszönhető az, hogy a tisztességtelen versenytárs tisztességtelen versennyel kapcsolatos gyakorlatának nyilvánosságra hozatala is megjelenik a törvénycikkben a szankciókhoz kapcsolódva. Az ítéletet a jogosult kifejezett kívánságára napilapban vagy szaklapban az elítélt költségére közlésezzik.¹⁶

Ugyanakkor nem vég nélküli az igényérvényesítés joga, mert a törvénycikk az elévülés eseteit is rögzíti: „Az abbanhagyási és kártérítési követelés attól a naptól számítandó hat hónap alatt évül el, amikor a sértett fél a cselekményről és a felelős személy kilétéről tudomást nyert, e tudomásra való tekintet nélkül pedig a cselekmény elkövetése napjától számított három év alatt.”¹⁷

A kereskedelmi és iparkamarák kitüntetett szerepet kaptak, egyrészt a választott bíróságok (jury), illetve az ülnöki intézmény létrehozása formájában. A kereske-

¹⁵ 1923. évi V. törvénycikk a tisztességtelen versenyről 30. §.

¹⁶ 1923. évi V. törvénycikk a tisztességtelen versenyről 26. §.

¹⁷ 1923. évi V. törvénycikk a tisztességtelen versenyről 37. §.

delmi és iparkamarák a kereskedelem és ipar terén a verseny tisztességét ellenőrizték és a jogalkotói szándék az volt, hogy a tisztességtelen verseny leküzdésére a maguk részéről is mindent megtegyenek. „A kereskedelmi és iparkamarák a tisztességtelen verseny kérdésében felmerült viták felett döntő választott bíróságokat létesítenek. E választott bíróság hatásköre csak olyan ügyekre terjed ki, amelyekben a felperes nem követel kártérítést és ennél fogva a kereset csupán abbahagyásra irányul.”¹⁸ A kereskedelmi ülnöki intézmény pedig abban teljessedett ki, hogy a tárgyaláson kiküldöttel képviseltette magát a kamara, a közérdek megóvása szempontjából szükséges adatokat, felfogásokat a bíróval közölte, ennek alapján a törvénycikk magyarázata szerint a kereskedelmi ülnök megjegyzése, hozzászólása, érvelése mintegy szakértői véleményként is értékelhető volt.¹⁹

3. A jó hírnév és a hitelképesség védelme és annak korabeli joggyakorlata

A törvénycikk úgy fogalmaz, hogy „[v]erseny céljára nem szabad oly valótlan tényt állítani vagy híresztelni, valamely tényre közvetlenül utaló oly valótlan kifejezést használni, vagy az üzleti tisztességbe ütköző más oly cselekményt elkövetni, amely valamely versenyvállalat hitelét vagy jóhírnevét veszélyezteti vagy hitelképességét csökkenti”.²⁰

A törvénycikk magyarázata rámutat, hogy ennek a tényállásnak is volt általános szabályozása és általános büntetőjogi oltalma, hiszen az 1914. évi XLI. törvénycikk a becsület védelméről „Hitelrontás” (befektetés, dénigrement) kapcsán kimondta, hogy „vétséget követ el, aki akár valótlan tény állításával vagy híresztelésével, akár pedig valamely tényre közvetlenül utaló valótlan kifejezés használatával valakinek hitelét veszélyezteti vagy hitelképességét csökkenti”.²¹

Meszlényi Artúr kifejti, hogy a *hírnévrontás* rokon a becsületsértéssel, azonban itt nem a becsületről, azaz a személy erkölcsi értékéről, hanem *az üzleti forgalomban elfoglalt pozíciójáról van szó*.²² A jogos bírálattal megengedett, amíg az jóhiszemű és tárgyilagos.

Hírnévrontásnál annak van kereseti joga, akinek vállalata ellen az ellenséges tény irányul. Azonban itt is legitimáltak a többi versenytársak, ha a cselekmény nemcsak egyeseket, hanem az összes versenytársat érinti, különösen akkor, ha mások lekicsinyléséről van szó azért, hogy a saját áru a versenyárunál jobbnak tűnjön fel. Versenytárs alatt érteni kell minden azonos tárgyú vagy hasonló vállalatot, amelyre nézve a tisztességtelen verseny sérelmes lehet, jelesül azokat, akik azonos vagy rokon szolgáltatásokkal lépnek fel a versenyben. A rokon szolgáltatás fogal-

¹⁸ 1923. évi V. törvénycikk a tisztességtelen versenyről 44. §.

¹⁹ 1923. évi V. törvénycikk indokolása, Részletes indoklás a 44. §-hoz.

²⁰ 1923. évi V. törvénycikk a tisztességtelen versenyről 13. §.

²¹ 1914. évi XLI. törvénycikk 23. §.

²² MESZLÉNYI Artúr (1): *A tisztességtelen versenyről szóló törvény (1923. évi V. törvénycikk) magyarázata*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat kiadása, Budapest, 1923, 17.

mához tartozik minden oly szolgáltatás, amelyet a sértés kelendőségében érint, például orvosságra vonatkozó hirdetésnél az orvos is, akinek praxisát ez hátrányosan érinti.²³

Meszlényi Artúr számos külföldi és hazai példát hoz a hírnévsértés, hitelrontás bemutatására: A versenytárs felekezetére vagy politikai pártállására való utalás, amennyiben a valóság keretei között mozog, még nem oly nyilatkozat, amely tisztességtelen versennyé minősülne, mivel csak azokra a vevőkre gyakorolhat elhatározó befolyást, akiknél e körülmények pusztá megemlítése is hatásában kiszámíthatatlan és gyakran éppen az ellenkező hatást váltja ki. Ha azonban az állítás valótlan vagy gyűlölködő módon oly szavak vagy állítások kíséretében történik, amelyek közvetve alkalmasak arra, hogy belőlük a vevő a versenytárs üzletére hátrányos következtetést vonjon le: ez tisztességtelen verseny. A jury gyakorlata ilyennek minősítette az alábbi kitételeket: „Ébredőtől nem lehet vásárolni”, „nem lehet nekik hitelezni”. A Budapesti Tábla P. VI. 9885/1927. sz. ítéletében tisztességtelen versenyt állapított meg, mert a versenytárs „ébredő” minőségére való utalás olyan helyen történt, ahol az nyilvánvalóan ellenszenvet váltott ki.²⁴

„Különösen a szolgáltatások jóságának vitássá tétele útján; s ez ismét közvetlenül vagy közvetett úton történhetik, úgyhogy a gyártási módszert kicsinyítik le azzal, hogy a gyártmányokat rosszaknak, nem szolidáknak, értékteleneknek mondják, vagy hogy leírásukkal undort vagy ellenszenvet keltenek irántuk (például mérszárosról annak állítása, hogy döglött húst árul; vagy hogy a sértett üzletmenetét kedvezőtlen színben tüntetik fel (például azt állítják, hogy a sértett kohója kellő foglalkoztatás hiányában szünetel és aki nála rendel, raktárról kapja a vasat. Ugyanígy hat erkölcstelenségnek, kizsákmányolásnak, éhbérek fizetésének az illető személlyel kapcsolatba hozatala, vagy oly állítás, amely az illetőnek foglalkozása gyakorlására való alkalmasságát vonja kétségbe, például becsüsről annak állítása, hogy nem tartozik a tapasztalt szakemberek közé. Ide tartoznak azonban oly állítások is, amelyek a vállalkozó *hitelét* támadják meg, például, hogy a tőzsdén játszik, hogy nagy összegeket veszített, hogy vagyoni helyzetét meghaladólag költekezik, hogy vagyoni létét veszély fenyegeti.”²⁵

A hírnévrontás egy másik faja az az állítás, hogy valamely cikk forgalomba hozatala másnak szabadalmi jogába ütközik. Az ilyen állításokat rendszerint azzal szokták egybekapcsolni, hogy a közönséget óvják az áru vásárlásától. De ide tartozik a kereskedőről tett oly nyilatkozat is, hogy üzletében tisztességtelen magatartást tanúsít, hogy csődben van, vagy, hogy anyagi nehézségekkel küzd.²⁶

Meszlényi Artúr szerint a hírnévrontó kijelentések részben ún. támadó cselekmények, részben egyéb híresztelések. Támadó cselekmény a megtámadotthoz vagy

²³ MESZLÉNYI (1): i. m. 17.

²⁴ MESZLÉNYI Artúr (2): *A verseny szabadsága és tisztessége*. Iparjogvédelmi Egyesület, Budapest, 1929, 14.

²⁵ MESZLÉNYI (2): i. m. 110.

²⁶ MESZLÉNYI (2): i. m. 110.

meghatározott harmadikhoz vagy a közönséghez intézett nyilatkozat, amely megtörténtnek tekintendő, amint a címzetthez ér vagy nyilvánosságra kerül. Egyéb híresztelések: 1. olyanok, amelyek nem a címzetthez, hanem harmadik idegenhez jutottak; 2. bizalmas nyilatkozatok és 3. érdekvédő híresztelések.²⁷ A támadó cselekmény és egyéb híresztelés közt a különbség a következő: a támadó cselekmény önmagában sértő, és aki elköveti, nemcsak abbahagyásra, hanem kártérítésre is köteles.

Meszlényi Artúr megemlíti, hogy a hírnévrontásnál előfordulhat a védekező jelleg, azonban a védekező cselekménynek, ha jogos védelemként szeretnének arra hivatkozni, az elhárítás korlátain belül kell maradnia. Megengedett volt tehát a más által szándékolt hírnévrontás megakadályozása, hatásának kiegyenlítése, de nem volt megengedett annak más becsmérlésével való viszonzása.²⁸

Az *Iparjogi Szemle* visszatérően foglalkozott a tisztességtelen verseny kérdéskörével. Egyik számában az alábbiak találhatók: „Az anyagi nehézséggel küzd”, „Nincs a vállalat fenntartásához elegendő forgótőkéje”, „Minden áron elad, hogy felesége toalettjének költségeit és költséges passzióit fedezhesse”, „Áruja fabatkát sem ér”, „Nem szakember”, „Pontatlan munkás”, „Árai megbotránkoztatóak” kitételek híresztelése hírnév- és hitelrontás. A versenyküzdelemből azokat az eszközöket kell kikapcsolni, amelyekkel a versenytárs valamely tisztességesen dolgozó versenytársát valótlan adatok híresztelésével károsítja, a megengedett határt túllépő, jogosulatlan beavatkozásával versenytársát kereskedelmi, illetve ipari tevékenységének gyakorlásában korlátozza.²⁹

A hírnévsértés és hitelrontás kérdéskörének és korabeli joggyakorlatának alaposabb megismeréséhez álljon itt példaként néhány konkrét jogeset:

A Budapesti Iparkamara Jury XII. 18016. számú döntése alapján egy a felperes által indított ügyben az alperes ellenhivatkozása tekintetében lett kimondva, hogy alkalmas az alperes vállalat hírnevének és üzleti hitelének veszélyeztetésére az alábbi szövegű hirdetés: „Addig is, amíg ezért és régebbi reklámhajhászásaiért, továbbá a kereskedői tisztességbe ütköző eljárásáért illetékes tényezők előtt vonjuk felelősségre, óva intjük a közönséget, hogy ennek az üres és tisztességtelen reklámnak felüljön.”

A hirdetés az alperes múltját, üzleti tevékenységét általában olyan súlyos kritika tárgyává teszi, amely a jogos kritika megengedett határát túllépve alkalmas az alperes vállalat hírnevének megsértésére.³⁰

Egy másik jogeset felperese egy budapesti vegyészeti gyár, alperese pedig a Kelok Tintaüzem, amely szegedi székhelyű volt. A Kelok Tintaüzem egy körlevelet bocsátott ki, amelyben a saját tintakészítményének előnyeit hangoztatva azt állította, hogy a már ismert – szatócsoknál is kapható – belföldi tinták silány minőségűek, ebből adódóan a Kelok tinta forgalomba kerültéig a nagyobb igényű vevőkö-

²⁷ MESZLÉNY (2): i. m. 111.

²⁸ MESZLÉNY: A tisztességtelen..., 17.

²⁹ Hazai jogesetek. *Iparjogi Szemle* 1925, 6–7. szám, 22–24.

³⁰ Hazai jogesetek. *Iparjogi Szemle* 1925, 1. szám, 4. o., 11. ügy.

zönség kénytelen volt külföldi tintákat használni.³¹ „A Kúria kimondta végül, hogy a körlevél tartalma a Tvt. 13. §-ába ütközött, hiszen az a mások/versenytársak által gyártott tintákat az összehasonlítás kapcsán alsóbbrendűnek tüntette fel, és így ezzel a szintén tintát gyártó felperesnek jóhírnevét veszélyeztette.”³²

Egy másik ügyben a felperesek – hangos filmszínház üzemeltetői – tisztességtelen verseny megállapítását kérték a bíróságtól amiatt, hogy az alperesek – néma filmszínház üzemeltetői – a Hódmezővásárhelyen megjelenő *Reggeli*, valamint *Friss Újságban* „Tudja Ön, hogy mi a néma és hangos film között a különbség? Semmi! A hangos film némafilm, csak a némafilmet zenekar, a hangosfilmet pedig gramofonlemezzel szolgáltatott gépzene kíséri. Némafilmet látogasson, mert így a külföldön vásárolt gramofonlemez ára is városunkban marad!” tartalmú közleményt tettek közzé. A Szegedi Királyi Törvényszék meglátása szerint ez kimerítette a hírnévrontás tényállását. Indokolása szerint annak a közleménynek a tartalma, amely azt fejtegette, hogy a hangosfilm semmiben nem különbözött a némafilmtől, alkalmas volt a felperesek mozijának jó hírnevét veszélyeztetni, mert azt a téves hitet keltette a közönségben, hogy a felperesek csak gramofonnal kísért közönséges némafilmet játszottak le. Továbbá hangsúlyozta, hogy az ilyen téves hit keltése alkalmas a kellő műszaki ismerettel nem rendelkező s magát becsapottnak érzett közönség távoltartására, így a felperesek megkárosítására.³³

Egy másik jogesetben a felperesek a jogsértés abbahagyására való kötelezést kérték, mert szerintük az alperes temetkezési vállalat alkalmazottja a következő kijelentést tette: „Ne menjenek Kótihoz vásárolni, mert nincsen ott egy szék sem, amire a vendéget leültessék. Azon felül, ha még is vásárolnak valamit, nem azt adja ki, hanem kicseréli.”

A Gyulai Királyi Törvényszék az ügyben megállapította, hogy az alperes alkalmazottja a kijelentését „a munkaadója áru kelendőségének a fokozása végett, a vásárolni szándékozók előtt, tehát nyilvánvalóan versenyző célzattal tette”. E magatartás kétségtelenül alkalmas volt arra, hogy a felperes versenyvállalatának hítlét és jó hírnevét veszélyeztesse vagy csökkentse.³⁴

4. Zárásként egy mai napig említett eset

A korabeli Magyarországon két jelentős versenytárs készített szalámit. Pick Márk terménykereskedő 1869-ben alapított céget, és szalámit kezdett készíteni. Másfél évtizeddel később olasz szakmunkásokat alkalmazott, és Pick Márk Szalámigyárként szalámimanufaktúrát hozott létre. A szalámit lóbélbe töltötték, finom fűszer-

³¹ KRUSÓCZKI Bence: A tisztességtelen verseny a Szegedi Királyi Ítéltábla joggyakorlatában. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum: publicationes discipulorum iurisprudentiae*, 2018, 264–266.

³² KRUSÓCZKI: i. m. 265.

³³ KRUSÓCZKI: i. m. 265.

³⁴ KRUSÓCZKI: i. m. 265–266.

keverékkel ízesítették, és nemespenésszel érlelték. A Pick szalámi a XX. század elején rangos kitüntetésekkel nyert el, ismert márka volt a magyar fogyasztók számára. Párhuzamosan egy másik vállalkozás is szalámigyártásra adta a fejét, Herz Ármin hajózási vállalkozó olasz mesterektől leste el a szalámigyártás módját, és 1888-ban alapított vállalatot. A nemespenésszel borított Herz téliszalámi is sikertermék nagydíjat kapott a Millenniumi Kiállításon 1896-ban, de 1900-ban a Párizsi Világkiállításon is. A Herz szalámi a Pickhez hasonló népszerűsége miatt, kedvelték a császári udvarban is. Az 1922-től részvénytársaságként működő, 100-150 munkást foglalkoztató cég a harmincas években konzervgyártással is foglalkozott. A Pick szalámit 1917-ben védjeggyel látták el, s a gyár az iparág vezető helyére került. A harmincas években meghódította a tengerentúli piacokat is, s igazi világmárkává vált.³⁵

Kuncz Ödön pedig így emlékezik: „A befektető óvatos, nem gyalázza, mázolja be nyíltan a kellemetlen versenytársat, hanem ravasz szemforgatással. A budapesti Herz Szalámigyár csak azt az ártatlan pletykát terjeszti, hogy amióta a Pick Szalámigyár Szegeden működik, 20 km-es körzetben nem lehet egyetlen macskát látni.”³⁶

Hogy ez a vélhetően valótlan tény hogyan befolyásolhatta, veszélyeztette a Pick jó hírnevét vagy hitelképességét, arra csak következtethetünk érdemi bírósági döntés ismerete nélkül. A harmincas években közszájon forgott ugyanis egy vicc, amely szerint két dolgot nem lehetett tudni az adott korban: az egyik, hogy Bethlen István miniszterelnök mit forgat éppen a fejében, a másik, hogy mi van a Pick szalámiban.

Összegzés

A tanulmány rávilágít, hogy nemcsak diplomáciai kötelesség, hanem „belső” kényszer – külön e célból egyesület alakult hazánkban – is ösztönözte a magyar jogalkotót a tisztességtelen verseny elleni tételes jogi fellépésre, amely 1923-ban ért révbé. A hivatkozott jogesetből jól látható, hogy igen gyakori volt a hírnévrontás és hitelrontás a hazai üzleti életben, amely ellen a törvény igyekezett megfelelő védelmet biztosítani, a küzdelem sikerét pedig a bírói és a *jury gyakorlat* is elősegítette. Már a korabeli joggyakorlatban megjelenik például a reklámozás útján elkövetett hírnévsértés, ami ellen a hatályos versenytörvény csak néhány éve ad tényállásszerű jogi védelmet.

Az első jogi szabályozás és annak joggyakorlata eredményes lehetett – igaz, közbeiktatózott a hosszabb szocialista időszak is –, mert a hatályos versenytörvény életbe léptetése (1996) óta, sokáig csak néhány jogsértéssel találkozhattunk a magyar üzleti életben. Így a korabeli példák és kommentármagyarázatok számos, igen hasznos adalékot szolgáltatnak, például segítenek a hírnévsértés és hitelrontás elhárításában, rávilágítanak a védekező hírnévsértés példájára, támpontokat adnak a támadó, valamint a híresztelő magatartások megkülönböztetéséhez.

³⁵ *Pick-Herz*. <https://hvg.hu/magyarmarka/20050329pickherz>, 2021. szeptember 19.

³⁶ KUNCZ: i. m. 173.

Jogszabályok

- [1] 1914. évi XLI. törvénycikk.
- [2] 1923. évi V. törvénycikk a tisztességtelen versenyről.
- [3] 1923. évi V. törvénycikk Indokolása.
- [4] A nemzetközi megegyezések becikkelyezéséről szóló 1913. évi VIII. törvénycikk.

Felhasznált irodalom

- [1] KRUSÓCZKI Bence: A tisztességtelen verseny a Szegedi Királyi Ítéltábla joggyakorlatában. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum: publicationes discipulorum iurisprudentiae*, 2018, 245–269.
- [2] KUNCZ Ödön: *Életem*. Eötvös Kiadó, Budapest, 2017.
- [3] MESZLÉNY Artúr: *A tisztességtelen versenyről szóló törvény (1923. évi V. törvénycikk) magyarázata*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat kiadása, Budapest, 1923.
- [4] MESZLÉNY Artúr: *A verseny szabadsága és tisztessége*. Iparjogvédelmi Egyesület, Budapest, 1929.
- [5] *Pick-Herz*. <https://hvg.hu/magyarmarka/20050329pickherz>, 2021. szeptember 19.
- [6] Az Iparjogvédelmi Egyesület tisztújítása. *Iparjogi Szemle* 1925, 1. szám, 2.
- [7] Hazai jogesetek. *Iparjogi Szemle* 1925, 6–7. szám, 22–24.
- [8] Szemle. *Jogtudományi Közlöny* 1923, 5. szám, 40.
- [9] Jogirodalom. *Jogtudományi Közlöny* 1923, 16. szám, 125–127.

AZ ÁLLAMI FŐHATALOM KIALAKULÁSA ÉS KORLÁTAI, AZ ERDÉLYI FEJEDELEM ÉS A MAGYAR KIRÁLYI CÍMET VISELŐ HABSBURGOK JOGKÖREINEK KOMPARATÍV ELEMZÉSE

**The formation and limits of the state power, the comparative analysis
of the powers of the Prince of Transylvania and the Habsburgs holding
the Hungarian royal title**

SZENTPÁLI-GAVALLÉR PÁL*

A tanulmány vázolja az uralkodói szuverenitás esztörténeti és elméleti, a főhatalom kialakulásának történeti hátterét, azaz annak római-germán gyökereit, valamint a magyar és az erdélyi főhatalom alkotmánytörténeti hátterét, tárgyalja az uralkodói jogkör korlátait, különös tekintettel a választási kondíciók alaptörvényi szerepére, ami alapján az erdélyi fejedelmi állam jogállami színezetet kapott. A szócikk összehasonlító elemzést tartalmaz a királyi és a fejedelmi jogkör vonatkozásában.

Kulcsszavak: *szuverenitás, Erdély, Habsburgok, szultán*

The study outlines the historical and theoretical background of the evolution of sovereignty and of monarchy, i.e. its Roman-Germanic roots, as well as the constitutional history of the Hungarian and Transylvanian sovereignty, and discusses the limitations of the power of the ruler, in particular the fundamental role of electoral conditions, on the basis of which the Transylvanian princely state was given a hue of rule of law. The article contains a comparative analysis of royal and princely powers.

Keywords: *sovereignty, Transylvania, Habsburgs, sultan*

Bevezetés

A tanulmány célja az állami főhatalom elméleti hátterének és kialakulásának vázlatos bemutatása, ezért ki kell térni a *res publica* és a *principatus* előzményi kérdéskörére is. A középkori államfejlődés során – talán a velencei állam egyetlen kivétele mellett –¹ túlnyomórészt a szuverenitást az egyeduralkodók – fejedelmek, kirá-

---

* DR. SZENTPÁLI-GAVALLÉR PÁL
jogász, okleveles történész, főiskolai végzettségű közgazdász
kutató
Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
1123 Budapest, Alkotás út 55.
pal.szentpali-gavaller@mfi.gov.hu

¹ A „*talán*”-t indokolja, hogy fénykorában a Velencei Köztársaság élén is egy fő állt: a dózse.

lyok, császárok, szultánok – testesítették meg, így a főhatalom is monarchikus keretek között manifesztálódott.

Az előzőeken túl vázolja a tanulmány – specialitására tekintettel, az Erdélyi Fejedelemség példáját alapul véve – a főhatalom korlátait, különös tekintettel a rendi gyűlés, a fejedelmi tanács jogállására, szerepére.

További cél összehasonlító elemzések bemutatása. E célok elérése érdekében a szakirodalom között egyaránt szerepeltetésre kerülnek neves jogtudósok, jogtörténészek, filozófusok és történészek művei.

1. Az egyeduralkodó főhatalom kialakulása

E gondolati egység célja az elméleti háttér, a római-germán előzmények, a magyar és erdélyi főhatalom vázolása, zárásként szó esik az erdélyi fejedelem státuszáról.

1.1. Az uralkodói szuverenitás eszmetörténeti és elméleti háttere, római-germán alapok

Tudván, hogy a terjedelmi kereteket túllépi az eszmetörténeti háttér, így e tanulmány annak csak szűkre szabott vázlatát adja, amely nem teljes körű és a témakör tárgyalása szempontjából releváns gondolatokat vázolja.

A főhatalom meghatározását a középkor végén, a kora újkor kezdetén Jean Bodin (a korábban használt fogalmakat, mint pl. maiestas imperii ismertetve) teljesítette ki a szuverenitás fogalmának tisztázásával.²

Máté Györgyi tanulmányában rávilágít arra,³ hogy a többi államelméletet művelő tudományos műhöz képest Bodin XVI. századi magyarországi és erdélyi recepcióját számos tényező gyengítette, így annak recepciója bizonytalan. Kiemelendő, hogy ekkor már létezett a Tripartitum, amely a jog végső anyagi forrásának a szuverént – ebben az esetben a fejedelmet – tekinti:⁴ „Mégis mindezeket nem a nép, hanem különösen a fejedelem statutumainak mondjuk azért, mert ha a fejedelem beleegyezése és megerősítése mindkét esetben azokhoz nem járul, eme rendeleteknek semmi ereje nem leszen. Mindazáltal általános néven eme rendeleteket igen gyakran az ország végzeményeinek nevezzük.”⁵

A kortárs előkelőségek közül a nyugati tanulmányokat folytatott Szamosközy István és Illésházy István, így ismerhették Bodin elméletét,⁶ aki műve Első köny-

² ERDŐ Péter: Állam – egyház – szuverenitás. In: Takács Péter (szerk.): *Az állam szuverenitása - Eszmény és/vagy valóság*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015, 46.

³ MÁTÉ Györgyi: Jean Bodin és a magyar későreneszansz. *Acta historiae litterarum hungaricarum* (18), 1981, 65. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/945/>, 2021. március 18.

⁴ VARGA Zs. András: A közjogi autonómia előképe a Tripartitumban. In: Szabó István (szerk.): *A Hármaskönyv 500. évfordulóján*. Pázmány Press, Budapest, 2015, 27.

⁵ MÁRKUS Dezső (szerk.): *Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytar: Werbőczy István Hármaskönyve*. Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1897, II. Rész, 3. cím, 5. §

⁶ Vö. MÁTÉ Györgyi: i. m. 66–67.

vében⁷ biblikus és platóni alapoktól kiindulva, a közérdekként (a német fordításban: „*Vom gemeinen Nutzen*”) definiálja a res publicát, azaz az államot, úgy, hogy az állam fő attribútumai: (a) a szuverenitás, amelyet a legfőbb hatalomként kell értelmezni, (b) a családok és (c) közügyeik, továbbá (d) az államnak elegendő területtel kell rendelkeznie, hogy a polgárai létezésének alapvető feltételei (élelem, lakhatás és védelem) biztosítottak legyenek. Bodin számára – analógiát alkalmazva – a család az állam alapja, és egyúttal a családfő irányítása alatt álló háztartás mintaként szolgál az állam kormányzata számára. A szuverenitás alatt Bodin a legmagasabb szintű állami főhatalmat érti. A szuverenitást a szuverén – mint Isten földi helytartója – abszolút módon és folytonosan gyakorolja, az állampolgároknak pedig a szuverén parancsoknak engedelmességniük kell. Az utóbbi gondolatmenetnek szintén biblikus alapjai voltak, amelyeket megtalálunk a következő idézetben: „*Minden lélek engedelmességek a felső hatalmasságoknak; mert nincsen hatalmasság, hanem csak Istentől: és a mely hatalmasságok vannak, az Istentől rendeltettek. 2. Azért, a ki ellene támad a hatalmasságnak, az Isten rendelésének támad ellene; a kik pedig ellene támadnak, önmagoknak ítéletet szereznek. 3. Mert a fejedelmek nem a jó, hanem a rossz cselekedetnek rettegésére vannak. [...] 4. Mert Isten szolgálja ő a te javadra. Ha pedig a gonoszt cselekszed, félj: mert nem ok nélkül viseli a fegyvert [...]*”⁸ Bodin szerint a szuverén uralkodó felett csak Isten és a természetjogból fakadó törvények állnak. Érdekes arra is rámutatni, hogy a katolikus Bodinhez – ebben a vonatkozásban – mennyire hasonlóan gondolkodott Kálvin,⁹ aki az Institutióban kifejti a következőket: „[...] *Egyébiránt a tilalmat, hogy a másét ne kívánjuk, ki kell terjeszteni arra is, hogy ki-ki hivatása szerint forgolódjék a maga munkakörében, és tegye meg, amivel másoknak kötelesség szerint tartozik. (1) Mert a másét kívánja és tartja vissza jogtalanul, aki nem végzi, amit hivatásának kötelessége mások irányában rája ró. Ez alapon a nép tartsa tiszteletben a maga királyát, fejedelmét, kormányát és minden más előljáróját; uralmukat viselje nyugodt lélekkel, a törvényeknek és rendeleteknek engedelmességek, és meg ne tagadjon semmit, amit Isten akarata szerint megtehet. (2) És viszont, ezek népüknek gondját viseljék, igazságot szolgáltatassanak, ápolják a közbékét és csendességet, [...] a gonoszoknak korlátozói legyenek, s általában úgy végezzenek mindent, mint akik a legfőbb királynak [...] tartoznak számadással hivatalos eljárásuk-*

⁷ Iohannis BODINI: *Respublica, Das ist: Gründtliche und rechte Underweysung, [...] in sechs Bücher verfasst [...]*. Jacob Foillet Buchdrucker, Mümpelgart, 1592, (M. D. XCII.), 1–178. <https://tinyurl.hu/LeVu/>, 2021. március 15.

⁸ *Szent Biblia azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás.* (ford.: Károli Gáspár, a továbbiakban: Károli Biblia) Bibliatársulat, Budapest, 1969, Pál apostolnak a rómabeliekhez írt levele: 13. rész, 1–4. vers.

⁹ Kálvinhoz képest Luther csak az egyházi és világi kormányzat elválasztását tartotta nagyon fontosnak.

EGRESI Katalin – PONGRÁCZ Alex – SZIGETI Péter – TAKÁCS Péter: *Államelmélet.* Széchenyi Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Jogelméleti Tanszék, Győr, 2016, 199.

ról.[...]”¹⁰ szükséges jelezni azt is, hogy a kálvini eszmerendszerben a legfőbb királynak – az Institutio elejének gondolatmenete alapján – maga Isten tekintendő.¹¹ A nagy jogtudós, Zlinszky János a kálvini eszmerendszerrel egyezően fogalmazott: „[...] Alanyi jogforrás a legislator, a törvényhozó. Legmagasabb törvényhozó Isten, törvénye a kinyilatkoztatásban (*ius scriptum*) és a természet törvényeiben (*ius non scriptum*) jelenik meg. [...]”¹²

A bodini elgondolás szerint a rendek tanácsot adhatnak az uralkodónak, a végső döntés meghozatalának joga a szuveréné. Jogalkotóként a szuverént alapvetően nem köti saját törvényeinek betartása, de Bodin szerint politikai megfontolásból be kell tartania azokat. Ennek a gondolatmenetnek megtaláljuk a római jogbeli előzményeit, amelyek jogelvként átültetésre kerültek a kánonjogba, s kiemelkedik az az elv, amely a pápa abszolút hatalmának (*potestas absoluta*) alátámasztására szolgált: *Princeps legibus solutus est* – a princeps a törvények felett áll, mert a római jogi levezetés szerint a császár törvényei szentek és örök érvényűek, az ő akarata az egyedüli törvény, ami a princepsnek tetszett, az törvényerővel rendelkezett.¹³ Bodin szerint egyetlen polgár sem követelheti az uralkodótól a törvény betartását, a szuverenitása ebben a tekintetben a függetlenség és a legfőbb jelleg attribútumában jelenik meg igazán.¹⁴ Bodin a fejedelmi szuverenitás különféle jellemzőit is taglalja: (a) korlátlan törvényhozási jog, (b) háború, béke vonatkozásában való döntés joga, (c) legfőbb tisztviselők kinevezésének joga, (d) legfelsőbb ítélkezési fórum, (e) kegyelmezési jog, (f) hűség megkövetelésének joga, (g) pénzverési jog, (h)

¹⁰ KÁLVIN János: *A keresztyén vallás alapvonalai*. Első fejezet, A törvényről, mely a tízparancsolat magyarázatát foglalja magában. A X. Parancsolat (Ne kívánd a te felebarátodnak házát, ne kívánd az ő feleségét, sem szolgáját, sem szolgálóját, sem ökrét, sem szamarát, se semmit, amelyek az övéi!) vonatkozásában adott kálvini értelmezés. <http://leporollak.hu/egyhtori/kalvin/irasok/inst/KISINST1.HTM>, 2021. március 27.

¹¹ Az összefüggést támasztják alá a következő idézetek: „[...] 7. *Megszáradt a fű, elhullt a virág, ha az Úrnak szele fuvallt reá; bizony fű a nép. 13. Kicsoda igazgatta az Úr lelkét, és ki oktatta Őt, mint tanácsosa? [...] 17. Minden népek semmik Ő előtt, a semmiségnél és ürességnél alábbvalóknak tartja. [...] 23. Ki a fejedelmeket semmivé teszi, és a föld biráit hiábavalókká változtatja; [...]” Károli Biblia, Ésaías próféta könyve 40. rész 7., 13., 17., 23. vers. (Az előzőeket megerősíti egy másik összefüggés: „[...] Mert ezer esztendő annyi előtted, mint a tegnapi nap, a mely elmúlt, és mint egy őrzési idő éjjel. Elragadod őket; olyanokká lesznek, mint az álom; mint a fű, a mely reggel sarjad; [...]” Károli Biblia, Zsoltárok könyve 90. rész, 4–5. vers – érdemes (*sine ira et studio*) elgondolkodni, mert van alapja, sorsfordító példák: 814. I. Károly–1814/1815. I. Napóleon, 843. verduni szerződés–1848/1849. „új” keleti „frank” állam kezdetei; 920-ban még: „A magyarok nyilaitól ments meg, Urunk, minket!”–1920. Trianon, 955. Augsburg–1956., 997. Vajk uralkodó: nyugati orientáció–1998. EU-val csatlakozási tárgyalások.)*

¹² ZLINSZKY János: *A római jog továbbélése*. PPKE JÁK Római Jogi Tanszék, Budapest, 1997, 8.

¹³ KISTELEKI Károly: A szuverenitás fogalmának kora újkori kezdetei és az Erdélyi Fejedelemség példája. In: *Az állam szuverenitása – Esemény és/vagy valóság* (szerk.: Takács Péter). Gondolat Kiadó, Budapest, 2015, 458.

¹⁴ KISTELEKI: i. m. 461.

súlyok-mértékek meghatározásának joga, (i) kiváltságok megadására vonatkozó jogosultság. Ennek kvázi ellentételezéseként a szuverén köteles garantálni alattvalóinak, a tulajdonuknak és családjainak biztonságát, az utóbbi gondolat nagyon hasonló a már idézett kálvini eszmeiséghez. E felfogás szerint kizárólag más szuverén fejedelmekkel kötött szerződések kötik a szuverént (művében vizsgálja a frank örökséget hordozó francia és német államok viszonyait, a pápaság szerepét etc.). A szuverén hatalmának egyik korlátja, hogy köteles betartani az alattvalóknak tett ígéreteket. A másik, hogy veszélyhelyzetek kivételével még a szuverén sem szabhat tetszése szerint szabadon adót az embereknek, és nem kobochozhatja el önkényesen az alattvalója vagyont, továbbá a korlátozó tényezők közül a szakirodalom kiemeli az öröklésről szóló száli frank törvényeket.¹⁵

Bethlen Gábor kortársa, a protestáns gondolkodó Grotius *A háború és béke jogáról* című művében a szuverenitást, a főhatalmat úgy határozta meg, hogy a szuverén cselekedetei nincsenek más jogának alárendelve, más ember döntése az övét nem hatálytalaníthatja, ebből következően a főhatalom saját döntését akarától függően megváltoztathatja. Tagadja és cáfolni igyekszik azokat a nézeteket, melyek szerint a szuverenitás mindig a népé, illetve hogy a király és a nép között mindig kölcsönös függés van, szerinte az uralkodó cselekedeteit nem lehet erkölcsi helyességük alapján megítélni, mert az zűrzavarhoz vezethet, továbbá a patrimoniális királyságot eszményíti, ahol az államhatalom az uralkodót illeti meg. Az uralkodóval szembeni ellenállás jogát tagadja, inkább tűrni kell, mintsem erőszakkal ellenállni. A felsőbbség elleni háborút általában nem tartja megengedettnek, csak bizonyos kivételes esetekben.¹⁶ Bodin, Kálvin, Grotius felfogása az ellenállás jogának tagadása vonatkozásában nagyon hasonló.¹⁷

¹⁵ SZMODIS Jenő: Adalékok az állami beavatkozás problematikájához. *Jogelméleti Szemle* 2020/1. szám, 162. http://jesz.ajk.elte.hu/2020_1.pdf, 2021. március 16.

A Habsburg-ház vonatkozásában meglehetősen nagy szabályozási bravúrral a Lex Salica korlátozó voltát (azaz, hogy nő nem örökölhet) a Pragmatica Sanctio szüntette meg. Ld. SZENTPÁLI-GAVALLÉR Pál: Az önálló magyar külügyminisztérium létrehozása, szabályozásának és szervezete kialakulásának kezdetei. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica* XXXVIII/1. 2020/1., 81.

<https://doi.org/10.32978/sjp.2020.005>

¹⁶ PACZOLAY Péter: *A legfőbb hatalom eredete*. Újkori államelméletek. [n. a.] <https://tinyurl.hu/O7cL/>, 2021. április 27.; HUGONIS GROTIUS: *Ius Belli Et Pacis In Compendio Institutioni Scholasticae aptatum, & subinde castigatum*. Tygurum, 1689, (M DC LXXXIX.), 18–21. <https://tinyurl.hu/0F3S/>, 2021. május 10.

(„[...] *Quam nam summam vocas potestatem in civitate, cujus consensum expressum in bello inferendo, probabilem vero assensum in propulsando requiri doces? Summa potestas illa dicitur, cujus actus alterius juri non subsunt, adeoque a nullo superiore irriti reddi possunt. Cui convenit haec summa potestas? [...] Deinde personis, uni vel pluribus, pro cujusque, gentis legibus aut moribus, quibus cura civitatis specialius est comissa. [...]*”)

¹⁷ A szerző e nézeteket osztja, azonban – békeidőben a mindenkori állam szempontjából – a modern kori értelemben vett hatalommegosztáson alapuló demokratikus berendezke-

Az ókori Róma államisága évszázadokon át köztársasági formában működött. Ennek megfelelően a szuverenitás gyakorlója a senatus és a res publica intézményrendszere, ennek és a római államiságnak a kifejeződése volt az S. P. Q. R., azaz Senatus Populusque Romanus, aminek a jelentése: a szenátus és a római nép.¹⁸ Ugyanis a populus Romanus jelentette magát az államot, míg a senatus az állami felségjog állandó hordozója volt.¹⁹ A kettős autoritás – a diktatúra időszakait kivéve – a két római főtisztviselőben, azaz a consulokban manifesztálódott.

A középkori egyeduralom kezdetei a latin-római princepshez kötődnek. E kifejezésnek az eredete Octavianus hatalomra jutása előttig nyúlik vissza, aki kialakította a principátus intézményrendszerét a köztársasági Róma „romos” intézményeire építve. A köztársasági Rómában úgy használták a kifejezést, mint „*princeps senatus*”, amellyel a legtekintélyesebb senatort ruházták fel, így idővel ebből a kifejezésből alakult ki a princeps tisztsége.

Octavianus győzelmét megelőzően szövetséget kötött, megalapítva a második triumvirátust, majd ennek felhasználásával elnyerte a köztársasági köntösbe öltöztetett egyeduralmat. Kr. e. 27-ben a szenátus Octavianusnak Augustus címet adományozott, jelezve a nagyságát, fenségét és a szentségét, de minden hatalma és címe ellenére Octavianus tartózkodott a királyi pozíció betöltésétől, azt vallotta magáról, hogy nem több mint princeps, ez a kifejezés ebben az időszakban egyszerűen „az állam első állampolgára” jelentéssel bírt.²⁰ Augustus principátusát, családját és közvetlen környezetét Tacitus a következők szerint írja le: „[...] *Augustus [...] uralma támaszául Claudius Marcellust, nővére fiát, egészen fiatal korában pontifexi és aedilis curulisi méltósággal, Marcus Agrippát pedig, aki nem volt ugyan előkelő származású, de jó katona és győzelmében társa, megismételt consul-sággal tüntette ki, [...]; Tiberius Nerót és Claudius Drusust - mostohafiait - imperatori címmel öregbítette, bár háza népe még akkor is érintetlen volt. Mert az Agrippától született Gaiust és Luciust a Caesarok családjába fogadta, és bár még a gyermektogát sem vetették le, látszólagos vonakodása ellenére forrón óhajtotta, hogy az ifjúság vezéreinek címezzék és consullá jelöljék őket. [...].*”²¹

Kisteleki Károly fenti véleményével párhuzamosan megállapítható, hogy a főhatalom a princepsben összpontosult, ezzel párhuzamosan Augustus és utódai a köztársasági külsőségeket és intézményeket színleg megóvták, azonban magát a *res publicát monarchikus tartalommal tették élet- és működőképessé.*²² A fentiekből

---

dést tartja a legmegfelelőbbnek, ahol az egyén szabadsága úgy érvényesül, hogy annak korlátja más egyén(ek) szabadságának tiszteletben tartása.

¹⁸ Ld. erre vonatkozóan Kr. e. 494. a secessio plebist és ezzel kapcsolatban Agrippa meséjét: a vezető réteg (patriciusok) és a nép (plebs) egységet alkot, amit vétek megtörni.

¹⁹ BRÓSZ Róbert – PÓLAY Elemér: *Római jog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976, 37.

²⁰ George MOUSOURAKIS: *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*. Springer International Publishing, Switzerland, 2015, 18.

²¹ *Tacitus összes művei*. Évkönyvek I. Könyv, Szukits Könyvkiadó, [h. n.], 2001, 191.

²² SZENTMIKLÓSI Márton: *A római jog institutiói*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., Budapest, 1858, 46.

kitűnik, hogy Augustus nem fukarkodott a családján belül a címek adományozásával, így is biztosítva, hogy hozzá közel álló, bizalmi emberek kerüljenek státuszokba. Ez egyrészt nagyvonalúságot, másrészt logikus megoldást is jelentett, hiszen bizalmi kérdésről volt szó egy-egy pozíció esetén.

Nagyot ugorva az időben a germán államok római földön való kialakulásának kezdetei során a rómaiakkal együtt élve a germán fejedelmek (Germanenfürsten) római patríciusi rangot és címeket kaptak.²³ A rómaiak a címek adományozása útján nemcsak a tiszteletet fejezték ki a germán fejedelmek irányában, hanem azt is, hogy a fejedelmek a római államnak (!) alávetettek. Ezzel az alávetettséggel a tulajdonképpeni hűbéri viszonyrendszer csirái jelentek meg. Az elkövetkező századokban alakul ki az uralkodók körén belül a fejedelem (princeps) és a király (rex) pozíciója és státusza közötti különbség.²⁴

Érdemes kitérni arra is, hogy Niccolò Machiavelli *A fejedelem* című művének III. részében a következők szerint vélekedik a vegyes uralmi formáról: „[...] *Az újkeletű egyeduralom sok bajjal jár. Ha nem egészében, csupán, mint a birodalom egy része újkeletű, vegyesnek lehet nevezni: bizonytalan volta először is egy természetéből fakadó bajból származik, amely minden újkeletű egyeduralom baja. A baj az, hogy az emberek sorsuk jobbrafordultában bizakodva szívesen cserélnének uralkodót, s ebben a hiedelmükben fegyvert ragadnak ellene; csatlakoznak mégis, mert látniuk kell, hogy csak rosszra fordul a dolog. Ami egy másik természetes szükségszerűségből veszi eredetét: onnan fakad, hogy az új uralkodó fegyveres erővel, vagy végtelenül sok más méltánytalansággal kénytelen megsérteni mindazokat, akiknek fejedelme lett; ez az új szerzemény természetéből folyik.[...].*”²⁵ A középkor a vegyes kormányzat gondolatának fenntartása mellett a hatalom monolitikus szerkezetének²⁶ átalakításához a kettős fenség, másként kettős autoritás tételével járult hozzá, amelynek az alapjai már korábban léteztek a kettős uralom római (ld. két consul)²⁷ és germán előzményeiben, valamint a háború és béke idejére vonatkozó felhatalmazás párhuzamosságában. Itt az előbbi az abszolút hatalom (pl. dictator), az utóbbi a jog uralma alá vetett hatalom igazolása és elfogadása, ez egy *Janus-arcú szuverenitáshoz* vezetett. E kettősség párhuzamaként alakult ki a *két kard tana* az egyház és az állam viszonylatában, valamint más vonatkozásban pedig a *király és a korona* elméleti megkülönböztetéséhez vezetett, amelyre jó példa a magyar *Szent Korona-tan*. Ebben a vonatkozásban a királyi vagy fejedelmi abszolútizmussal szembeszegezhetővé vált az ország bevett szokásjoga, a *ius consuetudo*. A szokás-

²³ Paul JÓRS: *Die Reichspolitik Kaiser Justinians*. Universitäts-Druckerei Curt von Münchow, Giessen, 1893, 7–8.

²⁴ A két fogalom szinonimaként szerepel a hivatkozott szótárban. BURIÁN János: *Magyar-latin szótár*. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1907, 136.

²⁵ Niccolò MACHIAVELLI: *A fejedelem*. III. rész, A vegyes egyeduralkodásról. [n. a.] <https://mek.oszk.hu/00800/00867/00867.htm#bm4>, 2020. december 10.

²⁶ SZABÓ Miklós: Hatalommegosztás és pluralizmus. *Államelmélet* (szerk.: Takács Péter). Bíbor Kiadó, Miskolc, 1997, 193.

²⁷ A többes hatalomra biblikus példa is említhető: a Szentháromság (Atya, Fiú és Szentlélek).

jogra hivatkozó nemesi ellenállás viszont egyfajta korlátot képezett az uralkodói (fejedelmi) hatalommal szemben. Szabó Miklós helytálló meglátása szerint a reneszánsz és a reformáció abszolutizmust igazoló eszmeáramlata után nyílt meg az út a hatalom megosztásának tétele előtt.²⁸

1.2. A magyar és erdélyi főhatalom kezdetei

Lényeges előzményt képez – az előző alfejezetben leírt ókori római consulok kettős autoritása párhuzamaként magyar viszonylatban – az Árpád-korhoz kötődő fejedelemség. A Kr. u. IX. században a magyar törzsek kazár fennhatóság alóli függetlenedésének logikus következménye, ahogy azt Dümmerth Dezső is leírja,²⁹ az egyszemélyi vezetés kialakítása érdekében Almos nagyfejedelemmé (kendévé) választása. E nagyfejedelmi státusz *szakrális jelleggel* is bírt, amelyet fia, Árpád s nemzetsége is örökölt. A honfoglalást közvetlenül megelőző időszakban a honfoglaló magyarság élén álló nagyfejedelem mellett még két kiemelkedően meghatározó főtisztviselő:³⁰ (a) a nagyobb méltóságot viselő gyula és (b) a horka állt.

A neves jogtudós, Timon Ákos a magyar szuverenitással kapcsolatban a következő értékes megállapítást teszi: „[...] *Az iránt nem lehet kétség, hogy Szent István óta a királyság képezi azt az intézményt, mely a magyar népet egy állami egészbe kapcsolja össze, a melyben a magyar nép állami önállósága, s z u v e r e n i t á s a kifejezésre jut; de az állami hatalmat helyettesítő királyi hatalom még nem a király és a nemzet között megosztott hatalom, hanem inkább a nemzet felett álló és bizonyos mértékig egyéni természetű hatalom, a mely korlátját csak a nemzet szabadságérzetében és a közkötelességek korlátozott voltában bírja. [...]*”³¹

Az Árpád-ház által alapított Magyar Királyság igazgatási területén többször is kialakítottak a magyar államon belül egy bizonyos területet (így pl. Erdélyt vagy Szlavóniát) átfogó ducatus (a továbbiakban: dukátus), amelynek élén a király közeli vérrokona duxként, azaz herceggént gyakorolta a királyihoz hasonló jogosultságokat.³² Hangsúlyos igazgatási szempontból az Árpád-ház idején kialakult dukátus intézménye mellett a Magyar Királyság közigazgatási egységén belül az erdélyi vajda közjogi intézményének kialakulása. Az erdélyi vajda intézményét – a Pallas Nagylexikon nyomán – így lehet definiálni: „*Vajda (szláv vojvoda a. m. hadvezér) címet viselték hajdan Moldva és Oláhország hűbéres fejedelmei, [...]; így nevezték a lengyel királyságban a tartományok főnökeit is [...]. Erdélyország külön nagyfejedelemséggé átalakulásáig így nevezték az erdélyi részek kormányzóját, kinek hatásköre olyan volt, mint a bánoké s kiterjedt az egész polgári és katonai igazga-*

²⁸ SZABÓ Miklós: i. m. 193.

²⁹ DÜMMERTH Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Panoráma, Budapest, 1980, 103–105.

³⁰ Ld. TÓTH Sándor László: A magyar fejedelmi méltóság megalapítása és öröklődése. *Acta Historica* CXIX/1. 2004/1., 11–19. <https://tinyurl.hu/UAq1/>, 2020. december 9.

³¹ TIMON Ákos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*. Grill Karoly Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1919, 513.

³² CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS: *Magyar állam- és jogtörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998, 40.

tásra. Verbőczy (I. R. 94. sz.) az erdélyi V.-t az ország zászlósai közt sorolja föl, ki rangban a horvát-szlavon-dalmát bán után következett.³³ Ehhez képest a korabeli jogi lexikon szűkszavúan fogalmaz: „Vajvoda, Vajda, korábban a magyar szt. koronához tartozó tartományok kormányzóinak neve: Erdélyi Vajda [...], aki zászlós úr is volt [...] nem tartozott az ország nagy birái közé [...] a királynak hűségességek tartozott tenni [...] egy bandériumot tartozott kiállítani [...]”³⁴

1.3. A fejedelem státuszának, Erdély önállóságának kialakulása, „vízválasztó” király és fejedelem között

A fenti előzmények után és Mohács tragédiáját követően Szapolyai János király Erdélyt és inkább az ország keleti részeit tartotta birtokában, míg Ferdinánd a nyugati részeken biztosította uralmát. A területi megosztottságot erősítette, hogy Szapolyai János 1510-től 1526-ig az előző alfejezetben taglalt erdélyi vajda közjogi tisztségét betöltötte, így rendkívüli kormányzati-katonai erőt összpontosíthatott saját kezében. Ebben az értelemben az erdélyi történelem közjogi előzményei között az erdélyi vajda szerepköre is fontos tényező volt, hiszen Szapolyai helyzetét meghatározóan determinálta korábbi erdélyi vajdai tisztsége.

Évek múltán megszületett a váradi béke, amelynek legfontosabb tartalmi eleme, hogy jogi alapra fektette az ország két részre szakadását, kimondta, hogy mindkét király teljes felségjoggal birtokolja azt az országrészt, amelyet hatalmában tart. Mindezen események és az 1540. évet (Buda elestét) követően, bekövetkezett a Magyar Királyság több részre szakadása. 1542. január végén Marosvásárhelyen³⁵ összegyűlt erdélyi rendek előtt Fráter György egy szultáni parancslevelet (athnámét) olvasott fel, Szulejmán szultán ebben arról rendelkezett, hogy az özvegy királynénak és fiának tüstént átadja egész Erdélyt és Fráter Györgyöt teljhatalommal ruházza fel, megbízza az ország kormányzásával. Fráter a negyvenes években Európa uralkodói udvaraival folyamatos levelezésben állt, köztük V. Károly császárral is, akitől a megosztott haza megszabadítását remélte, azonban e reményt semmisítette a két nagyhatalom között megkötött drinápolyi béke (1547), amely egyértelműen oszmán befolyási övezetté változtatta Erdélyt.

Az ezt követő évtizeddel és a kialakulóban lévő állam alkotmányosságával kapcsolatosan Szádeczky a következő megfogalmazást alkalmazza: „[...] Erdély ugyan rövid időre (1551) visszacsatoltatott Magyarországhoz, de az erdélyi rendek öt év múlva János Zsigmondot ismét fejedelmökké választották. Az ekkor [...] tartott kolozsvári országgyűlésen megállapították Erdély új államformáját. Innen kezdődik Erdélynek és a hozzá tartozott Tiszán túli vármegyéknek önálló állami

³³ <https://mek.oszk.hu/00000/00060/html/104/pc010438.html#3>, 2020. december 17.

³⁴ Dr. MÁRKUS Dezső: *Magyar jogi lexikon*. VI. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1907, 848.

³⁵ OBORNI Teréz: *Kettős függésben: Erdély államisága a 16. században*. [n. a.] <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00127/3638.html>, 2020. december 10.

*élete s független választó fejedelemsége, mely 1690-ig, I. Apafi Mihály fejedelem haláláig főnnállott. [...].*³⁶

A nemzetközi politikai játszmák eredménye 1570-ben született meg, amikor is a folyamatosan váltakozó beháborús viszonyok átmeneti lezárásaként újra megkezdődtek a tárgyalások, amelyek célja a továbbiakban Erdély közjogi helyzetének rendezése, illetve János Zsigmond uralkodói címének definiálása volt. E kérdések, valamint ezekkel összefüggésben az Erdélyt a Magyar Királysághoz fűző viszony majd csak a speyeri szerződésben (1570–1571) rendeződik, viszont nem teljes mértékben. Ezzel kapcsolatosan érdemes idézni Mezey Barna összegző gondolatait, amelyek jól jellemzik Erdély és a fejedelemség státuszát: „[...] Az erdélyi állam Bethlen Gábort megelőző irányítói Transsylvaniaiát még következetesen a magyar királyság részének tekintették, uralmi ideológiájukat a szentkorona-tanhoz kötötték, ellentmondást hordozva ezzel a Habsburgok magyar uralkodókénti elismerése és saját Bécs-ellenes politikájuk között. János Zsigmond az 1570-es speyeri egyezményben elismerte I. Miksát Magyarország törvényes urának, s lemondott a királyi cím használatáról. Báthory Zsigmond hosszabb ideig csak az erdélyi vajda címet viselte. Az Erdélyi Fejedelemség független, a bécsi közigazgatás apparátusához nem kapcsolódó állam volt – fejedelmei általában mégis igyekeztek választásukat jóváhagyatni Bécs uraival. De a fejedelmi ideológia mégsem ismerte el a Habsburgokat Erdély hűbérurainak, az országot a középkori magyar állam örökösének és letéteményesének tekintette [...].”³⁷

A fentiek alapján tehát Erdély vonatkozásában az állammá válás hosszú folyamatát zárta és egyúttal a Magyar Királysághoz való államközi viszonyt is meghatározta az 1570–1571. esztendőkből megkötött speyeri szerződés.³⁸ 1570 decemberében létrejött az első olyan „államközi” szerződés, amely elismerte, hogy egy új ország formálódott ki a Magyar Királyság keleti feléből, amely tőle külön áll, de mégis hozzátartozik, tehát létrejött Erdély speciális állam- és közjogi státusza. Ugyanis a speyeri szerződés alapján János Zsigmond lemondott a választott királyi címről, és helyette az Erdély fejedelme (*princeps*) címet vette fel. A szerződésben az osztrák fél elismerte a fejedelem uralma alatti területen a fejedelem korlátozott szuverenitását, de egyúttal kimondták, hogy Erdély és a hozzá kapcsolt területek a Magyar Korona részei maradnak, és a fejedelem elismeri maga fölött a magyar király főségét.

2. A fejedelmi jogkör korlátai, fejedelmi és királyi jogkör összehasonlítása³⁹

Az előzőek alapján szükséges szót ejteni a fejedelmi jogkorról, valamint azt összehasonlítani a királyi jogkörrel.

³⁶ SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: *A régi Erdély alkotmányos szervezete*. [n. a.] <https://tinyurl.hu/vh3p/>, 2020. december 19.

³⁷ MEZEY Barna: *Magyar alkotmánytörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 66.

³⁸ OBORNI Teréz: i. m.

³⁹ Tekintettel arra a tényre, hogy a fűvek és ellensúlyok eszméje a tanulmány által tárgyalt korszakot követően alakult ki, mint annak kvázi előzményeit, az uralkodói jogkör korlátait igyekszem vázolni.

Az Erdélyi Fejedelemség – hasonlóan a szomszédos román államokhoz – *szultáni vazallus állam* volt, amelyet a Porta karddal hódítottak, valamint adófizetésre kötelezettek tekintett. Évente 10 000, majd 15 000 aranyforintot fizetett a Portának, valamint ezzel együtt majdnem egyenértékű ajándékokat is küldött a szultánnak, nagyvezérnek és a díván többi méltóságának. Mindemellett a török hatalom számára elégséges volt az, hogy Erdély különálló maradjon, és a nyugati magyar állammal ne egyesülhessen, és nem zavarta az, hogy Erdély korlátozott szuverenitása mellett „önálló” állami szerepet játszott, ennek jegyében a fejedelmek uralkodói követeket küldtek külföldre, szövetségeket kötöttek más államokkal. Az oszmán hatalom az erdélyi belső viszonyokba csak akkor szólt bele, ha ott olyan harcok alakultak ki, amelyek a Portával való kapcsolatok fenntartását fenyegették.⁴⁰

2.1. A fejedelem és államszervezete

Az Erdélyi Fejedelemség speciális rendi szerkezetű társadalomra épült. Utóbbi rendi jellegét a három natióra, valamint a Partiumra épülő helyi igazgatás fejezte ki. A központi kormányzat vázlatos bemutatását megelőzően szükséges szólni a fejedelmi abszolútizmusról.

Szádeczky meglátása szerint az erdélyi fejedelem alkotmányosan uralkodott.⁴¹ A korai angol *alkotmányos monarchia*⁴² legfontosabb jellemzőjeként a fékek és ellensúlyok működését, majd a modern korban a brit parlament elsőbbségét (a mindenkori brit uralkodóhoz képest) szokták megjelölni.⁴³ Ezzel ellentétben az *abszolút monarchia* ismérveként határozza meg Ferenczy azt, hogy az államszervezet működését minden más szervezet kizárásával a fejedelem irányítja,⁴⁴ amit alátámaszt az, hogy a fejedelem köréből kerültek ki a kulcspozícióba került személyek, valamint, hogy ehhez képest mérsékelt hatalmat korlátozó tényezőt jelentett pl. a rendi gyűlés. Viszont a fejedelmi hatalom korlátozását bizonyos esetekben a natiók valamelyike jelentette, mint pl. korábbi időszakban a szászok ellenállása, ami tulajdonképp a natio és a fejedelmi hatalom közötti konfliktus volt.

Az előzőekkel szemben az erdélyi választási kondíciókat tárgyalva Rácz Lajos – A, B és C – típusút különböztet meg, részletesen bemutatva azok közjogi, államelméleti, politika- és hadtörténeti hátterét. E három kondíció típus történelmi fejlődésének eredményeként – utalva arra, hogy a fejedelmi hatalom meggyengülése miatt is – jött létre egy olyan mértékben megkötött fejedelmi hatalom, amely az *alkotmányos monarchia határán állt*.⁴⁵ E véleményt osztva, kijelenthető, hogy bizonyos

⁴⁰ ECKHART Ferenc – DEGRÉ Alajos: *Magyar Állam- és Jogtörténet*. II. rész, Közoktatásügyi Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1953, 45.

⁴¹ SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: i. m.

⁴² 1689-től tekinthető alkotmányos monarchiának.

⁴³ GÖNCZI – HORVÁTH – STIPTA – ZLINSZKY: *Egyetemes Jogtörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1997, 258–282.

⁴⁴ Dr. FERENCZY Árpád: *A politika rendszere*. Politzer, Budapest, 1905, 145–146.

⁴⁵ RÁ CZ Lajos: *Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 162–182.

értelemben – az előzőekben leírtak alapján – az erdélyi államjogi berendezkedés megelőzte a brit alkotmányosság korát és természetesen eredményeit is, sőt, ennél időben messzebbre mutató kitekintéssel kijelenthető, hogy az előzőekben leírtak a modern értelemben vett jogállam *előképét* is jelenthetik, mert „[...] a jogállamiság kiindulópontja, hogy minden tevékenység – az államé ugyanúgy, mint az embereké – mértéke a jog, amelyet az állam is köteles betartani. [...]”⁴⁶ Hiszen ebben az esetben – a kondíciók révén – az államot reprezentáló uralkodó is kötöttségek között látta el feladatait – ilyen értelemben e kondíciók, korlátként működtek. E nézetet erősíti az is, hogy az így szabott feltételek – szabályozási szempontból – bizonyos értelemben általános jelleggel bírtak, tehát a *lex generalis* mércéjének megfeleltek.⁴⁷ Ezzel kapcsolatban veti fel Schauer, hogy a jog és általában a szabályok értelmezéséhez az általános és a különös közötti distinkciót kell kialakítani, noha megállapítása szerint az általános gyakran csak a különösnek az ún. gyűjteménye, amit egyszerű példával szemléltet: (a) különösen: „ez a fa”, míg (b) általánosan: „a fák”.⁴⁸ A schaueri és a matematikai logika mentén: *A csoport*hoz nagyon hasonló – még ha némi eltérés is tapasztalható – *A' csoport*, de szintén hasonló '*A csoport* is, így a három nagyon hasonló csoportot általánosan „*A csoportok*” jelzővel is illelhetjük, ebből pedig következik az a tény, hogy a fejedelemség idején a mindenkorai kondíciók ténylegesen a *lex generalis* szerepkörét betöltötték, így biztosítva a történelmi jogfolytonosságot.

Az Erdélyi Fejedelemségben a fejedelmi méltóság választás útján volt elnyerhető, amire a Porta befolyást gyakorolt, tehát megkívánta az értesítést a választás előtt, gyakorolta a megerősítés jogát, sőt több esetben ki is nevezte a fejedelmet, ezt az erdélyi rendek igyekeztek kijátszani, s a kinevezési jogot gyengíteni úgy, hogy csak a választás után fogadták a török követeket, és ekkor vették át tőlük a kinevezési nyilatkozatokat.⁴⁹ A fejedelemnek erdélyi származásának kellett lennie.⁵⁰ A megválasztott fejedelem vonatkozásában a szultán gyakorolta megerősítési jogosultságát egy ünnepélyes oklevél kiadása, valamint a fejedelmi méltóság következő jelvényeinek megküldése útján: (a) felszerelt ló, (b) királyi pálca, (c) zászló, (d) kard, (e) címeres tollas süveg, (f) kaftán. Az ünnepélyesen megküldött tárgyak között szimbolikus értelemmel bíró jelképek is voltak, így például a zászló kifejezésre juttatta, hogy a fejedelem a szultán vazallusának minősült, a kaftán pedig a Portának fogadott hűség jelképe volt, ennek alapján a korábbi alfejezetben hivatkozott és Bodin által megfogalmazott elméletben is szerepeltetett legfelső hatalom, tehát az erdélyi fejedelem főhatalma, szuverenitása korlátozott volt.

⁴⁶ Herbert KÜPPER: A közjog dogmatikája. In: *Jogdogmatika és jogelmélet* (szerk.: Szabó M.). Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007, 347.

⁴⁷ Herbert KÜPPER: i. m. 348–349.

⁴⁸ Frederick SCHAUER: Rules and the Rule of Law. *Harvard Journal of Law & Public Policy* (1991), 14 (3), 647–648.

⁴⁹ ECKHART Ferenc – DEGRÉ Alajos: i. m. 45–46.

⁵⁰ Erre vonatkozóan is adódott kivétel, például: Brandenburgi Katalin.

A fejedelem jogköre általában a magyar király hatáskörét fedte le, azonban az uralkodói jogköre függött a fejedelem személyétől is. Elsősorban az ő feladata volt a külpolitika irányítása, ami nagy kihívást jelentett a Habsburg-oszmán függésben. Ahogy arról már szó esett, a fejedelem megválasztása során különféle feltételeket, *kondíciókat* szabtak, amelyek között kiemelt volt, hogy a fejedelem a két hatalommal, különösen a Portával „baráti” kapcsolatokat ápoljon, és hasonlóképpen a két román fejedelemmel is békét tartson fenn. A helyzet bonyolultságát jelzi az is, hogy a Porta állandóan rá kívánta szorítani a fejedelmeket, hogy a török állam barátaival baráti kapcsolatokat ápoljanak. Annak ellenére, hogy ekkor még a mai értelemben vett nemzetközi jog nem létezett, mégis a Porta akarata ekkor már az államokat egyetértésük ellenére is kötelező „nemzetközi jogi normaként” jelent meg.⁵¹ A fejedelem követeket is küldhetett a Portához, viszont ezek jogi státusza nem volt egyenértékű más államok követeinek státuszával, mert a Porta alattvalóinak tekintették őket. A fejedelem igazságszolgáltatási szerepe a magyar királyéhoz hasonló volt. Hadügyi-védelmi területen pedig a fejedelem köteles volt Erdély védelméről gondoskodni, ezért is volt fontos, hogy a fejedelmek többsége az elsődlegesen katonáskodó szerepkört ellátó székelység legfőbb vezetőjének tisztét, a székely ispánságot is viselte. Kizárólagos fejedelmi jog volt a hadüzenet, a békekötés, más államok uralkodóival való szövetség megkötése. Az előzőek amolyan biztosítékként a fejedelem kezelte Erdély jövedelmeit, a rendi gyűlésen megszavazott adókat és regálékat.

A már említett választási feltételek az akkori felfogás szerint alaptörvényi szerepet is játszottak, mivel a kortársak *a kondíciókat alaptörvénynek tekintették*. E feltételeket az előző fejedelemmel kapcsolatosan tapasztaltaknak megfelelően vagy az új fejedelem személyisége alapján alakították, és azoknál a fejedelmeknél is kialakították a választási feltételeket, akiket a törökök neveztek ki. Abból, hogy mindegyik fejedelem esetében kialakították a kondíciók feltételrendszerét, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy e kondíciók *normatív hatásúak* voltak.⁵² E választói kapitulációk mindig magukban foglalták a fő szabadság, a választói jog biztosítását, valamint azt, hogy a fejedelem ezt semmilyen módon ki nem játszhatja utódjának meghatározásával. Bizonyos értelemben Bethlen Gábor fejedelemsége ez alól kivételt jelentett, mert ő feleségét nevezte meg trónja örökösének, viszont mellé a kormányzáshoz segítséget (amolyan kormányzófélet) is rendelt végrendeletében. A választási feltételek szerint fontos további fejedelmi kötelezettség volt (a) a négy bevett vallás gyakorlásának biztosítása, (b) a rendi gyűléseken a véleménynyilvánítási szabadság biztosítása, (c) az ország törvényeinek megtartása, (d) a nemesi szabadságok biztosítása, (e) a személyes szabadság biztosítása.

A hatalom korlátozásának, továbbá ellenőrzésének célja az, hogy megakadályozható legyen az önkényuralom kialakulása, azaz, hogy a hatalom a közjó, más-

⁵¹ KARDOS Gábor: A nemzetközi jog Hart szerint. *Világosság* 2010. tavasz, 61. http://epa.oszk.hu/01200/01273/00056/pdf/Vilagosság_2010_tavasz_057-066.pdf, 2021. február 20.

⁵² Herbert KÜPPER: i. m. 347.

ként a hatalom alá vetettek szolgálatába állítható legyen, amelynek eszközeként a kormányzatnak a törvények uralma alá rendelése volt alkalmazható.⁵³ Ennek értelmezése során megállapítható, hogy a hatalom letéteményesének a törvények útján kell kormányoznia, s a hatályos törvényekhez – azok módosításáig – maga a hatalom letéteményese is kötve van. Ennek szellemében alkalmazták az erdélyi rendek a fejedelmválasztás során a már említett feltételek, azaz *kondíciók* megszabását, amelyeknek fényében a XVIII. század jelentős változásait, azaz az alkotmány és az alkotmányosság (tulajdonképpen a hatalom alkotmány alapján való megszerzése és gyakorlása) eszméjét is bizonyos értelemben megelőzte az erdélyi rendiség közjogi berendezkedése.⁵⁴ Tehát az erdélyi fejedelmi korra jellemző alaptörvényi szemlélet egyfajta hangsúlyos alkotmányos színezetet ad a rendi monarchiának, ami inkább közelíti a következő évszázadok során kialakuló nyugati alkotmányos monarchiák eszmeiségéhez. Talán nem eltúlzott – utalva Rácz Lajos megállapítására is – azt állítani, hogy az erdélyi rendi monarchikus rendszer saját korát megelőzve egyedülálló volt a maga nemében.

A fejedelem után a kormányzatnak legfontosabb végrehajtó szerve a kancellária volt, melyet 1550-ben állítottak fel. A kancellár egy személyben volt az államtanács elnöke és a fejedelem első tanácsosa, akinek hatáskörébe tartozott: (a) a legfontosabb államügyek intézése; (b) előadta a rendi gyűléseken a fejedelmi előterjesztéseket és a tanács javaslatait; (c) képviselte a fejedelmet, kiadta és ellenjegyezte a fejedelem okleveleit, (d) az oklevelek vonatkozásában a nemesítések (az armális adása) és a címeradományozás terén is szerepet kapott,⁵⁵ (e) a külföldi követeknek a fejedelem a kancellár útján adott választ.⁵⁶

A kancellária vonatkozásában azt ki lehet jelteni, hogy a modern értelemben vett irányítás funkcióját,⁵⁷ amely a felsőbb fokozatú szerv által alsóbb fokozatú szerv irányában kifejtett vezetői tevékenységet jelent, nem valósított meg. Bár e tárgyalt korszak már a felfedezések grandiózus időszakát is magában foglaló kora újkor időszaka, azonban az előbbi vonatkozásban, tehát újkori-modern értelemben vett kormányzatról még nem igazán lehet beszélni. Érdemes utalni még arra is, hogy továbbra is jellemző volt a „*procancellarius*”-i cím használata,⁵⁸ amely

⁵³ SZABÓ Miklós: i. m. 191.

⁵⁴ Ennél messzebbre ment egy mű: a Magyar Királyság vonatkozásában megállapította, hogy örökletes és alkotmányos monarchia. C. von SZEPESHÁZY – J. C. Von THIELE: *Merkwürdigkeiten des Königreiches Ungern [...]*. Gedruckt auf den Kosten der Herausgeber, bey Carl Werfer, Kaschau, 1825, XXVII.

⁵⁵ Vö. KÓTA Péter: *Címereslevelek diplomatikája 1526–1848*. Bölcsészdoktori értekezés, [h. n.], 1991, 17.; BÁRCZAY Oszkár: *A heraldika kézikönyve*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1897, 42.

⁵⁶ ECKHART Ferenc–DEGRÉ Alajos: i. m. 46–47.

⁵⁷ Dr. BERÉNYI Sándor – Dr. MARTONYI János – Dr. SZAMEL Lajos: *Magyar államigazgatási jog – Általános rész*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1978, 27.

⁵⁸ FEJÉR Tamás: *A procancellariusi tisztség a Báthoryak korában*. [n. a.] 36–38. http://real.mtak.hu/39690/1/EME_EM_2016_1_FejerTamas_Procancellariusi.pdf, 2020. december 19.

ugyan a Báthory-korszakban honosodott meg, azonban fennállása és a tisztség működése fennmaradt a XVII. századig. A procancellarius – ld. pl. Berzeviczy Márton – feladatkörébe tartozott: (a) a kancellár helyettesítése, valamint (b) diplomáciai feladatok ellátása. A kancellária működése azonban nem vizsgálható leegyszerűsítve, mert a korábbi korszak következményeként egy ideig a *protonotarius* tevékenysége is fennmaradt.⁵⁹ További jelentős jogtörténeti tény, hogy az előzményeknek megfelelően a fejedelmi kancellária *cancellaria maior* és *cancellaria minor* „szervezeti egységekre” tagolódott.

A választási feltételek további rendelkezéseket tartalmazhattak a fejedelmi tanács összetételére és hatáskörére vonatkozóan, így e tulajdonság is erősíti az alkotmányossági jelleget a kondíciók vonatkozásában.⁶⁰ E szervben a legfontosabb szerepet a kancellár játszotta, mert ő adta elő a tanács tárgyait, valamint a megtárgyalandó iratokat. A fejedelmi tanács jelentőségét az is jelzi, hogy a fejedelem udvarában, Gyulafehérvárott vagy szabad akaratból, vagy – fontos ügy felmerülése esetén – meghívásra gyűlt össze. Az viszont már az uralkodótól függött, hogy a fejedelmi tanács véleményét elfogadta-e. A fejedelmi tanácsot a rendek nem voltak jogosultak ellenőrizni, e jog kizárólagosan a fejedelmet illette meg.

Szádeczky meglátása⁶¹ szerint az erdélyi fejedelem alkotmányosan uralkodott, ezt látszik igazolni és sugallni, hogy – ld. fentieket – *alaptörvényként tekintettek a kondíciókra*. A fejedelmi tanács meghallgatása szükséges volt fontos ügyek intézése esetén, tagjai, az ún. tanácsurak közül választották és nevezték ki az állam és udvar legfőbb tisztviselőit és nagyrészt a külföldre küldött követeket. R. Várkonyi Ágnes⁶² eltérő álláspontja szerint Bethlen a fejedelmi tanácsot a főúri társadalom politikai, vallási, etnikai és birtokviszonyait reálisan figyelembe véve, valamint szakértőkkel kiegészítve, érdekei szerint szervezte meg. Ez utóbbi érdek szerinti megközelítés álláspontom szerint logikus, mert bizonyos értelemben az ilyen tanácsban való tevékenység minden esetben – a korábbiakban már vázolt ókori octavianusi gyakorlathoz hasonlóan – bizalmi jelleget feltételez.

A kincstár élén álló kincstartó kezelte az állam jövedelmeit, a kapcsolódó kamarák tevékenysége nagy jelentőségű volt, figyelembe véve a bányákban és a sólélőhelyeken folytatott sóvágási tevékenység jövedelmeit. Így az erdélyi igazgatás ezen rendszere két részre tagolódott: (a) a bányakamarák, valamint (b) a sókamarák szervezetére.

Hasonlóképpen fontos szerepet játszott az erdélyi futárposta. Az erdélyi és a királyi postaszolgálat között rövid megszakítással, de fennállt a kapcsolat (erről ta-

⁵⁹ Ld.: BOGDÁNDI Zsolt: Az erdélyi ítélőmesterek hiteleshelyi jellegű tevékenysége a 16. század végén. In: „... éltünk mi sokáig 'két hazában'...” *Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére* (szerk.: Dáné – Oborni – Sipos), Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, 135–143.

⁶⁰ ECKHART Ferenc – DEGRÉ Alajos: i. m. 47.

⁶¹ SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: i. m.

⁶² R. VÁRKONYI Ágnes: Bethlen Gábor jelenléte Európában. In: *Bethlen Gábor és Európa* (szerk.: Kármán Gábor és Kees Tszelszky). Budapest, 2013, 26.

núskodnak a számadáskönyvek is).⁶³ Az erdélyi futárpostának közteher jellege is volt, amely alól a kiváltságos rétegek némelyike mentességet is kapott (pl. Tokaj 1629-ben való mentesítése).⁶⁴

A kormányzáshoz az udvari tisztviselők is szükségesek voltak: (a) a főudvarmester, aki az udvartartásért felelt, (b) az udvari főkapitány és vicekapitány, akik a testőrség parancsnokai, (c) a főkomornok, aki a fejedelem házipénztárát, számadásait kezelte, az udvartartás költségeit fizette, az udvari irodának főnöke volt, (d) udvari belső tisztek (a főasztalnok, főpohárnok etc.), (e) személyzet (pl. nemes apródok), (f) külső udvari tisztségek (pl. főlovászmester).

Az igazgatásban a rendek döntő befolyáshoz a vidéki önkormányzati szerveik a vármegyék, városok, a székely és szász székek által jutottak, további befolyásolási területet jelentett a mezővárosok és falvak igazgatásában betöltött szerep.⁶⁵

A katonai méltóságok⁶⁶ között – a natiók szerinti szerkezetnek megfelelően – tarthatók számon a főkapitányságok, így: (a) az országos főkapitány, az összes haderő feje; (b) a székelyek főkapitánya, valamint (c) a váradi főkapitány, aki a partiumi hadak vezetője. A felsoroltak közül a legutolsó politikai méltóság is, mintegy a Partium kormányzója. Azonban jelezni szükséges, hogy e méltóság kettős természetű, mert (a) egyrésztől jogilag a Magyar Királysághoz tartozik, (b) másrészt azonban gyakorlatilag teljes egészében az erdélyi fejedelem fennhatósága alatt volt.⁶⁷ Nem kisebb személyiség viselte például ezt a tisztséget, mint Bocskai István.

A fejedelem és a rendi gyűlés együttesen gyakorolta a jogalkotás jogosultságát. A rendi gyűlést a fejedelem hívta össze meghívók kibocsátása útján, a meghívókban jelezték a rendi gyűlés idejét és az összehívás indokát. A rendi gyűlésen megjelentek a képviselők a következők szerint: a hét magyar vármegye két-két követe, a partiumi vármegyék két-három követe, a székelyek öt székének két-két követe (figyelembe véve, hogy ekkor már egységes Háromszékről volt szó), a szászok pedig székenként és vidékenként küldtek egy-három követet, és ehhez hasonlóan a meghívott városok (pl. Enyed, Torda, Kolozsvár, Várad) is küldtek követeket. Az egykamrás rendi gyűlésnek voltak ún. *regalista* tagjai, azok, akik vagy vagyonuk, vagy az udvari méltóságuk okán külön levéllel (másként regales) hívott meg a fejedelem és személy szerint jelentek meg. A rendi gyűlésen a követek és a meghívottak kötelesek voltak megjelenni. A törvényjavaslatokat a fejedelem terjesztette be, azonban kéréseket a gyűlés maga is nyilváníthatott, ennek során a szólásszabadság

⁶³ Ld.: Dr. KAMODY Miklós: *A posta működése I. Rákóczi György fejedelem idejében.* (Előadás: Emlékkonferencia I. Rákóczi György születésének 400. évfordulójára. Gépelt kézirat [n. a.]).

⁶⁴ Ld. *Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytár: 1540–1848. évi Erdélyi törvények* (szerk.: Márkus Dezső). Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1900.

⁶⁵ ECKHART Ferenc – DEGRÉ Alajos: i. m. 46–47.

⁶⁶ SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: i. m.

⁶⁷ Vö. BENDA Kálmán: A királyi Magyarország tiszti címtára 1607–1608. *Levéltári Közlemények*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972, XLIII., 2., 310.

biztosítva volt. A rendi gyűlés elnökét a fejedelem nevezte ki a tanácsosai közül. Minden, a rendi gyűlésen meghozott határozatot a fejedelemnek kellett megerősíteni, amelyet megelőzőtt a határozatok fejedelmi tanáccsal való áttekintése, amelyet követett a jóváhagyás vagy esetlegesen a kifogások emelése. E folyamatot követően az összes határozatot együttesen vitték a fejedelemhez, majd helyeslésének kieszközlése után írta alá az elnök és a két ítélmester, majd ezen aláírásokat követően a fejedelem megerősítő záradékkal és aláírással látta el, ennek következtében emelkedtek a határozatok törvényerőre.⁶⁸

2.2. A királyi és a fejedelmi jogkör összehasonlítása

Ebben a gondolati egységben szeretném vázolni – az előzőekben leírtak alapján – a középkori európai államfők közül kiemelkedő Habsburgok és az erdélyi fejedelmek jogkörében mutatkozó eltéréseket.

Mindkét – a Habsburgok magyar királyi és az erdélyi fejedelmi – állama *ideológiai-közjogi alapját egyaránt a Szent Korona-tan jelentette, és ez egyben a hatalmat korlátozó tényezőt is jelentett*. Az Erdélyi Fejedelemségben a fejedelmi méltóság *választás* útján volt elnyerhető, amelyre vonatkozóan a Porta befolyást gyakorolt. Ehhez hasonlóan a magyar király méltóságát viselő Habsburgok is *választhatóak* voltak (míg 1687-ben örökletessé tették címüket). A fejedelemnek *erdélyi származásúnak* kellett lennie, ezzel szemben a tárgyalt korszakban a magyar királyi címet viselő Habsburgok német (svájci)⁶⁹ származásúak. Utóbbi származás, valamint a Habsburgok genealógiája (ld. spanyol–osztrák ágak kialakulása) a birodalmi szemlélet térhódítása miatt bírt jelentőséggel. A megválasztott fejedelem vonatkozásában *a török szultán – mint padisah – gyakorolta megerősítési jogosultságát* egy ünnepélyes oklevél kiadása útján, valamint a szultán a fejedelmi méltóság korábban már említett jelvényeit küldte meg a fejedelemnek. Ezzel szemben a szultáni megerősítést nem igénylő királyi jelvényei között a következőket tartjuk számon: (a) koronát, (b) királyi pálcát, (c) palástot, (d) országalmát, (e) kardot. A jelvények tekintetében a legmarkánsabb eltérést abban láthatjuk, hogy a tárgyalt államfők között a király (császár) megkoronázott államfő, tehát van eltérés a király és fejedelem inaugurációja között.

A fejedelem jogköre általában a magyar király hatáskörét fedte le, azonban az uralkodói jogköre függött a fejedelem személyétől is. Elsősorban az ő feladata volt a külpolitika irányítása, ami nagy kihívást jelentett Erdély akkori geopolitikai helyzetét figyelembe véve. A fejedelem megválasztása során – ahogy arról korábban már esett szó – különféle feltételeket is, ún. *kondíciókat szabtak*, amelyek között kiemelt volt, hogy a fejedelem a két hatalommal, különösen pedig a Portával „baráti” kapcsolatokat ápoljon, ez nem jellemző a királyokra. A fejedelem *követeket is küldhetett* a Portához, viszont ezek jogi státusza nem volt egyenértékű más államok

⁶⁸ ECKHART Ferenc – DEGRÉ Alajos: i. m. 47–49.

⁶⁹ Tehát habichtsburgi. Vö: <https://www.habsburger.net/de/themen/herrschaftszeiten-i>, 2020. december 13.

követeinek státuszával. Az igazságszolgáltatásban a fejedelem szerepe a magyar királyéhoz hasonló (*personalis praesentia regia*) volt.⁷⁰ Hadügyi téren a fejedelem köteles volt Erdély védelméről gondoskodni, ezért is fontos, hogy *a fejedelmek többsége* az elsődlegesen katonáskodó szerepkört ellátó székelység legfőbb vezetőjének tisztét, *a székely ispánságot is viselte*, továbbá kezelte Erdély jövedelmeit.

Hangsúlyos, hogy *a kondíciókat a kortársak alaptörvénynek tekintették*, amelyekkel kapcsolatosan érdemes arra is kitérni, hogy e kondíciókkal korlátozták a fejedelmet, ehhez képest a Habsburg-uralkodók esetében a hitlevél és az eskü jelentett korlátot.

Egy fontos eltérésre érdemes még rámutatni egy – 1780-ban íródott – mű megállapítása nyomán. Míg az erdélyi fejedelmek a bevett (római katolikus és protestáns) vallások bármelyikéből származhattak, a magyar királyi címet viselők csak római katolikus vallásúak lehettek.⁷¹

Az előzőek lényegét az alábbi táblázat vázolja:

1. táblázat

A Habsburg királyok és Erdélyi fejedelmek jogköreinek összehasonlítása

Elhatárolási szempontok	Habsburg királyok	Erdélyi fejedelmek
Államjogi alapvetés	Szent Korona-tan	Szent Korona-tan
Származás	német	erdélyi ⁷²
Trónbetöltés	választás, majd 1687-től fiági örökletes utódlás ⁷³	választás
Közjogi beiktatás	koronázás	a török Porta jóváhagyása, kinevezése
Közjogi függelmi viszony	nincs vazallitás	van vazallitás ⁷⁴
Jelvényei	korona, királyi pálca, palást, országalma, kard	felszerelt ló, királyi pálca, zászló, kard, süveg, kaftán
Főhatalmi jogkör	jogkörét korlátozzák: Szent Korona-tan, hitlevél, eskü	jogkörét korlátozzák: Szent Korona-tan, natiók, kondíciók, rendek, szultáni megerősítés
Rendi jogalkotás	kétkamarás rendi gyűléssel együttesen	egykamarás rendi gyűléssel együttesen
Igazságszolgáltatás	<i>personalis praesentia regia</i>	<i>personalis praesentia regia</i>
Vallás	római katolikus	római katolikus vagy protestáns

⁷⁰ Vö. BOGDÁNDI Zsolt: i. m. 135–143.

⁷¹ Karl Gottlieb von WINDISCH: *Geographie des Königreichs Ungarn*. bey Anton Löwe, Preßburg, 1780, 71.: „§. 2. Ein König von Ungarn muß nach den Gesetzen der katholischen Religion zugethan seyn; [...]”

⁷² Kivéve: Vitéz Mihály, Brandenburi Katalin.

⁷³ Ld.: 1687. évi II. törvénycikk a mostani császári és királyi szent felség fenséges finemü örököseinek elsőszülötteit Magyarország s az ahhoz csatolt részek természetes és örökös királyainak nyilvánítja. <https://tinyurl.hu/4L5Q/>, 2022. január 30., további kivétel: Mária Terézia (1723. Pragmatica Sanctio).

⁷⁴ A török szultán – mint padisah – ebben a közjogi viszonyban, mint hűbérúr jelenik meg.

Elhatárolási szempontok	Habsburg királyok	Erdélyi fejedelmek
Külsőkapcsolatok	Portával nincs „baráti” kapcsolat	Portával „baráti” kapcsolat
Megerősítési jogosultság	nincs	az oszmán szultán gyakorolta
Egyéb eltérés	székely ispánság nincs	székely ispán

(Forrás: szerző szerkesztése.)

Összegzés

Államjogi szempontból ki kell emelni a megteremtett fejedelmi hatalomnak az erdélyi államot meg- és fenntartó szerepét, amit a szükségszerű központosítással lehetett az akkori viszonyrendszerben elérni, viszont *e központosítás korántsem tekinthető korlátlanoknak*. A korlátozást a vizsgált tárgykör tekintetében *a natiók, a Szent Korona-tan, a szultáni megerősítés, a rendek, valamint a kondíciók jelentették*, utóbbiak *színezetet adtak a fejedelemségnek*. Így az erdélyi állam a brit alkotmányosságot a szerző álláspontja szerint jó pár évtizeddel megelőzte.⁷⁵

Bethlen Gábor uralkodói nagyságát Erdély konszolidációján – és a bőséges szakirodalmon – túl mi sem támasztja jobban alá, mint az, hogy az Erdélyi Fejedelemség a XVII. században még korlátozott keretek és a vázolt oszmán függés mellett is – magyar és nemzetközi viszonylatban – bizonyos értelemben képes volt arra, hogy a Habsburgokkal szemben ellensúlyt jelentsen. Az előző gondolatot jól kiegészíti a következő idézet: „[...] Erdély Bethlen uralkodása idején volt legnagyobb kiterjedésű, mert a császár-királyal kötött békekötésben az ő élete tartamára Erdélyhez csatoltatott a magyarországi északkeleti hét vármegye, egészen Kaszáig. Ezeket az ő halála után vissza kellett bocsátani. Ez Erdélyország nagymérvű meggyöngyölését okozván, az erdélyiek úgy akarták ellensúlyozni, hogy fejedelmé választották északkeleti Magyarország leggazdagabb főurát, Rákóczy Györgyöt, [...]”⁷⁶

Felhasznált irodalom

- [1] BÁRCZAY Oszkár: *A heraldika kézikönyve*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1897.
- [2] BENDA Kálmán: A királyi Magyarország tiszti címtára 1607–1608. *Levéltári Közlemények* Akadémiai kiadó, Budapest, 1972, XLIII., 2., 310.
- [3] Dr. BERÉNYI Sándor – Dr. MARTONYI János – Dr. SZAMEL Lajos: *Magyar államigazgatási jog – Általános rész*. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1978.
- [4] BOGDÁNDI Zsolt: Az erdélyi ítélmesterek hiteleshelyi jellegű tevékenysége a 16. század végén. In: „... éltünk mi sokáig 'két hazában'...” *Tanulmányok*

⁷⁵ Ld. a Hannover-ház parlamentáris regnálása.

⁷⁶ SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. A Franklin-Társulat bizománya „Hargitaváralja” J. SZ. K., Budapest, 1927, 181.

- a 90 éves Kiss András tiszteletére (szerk.: Dáné – Oborni – Sipos). Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012, 135–143.
- [5] BRÓSZ Róbert – PÓLAY Elemér: *Római jog*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976.
- [6] BURIÁN János: *Magyar-latin szótár*. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1907.
- [7] *Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytár: 1540–1848. évi Erdélyi törvények* (szerk.: Márkus Dezső). Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1900.
- [8] *Corpus Juris Hungarici Magyar Törvénytár: Werbőczy István Hármaskönyve*, (szerk.: Márkus Dezső). Budapest, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, 1897, II. Rész, 3. cím, 5. §.
- [9] C. Von SZEPESHÁZY – J. C. Von THIELE: *Merkwürdigkeiten des Königreiches Ungern [...]*. Gedruckt auf den Kosten der Herausgeber, bey Carl Werfer, Kaschau, 1825.
- [10] CSIZMADIA – KOVÁCS – ASZTALOS: *Magyar állam- és jogtörténet*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.
- [11] DÜMMERTH Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Panoráma, Budapest, 1980.
- [12] ECKHART Ferenc – DEGRÉ Alajos: *Magyar Állam- és Jogtörténet*. II. rész, Közoktatásügyi Jegyzetellátó Vállalat, Budapest, 1953.
- [13] EGRESI Katalin – PONGRÁCZ Alex – SZIGETI Péter – TAKÁCS Péter: *Államelmélet*. Győr, Széchenyi Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Jogelméleti Tanszék, 2016, 199.
- [14] ERDŐ Péter: Állam – egyház – szuverenitás. In: *Az állam szuverenitása – Eszmény és/vagy valóság* (szerk.: Takács Péter). Gondolat, Budapest, 2015, 46.
- [15] FEJÉR Tamás: *A procancellariusi tisztség a Báthoryak korában*. [n. a.] 36–38. http://real.mtak.hu/39690/1/EME_EM_2016_1_FejerTamas_Procancellariusi.pdf, 2020. december 19.
- [16] Dr. FERENCZY Árpád: *A politika rendszere*. Politzer, Budapest, 1905.
- [17] Frederick SCHAUER: Rules and the Rule of Law. *Harvard Journal of Law & Public Policy* (1991), 14 (3), 647–648.
- [18] George MOUSOURAKIS: *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*. Springer International Publishing, Switzerland, 2015.
- [19] GÖNCZI – HORVÁTH – STIPTA – ZLINSZKY: *Egyetemes Jogtörténet*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1997.

- [20] <https://mek.oszk.hu/00000/00060/html/104/pc010438.html#3>, 2020. december 17.
- [21] Herbert KÜPPER: A közjog dogmatikája. In: *Jogdogmatika és jogelmélet* (szerk.: Szabó M.). Bíbor Kiadó, Miskolc, 2007, 347–349.
- [22] Hugonis GROTIUS: *Ius Belli Et Pacis In Compendio Institutioni Scholasticae aptatum, & subinde castigatum*. Tygurum, 1689, (M DC LXXXIX.), <https://tinyurl.hu/0F3S/>, 2021. május 10.
- [23] <https://www.habsburger.net/de/themen/herrschaftszeiten-i>, 2020. december 13.
- [24] Iohannis BODINI: *Respublica, Das ist: Gründtliche und rechte Underweysung, [...] in sechs Bücher verfasst [...]*. Jacob Foillet Buchdrucker, Mümpelgart, 1592, (M. D. XCII.), <https://tinyurl.hu/LeVu/>, 2021. március 15.
- [25] KÁLVIN János: *A keresztyén vallás alapvonalai*. Első fejezet, A törvényről, mely a tízparancsolat magyarázatát foglalja magában. A X. Parancsolat vonatkozásában adott kálvini értelmezés. <http://leporollak.hu/egyhtori/kalvin/irasok/inst/KISINST1.HTM>, 2021. március 27.
- [26] KARDOS Gábor: A nemzetközi jog Hart szerint. *Világosság* 2010. tavasz, 61. http://epa.oszk.hu/01200/01273/00056/pdf/Vilagosság_2010_tavasz_057-066.pdf, 2021. február 20.
- [27] Karl Gottlieb Von WINDISCH: *Geographie des Königreichs Ungarn*. bey Anton Löwe, Preßburg, 1780.
- [28] KISTELEKI Károly: A szuverenitás fogalmának kora újkori kezdetei és az Erdélyi Fejedelemség példája. In: *Az állam szuverenitása – Eszmény és/vagy valóság* (szerk.: Takács Péter). Gondolat Kiadó, Budapest, 2015, 458–461.
- [29] Dr. KAMODY Miklós: A posta működése I. Rákóczi György fejedelem idejében, (Előadás: Emlékkonferencia I. Rákóczi György születésének 400. évfordulójára. Gépelt kézirat [n. a.]).
- [30] KÓTA Péter: *Címereslevelek diplomatikája 1526–1848*. Bölcsészdoktori értekezés, [h. n.], 1991, 17.
- [31] Dr. MÁRKUS Dezső: *Magyar jogi lexikon*. VI. kötet, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1907.
- [32] MÁTÉ Györgyi: Jean Bodin és a magyar későreneszánsz. In: *Acta historiae litterarum hungaricarum*, (18), (1981), 65–67. <http://acta.bibl.u-szeged.hu/945/>, 2021. március 18.
- [33] MEZEY Barna: *Magyar alkotmánytörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998, 66.
- [34] Niccolò MACHIAVELLI: *A fejedelem*. III. rész, A vegyes egyeduralkodásról. [n. a.] <https://mek.oszk.hu/00800/00867/00867.htm#bm4>, 2020. december 10.

- [35] OBORNI Teréz: *Kettős függésben: Erdély államisága a 16. században*. [n. a.] <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00127/3638.html>, 2020. december 10.
- [36] PACZOLAY Péter: *A legfőbb hatalom eredete*. Újkori államelméletek. [n. a.] <https://tinyurl.hu/O7cL/>, 2021. április 27.
- [37] Paul JÖRS: *Die Reichspolitik Kaiser Justinians*. Universitäts-Druckerei Curt von Münchow, Giessen, 1893, 7–8.
- [38] RÁCZ Lajos: *Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992, 162–182.
- [39] R. VÁRKONYI Ágnes: Bethlen Gábor jelenléte Európában. In: *Bethlen Gábor és Európa* (szerk.: Kármán Gábor és Kees Teszelszky). Budapest, 2013, 26.
- [40] SZABÓ Miklós: Hatalommegosztás és pluralizmus. In: *Államelmélet* (szerk.: Takács Péter). Bíbor Kiadó, Miskolc, 1997, 191–193.
- [41] SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: *A régi Erdély alkotmányos szervezete*. [n. a.] <https://tinyurl.hu/vh3p/>, 2020. december 19.
- [42] SZÁDECZKY KARDOSS Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. A Franklin-Társulat bizománya „Hargitaváralja” J. SZ. K., Budapest, 1927, 181.
- [43] *Szent Biblia azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás*. (ford.: Károli Gáspár) Bibliatársulat, Budapest, 1969.
- [44] SZENTMIKLÓSI Márton: *A római jog institutiói*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., Budapest, 1858, 46.
- [45] SZENTPÁLI-GAVALLÉR Pál: Az önálló magyar külügyminisztérium létrehozása, szabályozásának és szervezete kialakulásának kezdetei. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica XXXVIII/1*. 2020/1., 81. <https://doi.org/10.32978/sjp.2020.005>
- [46] SZMODIS Jenő: Adalékok az állami beavatkozás problematikájához. *Jogelméleti Szemle* Budapest, 2020/1. szám, 162. http://jesz.ajk.elte.hu/2020_1.pdf, 2021. március 16.
- [47] *Tacitus összes művei*. Évkönyvek I. Könyv, Szukits Könyvkiadó, [h. n.], 2001, 191.
- [48] TIMON Ákos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*. Grill Karoly Könyvkiadóhivatala, Budapest, 1919, 513.
- [49] TÓTH Sándor László: *A magyar fejedelmi méltóság megalapítása és öröklődése*. [n. a.] <https://tinyurl.hu/UAq1/>, 2020. december 9.

- [50] VARGA Zs. András: A közjogi autonómia előképe a Tripartitumban. In: *A Hármaskönyv 500. Évfordulóján*, (szerk.: Szabó István). Pázmány Press, Budapest, 2015, 27.
- [51] ZLINSZKY János: *A római jog továbbélése*. PPKE JÁK Római jogi Tanszék, Budapest, 1997.

Jogszabály

1687. évi II. törvénycikk a mostani császári és királyi szent felség fenséges finemü örököseinek elsőszülötteit Magyarország s az ahhoz csatolt részek természetes és örökös királyainak nyilvánítja. <https://tinyurl.hu/4L5Q/>, 2022. január 30.

II.

**ÁLLAMTUDOMÁNYOK KÖRÉBE TARTOZÓ
TANULMÁNYOK**

AZ EGÉSZSÉGES KÖRNYEZETHEZ VALÓ JOG FEJLŐDÉSÉNEK AKTUÁLIS TENDENCIÁI AZ UTÓBBI ÉVEK ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI JOGGYAKORLATA TÜKRÉBEN*

**Current tendencies in the development of the right to the healthy environment
in the light of recent years Constitutional Court case law**

HOJNYÁK DÁVID**

Az utóbbi években számos olyan alkotmánybírósági határozat született, amely a környezethez való joggal, annak értelmezésével foglalkozott. Az Alkotmánybíróság e határozataiban továbbfejlesztette, valamint részben megújította a környezethez való jog tartalmát, annak értelmezését, mely szükségszerű és indokolt volt az Alaptörvény elfogadása, de különösen annak negyedik módosítását követően. Ennek megfelelően jelen tanulmányban az Alkotmánybíróság vonatkozó joggyakorlatának elemzése által feltárásra kerül, hogy a közelmúltban a környezethez való jog tartalmában és értelmezésében milyen változások jelentek meg, és ezzel összefüggésben milyen új tendenciák figyelhetők meg.

Kulcsszavak: *egészséges környezethez való jog, környezetvédelem, Magyarország Alaptörvénye, Alkotmánybíróság*

In recent years, there have been several Constitutional Court decisions dealing with the right to the environment and its interpretation. In these decisions, the Constitutional Court has further developed and partially renewed the content of the right to the environment and its interpretation, which was necessary and justified following the adoption of the Fundamental Law, and especially following its fourth amendment. Accordingly, the present study explores the recent changes in the content and interpretation of the right to the environment and the new tendencies that can be observed in this context by analysing the relevant case law of the Constitutional Court.

Keywords: *right to the healthy environment, environmental protection, Fundamental Law of Hungary, Constitutional Court*

---

* Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

** DR. HOJNYÁK DÁVID
PhD-hallgató
Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Civilisztikai Tudományok Intézete
Agrár- és Munkajogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
joghojnyak@uni-miskolc.hu

1. Az Alaptörvény környezetjogi rendelkezései és a negyedik alaptörvény-módosítás következményei

1.1. Az Alaptörvény környezetjogi szempontból releváns rendelkezései

Jelen munka tárgyára¹ tekintettel indokoltnak tartjuk vázlatosan bemutatni, hogy a hatályos alkotmányos szabályozás milyen, környezetjogi szempontból releváns rendelkezéseket tartalmaz.²

Az első fontos megállapítás, hogy a korábbi Alkotmány szabályozásához képest az Alaptörvényben szélesebb körben és nagyobb hangsúllyal jelennek meg a környezeti értékek és a környezetvédelem kérdésköre, hiszen azt látjuk, hogy a preambulunként funkcionáló *Nemzeti Hitvallástól* kezdve az általános rendelkezéseket, alapelveket tartalmazó *Alapvetések* című fejezeten át egészen az alkotmányos alapjogokat tárgyaló *Szabadság és felelősség*, valamint *Az állam* című fejezetig tartalmaz az Alaptörvény környezetjogi vonatkozású rendelkezéseket.³

A Nemzeti Hitvallás témánk szempontjából releváns 7. pontja két helyen is utal a környezeti elemekre, illetve a környezetvédelemre. Egyrészt, rögzítésre került „*a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit*” is magában foglaló örökség kategória, ami kapcsán egyfajta védelmi kötelezettséget („*ápoljuk és megővjük*”) állapít meg az Alaptörvény szövege. Másrészt, ezen a ponton megjelenik a jövő nemzedékek iránti szolidaritás, és ezzel együtt a fenntartható fejlődés eszméje is, hiszen a Nemzeti Hitvallás – az anyagi és szellemi erőforrások mellett – a természeti erőforrások gondos használatának kötelezettségét határozza meg a jövő generációk életfeltételeinek biztosítása céljából. Ezen a ponton utalni kívánunk arra, hogy a Nemzeti Hitvallás nem csupán kifejezi az alkotmányozó törekvéseit és fő célkitűzéseit az Alaptörvény vonatkozásában, de az a jogalkalmazó számára iránymutatásként, értelmezési útmutatóként is szolgál, amelynek szellemében köte-

¹ A környezetjog és az agrárjog közötti szoros kapcsolat okán e ponton utalni kívánunk arra, hogy jelen munkában az alkotmányos rendelkezések agrárjogi szempontból történő elemzésére csak a legszükségesebb esetekben, vagyis akkor került sor, amikor a két jogterület elválasztása nem volt lehetséges. Az Alaptörvény agrárjogilag releváns rendelkezéseinek értékelését az európai uniós tagállamok alkotmányos szabályozása viszonylatában egy korábbi munkámban végeztem el. E kapcsán lásd: HOJNYÁK Dávid: Az agrárszabályozási tárgyak megjelenése az Európai Unió tagállamainak alkotmányaiban, különös tekintettel a magyar Alaptörvényben megjelenő agrárjogi szabályozási tárgyakra. *Miskolci Jogi Szemle* 14 (2019) 2, 58–76.

² Az Alaptörvény környezetjogi rendelkezéseinek átfogó értékelése kapcsán lásd különösen: BÁNDI Gyula: A környezethez való jog értelmezése a fenntartható fejlődési stratégia és az Alaptörvény fényében. *Acta Humana* 2013/1., 67–92.; HORVÁTH Gergely: Az Alaptörvény környezetjogi előírásai. In: Szoboszlai-Kiss Katalin – Deli Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*. Universitas-Győr, 2013, 222–234.

³ Antal Attila e kapcsán a következőképpen fogalmaz: „[...] az elfogadott Alaptörvény rendelkezik egy markáns környezetpolitikai arcúval, ha tetszik, van környezetvédelmi filozófiája.” Antal Attila: Az új Alaptörvény környezetvédelmi filozófiája. *Közjogi Szemle* 2011/4., 47.

les a vonatkozó joganyagot alkalmaznia, éppen ezért nem elhanyagolható a Nemzeti Hitvallás jelentősége az értelmezés során.⁴ Mint ahogyan azt a későbbiek során látni fogjuk, az Alkotmánybíróság a környezetvédelmi ügyben hozott döntéseinek indoklásában számos alkalommal hivatkozott a Nemzeti Hitvallás fentebb említett rendelkezésére.

Az Alaptörvény következő vizsgálendő rendelkezése az Alapvetések között található P) cikk. A P) cikkben – az előbb elemzett Nemzeti Hitvalláshoz hasonlóan – megjelenik az örökség (pontosabban a nemzet közös öröksége kategória), illetve a jövő nemzedékek érdekeinek védelme. A P) cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy a termőföld, az erdők, a vízkészlet és a biológiai sokféleség (utóbbi kategória esetében pedig különösen a honos növény- és állatfajok) a nemzet közös örökségét képezik. A természeti erőforrások felsorolása ugyanakkor nem taxatív, csupán az alkotmányozó által legfontosabbnak tartott elemek kerültek példálózó jelleggel alaptörvényi szinten rögzítésre. A nemzet közös öröksége kategória relációjában hármas kötelezettséget ír elő az Alaptörvény: annak védelmét, fenntartását, valamint a jövő nemzedékek számára való megőrzésének kötelezettségét. A kötelezeti kör vonatkozásában a szabályozás előremutatónak tekinthető, hiszen e hármas kötelezettséget az Alaptörvény nem csupán az állam, hanem mindenki kötelezettségévé teszi. Az *Alapvetések* című fejezetben belül a nemzetközi együttműködés alapvető szabályait, céljait taglaló Q) cikke kívánunk még utalni, amiben megjelenik a fenntartható fejlődésre, és ez által a jövő nemzedékek érdekeinek védelmére irányuló elköteleződés is.

A korábbi Alkotmány két, környezetjogi szempontból releváns rendelkezését az Alaptörvény szinte szóról-szóra átvette, és azokat egyaránt a *Szabadság és felelősség* című fejezetben rögzítette. Az Alaptörvény XX. cikk (2) bekezdése – a korábbi Alkotmány 70/D. § (2) bekezdésével megegyező tartalommal – a testi és lelki egészséghez való jog objektív intézményvédelmi oldalaként határozza meg a környezetvédelem biztosítását. Az egészséghez való jog érvényesülésének eszközeként került rögzítésre e mellett a GMO-mentes mezőgazdaság koncepciója⁵, de az egészséges élelmiszerekhez és az ivóvízhez való hozzáférés biztosítása is deklarálásra került alaptörvényi szinten ebben a kontextusban. Ez utóbbi kapcsán

⁴ TRÓCSÁNYI László: *Az alkotmányozás dilemmái. Alkotmányos identitás és európai integráció*. HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2014, 59–62. Minderre az Alaptörvény maga is utal az R) cikk (3) bekezdésében: „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.”

⁵ Az Alaptörvény GMO-mentes mezőgazdaságra vonatkozó rendelkezésének értelmezése kapcsán lásd különösen: T. KOVÁCS Júlia: A GMO-mentes Alaptörvény hatása a mezőgazdaságra – különös tekintettel a visszaszerzett EU tagállami szuverenitásra és a TTIP-re. In: Szalma József (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken – 2014*. Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2015, 308–314., valamint FODOR László: A precíziós genomszerkesztés mezőgazdasági alkalmazásának szabályozási alapkérdései és az elővigyázatosság elve. *Pro Futuro* 2018/2., 48–50.

megjegyzendő, hogy az alkotmányozó mind az élelemhez való jog⁶, mind pedig a vízhez való jog⁷ vonatkozásában annak szűkebb értelemben vett koncepcióját érvényesítette alaptörvényi szinten, hiszen előbbi kategória kapcsán a megfelelő minőségű (azaz egészséges) élelmiszerek biztosítását, utóbbi kategória vonatkozásában pedig „csupán” az ivóvízhez való hozzáférés biztosítását írja elő az Alaptörvény. A XXI. cikk (1) bekezdése – a korábbi Alkotmány 18. §-ával egyező módon – deklarálja az egészséges környezethez való jogot. Az Alaptörvény ugyanakkor e ponton is továbblépett a korábbi szabályozáson, hiszen egyrészt rögzítésre került a környezetvédelmi jog egyik alapelve, a *szennyező fizet elv*⁸, másrészt pedig az alkotmányozó deklarálta a szennyező hulladék Magyarországra történő behozatalának és elhelyezésének tilalmát.⁹ Habár az alkotmányozó szándéka világos az új rendelkezések Alaptörvénybe foglalását illetően, ugyanakkor egyetértünk *Bándi Gyula* álláspontjával, aki a XXI. cikk (2) és (3) bekezdésében foglalt rendelkezéseket, azok megfogalmazását a hazai, valamint uniós és nemzetközi környezetvédelmi-, és hulladékgazdálkodási jogi szabályozás fogalomrendszerére tekintettel nem tartja szerencsésnek.¹⁰

Az állam című fejezeten belül két rendelkezést szükséges a témával összefüggésben kiemelni. Egyrészt, a jövő generációk érdekeinek intézményes védelme szempontjából nagy jelentőséggel bír az alapvető jogok biztosa, akinek egyik helyettese kifejezetten a jövő nemzedékek érdekeinek védelmet hivatott ellátni.¹¹

⁶ Az élelemhez való jog Alaptörvénybe foglalt koncepciója kapcsán lásd különösen: T. KOVÁCS Júlia: *Az élelemhez való jog társadalmi igénye és alkotmányjogi dogmatikája*. PhD-értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2017, 76–78., 126–127., 144–145.; valamint SZILÁGYI, János Ede – HOJNYÁK, Dávid – JAKAB, Nóra: Food Sovereignty and Food Security In Hungary: Concepts and Legal Framework. *Lex et Scientia* XXVIII. 2021/1., 72–86.

⁷ Az Alaptörvény vízre vonatkozó rendelkezéseinek részletes elemzése kapcsán lásd különösen: FODOR László: A víz az Alaptörvény környezeti értékrendjében. *Publications Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica* XXXI. 2013, 329–345., valamint RAISZ Anikó: A vízhez való jog egyes aktuális kérdéseiről. In: Csák Csilla (szerk.): *Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012, 156–157.

⁸ Magyarország Alaptörvénye. XXI. cikk (2) bekezdés: „Aki a környezetben kárt okoz, köteles azt – törvényben meghatározottak szerint – helyreállítani vagy a helyreállítás költségét viselni.”

⁹ Magyarország Alaptörvénye. XXI. cikk (3) bekezdés: „Elhelyezés céljából tilos Magyarország területére szennyező hulladékot behozni.”

¹⁰ Vö. Bándi: i. m. 2013, 87.

¹¹ Magyarország Alaptörvénye 30. cikk. E ponton megjegyzendő, hogy számos kritika érte (elsősorban a környezetjogász szakmai közösség részéről) az alkotmányozó azon döntését, amivel az alapvető jogok biztosa jogelődje, a jövő nemzedékek országgyűlési biztosságának hatékonyan működő, nemzetközi szinten is elismert intézményét megszüntette. A kritikusok az intézményes védelem szintjének csökkenését prognosztizálták a döntés következményeként. Vö.: FÜLÖP Sándor: Az egészséges környezethez való jog és a jövő nemzedékek érdekeinek védelme az Alaptörvényben. In: Csák Csilla (szerk.): *Jogtu-*

Másrészt, a közpénzek alapvető alkotmányos kérdéseivel foglalkozó 38. cikk rögzíti, hogy az állam és a helyi önkormányzatok tulajdona nemzeti vagyon. Mivel a természeti erőforrások is a nemzeti vagyon körébe tartoznak, ezért kiemelt jelentőséggel bír az Alaptörvény azon rendelkezése, miszerint a nemzeti vagyon megőrzésének és védelmének célja – több más mellett – a természeti erőforrások megóvása, valamint a jövő nemzedékek szükségleteinek figyelembevétele.

Az Alkotmánybíróság joggyakorlatának áttekintését megelőzően, pusztán a korábbi és a hatályos alkotmányos szabályozás összevetése alapján megállapítható, hogy a környezeti értékek, a környezetvédelem, a fenntartható fejlődés, valamint a jövő nemzedékek érdekei a korábbi Alkotmányhoz képest nagyobb hangsúllyal jelennek meg az Alaptörvényben. Meglátásunk szerint mindez összefüggésben áll azzal is, hogy az értékesnek tekintett korábbi Alkotmányhoz képest a jelenleg hatályos Alaptörvény értékhordozó jelleggel bír, aminek tehát egyik megnyilvánulása a környezetvédelem megjelenítése az Alaptörvényben. Mindezek fényében nem meglepő az a megállapítás, hogy az Európai Unió nemzeti alkotmányai sorában a magyar alkotmány szabályozza a legátfogóbban a környezetpolitikai szempontból releváns területeket.¹² Fodor László megállapítása szerint egy környezeti értékeket elismerő alkotmány formális értelemben oly módon tud hozzájárulni a környezetbarát jogrend kialakításához, hogy hivatkozási alapot nyújt, valamint kötelezettséget keletkeztet a környezetvédelmi követelmények meghatározásához.¹³ Meglátásunk szerint az Alaptörvény szabályozása megfelel ezeknek a kritériumoknak.

1.2. Az Alaptörvény negyedik módosítása és annak hatása a környezethez való jog dogmatikájára

Az Alaptörvény negyedik módosítása jelen munka szempontjából azért bír relevanciával, mivel a módosítás következtében az Alaptörvényben rögzítésre került, hogy az annak hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírósági határozatok hatályukat veszítik, vagyis ez alapján az Alkotmánybíróság nincs kötve a korábbi Alkotmány alapján meghozott határozataihoz és joggyakorlatához.¹⁴ Az Alaptörvény negyedik módosítására irányuló javaslatához fűzött indokolás szerint a módosítás célja, jogpolitikai indoka az volt, hogy az Alaptörvény rendelkezései az Alaptörvény összefüggéseivel együtt, a korábbi Alkotmány rendszerétől függetlenül kerül-

---

dományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012, 76. és 81.; BÁNDI: i. m. 2013, 88.; HORVÁTH: i. m. 2013, 232.; Antal: i. m. 2011, 44–45, valamint 50.

¹² KISS Barnabás: Az ember és a környezet kapcsolata alkotmányi szabályozásának egyes kérdései. In: Balogh Elemér (szerk.): *Honori et virtuti. Tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára* Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2017, 257. Ezzel egyező állásponton van Fodor László is. Vö. Fodor: i. m. 2013, 337.

¹³ FODOR László: *Környezetvédelem az Alkotmányban.* Gondolat Kiadó – Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006, 65.

¹⁴ Magyarország Alaptörvénye záró és egyes rendelkezések, 5. pont. Megállapította: az Alaptörvény negyedik módosítása, 19. cikk (2) bekezdés.

jenek értelmezésre. A módosítás és annak indokolása rögzítette ugyanakkor azt is, hogy ez az aktus nem érinti az e körbe tartozó – tehát a korábbi Alkotmány szabályozása alapján kibocsátott – alkotmánybíróági határozatok által kifejtett joghatásokat, valamint mindez nem zárja ki azt sem, hogy az Alkotmánybíróság korábbi határozataira hivatkozzon. Megjegyezzük, hogy ez utóbbi már csak azért sem zárható ki, mivel az Alaptörvény maga mondja ki, hogy az Alaptörvény rendelkezéseit a történeti alkotmány vívmányaival összhangban kell értelmezni¹⁵, márpedig a korábbi Alkotmány – és az az alapján kimunkált alkotmánybíróági joggyakorlat is – e körbe tartozik.¹⁶ Az alkotmányos szabályozás ilyen jellegű megváltozása okán az Alkotmánybíróságra várt a feladat, hogy tisztázza ezt a kérdést. A környezethez való jog tekintetében pedig különösen fontos volt ennek a rendelkezésnek az értelmezése, mivel a környezethez való jog dogmatikájának kialakításában és fejlesztésében, e jog tartalommal való megtöltésében az Alkotmánybíróságnak az Alaptörvény megszületését megelőző több mint két évtizedes joggyakorlata – nemzetközi mércével mérve is – kiemelkedő jelentőséggel bírt.

A negyedik alaptörvény-módosítás 2013. április 1-jei hatálybalépését követően nem sokkal az Alkotmánybíróság állást is foglalt e kérdésben¹⁷, tette mindezt ugyanakkor egyelőre általános jelleggel, a környezethez való jog értelmezési kérdéseit közvetlenül ekkor még nem érintette határozatában. A hivatkozott alkotmánybíróági határozatból témánk, és a felvetett probléma szempontjából az alábbi megállapítások bírnak kiemelt jelentőséggel. A határozat indokolásában rögzítetteknek megfelelően az Alkotmánybíróság hivatkozhatja vagy idézheti a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket és alkotmányossági összefüggéseket abban az esetben, ha az ilyen megállapítások alkalmazhatóságának az Alaptörvény érintett szakaszának az Alkotmánnyal fennálló tartalmi egyezése, az Alaptörvény értelmezési szabályainak figyelembevétele, valamint a konkrét ügy alapján nincs akadálya.¹⁸ Ezzel együtt megállapításra került az is, hogy ezen érvek, jogelvek és alkotmányossági összefüggések felhasználhatóságát az Alkotmánybíróságnak mindig esetről esetre, a konkrét ügy összefüggésében kell megvizsgálnia.¹⁹ Az Alkotmánybíróság tehát megteremtette a kapcsolatot – vagy ha úgy tetszik a jogfolytonosságot – az Alaptörvény rendelkezései, valamint a korábbi Alkotmányon alapuló határozatai, és az azokban kifejtett elvi jellegű megállapításai felhasználhatósága

¹⁵ Magyarország Alaptörvénye. R) cikk (3) bekezdés. E tekintetben a Nemzeti Hitvallás 17. pontja is jelentőséggel bír, amely véleményünk szerint együtt értelmezendő az R) cikk (3) bekezdésében foglaltakkal. A Nemzeti Hitvallás 17. pontja a következőképpen fogalmaz: „Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.”

¹⁶ Vö. VARGA Zs. András: Történeti alkotmányunk vívmányai az Alaptörvény kógens rendelkezésében. *Iustum Aequum Salutare* XII. 2016/4., 87–88.

¹⁷ Az Alkotmánybíróság a 13/2013. (VI. 17.) AB határozatban tett elvi jellegű megállapításokat a felvetett probléma kapcsán.

¹⁸ 13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [32].

¹⁹ 13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [33]–[34].

között. A korábbi és a jelenleg hatályos alkotmányos szabályozás közötti kapcsolatot a környezethez való jog tekintetében végül a 16/2015. (VI. 5.) AB határozat (a továbbiakban: Abh1.) teremtette meg.

2. A 16/2015. (VI. 5.) AB határozat megállapításai a környezethez való jog dogmatikájával kapcsolatban

Az Abh1.-ben jelen tanulmány tárgyát tekintve két szempontból is kiemelkedő jelentőséggel bír. Egyrészt, az Alkotmánybíróság ebben a határozatában megerősítette a környezethez való jog dogmatikája kapcsán az Alaptörvény megszületését megelőzően kialakított gyakorlatát, másrészt pedig az Alaptörvény környezetjogi szempontból releváns rendelkezéseinek az értelmezésébe fogott.²⁰ A következőkben e két szempont mentén kerül elemzésre az Abh1.

2.1. A környezethez való jog dogmatikájának megerősítése

Az Alkotmánybíróság a határozat Indokolásának V. részében áttekintette a környezethez való jog dogmatikáját a magyar alkotmányfejlődés, valamint a vonatkozó alkotmánybírói joggyakorlat feltárása révén. Az Alkotmánybíróság ezt megelőzően ugyanakkor nemzetközi összefüggéseiben vizsgálta meg a környezethez való jog és a környezetvédelem fejlődését, és rögzítette a *Stockholmi Nyilatkozat* (1972), a *Riói Nyilatkozat* (1992), a *Johannesburgi Nyilatkozat* (2002), valamint a *Rio 20+ Nyilatkozat* (2012) főbb megállapításait, de röviden érintette a *Római Klub* és a *Brundtland Bizottság* munkáját is.²¹ Mindezt azért fontos e ponton kihangsúlyozni, mivel az Alkotmánybíróság az általa kimunkált dogmatikát nemzetközi kontextusban is úttörőnek tekinti.²²

Ezen előzmények után tekintette át az Alkotmánybíróság saját korábbi, a környezethez való jog dogmatikája szempontjából releváns joggyakorlatát.²³ Az Alkotmánybíróság a vonatkozó több mint két évtizedes joggyakorlatából külön kiemeli a 28/1994. (V. 20.) AB határozatot, amelyet méltán szokás az Alkotmánybíróság „*környezetvédelmi alaphatározatának*” is nevezni, mivel a korábbi Alkotmány két, környezetjogi szempontból releváns rendelkezése mellett az ebben foglalt elveket és követelményeket tekinthetjük a környezethez való jog alkotmányos alapjainak, amit aztán számos további határozatában továbbfejlesztett és pontosított az Alkotmánybíróság.²⁴ Ezt követően tekintsük át vázlatosan, hogy melyek a kör-

²⁰ E ponton megjegyzendő, hogy az Abh1.-et megelőzően – a negyedik alaptörvény-módosítástól függetlenül – is lett volna alkalma és lehetősége az Alkotmánybíróságnak a környezethez való jogot értelmezni, immáron az új, megváltozott alkotmányos szabályozásra tekintettel. Az értelmezésre a 44/2012. (XII. 20.) AB határozat és az annak alapját képző ügy szolgált volna.

²¹ Abh1., Indokolás [69]–[76].

²² Abh1., Indokolás [79].

²³ Abh1., Indokolás [80]–[86].

²⁴ Megjegyzendő, hogy bár az Abh1. a környezethez való jog dogmatikáját elsősorban a 28/1994. (V. 20.) AB határozatban foglaltakra alapozza, ugyanakkor számos más hatá-

nyezethez való jog dogmatikájának legfontosabb elemei az Alkotmánybíróság értelmezése alapján:

- A környezethez való jog alapjog, amely ugyanakkor olyan szempontból speciális az alapjogok között, hogy nincs alanyi oldala, azonban alapjogi jellegéből kifolyólag erősebb az alkotmányba foglalt államcéloknál, valamint alkotmányos feladatoknál. E *differencia specificával* bíró harmadik generációs jog éppen ezért „*elsősorban önállósult és önmagában vett intézményvédelem, azaz olyan sajátos alapjog, amelynek az objektív, intézményvédelmi oldala túlnyomó és meghatározó*” és ilyen formán a környezethez való jog „*az állam környezetvédelemre vonatkozó kötelességei teljesítésének garanciáit emeli az alapjogok szintjére*”.²⁵
- Az Alkotmánybíróság a környezethez való jog természete kapcsán azt is megállapította, hogy az tulajdonképpen az élethez való jog objektív intézményvédelmi oldalának részét képezi, az alkotmány pedig ilyen formán „*az emberi élet természeti alapjainak fenntartására vonatkozó állami kötelességet külön alkotmányos jogként nevesíti*”.²⁶
- Az állam a környezethez való jogot elsősorban törvényi és szervezeti garanciák nyújtásával biztosíthatja. Az Alkotmánybíróság ezzel összefüggésben kimondta, hogy a környezethez való jog intézményes védelmének mértékét az állam nem határozhatja meg tetszőlegesen, vagyis „*az állam nem élvez szabadságot abban, hogy a környezet állapotát romlani engedje, vagy a romlás kockázatát megengedje*”. Ebből a követelményből pedig – több más mellett – a környezethez való jog dogmatikájának egyik legfontosabb eleme, az ún. „*non derogation principle*”, azaz a visszalépés tilalma következik.²⁷ E tilalom azt a célt szolgálja, hogy az „*egyszer már elért védelmi színvonal ne csökkenjen*”, vagyis az állam nem csökkentheti a természet-, és környezetvédelem jogszabályokkal korábban már biztosított szintjét.²⁸
- A fentebb rögzített védelmi szint csökkentését – vagyis a környezethez való jog korlátozását – egy esetben tartja megengedhetőnek az Alkotmánybíróság, mégpedig akkor, ha az más alapvető jog vagy alkotmányos érték érvé-

---

rozatra is hivatkozik, amik szintén jelentős mértékben hozzájárultak a dogmatika kialakításához, fejlesztéséhez és pontosításához. Így az Alkotmánybíróság az alábbi határozatokra utalt még a környezethez való jog tartalmi elemeinek meghatározása során: 64/1993. (XII. 22.) AB határozat; 27/1995. (V. 15.) AB határozat; 14/1998. (V. 8.) AB határozat; 48/1998 (XI. 23.) AB határozat.

²⁵ Abh1., Indokolás [80].

²⁶ Abh1., Indokolás [85].

²⁷ A visszalépés tilalmának értelmezéséről lásd bővebben: BÁNDI Gyula: Környezeti értékek, valamint a visszalépés tilalmának értelmezése. *Iustum Aequum Salutare* XIII. 2017/2., 159–181.; FODOR László: A visszalépés tilalmának értelmezése a környezetvédelmi szabályozás körében. *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* Tomus VI., Debrecen, 2006, 109–131.

²⁸ Abh1., Indokolás [81].

nyesítéséhez feltétlenül szükséges.²⁹ A környezethez való jog korlátozása tehát csak a szükségesség-arányosság követelményének megfelelően, az alapjogi teszt elvégzése által lehetséges – mindegyre ugyanakkor ez idáig még nem került sor. Mint látható, a környezethez való jog alapjogi jellege e tekintetben is tetten érhető.

- A visszalépés tilalma mellett az Alkotmánybíróság számos más környezetjogi-környezetvédelmi alapelvet is nevesített határozatában, úgy, mint a megelőzés elvét³⁰, az arányosság elvét³¹, vagy éppen az integráció elvét.³²
- Az Alkotmánybíróság egy további fontos megállapítása volt, amikor kimondta, hogy a környezethez való jog érvényesítésének egyik eszköze, hogy „*az épített környezet jogszabályban biztosított védelmi szintje jogilag kötetlen hatósági döntésekkel nem csökkenthető*”, vagyis az Alkotmánybíróság a környezethez való jogot kiterjesztette az épített környezet védelmére is, amibe ugyanakkor beletartozik a települési környezet védelme és a területrendezés is.³³

Az Alkotmánybíróság a környezethez való alkotmányos alapjog legfőbb tartalmi elemeinek meghatározásán túl megállapította azt is, hogy „*[a]z Alaptörvény szövege az egészséges környezethez való jog tekintetében megegyezik az Alkotmány szövegével, ezért az egészséges környezethez való jog értelmezése során az Alkotmánybíróság korábbi határozataiban tett megállapítások is irányadónak tekinthetők.*”³⁴ Az Abh1.-ben az Alkotmánybíróság saját korábbi joggyakorlatának áttekintését követően tehát megerősítette a környezethez való jog dogmatikájának legfőbb tartalmi elemeit, egyúttal megteremtette a kapcsolatot a korábbi és a jelenleg hatályos alkotmányos szabályozás között, vagyis az Alkotmánybíróság korábbi joggyakorlata a környezethez való jog vonatkozásában fenntartható, és az a jövőben is alkalmazható.

2.2. Az Alaptörvény környezetjogi rendelkezéseinek értelmezése

Az Alkotmánybíróság a fentebb rögzítetteket követően áttekintette az Alaptörvény környezet- és természetvédelmi tárgyú rendelkezéseit. E során az Alkotmánybíróság megállapította, hogy „*az Alaptörvény nem csupán megőrizte az egészséges környezethez való alkotmányos alapjog védeltségi szintjét, hanem az Alkotmányhoz*

²⁹ Abh1., Indokolás [80].

³⁰ Abh1., Indokolás [81] és [109].

³¹ Abh1., Indokolás [80] és [109].

³² Abh1., Indokolás [83].

³³ Abh1., Indokolás [83].

³⁴ Abh1., Indokolás [90]. Megjegyzendő, hogy az Alkotmánybíróság már korábban, a 3068/2013. (III. 14.) AB határozatban megállapította a fentebb rögzítetteket, ugyanakkor a határozat még a negyedik alaptörvény-módosítást megelőzően került kibocsátásra, illetve abban a környezethez való jog dogmatikájával ilyen részletességgel nem foglalkozott az Alkotmánybíróság.

képest e tárgykörben lényegesen bővebb rendelkezéseket is tartalmaz. Az Alaptörvény ezáltal az Alkotmány és az Alkotmánybíróság környezetvédelmi értékrendjét és szemléletét tovább is fejlesztette.” Habár az Alkotmánybíróság maga mondja ki a határozatban, hogy „az alaptörvényi rendelkezéseknek a mai körülmények közötti értelmezése, tartalmi kifejtése az Alkotmánybíróság feladata.” Erre ugyanakkor sajnálatos módon csak rendkívül szűk körben került sor.³⁵

Az Alkotmánybíróság határozatában elsősorban a P) cikket értelmezte, ami kapcsán megállapította, hogy a P) cikk (1) bekezdése alaptörvényi szintre emelte a környezet és a természet védelmének, fenntartásának és a jövő nemzedékek számára történő megőrzésének követelményét. A P) cikk (1) bekezdésében ilyenformán az állami kötelezettség *expressis verbis* önálló szabályozást nyert, másrészt pedig meghatározásra került, hogy mit is jelent tulajdonképpen a környezetvédelem, mint állami és állampolgári kötelezettség. Az Alkotmánybíróság emellett a korábbi Alkotmány szabályozásához képest jelentős előrelépésként értékeli a kötelezetti kör kiterjesztését a környezet védelme tekintetében. Míg az Alkotmány kizárólag az állami kötelezettségekre helyezte a hangsúlyt, addig az Alaptörvény mindenkire, azaz minden állampolgárra kiterjeszti a környezetvédelemmel kapcsolatos kötelezettségeket.³⁶ Az Alkotmánybíróság a P) cikk és a XXI. cikk közötti szoros kapcsolatra is utalt, amikor megállapította, hogy a P) cikk (1) bekezdése államcél fogalmaz meg, aminek elérését, megvalósítását szolgálja a XXI. cikk (1) bekezdéséből levezett alapjog biztosítása és érvényesítése. E két cikket az Alkotmánybíróság a visszalépés tilalmával – és mint azt a későbbiek során látni fogjuk, az elővigyázatosság elvével is – összekapcsolta, amikor is rögzítette, hogy a P) cikkben foglalt „államcél teljesítését és az egészséges környezethez való alapjog érvényesítését biztosítja az egészséges környezet már elért védettségi szintjének mint eredménynek a fenntartása”.³⁷

Az Alkotmánybíróság azonban e ponton megállt, és nem folytatta az Alaptörvény rendelkezéseinek értelmezését. Fontos ugyanakkor utalni Juhász Imre alkotmánybíró párhuzamos indoklására, amiben az alkotmánybíró a határozat P) cikket értelmező részéhez fűzött kiegészítést. Juhász alkotmánybíró három kritikai észrevételt is megfogalmazott az elfogadott határozat indoklásával kapcsolatban. Egyrészt, kételyeit fejezte ki azzal kapcsolatban, hogy a környezethez való jog közel 25 évvel ezelőtt lefektetett dogmatikája³⁸ alkalmas-e arra, hogy azt az Alaptörvény új

³⁵ Abh1., Indokolás [91].

³⁶ Abh1., Indokolás [92].

³⁷ Abh1., Indokolás [109].

³⁸ E kapcsán megjegyzendő, hogy több hazai környezetjogász is utalt már arra korábban, hogy a környezethez való jog dogmatikája elavult, korszerűtlen, ami – több más körülmény mellett – az Alkotmánybíróság jogfejlesztő tevékenységének elmaradásával indokolható. E kapcsán lásd: FODOR László: Az Alkotmánybíróság környezetvédelmi határozatainak kritikája. *Collectio Juridica Universitatis Debreceniensis* Tomus V., Debrecen, 2006, 53–99.; MAJTÉNYI Balázs: *Félreértett jogosultságok – bizonytalan helyzetű alapjogok Magyarországon*. L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2010, 21.; FODOR László:

rendelkezéseire is alkalmazni lehessen.³⁹ Másrészt utalt arra, hogy az Alkotmánybíróság nem foglalkozott kellő súllyal azzal a koncepcionális váltással, ami meglátása szerint a környezetvédelem, az egészséghez való jog és a környezethez való jog alkotmányos szabályozásában az Alaptörvény hatálybalépésével beállt.⁴⁰ Harmadrészt, a párhuzamos indokolásban kifejti, hogy az Alkotmánybíróság nem élt az értelmezés lehetőségével az Alaptörvény új, tehát a korábbi Alkotmányban nem rögzített rendelkezései vonatkozásában. Juhász alkotmánybíró ezt egy elszalasztott lehetőségnek tekinti, ami adott esetben alkalmas lett volna a környezethez való jog dogmatikájának korszerűsítésére is, vagyis „a határozat e tekintetben adós marad a saját maga által vállalt feladat következetes megoldásával, azaz az alaptörvényi rendelkezéseknek a mai körülmények közötti értelmezésével, tartalmi kifejtésével”, egyúttal kiemeli azt is, hogy „a határozat indokolása tehát részben megválaszolatlanul hagyta azt a kérdést, hogy az elmúlt 20 évben történt-e fejlődés – és, ha igen, milyen irányban – az alkotmányos környezetvédelem terén a méltán fontos és joggal idézett Abh. elfogadása óta”.⁴¹ A párhuzamos indokolásban megfogalmazottak mindenesetre rámutattak arra, hogy még számos kérdés megválaszolásra vár az Alaptörvény környezetjogi rendelkezései és a környezethez való jog dogmatikájával kapcsolatban.

3. Új irányok és tendenciák az Alkotmánybíróság joggyakorlatában

Az Abh1. elfogadása, valamint jelen munka kéziratának lezárása között szinte napra pontosan 6 év telt el. A fentebb rögzítettek fényében felmerül a kérdés, hogy történt-e érdemi változás, előrelépés a környezethez való jog értelmezésében. Az alábbiakban – a teljességre törekvés igénye nélkül – áttekintésre kerül, hogy milyen új irányok figyelhetők meg a környezethez való jog dogmatikáját illetően az Alkotmánybíróság jogértelmező és jogfejlesztő tevékenysége tükrében.

3.1. Az elővigyázatosság elv mint alkotmányjogi elv megjelenése az Alkotmánybíróság joggyakorlatában

Az elővigyázatosság elve az utóbbi évek alkotmánybírósági gyakorlatában több alkalommal is megjelent.⁴² A joggyakorlat szempontjából a 13/2018. (IX. 4.) AB határozat (a továbbiakban: Abh2.) bír a legnagyobb jelentőséggel, mivel az Alkot-

---

Természeti tárgyak egy új alkotmányban. *Pázmány Law Working Papers* 2011/21., 4.; BÁNDI: i. m. 2013, 91.

³⁹ Abh1., Indokolás [143].

⁴⁰ Abh1., Indokolás [144]–[145].

⁴¹ Abh1., Indokolás [153].

⁴² E ponton megjegyzendő, hogy Fodor László egy 2007-ben megjelent tanulmányában már utalt arra, hogy a környezetjognak vannak olyan elvei, amelyeket az Alkotmánybíróság eddig nem használt fel, ugyanakkor azokra a környezethez való jog értelmezése és érvényesítése érdekében eredményesen hivatkozhatott volna. Fodor e körön belül az elővigyázatosság elvét konkrétan is nevesíti. Vö. FODOR László: A környezethez való jog dogmatikája napjaink kihívásai tükrében. *Miskolci Jogi Szemle* 2 (2007) 1, 18.

mánybíróság ebben a határozatában foglalkozott ez idáig a legnagyobb részletességgel az elővigyázatosság elvével, pontosabban annak értelmezésével. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy az elővigyázatosság elve e 2018-as határozatot megelőzően, valamint azt követően is megjelent az alkotmánybírósági joggyakorlatban. Ennek megfelelően a következőkben röviden áttekintésre kerül az Alkotmánybíróság elővigyázatosság elvével kapcsolatos gyakorlata.⁴³

Az Abh2.-ben megvalósuló jogfejlesztést három alkotmánybírósági határozat előzte – vagy ha úgy tetszik alapozta – meg. Az Alkotmánybíróság joggyakorlatában az elővigyázatosság elve elsőként a 3223/2017. (IX. 25.) AB határozatban jelent meg, mégpedig mint egy, a környezetvédelmi jogalkotással szemben támasztott elv. A határozat e kapcsán a következőképpen fogalmaz: „*A visszalépés tilalmának (non-derogation) mint szabályozási zsinórmértéknek az indoka elsősorban az, hogy a természet és környezet védelmének elmulasztása visszafordíthatatlan folyamatokat indíthat meg, ekként az elővigyázatosság, illetőleg a megelőzés elveire tekintettel lehetséges csak a környezet védelmére vonatkozó szabályozás megalkotása.*”⁴⁴ A határozatban foglaltak szerint tehát a jogalkotónak a jogalkotás során tekintettel kell lennie az elővigyázatosság elvére is.⁴⁵ A következő vizsgálandó határozat, a 27/2017. (X. 25.) AB határozat mindezen annyiban lép túl, hogy rögzíti, ezen elv egyike a környezetjog általánosan elfogadott elveinek, ugyanakkor annak tartalmi kérdéseivel nem foglalkozik.⁴⁶ A 28/2017. (X. 25.) AB határozat⁴⁷ (a továbbiakban: Abh3.) azonban már valódi nóvummal szolgál, hiszen az Alkotmánybíróság e határozatában definiálta az elővigyázatosság elvét, azaz megszületett az elv magyar alkotmányjogi fogalma.⁴⁸ A határozat értelmében „*a jogalkotónak az elővigyázatosság elvére is tekintettel kell lennie*”, vagyis az elv címzettje – a 3223/2017. (IX. 25.) AB határozatban foglaltakkal összhangban, azt mintegy megerősítve – a jogalkotó, a határozat továbbá rögzíti, hogy az elővigyázatosság elve „*értelmében az államnak kell igazolnia azt, hogy a tudományos bizonytalanságra*

⁴³ A téma feldolgozása során nagymértékben támaszkodtunk Szilágyi János Ede kutatási eredményeire. E kapcsán lásd bővebben: SZILÁGYI János Ede: Az elővigyázatosság elve és a magyar alkotmánybírósági gyakorlat – Szellem a palackból, avagy alkotmánybírósági magas labda az alkotmányrevízióhoz. *Miskolci Jogi Szemle* 13 (2018) 2, 76–91. Az elővigyázatosság elvének magyar alkotmánybírósági gyakorlata kapcsán lásd még: OLAJOS István: The precautionary principle in the practice of the Hungarian Constitutional Court and the connected agricultural innovations. *Zbornik Radova* 53 (2019) 4, 1391–1412.

⁴⁴ 3223/2017. (IX. 25.) AB határozat, Indokolás [27].

⁴⁵ SZILÁGYI: i. m. 2018, 79.

⁴⁶ A 27/2017. (X. 25.) AB határozat, Indokolás [49] a következőképpen fogalmaz: „*Az elővigyázatosság környezetjogban általánosan elfogadott elvének értelmében az államnak kell biztosítania azt, hogy a környezet állapotának romlása egy adott intézkedés következményeként ne következzen be.*”

⁴⁷ Az Abh. részletes elemzése kapcsán lásd: CSÁK Csilla: A földforgalmi szabályozás alkotmányossági kérdései. *Agrár- és Környezetjog* 2018/1., 29–32.

⁴⁸ SZILÁGYI: i. m. 2018, 80.

is figyelemmel, a környezet állapotának romlása egy adott intézkedés következményeként bizonyosan nem következik be”.⁴⁹

Ilyen előzmények után jutunk el az Alkotmánybíróságnak a felszín alatti vízkészletek védelme tárgyában kihirdetett ítéletéhez, vagyis az Abh2.-höz. Az Alkotmánybíróság e határozatában az elővigyázatosság elvét alkotmányos kritériummá emelte, ennek értelmében pedig már nem csupán az elővigyázatosság elvének figyelembevételét, hanem az elvnek megfelelő eljárást határozza meg követelményként a jogalkotással szemben. Az Alkotmánybíróság mindezt a jövő nemzedékekkel szemben fennálló felelősség gondolatát megjelenítő P cikk (1) bekezdéséből – egész pontosan „a nemzet közös öröksége jövő nemzedékek számára történő megőrzésének kötelezettségéből” fordulatból – vezette le.⁵⁰ Az elővigyázatosság elve kapcsán a határozat egy további fontos megállapítása, hogy az Alkotmánybíróság az elvet nem csupán a visszalépés tilalmával összefüggésben, hanem önállóan is érvényesíthetőnek véli. Az elővigyázatosság elvének a visszalépés tilalmával összefüggésben való érvényesülése kapcsán az Alkotmánybíróság a következőképpen fogalmaz: „Az elővigyázatosság elvéből következően tehát abban az esetben, ha egy szabályozás vagy intézkedés érintheti a környezet állapotát, a jogalkotónak kell azt igazolnia, hogy a szabályozás nem jelent visszalépést és ezáltal nem okoz adott esetben akár visszafordíthatatlan károkozást, illetőleg nem teremt meg egy ilyen károkozás elvi lehetőségét sem.” A határozat ezt követően meghatározza, hogy az elővigyázatosság elve mely esetben érvényesül önállóan is: „Korábban nem szabályozott esetek szabályozásakor az elővigyázatosság elve nem kizárólag a visszalépés tilalmával összefüggésben, hanem önállóan is érvényesül: azon intézkedések esetében, melyek formálisan nem valósítanak meg visszalépést, ám befolyásolhatják a környezet állapotát, az intézkedés korlátja az elővigyázatosság elve is, amellyel összefüggésben a jogalkotó alkotmányos kötelezettsége, hogy a tudomány álláspontja szerint nagy valószínűséggel vagy bizonyosan bekövetkező kockázatokat megfelelő súllyal figyelembe vegye a döntés meghozatala során.”⁵¹

Az Abh2. elfogadása óta három további határozatban is megjelent az elővigyázatosság elve. A 4/2019. (III. 7.) AB határozat, valamint a 14/2020. (VII. 6.) AB határozat tulajdonképpen megerősítette az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatát, vagyis az elővigyázatosság elvének alkotmányjogi jelentőségét és alkalmazhatóságát⁵², míg a 3/2020. (I. 3.) AB határozatban az elővigyázatosság elve az emberi egészség védelmével összefüggésben került említésre. E ponton azt látjuk tehát,

⁴⁹ Abh3., Indokolás [75]. A határozat utal továbbá azokra a hazai, európai uniós és nemzetközi jogforrásokra, valamint bírói gyakorlatra is, amely alapján az elővigyázatosság elve elismertnek és alkalmazhatónak tekinthető. A vonatkozó jogforrások és ítélkezési gyakorlat bemutatása ugyanakkor nem célja jelen munkának, e kapcsán lásd bővebben: SZILÁGYI: i. m. 2018, 80–82.

⁵⁰ Abh2., Indokolás [13]–[14].

⁵¹ Abh2., Indokolás [20].

⁵² Vö. 4/2019. (III. 7.) AB határozat, Indokolás [74], [79], [93], [99]–[100], valamint 14/2020. (VII. 6.) AB határozat, Indokolás [36]–[37], [128], [183].

hogy az elővigyázatosság elvének alkalmazását, alkalmazhatóságát az Alkotmánybíróság nem csupán a környezethez való jog, valamint a környezetvédelem vonatkozásában, hanem – jelen esetben – az egészséghez való jog kontextusában is alkalmazhatónak találja. Megjegyzendő továbbá, hogy az Alkotmánybíróság korábban, az Abh2.-ben már utalt arra, hogy a XXI. cikk (1) bekezdésén túlmenően az elv általános jelleggel is érvényesül.⁵³ Utóbbi határozat alapját tehát nem környezetvédelmi ügy szolgáltatta, így az elővigyázatosság elve sem a környezethez való joggal összefüggésben jelenik meg, ugyanakkor *Szabó Marcel* alkotmánybírónak a határozathoz fűzött párhuzamos indokolása témánk szempontjából több fontos megállapítást is tartalmaz. Az alkotmánybíró megállapítása szerint az elővigyázatosság elve mind a környezethez való jog, mind a környezetvédelem, mind pedig az emberi egészség védelmével összefüggésben értelmezhető. Ezután – követve tulajdonképpen az alkotmánybírói értelmezés irányait – összegzi az elv lényegét, e szerint „*ha az emberi egészséget és/vagy a környezetet veszélyeztető kockázat létét és mértékét illetően bizonytalanság áll fenn, az elővigyázatosság elve indokoltta teheti a jogalkotó fellépését és új korlátozó intézkedések elfogadását.*”⁵⁴ Szabó alkotmánybíró szerint az Alkotmánybíróság elővigyázatosság elvével kapcsolatos gyakorlatát – tehát az elv alkotmányjogi elvként való értelmezését – erősíti az a tény is, hogy az emberi erőforrások minisztere, valamint a nemzeti fejlesztési miniszter közös miniszteri állásfoglalásukban (*amicus curiae* vélemény) rögzítették, hogy potenciális kockázatok fennállása esetén a jogalkotó az elővigyázatosság elvének megfelelően köteles eljárni.⁵⁵

Ezen a ponton érdemes röviden utalni azokra a különvéleményekre, valamint párhuzamos indokolásokra, amik az elővigyázatosság elve által érintett határozatokhoz kapcsolódnak, hiszen azokból kiderül, hogy az alkotmánybírókat milyen mértékben megosztotta az elővigyázatosság elvének alkotmányos kritériummá emelése. Az elővigyázatosság elvével kapcsolatos legfőbb kritika *Varga Zs. András* alkotmánybíró nevéhez fűződik, aki – több más mellett – azt említi meg, hogy az Alkotmánybíróság a visszalépés tilalmához hasonlóan az elővigyázatosság elvét is „*kiolvasztotta*” az Alaptörvény szövegéből, vagyis az Alkotmánybíróság az Alaptörvényt értelmező hatáskörén túllépve egyfajta „*társ-alkotmányozói szerepbe*” lépett, amelyre ugyanakkor nincs felhatalmazása.⁵⁶ Hasonló állásponton van *Dienes-Oehm Egon* is, aki korábban több alkalommal felhívta a figyelmet a környezetjog egyes alapelveinek (így a visszalépés tilalma és az elővigyázatosság elve) alkalmazásának nehézségeire.⁵⁷ Számos alkotmánybíró ugyanakkor előremu-

⁵³ Abh2., Indokolás [14].

⁵⁴ 3/2020. (I. 3.) AB határozat [128].

⁵⁵ 3/2020. (I. 3.) AB határozat [132].

⁵⁶ Abh2. [131] és [133].

⁵⁷ Abh2. [109], valamint 14/2020. (VII. 6.) AB határozat [192]. A *Varga Zs. András*, valamint *Dienes-Oehm Egon* által megfogalmazott kritikához *Juhász Imre* is csatlakozott. Vö. Abh2. [114].

tatónak tekinti, hogy az Alkotmánybíróság beemelte gyakorlatába az elővigyázatosság elvét.⁵⁸

A joggyakorlat áttekintését követően azt a megállapítást tehetjük, hogy az Alkotmánybíróság értelmezése szerint az egészséges környezethez való jog védelmi rendszerében az elővigyázatosság elvének – a visszalépés tilalma, valamint a megelőzés elve mellett – meghatározó szerepe van, ezzel összhangban pedig az Alkotmánybíróság konzekvens módon hivatkozik az elővigyázatosság elvére az utóbbi évek határozataiban, ugyanakkor az elv gyakorlati alkalmazásához szükséges részletszabályok még nem ismertek, azok kimunkálása az Alkotmánybíróságra vár a jövőben.

3.2. A jövő nemzedékek érdekeinek megjelenése a környezethez való jog dogmatikájában

Az elővigyázatosság elve kapcsán történt jogfejlesztés mellett az Alaptörvény jövő generációk érdekeinek védelmét deklaráló rendelkezései, azok értelmezése is nagy hangsúllyal jelent meg az utóbbi évek alkotmánybírósági gyakorlatában. Előljáróban megjegyzendő, hogy a jogalanyisággal nem rendelkező jövő generációk jogainak, érdekeinek megjelenítése és védelme – amely a fenntartható fejlődés elvéből gyökerezik⁵⁹ – napjainkra a környezethez való jog koncepciójához szorosan kapcsolódik.⁶⁰

Az Alkotmánybíróság az Abh1.-ben foglalkozott először érdemben az Alaptörvény jövő nemzedékek érdekeinek védelmét deklaráló rendelkezéseivel – tette mindezt elsősorban a P) cikk értelmezésén keresztül. A határozat utal rá, hogy bár az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdése nem határozza meg taxatív módon a védendő természeti erőforrások körét, ugyanakkor rögzíti, hogy a környezetvédelem – mint állami és állampolgári kötelezettség – tartalmilag mit is foglal magába. Ez alapján hármas kötelezettségről beszélhetünk, ami a védelmet, a fenntartást, valamint a jövő nemzedékek számára történő megőrzés kötelezettségét foglalja magában. A határozat a P) cikkel összefüggésben megállapítja azt is, hogy az állami kötelezettség ilyen formán önálló szabályozást nyert az Alaptörvényben, valamint hogy a kötelezeti kör kiterjesztése előremutatónak tekinthető, különös tekintettel arra a tényre, hogy a korábbi Alkotmány szabályozása alapján csupán az állami kötelezettségek voltak hangsúlyosak a környezetvédelem vonatkozásában.⁶¹

Az értelmezésben továbbhaladva, az Alkotmánybíróság a 3104/2017. (V. 8.) AB határozatban a fentebb rögzítetteket azzal egészítette ki, hogy a „P) cikk (1) bekezdé-

⁵⁸ Szabó Marcel fentebb hivatkozott párhuzamos indokolása mellett e ponton megemlíten-dő még az Abh2.-höz fűzött párhuzamos indokolása Czine Ágnesnek (81–84. pontok), valamint Stumpf Istvánnak (106. pont).

⁵⁹ BÁNDI Gyula: Az állam elkötelezettsége a jövő nemzedékek iránt. In: Csink Lóránt – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei*. Pázmány Press, Budapest, 2020, 1181. és 1186.

⁶⁰ Vö. BÁNDI: i. m. 2020, 1194.; FODOR: i. m. 2013, 343., valamint FÜLÖP: i. m. 2012, 77.

⁶¹ Abh1., Indokolás [92].

*se az egészséges környezethez való alapvető jog intézményvédelmi garanciáinak olyan pillére, amely a természetes és épített környezet, a nemzet közös, természeti és kulturális öröksége értékeinek védelmét, fenntartását és a jövő nemzedékek számára való megőrzését az állam és mindenki általános alkotmányos felelősségeként állapítja meg és Alaptörvényből fakadó kötelességévé teszi.*⁶² Habár az Alaptörvény és az Alkotmánybíróság a nemzet közös örökségért való alkotmányos felelősség vonatkozásában mindenki általános és egyetemleges kötelezettségéről szól, ugyanakkor e felelősségi körön belül az AB határozat mégis az állami kötelezettség elsőbbségét emeli ki, arra alapozva, hogy *„e felelősség intézményvédelmi garanciák révén összehangolt érvényesítése, az intézményvédelem megalkotása, korrekciója és érvényesítése közvetlenül és elsődlegesen állami feladat.*⁶³

Mint azt az eddig elemzett alkotmánybírói határozatokban láthattuk, a jövő generációk érdekeinek védelmét az Alkotmánybíróság a P) cikk (1) bekezdéséből vezette le, amit az Abh3. is megerősít, ugyanakkor az Alkotmánybíróság érvrendszerében ezzel összefüggésben már megjelenik a visszalépés tilalma is. A határozat e kapcsán a következőképpen fogalmaz: *„az Alaptörvény P) cikkéből vezethető le az alkotmányozó azon akarata, hogy az emberi életet és létfeltételeit, így különösen a termőföldet és hozzá kapcsolódóan a biodiverzitást, olyan módon kell védeni, hogy az a jövő nemzedékek életesélyeit biztosítsa, és a visszalépés tilalmának általánosan elfogadott elvéből következően semmiképpen se rontsa*”.⁶⁴ Az Abh3. a jövő generációk érdekeinek védelmét ugyanakkor már összefüggésbe hozza a Nemzeti Hitvallás vonatkozó, 7. pontjával⁶⁵, a közpénzek alapvető alkotmányos kérdéseivel foglalkozó 38. cikkel⁶⁶, valamint a környezethez való joggal⁶⁷ is (értve ez alatt az egészséges környezethez való jogot deklaráló XXI. cikk mellett a XX. cikk környezeti tárgyú rendelkezéseit is), vagyis azt látjuk, hogy az Alkotmánybíróság a jövő generációk érdekeinek alkotmányos védelmét már nem kizárólag a P) cikkekre alapozza. Az elemzett AB határozat egy további fontos megállapítása, hogy a *„P) cikk (1) bekezdése mintegy hipotetikus örökséggel ruházza fel a jövő nemzedékeket*”. E ponton a határozat a *„nemzet közös öröksége*” kategória elemzésébe kezd, egyúttal összeveti azt a Biológiai Sokféleség Egyezményében található *„emberiség közös ügye*”, a madárvédelmi irányelvben rögzített *„európai népek öröksége*”, valamint az élőhelyvédelmi irányelvben szereplő *„természeti örökség*” kategóriákkal. Az összehasonlítást követően pedig azt a megállapítást teszi az Alkotmánybíróság, hogy az Alaptörvény P) cikk (1) bekezdésében szereplő kategória ezen koncepciók konkretizálásának tekinthető, *„eszerint ugyanis a magyar állampolgárok és a magyar állam azt vállalja, hogy az állam intézményrendszere a jövő nemzedékek számára is biztosítja a P) cikk (1) bekezdésében nem taxatív módon rögzített értékek*

⁶² 3104/2017. (V. 8.) AB határozat, Indokolás [37].

⁶³ 3104/2017. (V. 8.) AB határozat, Indokolás [39].

⁶⁴ Abh3., Indokolás [28]. A határozat mindezt a [32] pontban is megerősíti.

⁶⁵ Abh3., Indokolás [25].

⁶⁶ Abh3., Indokolás [24].

⁶⁷ Abh3., Indokolás [26].

védelmét. Mindez a nemzetközi jogban létező »emberiség közös ügyéhez« képest konkretizált kötelezettségvállalásnak tekinthető.⁶⁸ Az Alkotmánybíróság ezt követően a P) cikk (1) bekezdéséből fakadó, a jelen generációkat terhelő kötelezettségeket határozza meg és tölti meg tartalommal. E három kötelezettség a következő: (a) a választás lehetőségének megőrzése, (b) a minőség megőrzése, valamint (c) a hozzáférés lehetőségének biztosítása. Az AB határozat [33] pontja az alábbi tartalmi elemek mentén határozza meg e hármas követelményrendszert:

- A választás lehetőségének biztosítása követelmény alapján a jövő generációk életfeltételei akkor biztosíthatóak a leghatékonyabban, ha az átörökített természeti örökség képes a jövő generációk számára megadni a választás szabadságát problémáik megoldásában ahelyett, hogy a jelenkor döntései kényszerpályára állítanák a későbbi generációkat.
- A minőség megőrzésének követelménye alapján a jelen generációknak arra kell törekednie, hogy a természeti környezetet legalább olyan állapotban adják át a jövő generációk számára, mint ahogyan azt a megelőző nemzedékek-től kapták.
- A természeti erőforrásokhoz való hozzáférés követelménye alapján pedig a jelen generációk szabadon hozzáférhetnek a rendelkezésükre álló erőforrásokhoz egészen addig, amíg tiszteletben tartják a jövő generációk méltányos érdekeit.

Ezzel összefüggésben – mintegy konklúzióként megfogalmazva – az Alkotmánybíróság azt a megállapítást teszi, hogy „ezen alapvető szintű elvárásoknak a jogalkotó csak akkor tud eleget tenni, ha döntéseinek meghozatala során távlatosan, kormányzati ciklusokon átívelően mérleget”.⁶⁹

Továbbhaladva az alkotmánybírósági határozatok sorában, az Abh2. azon túl, hogy megerősíti az Alkotmánybíróság jövő nemzedékek érdekeinek védelmével kapcsolatos korábbi gyakorlatát, egy ponton tovább is lép azon. Az Alkotmánybíróság immár nemcsak a visszalépés tilalmával, hanem a környezetjog másik két alapvető fontosságú elvével, a megelőzés elvével, valamint az elővigyázatosság elvével is összekapcsolja a jövő generációk érdekeit. E kapcsán a határozat a következőképpen fogalmaz: „A nemzet közös örökségébe tartozó vagyontárgyakkal való felelős gazdálkodás egyik Alaptörvényben nevesített célja, nevezetesen a jövő nemzedékek szükségleteinek meghatározása nem politikai kérdés, azt mindenkor tudományos igénnyel lehet és kell meghatározni, az elővigyázatosság és megelőzés elvének érvényesülésére is figyelemmel.”⁷⁰

A legújabb, környezeti tárgyú AB határozatok közül a 14/2020. (VII. 6.) AB határozat bír jelentőséggel a vizsgált téma vonatkozásában. Az Alkotmánybíróság ebben a határozatában a P) cikkben foglaltakat a *public trust* doktrína alkotmányjogi megfogalmazásaként értékeli, amely egyrészt magába foglalja azt, hogy az

⁶⁸ Abh3., Indokolás [31].

⁶⁹ Abh3., Indokolás [34].

⁷⁰ Abh2., Indokolás [15]. Erre az összefüggésre egyébiránt már a határozat [13]–[14] pontjaiban utalás történik.

állam a jövő generációk – mint kedvezményezettek – számára egyfajta bizalmi vagyongazdálkodóként jár el, és kezeli a rábízott természeti és kulturális értékeket, másrészt pedig egyfajta korlátot állapít meg a jelen generációk vonatkozásában azáltal, hogy „*csak addig a mértékig teszi lehetővé ezen kincsek használatát és hasznosítását, ameddig az a természeti és kulturális értékeket mint önmagukért is védelemben részesítendő vagyontárgyak hosszú távú fennmaradását nem veszélyezteti*”. Témánk szempontjából a határozat egy további fontos megállapítása, hogy a P) cikknek ezt a fordulatát – tehát a természeti és kulturális értékek jövő nemzedékek számára történő megőrzésének kötelezettségét deklaráló alaptörvényi rendelkezést – az Alkotmánybíróság az univerzális szokásjog részének tekinti. Konklúzióként pedig megállapítja az Alkotmánybíróság, hogy „*az államnak ezen kincsek kezelése és az arra vonatkozó szabályozás megalkotása során egyaránt tekintetbe kell vennie a jelen és a jövő generációk érdekeit*”.⁷¹

Nem csupán az tekinthető pozitívnak és előremutatónak, hogy az alkotmányozó a jövő nemzedékek érdekeit, valamint azok védelmét több ponton és különböző kontextusban rögzítette az Alaptörvényben, hanem az is, hogy az utóbbi évek alkotmánybírósági gyakorlatában e rendelkezések értelmezése, tartalommal való megtöltése megkezdődött. Mindezek okán azt a megállapítást tehetjük, hogy az Alkotmánybíróság lefektette az értelmezés elvi alapjait, ugyanakkor – az elővigyázatosság elve kapcsán kifejtettekhez hasonlóan – a részletszabályok kialakítása szükséges ahhoz, hogy a jövő nemzedékek érdekei a gyakorlatban, a jogalkotás és jogalkalmazás szintjén ténylegesen érvényesülhessenek.

Konklúzió

A tanulmány tárgyához kapcsolódó alkotmánybírósági joggyakorlat áttekintését követően azt a fő megállapítást tehetjük, hogy az Alkotmánybíróság megerősítette a környezethez való jog dogmatikájának legfőbb tartalmi elemeit, egyúttal megteremtette a kapcsolatot a korábbi és a jelenleg hatályos alkotmányos szabályozás között, vagyis az Alkotmánybíróság korábbi joggyakorlata a környezethez való jog vonatkozásában fenntartható, és az a jövőben is alkalmazható. Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy az Alaptörvény negyedik módosítása lényegében nem érintette a környezethez való jog dogmatikáját, annak érvényességét.

Az utóbbi évek alkotmánybírósági joggyakorlatát vizsgálva megállapítható továbbá az is, hogy a környezethez való jog alkotmányos értelmezésében új irányok és tendenciák figyelhetők meg, ami elsősorban az új, megváltozott alkotmányos szabályozásra vezethető vissza. Az elővigyázatosság elve, mint alkotmányjogi elv, valamint a jövő nemzedékek érdekeinek megjelenése az alkotmánybírósági joggyakorlatban előremutatónak tekinthető. E területek vonatkozásában az Alkotmánybíróság az értelmezés elvi alapjait már lefektette, ugyanakkor azok a részletszabályok, amelyek az elővigyázatosság elvének gyakorlati alkalmazásához, valamint a jövő nemzedékek érdekeinek tényleges figyelembevételéhez és érvényesítéséhez

⁷¹ 14/2020. (VII. 6.) AB határozat, Indokolás [22].

séhez szükségesek, még váratnak magukra. Ezeknek a részletszabályoknak a ki-munkálása ugyanakkor szintén az Alkotmánybíróságra vár a jövőben.

Felhasznált irodalom

- [1] ANTAL Attila: Az új Alaptörvény környezetvédelmi filozófiája. *Közjogi Szemle* 2011/4., 43–51.
- [2] BÁNDI Gyula: A környezethez való jog értelmezése a fenntartható fejlődési stratégia és az Alaptörvény fényében. *Acta Humana* 2013/1., 67–92.
- [3] BÁNDI Gyula: Környezeti értékek, valamint a visszalépés tilalmának értelmezése. *Iustum Aequum Salutare* XIII. 2017/2., 159–181.
- [4] BÁNDI Gyula: Az állam elkötelezettsége a jövő nemzedékek iránt. In: Csink Lóránt – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *A magyar közjog alapintézményei*. Budapest, Pázmány Press, 2020, 1181–1201.
- [5] CSÁK Csilla: A földforgalmi szabályozás alkotmányossági kérdései. *Agrár- és Környezetjog* 2018/1., 5–32.
- [6] FODOR László: *Környezetvédelem az Alkotmányban*. Gondolat Kiadó – Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006.
- [7] FODOR László: Az Alkotmánybíróság környezetvédelmi határozatainak kritikája. *Collectio Juridica Universitatis Debreceniensis* Tomus V. Debrecen, 2006, 53–99.
- [8] FODOR László: A visszalépés tilalmának értelmezése a környezetvédelmi szabályozás körében. *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis* Tomus VI. Debrecen, 2006, 109–131.
- [9] FODOR László: A környezethez való jog dogmatikája napjaink kihívásai tükrében. *Miskolci Jogi Szemle* 2 (2007) 1, 5–19.
- [10] FODOR László: Természeti tárgyak egy új alkotmányban. *Pázmány Law Working Papers* 2011/21., 1–9.
- [11] FODOR László: A víz az Alaptörvény környezeti értékrendjében. *Publications Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica* XXXI. 2013, 329–345.
- [12] FODOR László: A precíziós genomszerkesztés mezőgazdasági alkalmazásának szabályozási alapkérdései és az elővigyázatosság elve. *Pro Futuro* 2018/2., 42–64.
- [13] FÜLÖP Sándor: Az egészséges környezethez való jog és a jövő nemzedékek érdekeinek védelme az Alaptörvényben. In: Csák Csilla (szerk.): *Jogtudo-*

- mányi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében.* Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012, 76–87.
- [14] HOJNYÁK Dávid: Az agrárszabályozási tárgyak megjelenése az Európai Unió tagállamainak alkotmányában, különös tekintettel a magyar Alaptörvényben megjelenő agrárjogi szabályozási tárgyakra. *Miskolci Jogi Szemle* 14 (2019) 2, 58–76.
- [15] HORVÁTH Gergely: Az Alaptörvény környezetjogi előírásai. In: Szoboszlai-Kiss Katalin – Deli Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére.* Universitas-Győr, 2013, 222–234.
- [16] KISS Barnabás: Az ember és a környezet kapcsolata alkotmányi szabályozásának egyes kérdései. In: Balogh Elemér (szerk.): *Honori et virtuti. Tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára.* Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2017, 250–258.
- [17] MAJTÉNYI Balázs: *Félreértett jogosultságok – bizonytalan helyzetű alapjogok Magyarországon.* L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010.
- [18] OLAJOS István: The precautionary principle in the practice of the Hungarian Constitutional Court and the connected agricultural innovations. *Zbornik Radova* 53 (2019) 4, 1391–1412.
- [19] RAISZ Anikó: A vízhez való jog egyes aktuális kérdéseiről. In: Csák Csilla (szerk.): *Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében.* Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012, 151–159.
- [20] SZILÁGYI János Ede: Az elővigyázatosság elve és a magyar alkotmánybíró-sági gyakorlat – Szellem a palackból, avagy alkotmánybíró-sági magas labda az alkotmányrevízióhoz. *Miskolci Jogi Szemle* 13 (2018) 2, 76–91.
- [21] SZILÁGYI, János Ede – HOJNYÁK, Dávid – JAKAB, Nóra: Food Sovereignty and Food Security In Hungary: Concepts and Legal Framework. *Lex et Scientia* XXVIII. 2021/1., 72–86.
- [22] TRÓCSÁNYI László: *Az alkotmányozás dilemmái. Alkotmányos identitás és európai integráció.* HVG-Orac Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2014.
- [23] T. KOVÁCS Júlia: A GMO-mentes Alaptörvény hatása a mezőgazdaságra - különös tekintettel a visszaszerzett EU tagállami szuverenitásra és a TTIP-re. In: Szalma József (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken – 2014 Újvidék.* Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2015, 300–319.
- [24] T. KOVÁCS Júlia: *Az élelemhez való jog társadalmi igénye és alkotmányjogi dogmatikája.* PhD-értekezés, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2017.
- [25] VARGA Zs. András: Történeti alkotmányunk vívmányai az Alaptörvény kogens rendelkezésében. *Iustum Aequum Salutare* XII. 2016/4., 83–89.

A DIGITÁLIS CÉGEK ADÓZTATÁSÁVAL KAPCSOLATOS KÉRDÉSEK ÉS PROBLÉMÁK

Questions and problems regarding the taxation of digital companies

NAGY ZOLTÁN* – KRAJNYÁK ENIKŐ**

A digitális szolgáltatásnyújtás jelensége számos kérdést vet fel adóztatás szempontjából: mivel a vállalatok egyszerre több országban fejtenek ki tevékenységet, kérdéses például, hogy mi alapján (tevékenység, székhely, fogyasztók) határozzák meg az adózás szabályait. Mivel jelenleg nincs olyan átfogó, nemzetközi szintű szabály, amely megfelelően rendezné a kérdést, jelen tanulmány azon nemzeti szabályokat igyekszik vizsgálni, amelyek választ próbálnak adni a digitális cégek adóztatásának problémájára. A figyelem középpontjában a francia és a cseh szabályok állnak: a francia GAFA-törvény volt az első, digitális adózásra reflektáló jogszabály, a cseh törvény pedig azért lehet érdekes, mert kifejezetten a közép-európai viszonyok figyelembevételével készült. A nemzeti szabályokat a hatályba nem lépett európai uniós irányelvjavaslat fényében értelmezzük, amely kiindulási alapként szolgálhat a nemzeti jogalkotók számára.

Kulcsszavak: *adó jog, digitális szolgáltatási adó, kettős adóztatás, európai adó jog, adó-harmonizáció*

The phenomenon of digital services raises a number of issues related to taxation: as digital companies can provide services in several countries at the same time, it is not clarified, for instance, on what basis (services, domicile of the company, consumers) tax rules are determined. As currently there is no comprehensive international rule that would adequately address the issue, the present study seeks to examine national rules that deal with the problem of taxation of digital companies. The paper focuses on French and Czech rules: the French GAFA law was the first legislative act to reflect to digital taxation, and the Czech law may be interesting because it was drafted with special regards to Central European

---

* PROF. DR. NAGY ZOLTÁN
egyetemi tanár
Miskolci Egyetem ÁJK
Államtudományi Intézet
Pénzügyi Jogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, 1525 Budapest, Pf. 79.
jogdrnz@uni-miskolc.hu

** DR. KRAJNYÁK ENIKŐ
kutató
Közép-Európai Akadémia, 1363 Budapest, Pf. 89.
eniko.krajnyak@uni-miskolc.hu

conditions. The national rules are analysed in the light of the EU draft directive – which has not yet entered into force – as it could serve as a starting point for national legislators.

Keywords: *tax law, digital services tax, double taxation, european tax law, tax harmonisation*

Bevezető gondolatok

A XX. század technológiai innovációi gyökeres változást eredményeztek a gazdasági életben, amelyek nemcsak a vállalkozásokat, hanem a jogalkotókat is kihívás elé állították. A korábbi, fizikális piaci jelenlétre épülő, ún. „brick and mortar” gazdaságra vonatkozó szabályozás már nem nyújt elegendő támpontot ahhoz, hogy a gazdaság globalizációja által felvetett problémákat megoldja. Ezek a problémák a jog számos területén, így az adatvédelem, az érdekvédelem, a bírósági illetékesség vagy a felügyelet kapcsán vetnek fel kérdéseket. Az egyik lényeges jogi aspektus az adószabályozással összefüggő problémák vizsgálata, ugyanis a nemzeti szintű szabályozások különbözőségei visszaélésekhez vezethetnek.

A határokon átnyúló szolgáltatásokat nyújtó digitális cégek kihasználják az egymással inkonzisztens nemzeti szabályozások teremtette réseket, kiskapukat, amelyeket az államok egymás között, bilaterális szerződések útján igyekeznek rendezni. A digitális cégek terjeszkedése azonban gyorsabb tempóban halad, mint a szabályalkotás, ezért a kettős adóztatás, a kettős nem adóztatás, az adóelkerülés és az adókikerülés kérdését már egyre kevésbé lehet lokális, egy-két államra vonatkozó szabályozással megoldani. Jóllehet, a probléma magasabb szinten is felismerésre került, s vannak több országra kiterjedő, átfogó jellegű javaslatok (amelyeket az OECD vagy az Európai Unió fogalmazott meg), ám ezek jellegükénél fogva kevésbé kikényszeríthetőek, egyelőre nem kötelező erejűek. Az USA kezdeményezésére az OECD-országok többsége elfogadta azt a koncepciót, hogy egységes minimum-adót vezessenek be a társasági adóztatás során. Az európai uniós országokban azonban még egyeztetés alatt áll a kérdés, és az uniós döntési mechanizmus nagyban hátráltatja a megoldást. Tehát konkrét adójogi szabályozás nem valósult még meg, ezért fontos elemezni a meglévő jogi szabályozási háttérrel és elképzeléseket, mivel ezek kiindulópontjai lehetnek az új szabályozási elképzeléseknek. Az összehangolt multilaterális szabályozás előtt példaként állhatnak a kifejezetten a digitális cégeket megcélzó, a digitalizáció problémáira modern megoldásokat kínáló nemzeti szabályozások, amelyre mind ez ideig elszórtan találhatunk példát. Ezek közül kiemelendő a francia és a cseh szabályozás, valamint az Európai Unió irányelvet tervezetének a vizsgálatával a jövőbeli digitális adóztatás lehetséges irányaira igyekszünk rámutatni.

A jogszabályok kiválasztása tudatos: jóllehet, több államban – így az Egyesült Királyságban, Olaszországban vagy Spanyolországban – készülnek törvényjavaslatok a digitális szolgáltatási adó bevezetéséről, ám az Európában elsőként elfogadott francia szabályozás mellett kifejezetten egy olyan államot – Csehországot – választottunk, amely Magyarországhoz hasonló gazdasági helyzetben van, így esetleg a későbbiekben akár példaként is állhat a jövőbeli magyar szabályozás előtt. Úgy vélem, az európai uniós irányelvjavaslat ismertetése is megkerülhetetlen, hiszen

ahogyan láthattuk, elsősorban ez az a jogforrás, amelyet – bár nem lépett hatályba – a jogalkotók a nemzeti szabályozások megalkotásakor szem előtt tartanak.

A cikk azokkal a problémákkal foglalkozik, amelyek a jelenléti termelést nem igénylő, az online térben működő vállalatok világszintű terjeszkedése következtében merülnek fel. Az ilyen, káros adózási gyakorlatok – mint a kettős adóztatás, a kettős nem adóztatás, az adóelkerülés és az adókikerülés – felszámolására elsősorban az OECD által kiadott BEPS Akciótervek kínálnak megoldási stratégiát, így az egyes gyakorlatoknál az Akciótervek releváns részeinek ismertetésére is sor kerül. A tanulmány arra is keresi a választ, hogy szükséges-e, illetve lehetséges-e egy összehangolt, nemzetek feletti jogszabály megszületése, vagy elképzelhető, hogy a megoldás inkább az egyoldalú nemzeti törvények meghozatalában rejlik a jövőben is.

1. A digitális gazdaság jelensége és az adóztatás kapcsán felmerülő problémák

A digitális technológiák alkalmazásán alapuló gazdasági tevékenységeket összefoglaló néven digitális gazdaságnak nevezzük,¹ amely eredményeképpen emberek milliárdjai, vállalkozások, eszközök, adatok és folyamatok között napi szintű online kapcsolatok jönnek létre. Erre az összekapcsolódásra főként az internet és az egyéb („okos”) digitális technológiák teremtenek lehetőséget. A digitális gazdaság folyamatosan formálódik, és lényegében aláássa a vállalkozások felépítésének, egymás közötti együttműködésének és a szolgáltatások megszerzésének hagyományos kereteit.²

Egyes kutatások a digitális gazdaság három területét különböztetik meg,³ amelyeket az alábbiakban foglalhatunk össze. Az első komponens az elektronikus üzlet infrastruktúrája, amelyen keresztül bonyolódnak a különböző gazdasági folyamatok. Idetartoznak a különböző telekommunikációs hálózatok és eszközök, illetve a humán erőforrás. A második összetevő maga az elektronikus üzlet, amely magában foglal minden olyan folyamatot, amelyet a szervezet telekommunikációs eszközön bonyolít le, így az adásvételt, reklámtevékenységet vagy a logisztikát. Harmadrészt pedig az elektronikus kereskedelmet emelhetjük ki, amely a termékek és szolgálta-

¹ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a „digitális gazdaság”-nak nincs egy általánosan elfogadott, pontosan körülhatárolt definíciója. Maga a kifejezés egyébként az 1960-as években jelent meg a szakirodalomban, s egyesek az „internetgazdaság” vagy a „webgazdaság” szavakat szinonimaként használják rá. A fogalom az 1990-es évektől, az internet rohamos elterjedésének időszakától kezdve nyert igazi értelmet. Lásd: IMLAH, Bill: *The Concept of a 'Digital Economy'*, Oxford Digital Economy Collaboration Group, 2013. szeptember 2.

<https://web.archive.org/web/20131022003036/http://odec.org.uk/the-concept-of-a-digital-economy/>, 2020. május 10.

² What is digital economy? Unicorns, transformation and the internet of things. *Deloitte*, 2020. <https://www2.deloitte.com/mt/en/pages/technology/articles/mt-what-is-digital-economy.html>, 2020. május 10.

³ MESENBURG, T. L.: *Measuring the Digital Economy*. U.S. Bureau of the Census, Suitland, Maryland (USA), 2001, 3–5.

tások értékesítését jelenti a számítógépes hálózaton keresztül. A számítógépes hálózatok kapcsolatban állnak és interaktív módon kommunikálnak egymással.

Az internetes hálózaton keresztül lebonyolított gazdasági folyamatok olyan elemeket hoztak a gazdaságba, amelyeket a korábban működő, ún. hagyományos gazdasági modell nem tett lehetővé: az Amazonhoz, Uberhez, Airbnb-hez hasonló platformok olyan gazdasági szereplők között képesek összeköttetést teremteni, akik a világ különböző pontjain vannak – az internet elterjedése előtt ennek még csak a lehetősége sem állt fenn. Másrészt pedig létrehozta a „virtuális valóságot”, amely sem fizikai jelenlétet, sem pedig valódi (kész)pénzfizetést nem igényel. Mindezek mellett kevesebb tárgyi eszközre, és minél nagyobb kiterjedésre, minél több országban való jelenlétre van szükség.⁴

A digitális gazdaság nemcsak a gazdaság szereplői számára hozott változásokat – amelyek elemzése meghaladja a tanulmány kereteit –, hanem a jogalkotókat is újabb kihívások elé állítja: mivel a digitalizációnak köszönhetően egy határokon átnyúló rendszerről van szó,⁵ így a nemzetközi szintű szabályozás és a pénzügyi szektor jogának átalakítása (a szolgáltatások jellegének figyelembevételével, a fogyasztói érdekek előtérbe helyezésével) elengedhetetlen.⁶ A piacra való kijutás lehetősége jelentősen megnőtt, tekintve, hogy ennek viszonylag alacsony költsége van a korábbi, hagyományos piacmodellhez képest, így a résztvevők szélesebb köre kapcsolódhat be a digitális gazdaságba.

A korábbi szabályozás az ún. „brick and mortar”⁷ gazdaságra épült, amely fizikálisan, termelőegységekkel, üzletekkel, raktárakkal van jelen a piacon. A technológiai fejlődés, a digitalizáció azonban gyökeresen átalakította a gazdaságot, amely az alábbi problémákat veti fel: egyrészt, a külföldi eladó vagy szolgáltató a nyereségét nem abban az országban adózza le, ahol az ügyfelek találhatóak, hanem a szolgáltató székhelye szerinti országban vagy egy másik „forrás országban”, ahol a szolgáltatói tevékenységet a vállalat elvégzi. Másrészt, ennek következményeképpen, nemcsak az adózó székhelye, hanem bármely olyan ország, ahol az adózó tág értelemben fenntartja a termelőhelyeket, beleértve az adatközpontokat vagy a K+F részlegeket, adót követelhet a saját jogszabályai alapján.⁸ Harmadrészt a digitális szektor rendkívül gyors növekedése miatt előfordulhat, hogy az internetes cégek a határokon átnyúló értékesítésből vagy szolgáltatásokból származó üzleti jövedel-

⁴ Brian ARMSTRONG: The digital economy is becoming ordinary. Best we understand it. *The Conversation*, 2020. január 24. <https://theconversation.com/the-digital-economy-is-becoming-ordinary-best-we-understand-it-130398> 2020. május 10.

⁵ Usman W. CHOHAN: Some Precepts of the Digital Economy, Critical Blockchain Research Initiative (CBRI). *Working Papers* 2020, 4–6.

⁶ NAGY Zoltán: A digitalizáció hatása a pénzügyi piac szabályozására. *Miskolci Jogi Szemle* 2020/1., 24–25.

⁷ Szó szerinti fordításban „tégla és habarcs” gazdaság, amely kifejezés a vállalatok fizikai jelenlétére utal.

⁸ Tax Challenges of Digitalisation: Comments Received on the Request for Input. *PWC – Comment*, Part II, 2017. október 25., 2, 195 para. 1.5.

mének növekvő része nem kerül megadóztatásra. A digitális cégek jelenléte tehát olyan korábban nem látott kihívások elé állítja mind a gazdaságot, mind a jogot, amelyek az adójogi szabályok újragondolását vizionálják. Ilyen korábban fel nem merült kategória például az „értékteremtés helyének” elve, amely az alapján próbálja meg alátámasztani az adóztatás jogának megalapozottságát, hogy a digitális cég hol, melyik országban valósítja meg az eladott szolgáltatást. Az értékteremtés alaptevékenységeinek többnyire a felhasználók által létrehozott tartalmak és az adatgyűjtés számítanak, amelyek erősen immateriális jellegű javakhoz köthetők.⁹ Mivel ez egy meglehetősen új koncepció, ezért a fogalmi nem kidolgozottak, nem állapítható meg egyértelműen sem a megteremtett érték, sem pedig annak előállítási helye, így az államok nem is tartják kötelezőnek az ezen az elven nyugvó adóztatást.¹⁰ A gazdasági társaságokat – amelyekbe beletartoznak a digitális cégek is – társasági adó fizetésének kötelezettsége terheli. A társasági adót nemcsak a hazai jog alá tartozó vagy a hazai forrásokból működő cégeknek, hanem minden olyan – esetlegesen külföldi – vállalatnak is fizetnie kell, amelynek az adott országban állandó telephelye van, és ott állítja elő a terméket. A szakirodalom szerint a hazai jog alá tartozó társaságok jogi személyiséggel rendelkeznek, bár az, hogy az állam mely entitásokat (egyesületeket, alapítványokat, egyházakat) tekinti ilyenek, az országonként eltérő.¹¹ Minden szabályozásnak közös eleme azonban az adótárgy meghatározása, amelyre maga az adóztatás irányul: ez az a vállalkozási tevékenység, amelyet a társaság végez. Egy digitális cég esetében ennek meghatározása problematikus, hiszen nem lehet egyértelműen megállapítani, hogy milyen tevékenységet végeznek, milyen terméket állítanak elő, illetve, hogy hol fejtik ki tevékenységüket. Egy digitális cég az online összeköttetésnek köszönhetően akár a világ valamennyi kontinensén fejthet ki tevékenységet, ugyanakkor ez nem feltétlenül igényel tényleges fizikai jelenlétet.¹² Ebben az esetben vajon melyik országban kell a társasági adót befizetnie? Abban-e, ahol az üzletvezetés helye van, vagy ott-e, ahol a tevékenységét végzi, vagy ahol digitálisan jelen van? Hogyan lehet felügyeletet gyakorolni egy ilyen jellegű cég fölött?

A problémát továbbárnyalja, hogy a digitális cégek határokon átnyúló tevékenységére nem kínálnak elegendő megoldást a helyi adózási szabályok. Az adópolitika meghatározása az állami szuverenitás markáns része, ugyanakkor a nemzeti szintű szabályozások között megkerülhetetlen az együttműködés, bizonyos hiá-

⁹ Dario STEVANATO: Are Turnover-Based Taxes a Suitable Way to Target Business Profits? *European Taxation* 2019. november, 544–545.

¹⁰ Wolfgang SCHÖN: Ten Questions about Why and How to Tax the Digitalized Economy. *Bulletin for International Taxation* April–May 2018, 278–280.

¹¹ Peter HARRIS: *Corporate Tax Law: Structure, Policy and Practice*. Cambridge University Press, 2013, 22–31, 35–37.

¹² Példaként megjegyzendő, hogy bizonyos online cégek – így a Google vagy a Facebook – a világ több mint ötven országában jelen vannak. Forrás: <https://about.google/locations/?region=north-america&office=mountain-view>; <https://www.theguardian.com/technology/blog/2010/jul/22/facebook-countries-population-use>, 2020. szeptember 12.

nyosságok vagy ellentmondások elkerülése érdekében. A jogalkotók azonban igyekeznek olyan megoldást találni, amely a legkevésbé sem csorbítja ezt a szuverenitást, illetve szem előtt tartja a gazdasági növekedést, a foglalkoztatás arányát, a versenysemlegességet és a diszkrimináció tilalmát is.¹³ Ennek megfelelően a kétoldalú megállapodások a szabályozási kompetenciák megosztásával igyekeznek rendezni a vitás kérdéseket (bár ezen egyezmények sem állapítanak meg speciális szabályokat a digitális jellegű tevékenységek tekintetében). A digitális cégek azonban legtöbb esetben nem csupán két államban vannak jelen, így egy magasabb szintű, multilaterális szabályozásra van szükség.¹⁴ Erre próbál meg választ adni a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (a továbbiakban: OECD), valamint az Európai Unió.

Ahogy korábban említésre került, a digitális cégek két vagy több országban végeznek tevékenységet, így az adóztatásuk kapcsán felmerülő problémákra egy nemzetek feletti szintű, szupranacionális szabályozás kínálhat megoldást. Míg az OECD inkább javaslatokat, modellegetményeket, iránymutatásokat ad ki,¹⁵ az Európai Unió kezében van meg az eszköz, hogy kötelező erejű normákat alkosson, bár a szabályalkotás a tagállamok adójogi szuverenitása miatt lassan halad.

Először is megjegyzendő, hogy az adóelmélet az adókat közvetlen és közvetett adókra bontja. Előbbi típusba tartoznak a társasági adók, illetve a természetes személyeket terhelő adók, és – bár a jogforrások nem rendelkeznek róla explicit módon – a szakirodalom egyetért abban, hogy e terület szabályozása tagállami hatáskörbe tartozik, a szuverenitás fontos elemének minősül.¹⁶ Ezen adók vonatkozásában az Unió tehát nem alkothat kötelező erejű szabályokat, ugyanakkor a nemzeti szintű normákat, adórendszereket a tagállamok kötelesek összehangolni egymással, a kettős adóztatás elkerülése és az adóelkerülés megelőzése érdekében. A közvetett adó tekintetében viszont – amely az általános forgalmi adót és a fogyasztási adót foglalja magában – a Tanács jogosult a verseny torzulásának elkerülése érdekében rendelkezni.¹⁷ Ebben az esetben az EU-nak jogalapja is van az adók összehangolására, amelyet az EUMSZ. 113. cikke mond ki.¹⁸ Ezzel szemben a közvetlen adók tekintetében a har-

¹³ MARJÁN Attila: *Az Európai Unió gazdasága*. HVG Kiadó Rt., Budapest, 2005, 335.

¹⁴ *Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting*. OECD Publishing, 2013, 9–11. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264202719-en>, 2020. szeptember 12.

¹⁵ OECD: *Who we are*. <https://www.oecd.org/about/> 2020. szeptember 13.

¹⁶ Jennifer BIRD-POLLAN: The Sovereign Right To Tax: How Bilateral Investment Treaties Threaten Sovereignty. *Notre Dame Journal of Law, Ethics, and Public Policy* 2018, 107–109.

¹⁷ *Taxation*. https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/taxation.html?root_default=SUM_1_CODED%3D21&locale=en, 2020. szeptember 13.

¹⁸ „A Tanács az Európai Parlamenttel, valamint a Gazdasági és Szociális Bizottsággal folytatott konzultációt követően, különleges jogalkotási eljárás keretében, egyhangúlag rendelkezéseket fogad el a forgalmi adók, a jövedéki adók és a közvetett adók egyéb formáira vonatkozó jogszabályok olyan mértékű harmonizálására, amennyire az ilyen harmonizáció a belső piac létrehozásához, működéséhez, és a verseny torzulásának elkerüléséhez szükséges.” (EUMSZ. 113. cikk)

monizációra vonatkozó jogalap hiányzik.¹⁹ Összességében elmondható, hogy az adózási kompetenciák megosztásával az Unió igyekszik egyensúlyt teremteni a tagállami szuverenitás és a közös piac összehangolása között: ez a balansz azt jelenti a gyakorlatban, hogy – bár a közvetlen adóztatás szabályozása a tagállamok jogkörébe tartozik – azokat úgy kell megalkotni, hogy a közös piac négy alapszabadsága (árak, személyek, szolgáltatások és a tőke szabad áramlása) ne sérüljön.²⁰

Az adózás joga azért kiemelt kérdés a digitális cégek kapcsán, mert – bár a rájuk vonatkozó társasági adók szabályozását az Unió nemzeti szintre delegálja – az általuk felvetett problémák nem köthetők kizárólag egy államhoz, így azokat a nemzeti jog sem tudja megoldani. A későbbiekben ismertetett kettős adóztatás például tipikusan két államot érint, hiszen ebben az esetben – ahogyan azt látni fogjuk – két állam is igényt tart a cég adójára. Hasonlóképpen több állam fellépése szükséges annak megoldásához, amikor adóelkerülés valósul meg, tehát egyik állam számára sem történik adófizetés. Jelenleg nincs olyan nemzetközi vagy uniós szintű szabályozás, amely egyértelműen meghatározná, hogy a tagállamok egymás között hogyan osszák fel ezeket a szabályozási kompetenciákat, hiszen az Unió igyekszik tiszteletben tartani az adóztatás szuverenitását. A szuverenitáshoz való ragaszkodás azonban az egységes szabályozás kialakítását, a jogharmonizáció akadályozását, hosszú távon pedig az integráció mélyítését is nehezítené. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a nemzeti szuverenitás kontra integráció kérdése politikai és gazdasági jellegű dilemma is, amely nem csak az adóztatással kapcsolatban merül fel.²¹ Az alábbiakban a digitális cégek adóztatása kapcsán felmerülő legfontosabb problémák – a kettős adóztatás, a kettős nem adóztatás, az adókikerülés és az adóelkerülés – kerülnek elemzésre, bemutatva azokat a megoldásokat, amelyek jelenleg rendelkezésre állnak ezen konfliktusok kiküszöbölésére.

A kettős adóztatás problémája az egymást átfedő adóztatási elvekből gyökerezik, és alapvetően akkor következhet be, ha ugyanazt az adótárgyat egy időszakon belül adóztatják meg. Két kategóriát különböztethetünk meg ezen belül: egyrészt a jogi jellegű kettős adóztatást, amely értelmében ugyanazt az adót több állam ugyanarra az adóalanyra veti ki, másrészt pedig a gazdasági jellegű kettős adóza-

¹⁹ Megjegyzendő, hogy ennek ellenére találunk példát a közvetlen adók részleges harmonizációjára, lásd a későbbiekben tárgyalt 1164/2016/EU irányelv a belső piac működését közvetlenül érintő adókikerülési gyakorlatok elleni szabályok megállapításáról. Az irányelv az EUSz. 5. cikkében foglalt szubszidiaritás elvére hivatkozva szabályoz társasági adóval kapcsolatos kérdéseket.

²⁰ Tracy A. KAYE: *Direct Taxation in the European Union: From Maastricht to Lisbon*. *Fordham International Law Journal* Vol. 35, 5, 2017, 1237.

²¹ Lilian V. FAULHABER: *Sovereignty, Integration and Tax Avoidance in the European Union: Sovereignty, Integration and Tax Avoidance in the European Union: Striking the Proper Balance*. *Columbia Journal of Transnational Law* 2009–2010, 221–224.

tást, amelynek lényege, hogy ugyanazt az adótárgyat különböző jogcímeken, különböző törvények alapján adóztatják meg.²²

Ezt a problémát az államok bilaterális szerződések megkötésével próbálják meg orvosolni, amelyekben az adózót és az államot kapcsoló elvek mentén igyekeznek összekötni.²³ Ezek a kapcsolóelvek a következők lehetnek: természetes személyek esetében a tartózkodási hely, állampolgárság elve, gazdasági társaságok esetében pedig a székhely vagy a tevékenység végzésének elve vagy a forrás elve. Ez utóbbi értelmében az adóztatásra abban az államban kerül sor, ahol az adózás alapjául szolgáló terméket előállították. Az államok a kétoldalú szerződésekben meghatározzák, hogy melyik elv szerint fogják rendezni egymás között a kettős adóztatás problémáját, s ennek következtében adott feltételek esetén a két állam közül vagy csak az egyiknek lesz kizárólagos jogosultsága az adó kivetésére, vagy ez a jog meg lesz osztva a két állam között.²⁴ A bilaterális egyezmények az OECD iránymutatásai alapján készültek.²⁵ Az iránymutatások kiindulási alapot adnak a tagállamok egymás közötti szabályainak kidolgozásához, azonban ezek nem kötelező erejűek, így elképzelhető, hogy a különböző államok között ugyanarra a problémára különböző megoldások fognak születni.

Másrészt pedig nemcsak olyan gazdasági társaságok találhatóak a nemzetközi piacon, amelyek csupán két államban vannak jelen, hanem – ahogyan a digitális cégek esetében láthattuk – egyes vállalatok kifejezetten a minél nagyobb kiterjedésre, minél több államban való jelenlétre törekednek. Erre az esetre a bilaterális megállapodások nem kínálnak megfelelő megoldást,²⁶ egy átfogó, kötelező erejű nemzetközi jellegű szabályozásra lenne szükség, amely azonban még nem született meg.

A kettős adóztatás kapcsán merül fel a kettős nem adóztatás kérdése is. A kettős nem-adóztatás nem feltétlenül jogellenes, ugyanis elképzelhető, hogy az a tevékenység, amely más államban adózási kötelezettséget von maga után, abban az adott két államban, ahol azt kifejtik, nem lesz adóköteles.²⁷ Ezt a jelenséget azon-

²² ERDŐS Éva: Nemzetközi, illetve európai adójogi konfliktusok és kezelésének módjai. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXV/1, 2007, 271–272.

²³ Michael LANG: *Introduction to the Law of Double Taxation Conventions*. Linde Verlag GmbH., Wien, 2013, 27–28.

²⁴ Edoardo TRAVERSA – Benjamin BODSON: Droit de l'Union européenne et conventions préventives de la double imposition: entre contradictions et complémentarités, *Cahiers de droit européen* Vol. 54, No.1, 2018, 177–178.

²⁵ A szervezet a világ harminchét, gazdasági szempontból legfejlettebb államait tömöríti, a gazdaságpolitikák összehangolása, a gazdasági hatékonyság növelése céljából. Forrás: OECD: *G20/OECD: Principles of Corporate Governance*, OECD Publishing, Paris, 2015, 9.

²⁶ Hiszen nincs meghatározható telephely, és ezáltal az adóztatási jog megállapítása problémába ütközik.

²⁷ Éva ERDŐS – Lilla Nóra KISS: Double taxation and double non-taxation as the new tendencies of EU e-tax law. Kékesi Tamás (ed.): *MultiScience – XXXIII. microCAD In-*

ban nem olyan egyértelmű megfigyelni, mint a kettős adóztatást, mivel egyrészt ez a szabályozás hiányosságaiból fakad, másrészt pedig – az adóelkerüléssel ellentétben – nem minden esetben illegális. Gyakran emlegetett példa a lottónyeremény, amely sem Németországban, sem Ausztriában nem adóköteles, így az a német polgár, aki Ausztriában nyer a lottón, egyik országban sem lesz köteles adót fizetni a nyereménye után, még akkor sem, ha az a nemzetközi szabályok szerint adóztatható lenne. Így lényegében – bár a nem adóztatás nem ütközik jogszabályba – ellentmondásos helyzet alakul ki, amely nem összeegyeztethető az adóztatás olyan alapelveivel, mint az arányosság, jóhiszeműség vagy a diszkrimináció tilalma.²⁸ A kettős nem-adóztatásra valójában a bilaterális szerződések teremtenek lehetőséget azzal, hogy a szerződő államok kötelezik magukat arra, hogy nem emelnek adót a másik államnak biztosított adózási jogok tekintetében pontosan azért, hogy a kettős adóztatást elkerüljék. A másik szerződő államnak ugyanakkor nincs kötelezettsége, csupán joga arra, hogy adózási jogot gyakoroljon. Az államok tehát mind a nemzetközi, mind a hazai adózási szabályoknak megfelelően járnak el, ám mivel adóztatási kötelezettség nem keletkezik, bizonyos jövedelmek adózás nélkül maradhatnak.²⁹

A nemzetközi szintű intézkedések közül kiemelendő az OECD által kiadott, ún. BEPS (*Base Erosion and Profit Shifting*, magyarul: Adóalap-erózió és Nyereség-áthelyezés) Akciótervek, amelynek 6. pontja foglalkozik az egyezményekkel történő visszaélések megakadályozásával. Annak érdekében, hogy az államok kiküszöböljék a visszaélést és az ebből következő kettős adóztatást lehetőségét, azt javasolja, hogy a két állam kösse ki az egyezményben a *treaty shopping* („szerződésvásárlási”) megállapodások, mint a káros adózási gyakorlat egyik módszerének elvetését. A *treaty shopping* esetében a jövedelmet olyan, szerződéses országban lakóhellyel rendelkező közvetítőnek fizetik ki, akit adóügyi szempontból nem tekintenek e jövedelem tulajdonosának.³⁰ Az Akcióterv ezáltal felhívja a figyelmet arra, hogy a szerződések többsége a kettős adóztatás problémáját igyekszik megoldani, azonban ezzel lehetőséget teremthetnek arra, hogy az adóalanynak ezen szabályokat kijátszva egyáltalán ne adózzanak, amely kettős nem adóztatást eredményez.

Az OECD/G20 államok által 2020 januárjában kiadott egyik nyilatkozat rámutat azokra a kérdésekre, amelyek további stratégiákat kívánnak meg a BEPS szélesebb körű megvalósulása érdekében: megállapodtak, hogy a tagállamok még hatékonyabb együttműködésére, illetve közös fellépésére van szükség a kettős adóztatás elleni küzdelemben. A nyilatkozat szerint problémát okoz a joghatóság kiválasztása, amelyről nem minden esetben rendelkeznek a bilaterális szerződések.

---

ternational Multidisciplinary Scientific Conference, Miskolc-Egyetemváros, Miskolci Egyetem, 2019, Paper: E-4., 2–3.

²⁸ Christoph MARCHGRABER: Double Non-Taxation: Not only a Policy but also a Legal Problem. *Kluwer International Tax Blog* 2018. január 5.

²⁹ CHRISTOPH MARCHGRABER : The Avoidance of Double Non-Taxation in Double Tax Treaty Law – A Critical Analysis of the Subject-To-Tax Clause Recommended by the European Commission, *EC Tax Review* 23 (5), 2014, 294–295.

³⁰ OECD-BEPS. Action 6, 19.

Felhívja a figyelmet arra is, hogy léteznek olyan bevételek, amelyek tekintetében nem jött létre kétoldalú megállapodás. Így például a fennmaradó nyereség esetében, amely a fizikai jelenléttől függetlenül felosztásra kerülhet, tehát a digitális tevékenységet végző cégek esetében különösen felmerül ennek a lehetősége. Ennek az összegnek az adóztatása akár több állam joghatósága alá is eshet, amely problémát egy kötelező jellegű, a tagállamok konszenzusán alapuló multilaterális szerződés oldhatna fel.³¹

Az OECD BEPS-hez kapcsolódó Modellegyezmény – amely valójában egy bilaterális szerződésminta – felsorol bizonyos eseteket, amelyekben meghatározza, hogy melyik szerződő állam jogosult az adott esetben adóztatni, ezáltal kizárva a másik állam adóztatási jogát.³² Ebben az esetben is hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az OECD ajánlásai nem kötelező erejűek, így a bilaterális szerződések sem minden esetben vannak összhangban azokkal, így a nemzeti szintű szabályozások és a nemzetközi követelmények közötti ellentmondás következtében a kettős adóztatás és a kettős nem adóztatás továbbra is megoldatlan kérdés marad.

Az Európai Unióban is valós probléma a kettős adóztatás, hiszen az Unión belül sincs egy egységes szabályozás, amely felszámolná a káros gyakorlatot: a szabályozás többnyire bilaterális szerződésekből áll, amelyek az OECD Modellegyezményén alapulnak.³³ A problémát tovább fokozza, hogy az adózás kérdése tagállami hatáskörben van, tehát ebben az esetben is nehéz egy olyan, kötelező erejű, kikényszeríthető szabályozást alkotni, amely teljes mértékben ki tudná iktatni a kettős adóztatás kapcsán felmerülő konfliktusokat. Az Unió egyelőre a saját, meglévő eszközeivel igyekszik kiküszöbölni a problémát: az alapító szerződések rendelkezései előírják a kettős adóztatás elkerülésének kötelezettségét,³⁴ valamint fontos szerepe van az Európai Unió Bíróságának is, amely döntéseivel hozzájárul az adózásra vonatkozó joggyakorlat fejlesztéséhez. Kiemelendő, hogy a bírósági ítéletek is általában az OECD Modellegyezményre utalnak vissza,³⁵ amely bár nem

³¹ Statement by the OECD/G20 *Inclusive Framework on BEPS on the Two-Pillar Approach to Address the Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy*. OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS, OECD Publishing, Paris, 2020. január, 8, 14–15, 20.

³² OECD Model Convention, 23A. <http://www.oecd.org/tax/treaties/1914467.pdf>, 2020. szeptember 16.

³³ *EC Law and Tax Treaties – Workshop of experts*. Working Document, Brüsszel, 2005. június 9., 16.

³⁴ Szerződés az Európai Közösség létrehozásáról (Római Szerződés), 1958, 293. cikk

³⁵ Mrs. Gilly francia–német állampolgár Franciaországban rendelkeztetett lakóhellyel, de egy határ menti német településre járt át dolgozni minden nap. Bár született egy francia–német kétoldalú szerződés, az az ebben a helyzetben lévő adófizetőt hátrányosan érintette, mert más módon kellett az ő adóját kiszámolni, mivel külföldről kapta a fizetését. A francia elsőfokú bíróság előzetes döntéshozatali eljárásban fordult az Európai Unió Bírósága felé. A Bíróság megállapította, hogy – mivel a kettős adóztatás tilalma a hivatkozott Európai Unióról szóló szerződés célkitűzései között szerepel – az az Unió polgárait közvetlenül nem lesz alkalmazandó. Lásd: Case C-336/96 (*Mr and Mrs Ro-*

EU-s jogforrás, a tagállamok hivatkozhatnak rá, hiszen azok mindegyike szintén tagja az OECD-nek is. Az Európai Bizottság felvetette a lehetőséget annak, hogy egy uniós szintű modellegyezmény megalkotásra kerüljön, amely az OECD hasonló jellegű dokumentumának átdolgozása lenne, és különös figyelmet fordítana a kifejezetten az Európai Unió sajátosságaira – így az egységes piac fontosságára, amelynek lényegi eleme a diszkrimináció tilalma –,³⁶ ám mind ez ideig lényegi előrelépés nem történt. A diszkrimináció tilalma az adópolitika szempontjából lényegében azt jelenti, hogy a tagállam nem folytathat protekcionista politikát, azaz sem közvetlen, sem közvetett módon nem vehet ki más tagállamok termékeire a hasonló jellegű hazai termékekre kivetett adónál magasabb belső adót.³⁷ A Bíróság gyakorlatából egyértelműen kitűnik, hogy nagyobb problémát okoz a közvetett diszkrimináció, amely úgy jelenik meg, hogy a tagállam nem közvetlenül az importtermékekre vet ki magasabb adót, hanem olyan feltételeket határoz meg a magasabb adó kivetésének alapjául, amelyek a hazai termékekre nem jellemzőek.³⁸

A diszkrimináció tilalmának másik eszköze a szelektív állami támogatások tilalma, amely célja, hogy a tagállam az általa nyújtott támogatásokkal ne hátráltassa a határokon átnyúló kereskedelem működését, illetve, hogy a vállalatok támogatása ne méretükön, fizetési jegyzékükön, vagy ingatlantulajdonaik nagyságán alapuljon.³⁹ Jóllehet, a digitális cégek tevékenységük jelentős részét online végzik, mégis jelen vannak a piacon, ezáltal különösen érintettek ebből a szempontból, hiszen többnyire külföldi (más tagállambeli vagy harmadik országbeli) érdekeltségűek, így mind a pozitív, mind a negatív diszkrimináció piactorzító hatású lenne.⁴⁰ Megjegyzendő az is továbbá, hogy az Unió inkább preferálja a kétoldalú szerződésmintha megalkotását, amely jellegéből fakadóan nem lehet kötelező erejű, mint egy, az egész közösségre vonatkozó multilaterális szerződés, amely esetében minden tagál-

---

bert Gilly v Directeur des services fiscaux du Bas-Rhin), Az Európai Unió Bíróságának ítélete, 1998. május 12.

³⁶ Niels BMMERS: *The Principle of Non-discrimination in International and European Tax Law. ICFD Doctoral Series* Vol. 24, ICFD Publications BV, Amsterdam, 2001, 21-23.

³⁷ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (Maastrichti Szerződés), 1992, 110. cikk.

³⁸ Franciaország olyan jogszabályt vezetett be, amely közvetett módon – az autók motor-kapacitásának meghatározásával – diszkriminálta a külföldi termékeket, mivel Franciaországban nem gyártottak a szabályoknak megfelelő autót. A Bíróság kimondta, az Európai Unió működéséről szóló szerződés 110. cikke tiltja az ilyen jellegű megkülönböztetést. Lásd: *Case 112/84 (Michel Humblot v Directeur des services fiscaux)*, Az Európai Unió Bíróságának ítélete, 1985. május 9.

³⁹ Egy bizonyos küszöböt (kb. 15 millió eurót) meghaladó befektetések után járó adójóváírás de facto szelektív, mivel jelentős pénzügyi forrásokkal rendelkező vállalkozásokra vonatkozik. Ez a spanyol Álava tartományban bevezetett szabály is uniós jogot sért. Lásd: *Case T-168/99 (Territorio Histórico de Álava – Diputación Foral de Álava v Commission of the European Communities)*, Az Európai Unió Bíróságának ítélete, 2002. március 6.

⁴⁰ Ruth MASON – Leopoldo PARADA: *Company size matters. British Tax Review* Vol. 5, 2019, 622–629, 646–648.

lam kétoldalú gazdasági kapcsolatait figyelembe kellene venni, ezáltal rendkívül megnehezítve a jogalkotási folyamatot.⁴¹

További problémát vet fel a kettős adóztatás és a kettős nem adóztatás mellett az adóelkerülés és az adókikerülés kérdése. A kettő közötti fő különbség, hogy míg az adókikerülés lehet legális, az adóelkerülés már a jogszerűség határát súrolja.⁴² Jóllehet, a két jelenség elhatárolása nem egyértelmű, a szakirodalomban sem találunk világos definíciókat,⁴³ azonban az alábbi jellemzőket kiemelhetjük.

Mind az adókikerülés, mind az adóelkerülés az adómegettakarítási technikák kategóriájába tartozik, amelyek lényege, hogy az adó valamilyen módon csökkentésre kerüljön vagy legális, vagy illegális módon. Az adókikerülés az adókifizetések csökkentésére tett kísérletre vonatkozik, amelyet a legalitás keretein belül, jogi eszközök segítségével igyekeznek véghez vinni. Ilyen, adókikerülési módszer lehet az adószabályozási hézagok kihasználása, például a vállalatok ún. adóparadicsomként működő országokba való telepítése, amelyek kedvező adózási feltételeket biztosítanak a befektetők számára. Az adókikerülés tehát nyíltan nem sért jogszabályt, mivel az adó az adott ország szabályai szerint megfizetésre kerül, amely az adózó számára történetesen előnyösebb. Ugyanakkor joggal való visszaélés történik, hiszen az adófizetői magatartás – a szabályozás kiskapuinak kihasználásával – nyilvánvalóan ellentétes a jogalkotó, illetve az adójogi norma céljával.⁴⁴ Ezzel a gyakorlattal szemben az adóelkerülés – amely szintén az adófizetőre kedvezőtlen adópolitikai döntés hatásának a semlegesítésére irányul –, az adókifizetések illegális csökkentését jelenti, a pontos bevétel eltagadásával vagy magasabb levonási ráták megállapításával.⁴⁵ Mint illegális tevékenység, az adóelkerülés büntetendő, ám nehezen bizonyítható: ebbe a kategóriába sorolható az adócsalás, a csalás, a pénzmosás vagy a számviteli fejelem megsértésének bűncselekménye.⁴⁶

A digitális cégek különösen érintettek az adókikerülés és az adóelkerülés kérdésében: erre példa az Apple vagy Google káros adójogi gyakorlata, amely azt eredményezi, hogy a bevételt nem abban az országban – nevezetesen az Egyesült Államokban vagy az Egyesült Királyságban – adózzák le az ottani, magasabb adókulcsok alapján, hanem az olyan, adóparadicsomként működő országokban, mint Írország vagy Hollandia.⁴⁷ Ezt többnyire úgy tudják kivitelezni, hogy a cég a szellemi

⁴¹ *EC Law and Tax Treaties*. i. m., 18–19.

⁴² ERDŐS Éva – KISS Lilla Nóra: i. m. 1.

⁴³ Cihat ÖNER: Is Tax Avoidance the Theory of Everything in Tax Law? A Terminological Analysis of EU Legislation and Case Law. *EC Tax Review* Vol. 27, No. 2, 2018, 100.

⁴⁴ FÖLDES Gábor: Az adópolitikai döntések beszámítása az adózói magatartás alakításába. In: *Pénzügyi Jog I.* (szerk: Simon István) Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 405.

⁴⁵ Friedrich SCHNEIDER – Erich KIRCHLER – Boris MACIEJOVSKY: *Social Representations on Tax Avoidance, Tax Evasion, and Tax Flight: Do Legal Differences Matter?* Working Paper No. 0104 of the Johannes Kepler University of Linz, 2001, 3–4.

⁴⁶ ERDŐS Éva: *A beruházásösztönzés adójoga*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012, 168–171.

⁴⁷ Ezért is nevezik ezt a jelenséget „Double Irish and Dutch Sandwich”-nek, azaz dupla ír-holland kettős szendvicsnek. Forrás: Chris B. MURPHY: Double Irish with a Dutch

tulajdon jogát egy adóparadicsomban működő leányvállalatára ruházza át, amelyet egy olyan társaság igazgatója ellenőriz vagy irányít, amely a Bermuda- vagy a Kajmán-szigeteken működik. Az Írországból működő leányvállalat pedig létrehoz egy további leányvállalatot, amely Hollandiába lesz bejegyezve.⁴⁸ Bár a cégek több millió nyereséget vonnak ki az adózás alól, a profit áthelyezése nem ütközik jogszabályba:⁴⁹ a digitális cégek nem vonhatók felelősségre azért, mert kihasználják a szabályozás hiányosságait, kiskapuit. Inkább az államok lehetnek hibásak abban, hogy a nemzetközi nyomás ellenére olyan szabályozást alkotnak, amely ezt a helyzetet lehetővé teszi.⁵⁰

Az adóparadicsomok jellemzőit az OECD az alábbiakban foglalta össze: a) az állam egyáltalán nem, vagy csak nominális adót⁵¹ vet ki; b) hatékony információcsere hiánya; c) transzparencia hiánya; d) valódi tevékenységvégre vonatkozó követelmény hiánya. Az átláthatatlanság és a tisztességtelen szabályozás miatt az OECD az adóparadicsomok működését káros adózási gyakorlatnak tekinti,⁵² amelyet az 5. Akcióterv kíván felszámolni. Az átláthatóság – a koherencia és a tartalom elve mellett – a BEPS alapelvének számít, amelynek megvalósítására a BEPS a következő módszereket ajánlja: az adófizetők agresszív adótervezési megállapodásainak közzététele, hiszen a nyilvánosságra hozatal segítheti az adóhatóságokat és az adópolitika megalkotóit abban, hogy azonosítsák a felmerülő kockázati lehetőségeket;⁵³ adatszolgáltatás a transzferárak tekintetében, amelynek segítségével az adóhatóságok komplexebb képet kapnak a globális szinten tevékenységet végző vállalatok megállapodásairól az egyes országok szerinti lebontásban;⁵⁴ illetve a

---

Sandwich, *Investopedia* 2020. március 8. <https://www.investopedia.com/terms/d/double-irish-with-a-dutch-sandwich.asp>, 2020. szeptember 6.

⁴⁸ Danielle THORNE: The Double Irish And Dutch Sandwich Tax Strategies: Could A General Anti-avoidance Rule Counteract The Problems Caused By Utilisation Of These Structures? *LLM Research Paper Laws* 516: Taxation, Domestic And International, Faculty of Law, Victoria University of Wellington, 2013, 8–10.

⁴⁹ ERDŐS Éva: A digitális gazdaság és kereskedelem árnyoldala: a digitális adóelkerülés nemzetközi tendenciái. *Miskolci Jogi Szemle* 14. évfolyam (2019), 2. különszám, 1. kötet, 238–239.

⁵⁰ Andrea TOSATO: Corporate tax avoidance and IP rights – The Double Irish Dutch sandwich. *IP Finance* 2013, http://www.ip.finance/2013/09/corporate-tax-avoidance-and-ip-rights_18.html, 2020. szeptember 6.

⁵¹ Nominális vagy marginális adó: a jövedelemhez igazodó adókulcs; progresszív adózási módszer, amely értelmében minél magasabb a jövedelem, annál magasabb lesz az adó. Forrás: Alicia TUOVILA: Marginal Tax Rate Definition. *Investopedia* 2020. május 5. <https://www.investopedia.com/terms/m/marginaltaxrate.asp>, 2020. szeptember 9.

⁵² OECD: *Resumption of Application of Substantial Activities Factor to No or only Nominal Tax Jurisdictions*. Inclusive Framework on BEPS: Action 5, OECD, Párizs, 2018, 7–8. <http://www.oecd.org/tax/beps/resumption-of-application-of-substantial-activities-factor.pdf>, 2020. szeptember 9.

⁵³ OECD-BEPS, Action 12, 22–23.

⁵⁴ OECD-BEPS, Action 13, 23.

vitarendezési mechanizmusok hatékonyabbá tétele, amely egy olyan mechanizmust foglal magában, amely független a belföldi jog szerint rendelkezésre álló szokásos jogorvoslati lehetőségektől.⁵⁵ Ennek értelmében a szerződő államok illetékes hatóságai kölcsönösen elfogadott alapon megoldhatják az egyezmény értelmezésével vagy alkalmazásával kapcsolatos nézeteltéréseket vagy nehézségeket.⁵⁶

Az adóparadicsomok kapcsán megjegyzendő, hogy jelentős mértékben torzítják a piac működését,⁵⁷ ezáltal fokozzák az ún. „adóversenyt”, amely szintén káros adóztatási gyakorlatnak minősül. További problémát vet fel, hogy az adóparadicsomok nehezítik a nemzetközi szintű összefogást és a multilaterális adójogi szabályok kidolgozását, hiszen ők éppen annak hiányát kihasználva jutnak előnyhöz a többi, kevésbé vonzó, ám tisztességesebb adózási szabályozást alkalmazó állammal szemben. A többoldalú megállapodások létrejöttét tehát egyértelműen inkább a kisebb államok akadályozzák, a konszenzus megszületése inkább a nagyobb országoknak áll érdekében. Egyes kutatások azonban rámutatnak arra, hogy az adóparadicsomként működő országok – amelyek hozzájárulása feltétlenül szükséges egy nemzetközi összefogás során, hiszen ők különösen érintettek a káros adózási gyakorlatokban – csak bizonyos kompenzáció ellenében járulnának hozzá az adózási szabályok megváltoztatásához,⁵⁸ amely természetesen tovább nehezíti az együttműködést.

Az Európai Unió – összhangban az OECD javaslataival – is igyekszik fellépni a káros adózási gyakorlatokkal szemben: kiemelendő a Tanács 2016/1164/EU irányelve, amely a belső piac működését közvetlenül érintő adókikerülési gyakorlatok elleni szabályok megállapításáról szól. Az irányelv egyértelműen rögzíti, hogy az EU a nyereség és az érték keletkezése helyén történő adófizetést preferálja, s kimondja, hogy a tagállamoknak olyan szabályozást kell alkotniuk, amely kettős levonás esetén előírja, hogy a levonást csak abban a tagállamban lehet végrehajtani, amelyben a kifizetés forrása van, tehát kizárja azt, hogy a levonás mindkét tagállamban megtörténjen, ezáltal adókikerülés valósuljon meg.⁵⁹ Az irányelvből kitérnek továbbá, hogy az EU a kétoldalú szerződések helyett egyértelműen az uniós szintű szabályozást részesíti előnyben, s rögzíti, hogy a hatékony koordináció érdekében – a szubszidiaritás elvével összhangban, arányos mértékben⁶⁰ – intézkedéseket hozhat az adózási szabályok tekintetében.⁶¹

⁵⁵ OECD-BEPS, Action 14, 23–24.

⁵⁶ OECD Model Convention, 25.

⁵⁷ Richard TEATHER: *The Benefits of Tax Competition*. The Institute of Economic Affairs, London, 2005, 84–89.

⁵⁸ Thomas RIXEN: *Taxation and Cooperation: International Action Against Harmful Tax Competition*. In: Stefan A. Schrim (ed.): *Globalization – State of the Art and Perspectives*. Routledge, London, 2007, 70–72.

⁵⁹ A Tanács (EU) 2016/1164 irányelve (2016. július 12.) a belső piac működését közvetlenül érintő adókikerülési gyakorlatok elleni szabályok megállapításáról, (3)–(5); 9. cikk.

⁶⁰ Szubszidiaritás elve: azokon a területeken érvényesül, ahol az Uniónak nincs kizárólagos hatásköre (például az adómeghatározás mellett idetartozik a környezetpolitika, agrárpolitika, közös piac szabályai), ám a nemzeti szintű szabályozás nem elegendő az adott célkitűzés megvalósításához.

Összességében megállapíthatjuk, hogy a probléma forrása nem csupán az átláthatatlan szabályozás, hanem az annak hátterében álló ellentét is, amely a gazdasági tevékenységek fokozott globalizációja és az adóztatás eredendően nemzeti jellege között áll fenn. Ez vezet lényegében az egyes államok eltérő, egymásra tekintettel nem lévő szabályozásaihoz, és ahhoz, hogy ezt a rést a digitális cégek tökéletesen kihasználják.⁶² Megállapíthatjuk továbbá, hogy míg globális szinten nehéz olyan szabályozást alkotni, amely kötelező erejű lenne (erre tulajdonképpen nincs is valós akarat, ahogyan azt az OECD esetében láthattuk), addig lokális szinten, például az Európai Unióban az elvi lehetősége fennáll annak, hogy egy olyan, minden tagállamra kötelező jellegű szabályozást alkossanak meg, amely képes leküzdeni a káros adózási gyakorlatokat. Mivel azonban a digitális közös piac új kihívásaira adott szabályozás kérdése csupán az elmúlt néhány évben került terítékre, a minden tagállamra egyaránt kötelező erővel bíró, részletes szabályozás megalkotása egyelőre még várat magára.⁶³

2. Megoldási kísérletek a digitális cégek adóztatásának a problémájára

2.1. Európai Unió

Fontos kiemelni az Európai Unió kezdeményezéséről, hogy az nem az egyes problémákat (kettős adóztatás, adóelkerülés, adókikerülés) célozza meg, hanem – a BEPS-hez hasonlóan – a digitális szolgáltatások egészét. 2018-ban született ugyanis egy javaslat a digitális szolgáltatási adó közös rendszeréről, amely azonban még nem lépett hatályba.⁶⁴ Legfontosabb célkitűzéseit, rendelkezéseit az alábbiakban foglalhatjuk össze.

Proporcionalitás elve (arányosság elve): az Unió jogi aktusa nem lépi túl az EU-Szerződések céljainak eléréséhez szükséges mértéket. Ezek az intézkedések lehetővé teszik az EU célkitűzéseinek elérését, az érintettek (általában a tagállamok) érdekeinek lehető legkisebb sérelme mellett.

Forrás: João Félix Pinto NOGEIRA: The Compatibility of the EU Digital Services Tax with EU and WTO Law: Requiem Aeternam Donate Nascenti Tributo. *International Tax Studies* 2019/1, 14–16.

⁶¹ A Tanács (EU) 2016/1164 irányelve, (16).

⁶² Commission staff working document evaluation of the council directive 2011/16/eu on administrative cooperation in the field of taxation and repealing, Directive 77/799/EEC, Brüsszel, 2019. 09. 12., 13.

⁶³ Communication from the Commission to the European Parliament and the Council – A Fair and Efficient Tax System in the European Union for the Digital Single Market, Brüsszel, 21. 9. 2017, COM(2017) 547 final, 2.

⁶⁴ Megjegyzendő, hogy az Európai Unió a készülő helyreállítási költségvetés-tervezetében is előírnyozta a digitális szolgáltatási adók bevezetését, ám a részletszabályok tekintetében a 2018-as irányelvtervezet rendelkezéseire utal vissza, ezért kerül sor a 2018-as javaslat, és nem a 2020-as költségvetési terv részletesebb tárgyalására. Lásd: The EU budget powering the recovery plan for Europe Communication from the Commission, Brüsszel, 27. 5. 2020., COM(2020) 442 final.

Az irányelvjavaslat alanyi hatálya azokra a digitális cégekre terjed ki, amelyek esetében a felhasználói részvétel olyan alapvető inputnak számít, amelynek köszönhetően bevételre tesz szert, azaz ezek a vállalkozások felhasználói hozzájárulás nélkül a jelenlegi formájukban nem létezhetnének. Ilyen szolgáltatásnak tekinti például a hirdetés elhelyezését, közvetítési szolgáltatások nyújtását, adatgyűjtést és -továbbítást, amelyeket mind ellenszolgáltatás fejében végeznek. A javaslat kiemelten célozza meg a világszerte tevékenységet végző nagyvállalatokat, amelyek világszintű bevétele a tárgyévben meghaladja a 750 millió eurót, az EU-ban szerzett bevétele pedig az 50 millió eurót. Mivel a javaslat a felhasználói részvételt tekinti értékteremtésnek, a felhasználók tartózkodási helyét jelöli meg az adófizetésre jogosult tagállamnak.⁶⁵

A szakirodalom szerint ez a szabályozási tervet több problémát vet fel: egyrészt, nem rendezi az adójogi kompetenciák kérdését – bár az Uniónak csak közvetett adóztatás szabályozásához lenne joga, ez az adótervezet nem minősülhet közvetett adóztatásnak, mivel nem a végfogyasztóktól, végfelhasználóktól szedné be az adót, hanem egyértelműen a cégtől. A végfelhasználók nem tekinthetők az adók stabil bázisának, hiszen az adóztatás egyik alapvető elve a tevékenység alapú adózás.⁶⁶ Másrészt pedig problémás az a felvetés is, hogy nem a cég bevétele vagy nyeresége alapján határozzák meg az adóalapot, hanem a pénzügyi kapacitás alapján, ami diszkriminatív kérdéseket is felvet. Ez az adóztatási módszer nem veszi figyelembe a többletnyereség megcélzásának eszközeként befektetett tőkeeszközöket, hanem kizárólag a forgalomra irányul, ami önmagában nem feltétlenül minősül megbízható fizetőképességi mutatónak. Elképzelhető ugyanis, hogy a vállalkozás költségei meghaladják a bevételt, veszteséget termelnek, vagy a nyereség nem megfelelő az adózási kötelezettségek teljesítéséhez. Ilyen esetekben a cég pénzügyi kapacitása nem releváns kategória, hiszen az adót csak a tőke hátrányára, annak rovására lehet megfizetni.⁶⁷ A tervet rendelkezései felvetik a diszkrimináció kérdését is, hiszen egyértelműen különbséget tesz a vállalatok között: nemcsak azzal, hogy a digitális cégeket célozza meg, így az ugyanazt vagy hasonló tevékenységet offline módon (tehát nem digitális eszközök segítségével) végzők nem minősülnek az adó

⁶⁵ Proposal for a council directive on the common system of a digital services tax on revenues resulting from the provision of certain digital services COM/2018/0148 final, 2018/073 (CNS), (*A Tanács irányelve az egyes digitális szolgáltatások nyújtásából származó bevételek után fizetendő digitális szolgáltatási adó közös rendszeréről*), Brüsszel, 2018, 3. cikk (1), 4. cikk (1)–(4), 5. cikk (1)

⁶⁶ Az OECD-BEPS irányelvét áthatja az értékteremtés helye szerinti adózás elve: ez lényegében a gazdasági tevékenység végzésének helyét jelöli. Véleményem szerint a fogyasztók részvétele nem tekintendő gazdasági tevékenységnek, hiszen a Google vagy a Facebook felhasználói a saját érdekében használják ezen felületek szolgáltatásait, általában nem történik vagyontárgy mozgatás a digitális cég és a felhasználók között, így a szolgáltatások igénybevétele a felhasználók szempontjából nem minősül gazdasági tevékenységnek. Forrás: Johannes BECKER – Joachim ENGLISH: Taxing Where Value is Created: What's 'User Involvement' Got to Do With It? *Intertax* Vol. 47/2, 2019, 161–171.

⁶⁷ Dario STEVANATO: i. m. 538–540.

alanyainak, hanem azzal is, hogy a legnagyobb bevételű cégeket kívánja megadóztatni, amellyel kedvezőtlenebb helyzetbe hozza ezen cégeket a piacon jelenlévő, ám a meghatározott bevételküszöböt el nem érő cégekkel szemben.⁶⁸ A diszkrimináció elkerülése végett fontos lenne, hogy a döntéshozók igazolni tudják a bevételküszöb megállapításának szükségességét és indokoltságát, különösen, hogy az adó főként nem az uniós, hanem inkább az amerikai vállalkozásokat érintené.⁶⁹

A javaslat nem tartalmaz továbbá konkrét cselekvési tervet a kettős adóztatás és az adóelkerülés felszámolására, azt többnyire a meglévő eszközökkel – két- és többoldalú megállapodásokkal – igyekeznek koordinálni.

Az irányelvjavaslat elfogadását ezenfelül nehezíti, hogy a tagállamok egyhangú támogatására van szükség, ám a javaslat néhány pontja egyes tagállamok érdekeit sérti, valamint a tagállamok hozzáállása megosztó: néhányan, így Franciaország, Olaszország vagy Spanyolország igyekeznek bevezetni egy saját digitális szolgáltatási adót, míg a többi tagállamban ezek a törekvések háttérbe szorulnak.⁷⁰ A tagállamok továbbá tartanak attól, hogy adóztatási szuverenitásuk veszélybe kerül, ezért a javaslattal kapcsolatban azt az ellenérvet hozzák fel, hogy az erőteljesen beavatkozna a piaci viszonyokba, amelyet az EU-s szerződések nem engednek meg. Az Unió csupán felügyelheti annak működését, de nem alakíthatja azt.⁷¹ Bár az uniós javaslatot egyelőre nem fogadták el, mindenestre a tény – hogy közösségi szinten felismerték: egy digitális cégek adóztatására vonatkozó szabályozásra szükség van – rendkívül előremutató.

2.2. A francia modell: a GAFA-szabályozás

A francia parlament 2019. július 11-én – Európában először – elfogadta a digitális cégek adóztatásáról szóló törvényt. Az ún. GAFA-adó elsősorban a négy legnagyobb dot.com (digitális) vállalatot – a Google-t, az Apple-t, a Facebookot és az Amazont – veszi célba.⁷²

⁶⁸ Balázs KÁROLYI – Rita SZUDOCZKY: Progressive Turnover Taxes under the Prism of the State Aid Rules: Effective Tools to Tax High Financial Capacity or Inconsistent Tax Design Granting Selective Advantages? *European State Aid Law Quarterly* 2020/3, 253–255.

⁶⁹ Balázs KÁROLYI – Rita SZUDOCZKY: The Troubled Story of the Hungarian Advertisement Tax: How (Not) to Design a Progressive Turnover Tax. *Intertax* Vol. 48/1, 2020, 54.

⁷⁰ Simon GOUGH – Giuliana POLACCO – Sophie DORIN – Montserrat TURRADO – Willem BONGAERTS – Bartłomiej SIKORA: Digital Services Tax: Overview of the progress of implementation by EU Member States. *Bird&Bird* 2020 július. <https://www.twobirds.com/en/news/articles/2019/global/digital-services-tax-overview-of-the-progress-of-implementation-by-eu-member-states>, 2020. szeptember 16.

⁷¹ Marco GREGGI: La tassazione dell'economia digitale nel contesto europeo: la proposta di direttiva sulla Digital Services Tax. In: Alessio Persiani: *La tassazione dell'economia digitale tra sviluppi recenti e prospettive future*, NEU-Nuova Editrice Universitaria, Róma, 2019, 103.

⁷² Le Parlement adopte définitivement la « taxe GAFA », contestée par les Etats-Unis. https://www.lemonde.fr/economie/article/2019/07/11/le-parlement-francais-adopte-definitivement-la-taxe-gafa-contestee-par-les-etats-unis_5488135_3234.html, 2020. szeptember 21.

A francia állam – szuverenitásából fakadóan – önállóan kíván dönteni adóügyeiről, ám a parlamenti vita során elhangzott, hogy a törvény egyfajta C tervként szolgál, a nemzetközi és az európai uniós szabályozás mögött, amely azonban – ahogyan korábban bemutattuk – nem született meg. A francia kormány tehát nem kívánja elvenni a magasabb szintű jogalkotók kompetenciáit, csupán a jogi úrt szeretné – határozottan ideiglenes jelleggel – kitölteni.⁷³ Amennyiben nemzetközi vagy EU-s szabályozás létezne tehát, elsőbbséget élvezne a francia szabályokkal szemben.⁷⁴

Bár a törvényjavaslatot már elfogadták, a tárgyalások még folyamatban vannak az OECD-vel, azonban az Egyesült Államok (amely a világszervezet tagállamaként részt vett az egyeztetéseken), 2020. június 17-én felfüggesztette a tárgyalásokat Franciaországgal, arra hivatkozva, hogy a szabályozás előnytelen helyzetbe hozza az amerikai cégeket, továbbá kilátásba helyezte a francia importtermékek drasztikus megadóztatását. Az ügy a Google és az Amazon részéről is felháborodást váltott ki: a cégek a korábbi, régóta fennálló szabályokkal való brutális szakításnak, diszkriminatív adónak titulálták a francia rendelkezéseket.⁷⁵ Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az adó nem csupán amerikai cégeket céloz meg: az érintett 120-150 cég mintegy 50%-a amerikai, 30%-a európai, 20%-s ázsiai érdekeltségű. Francia szakértők szerint az amerikai nagyvállalatokat megcélzó adó bevezetése súlyosan érintené a feltörekvő európai, sőt francia cégeket is, hiszen elképzelhető, hogy visszaveti őket a fejlődésben – ezáltal az állam saját gazdaságának okozna kárt.⁷⁶

2.3. A cseh törvényjavaslat

A cseh kormány 2019. november 18-án nyújtotta be a parlamenthez a digitális cégek adóztatásáról szóló törvényjavaslatot. A lépés merésznek mondható, nemcsak azért, mert erre csupán a francia törvény szolgál precedensnek, hanem azért is, mert ez a javaslat is várhatóan az Egyesült Államok heves tiltakozását, illetve szankcióit fogja kiváltani. A nemzeti szabályozás iránti igény ebben az esetben is az uniós szintű szabályozás hiányából fakad. A cseh kormány hangsúlyozta, hogy a törvényjavaslat hézgapótló szerepet tölt be, s azt kifejezetten a közép-európai gazdasági viszonyok

⁷³ Marlyne SADOWSKY: French perspectives on the Digital Services Tax (DST), *Tijdschrift voor Fiscaal Recht*, May 2020, 427

⁷⁴ Rapport de la commission mixte paritaire chargée de proposer un texte sur les dispositions restant en discussion du projet de loi portant création d'une taxe sur les services numériques et modification de la trajectoire de baisse de l'impôt sur les sociétés, n° 2080 (A vegyes bizottság jelentése a „Digitális szolgáltatások adójának megállapításáról és a társasági adók csökkentéséről szóló törvény módosításáról szóló javaslat” kapcsán), 2019. június 26. http://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/rapports/1737/115b2080_rapport-fond#, 2020. szeptember 21.

⁷⁵ *La taxe numérique française« discriminatoire »selon Google, Facebook, Amazon.* https://www.lemonde.fr/international/article/2019/08/20/la-taxe-numerique-francaise-discriminatoire-selon-google-facebook-amazon_5500850_3210.html, 2020. szeptember 21.

⁷⁶ Nicolas MARQUES: *La taxation française des services numériques un constat erroné, des effets pervers*, Institut Économique Molinari. Párizs-Brüsszel, 2019, 29.

figyelembevételével alkották meg.⁷⁷ A cseh pénzügyminisztérium azzal indokolta a digitális adó bevezetését, hogy ennek segítségével összeegyeztethető legyen a különböző módon – digitális vagy jelenléti – tevékenységet végző vállalatok adóztatásának szabályozása, azaz, hogy a vállalat működési formája ne juttasson bizonyos piaci szereplőket előnyösebb vagy hátrányosabb helyzetbe. A megfelelő balansz megtalálása ugyanakkor nem egyszerű, hiszen a digitális cégek mindaddig hátrányos helyzetben lesznek a többi, jelenléti tevékenységet végző vállalattal szemben, amíg minden olyan állam, ahol ezek a cégek digitális platformon megvalósuló tevékenységet fejtenek ki, hasonló jellegű, azonos adókulccsal számított adót nem vezet be.⁷⁸ Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a digitális szolgáltatási adó, bár elsődleges célja a piactorzító jelenségek kiegyenlítése, a világszintű tevékenységvégezés miatt valójában maga is piactorzító hatású, amíg az államok egyoldalú, nemzeti szintű jogszabályaikkal, és nem közösen, az adókikerülés ellen fellépve egy egységes szabályozással közelítik meg a kérdést.

Megjegyzendő, hogy az Egyesült Államok álláspontja szerint nem nemzeti szabályozásra, hanem kollektív fellépésre van szükség, mert az átmeneti jellegű, országoként eltérő digitális adók csak tovább bonyolítják a piaci viszonyokat. Az USA – ahogyan Franciaországgal is tette – több fórumon is figyelmeztette Csehországot, hogy amennyiben bevezeti az amerikai vállalatokat megcélzó adót, válaszként ő is szigorítani fog a cseh termékek importszabályozásán. Amerikai részről az az érv hangzott el, hogy az adó veszélyezteti a versenyképes üzleti környezetet: nemcsak hogy diszkriminatív jellegű, hiszen kizárólag a nagy cégeket célozza meg, hanem piactorzító hatású is, mivel aránytalanul nagyobb terhet ró a külföldi vállalatokra.⁷⁹ Ennek következtében mind Franciaország, mind Csehország tekintetében felvetődik a kérdés, hogy mennyire éri meg ezt az adót bevezetni, hiszen amennyi bevételt nyerne vele az állam, a szigorú amerikai kereskedelmi szabályozás következtében annyit el is veszíthetnek a jövőben.⁸⁰

Összegző gondolatok

A konkrét fizikai jelenlét nélkül szolgáltatást nyújtó (digitális) cégek megadóztatása rendkívül nehéz: egyrészt azért, mert a jelenlegi nemzeti szabályozások nincsenek erre felkészülve, a nemzetek feletti – európai uniós vagy nemzetközi – jog

⁷⁷ Michal ŽUROVEC: *Návrh zákona o digitální dani míří do Sněmovny*. Ministerstvo financí České republiky (a Cseh Köztársaság Pénzügyminisztériuma) 2019. november 18. <https://www.mfcr.cz/cs/aktualne/tiskove-zpravy/2019/navrh-zakona-o-digitalni-dani-miri-do-sn-36638>, 2020. október 7.

⁷⁸ Ladislav HRABČÁKslav – Adrián POPOVIC: On certain issues of digital services taxes. *Financial Law Review* No. 17 (1)/2020, 63–64.

⁷⁹ WÁGNER Tamás Zoltán: A digitális adók kérdése, különös tekintettel a cseh szabályozásra. *Külügyi Műhely* 2020/1., 112–116.

⁸⁰ Česko plánuje digitální daň, Američané se zlobí, Svět průmyslu, 2020. április 11., <https://svetprumyslu.cz/2020/04/01/cesko-planuje-digitalni-dan-američane-se-zlobi/>, 2020. október 7.

kevésbé összehangolt, illetve problémát okoz ezen jogszabályok kikényszeríthetősége, kötelezővé tétele is. Másrészt pedig e cégek gyakran folyamodnak káros adójogi gyakorlatokhoz, amire pont a szabályozás hiánya vagy következetlensége miatt van lehetőségük. A dolgozatban bemutatott francia és cseh szabályozás összevetésével, illetve az uniós irányelvjavaslat elemzésével arra a kérdésre próbáltam választ adni, hogy lehetséges-e egy összehangolt nemzetközi szintű jogszabály megalkotása, illetve, hogy ezáltal hogyan lehetséges a digitális cégek által alkalmazott káros adójogi gyakorlatok felszámolása.

A két nemzeti és az uniós jogszabály összevetéséből az alábbi tanulságokat vonhatjuk le. Egyrészt megállapíthatjuk, hogy a szabályozás alanyi köre nagyjából ugyanazokat a vállalatokat fedi le: mindegyik szabály meghatároz egy olyan éves minimumbevételt, amely elég magas ahhoz, hogy érdemes legyen megadóztatni, bár ez értelemszerűen országonként eltérő. A közös bennük az, hogy az adózás alá eső vállalat világszinten szerzett jövedelmének el kell érnie az évi 750 millió eurót. Véleményünk szerint elképzelhető, hogy az Unió az adott állam hatáskörébe utalhatja annak megállapítását, hogy a cégnek a világszinten megszerzett bevételből mennyihez kell abban az államban jutnia, a tagállamok eltérő gazdasági helyzetéből fakadóan. Hasonló kérdés merülhet fel az adókulcs kapcsán, amely szintén szabályozásonként eltérő lehet. Ennek háttérében feltételezhetően az áll, hogy egyes államoknak nagyobb szükségük van adóbevételekre, így a magasabb adó kivételése azt eredményezheti, hogy ugyanazon tevékenység után egyik államban többet kell adózni, mint a másikban. Ahogyan arra fentebb rámutattunk, az eltérő szabályozás akár ahhoz vezethet, hogy bizonyos államok a digitális szolgáltatási adó szempontjából is adóparadicsomnak fognak minősülni, ezért úgy véljük, hogy egy közös adókulcs megállapítása mindenképpen előnyösebb lenne, és csökkentené az adókikerülés esélyét is. Továbbá, az egységes szabályozás mellett szól az az érv is, hogy az Egyesült Államok a digitális adó bevezetését fontolgató államok ellen új, szigorúbb vámszabályok bevezetését helyezte kilátásba, ám ha az Európai Unió egységesen lép fel a digitális cégek adóztatása érdekében, elképzelhető, hogy az USA újragondolja ezeket a rendelkezéseit, hiszen neki az Unió rendkívül fontos gazdasági és stratégiai partnere.

Továbbá, összefoglalhatjuk a digitális cégek adóztatásának problémáira, nevezetesen a kettős adóztatásra, a kettős nem-adóztatásra, az adókikerülésre és az adóelkerülésre adott válaszokat is. A kettős adóztatás tekintetében megállapíthatjuk, hogy nem csak egy közös, uniós szintű szabály kínálhat megoldást, bár ebben az esetben a probléma könnyebben lenne orvosolható. A nemzeti szintű szabályok abban az esetben tudnának hatékony megoldást kínálni a kérdésre, ha azok mindegyike ugyanazt a tevékenységet tenné adókötelessé – ez, ahogyan láthattuk, könnyen megoldható –, hiszen így az abból szerzett bevételek is felosztásra kerülnének az államok között, és nem lenne szükség arra, hogy az államok mindegyike egymással kétoldalú szerződést kössön. A kettős nem adóztatás, amely a szabályozás hiányosságaiából fakad, ti. abból, hogy a nemzeti jogszabályok közötti ürt nem tölti ki egy nemzetek feletti szabályozás, szintén elkerülhető lenne, ha következetesen

ugyanazok a tevékenységek kerülnek minden országban adóztatásra. Ahogyan arra korábban már utaltunk, az adókikerülés problémája egy közös, egységes adókulcs bevezetése által lehetne könnyen elkerülhető. Végezetül pedig az illegális adóelkerülés ellen egy transzparens adóbevallási rendszer jelentene megoldást.

Véleményünk szerint a digitális cégek tervszerű megadóztatása érdekében mindenképpen szükséges vagy egy egységes európai uniós szintű jogszabály bevezetése, vagy olyan, egymással szintén összehangolt nemzeti szabályok megalkotása, amelyek tekintettel vannak az egyes országok gazdasági sajátosságaira, adóztatási rendjére. Mivel azonban a kérdésre rendkívül nehéz kompromisszumos megoldást találni – pontosan az államok eltérő gazdasági helyzete miatt – feltételezhető, hogy erre a közeljövőben nem fog sor kerülni. Ezért úgy véljük, hogy a jövőben inkább a nemzeti jogszabályok fognak megoldást kínálni a digitális cégek adóztatásából fakadó problémákra az EU-ban.

Felhasznált irodalom

- [1] Niels BAMMERS: The Principle of Non-discrimination in International and European Tax Law. *IBFD Doctoral Series* Vol. 24, IBFD Publications BV, Amsterdam, 2001.
- [2] Johannes BECKER – Joachim ENGLISCH: Taxing Where Value is Created: What's 'User Involvement' Got to Do With It? *Intertax* Vol.47/2., 2019.
- [3] Jennifer BIRD-POLLAN: The Sovereign Right To Tax: How Bilateral Investment Treaties Threaten Sovereignty. *Notre Dame Journal of Law, Ethics, and Public Policy* 2018, 107–133.
- [4] Usman W. CHOHAN: *Some Precepts of the Digital Economy*. Critical Blockchain Research Initiative (CBRI) Working Papers, 2020.
- [5] Éva ERDŐS – Lilla Nóra KISS: Double taxation and double non-taxation as the new tendencies of EU e-tax law. Kékesi Tamás (szerk.): *MultiScience – XXXIII. microCAD International Multidisciplinary Scientific Conference*, Miskolc-Egyetemváros, Miskolci Egyetem, 2019.
- [6] Éva ERDŐS: *A beruházásösztönzés adójoga*. Miskolci Egyetem, Miskolc, 2012.
- [7] Éva ERDŐS: A digitális gazdaság és kereskedelem árnyoldala: a digitális adóelkerülés nemzetközi tendenciái. *Miskolci Jogi Szemle* 14. évfolyam (2019), 2. különszám, 1. kötet, 235–245.
- [8] Éva ERDŐS : Nemzetközi, illetve európai adójogi konfliktusok és kezelésének módjai. *Sectio Juridica et Politica* Miskolc, Tomus XXV/1, 2007, 267–287.
- [9] Lilian V. FAULHABER: Sovereignty, Integration and Tax Avoidance in the European Union: Sovereignty, Integration and Tax Avoidance in the European Union. *Striking the Proper Balance, Columbia Journal of Transnational Law* 2009–2010, 177–241.

-
- [10] FÖLDES Gábor: Az adópolitikai döntések beszámítása az adózói magatartás alakításába. In: *Pénzügyi Jog I.* (szerk: Simon István) Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
- [11] GALÁNTAINÉ MÁTÉ Zsuzsanna: *Problémák és újabb törekvések az Európai Unió társasági adózásában.* PhD-értekezés, Győr, 2008.
- [12] Marco GREGGI: La tassazione dell'economia digitale nel contesto europeo: la proposta di direttiva sulla Digital Services Tax. Alessio PERSIANI: *La tassazione dell'economia digitale tra sviluppi recenti e prospettive future.* NEU-Nuova Editrice Universitaria, Róma, 2019, 99–130.
- [13] Peter HARRIS: *Corporate Tax Law: Structure, Policy and Practice.* Cambridge University Press, 2013.
- [14] HERICH György: *Adótan.* Penta Unió, Budapest, 2019.
- [15] Ladislav HRABČÁK – Adrián POPOVIČ: On certain issues of digital services taxes. *Financial Law Review* No. 17 (1)/2020, 52–69.
- [16] Balázs KÁROLYI – Rita SZUDOCZKY: Progressive Turnover Taxes under the Prism of the State Aid Rules: Effective Tools to Tax High Financial Capacity or Inconsistent Tax Design Granting Selective Advantages? *European State Aid Law Quarterly* 2020/3., 251–270.
- [17] Balázs KÁROLYI – Rita SZUDOCZKY: The Troubled Story of the Hungarian Advertisement Tax: How (Not) to Design a Progressive Turnover Tax. *Intertax* Vol. 48/1, 2020, 46–66.
- [18] Tracy A. KAYE: Direct Taxation in the European Union: From Maastricht to Lisbon. *Fordham International Law Journal* Vol. 35, 5. szám, 2017, 1231–1259.
- [19] Georg KOFLER – Julia SINNIG: Equalization Taxes and the EU's 'Digital Services Tax'. *Intertax* Vol.47, No.2, 2019, 176–200.
- [20] Michael LANG: *Introduction to the Law of Double Taxation Conventions.* Linde Verlag GmbH., Wien, 2013.
- [21] Christoph MARCHGRABER: Double Non-Taxation: Not only a Policy but also a Legal Problem. *Kluwer International Tax Blog* 2018. január 5.
- [22] Christoph MARCHGRABER : The Avoidance of Double Non-Taxation in Double Tax Treaty Law – A Critical Analysis of the Subject-To-Tax Clause Recommended by the European Commission. *EC Tax Review* 23 (5), 2014, 293–302.
- [23] MARJÁN Attila: *Az Európai Unió gazdasága.* HVG Kiadó Rt., Budapest, 2005.
- [24] Nicolass MARQUES: *La taxation française des services numériques un constat erroné, des effets pervers.* Institut Économique Molinari, Paris–Bruxelles, 2019.

-
- [25] Ruth MASON – Leopoldo PARADA: Company size matters. *British Tax Review*, Vol. 5, 2019, 610–650.
- [26] T. L. MESENBURG: *Measuring the Digital Economy*. U.S. Bureau of the Census, Suitland, Maryland (USA), 2001.
- [27] NAGY Zoltán: A digitalizáció hatása a pénzügyi piac szabályozására. *Miskolci Jogi Szemle* 15. évfolyam, 1. szám, 2020, 24–32.
- [28] Cihat ÖNER: Is Tax Avoidance the Theory of Everything in Tax Law? A Terminological Analysis of EU Legislation and Case Law. *EC Tax Review* Vol. 27, No. 2, 2018, 96–112.
- [29] Wei PENG: Multinational Tax Base Erosion Problem of the Digital Economy. *Modern Economy*, March 2016.
- [30] João Félix PINTO NOGEIRA: The Compatibility of the EU Digital Services Tax with EU and WTO Law: Requiem Aeternam Donate Nascenti Tributo. *International Tax Studies*, 2019/1.
- [31] Thomas RIXEN: Taxation and Cooperation: International Action Against Harmful Tax Competition, In: S. A. Schrim (ed.): *Globalization – State of the Art and Perspectives*. Routledge, London, 2007, 77–98.
- [32] Marlyne SADOWSKY: French perspectives on the Digital Services Tax (DST). *Tijdschrift voor Fiscaal Recht* May 2020.
- [33] Friedrich SCHNEIDER – Erich KIRCHLER – Boris MACIEJOVSKY: *Social Representations on Tax Avoidance, Tax Evasion, and Tax Flight: Do Legal Differences Matter?* Working Paper No. 0104 of the Johannes Kepler University of Linz, 2001.
- [34] Wolfgang SCHÖN: Ten Questions about Why and How to Tax the Digitalized Economy. *Bulletin for International Taxation* April–May 2018.
- [35] Dario STEVANATO: Are Turnover-Based Taxes a Suitable Way to Target Business Profits? *European Taxation* November 2019.
- [36] SIMON István (szerk.): *Pénzügyi jog II*. Osiris kiadó, Budapest, 2012.
- [37] Richard TEATHER: *The Benefits of Tax Competition, The Institute of Economic Affairs*. London, 2005.
- [38] Danielle THORNE: *The Double Irish And Dutch Sandwich Tax Strategies: Could A General Anti-avoidance Rule Counteract The Problems Caused By Utilisation Of These Structures?* LLM Research Paper Laws 516: Taxation, Domestic And International, Faculty of Law, Victoria University of Wellington, 2013.

- [39] Edoardo TRAVERSA – Benjamin BODSON: Droit de l'Union européenne et conventions préventives de la double imposition: entre contradictions et complémentarités. *Cahiers de droit européen* Vol. 54, no.1, 2018, 177–204.
- [40] WÁGNER Tamás Zoltán: A digitális adók kérdése, különös tekintettel a cseh szabályozásra. *Külgügyi Műhely* 2020/1., 97–125.

Jogforrások

- [1] 2014/65/EU irányelv a pénzügyi eszközök piacairól.
- [2] Première séance du lundi 08 avril 2019, Assemblée nationale, Compte rendu (A Nemzetgyűlés 2019. április 8-i ülése, Jegyzőkönyv).
- [3] A Tanács irányelve az egyes digitális szolgáltatások nyújtásából származó bevételek után fizetendő digitális szolgáltatási adó közös rendszeréről, Brüsszel, 2018.
- [4] A vegyes bizottság jelentése a *Digitális szolgáltatások adójának megállapításáról és a társasági adók csökkentéséről szóló törvény módosításáról szóló javaslat* kapcsán, 2019. június 26.
- [5] A Tanács (EU) 2016/1164 irányelve (2016. július 12.) a belső piac működését közvetlenül érintő adókikerülési gyakorlatok elleni szabályok megállapításáról.
- [6] Case 112/84 (*Michel Humblot v Directeur des services fiscaux*). Az Európai Unió Bíróságának ítélete, 1985. május 9.
- [7] Case C-336/96 (*Mr and Mrs Robert Gilly v Directeur des services fiscaux du Bas-Rhin*). Az Európai Unió Bíróságának ítélete, 1998. május 12.
- [8] Case T-168/99 (*Territorio Histórico de Álava – Diputación Foral de Álava v Commission of the European Communities*). 2002. március 6.
- [9] Commission staff working document evaluation of the council directive 2011/16/EU on administrative cooperation in the field of taxation and repealing, Directive 77/799/EEC, Brüsszel, 2019. 09. 12.
- [10] Európai Unióról szóló Szerződés.
- [11] Európai Unió Működéséről szóló Szerződés.
- [12] Communication from the Commission to the European Parliament and the Council – *A Fair and Efficient Tax System in the European Union for the Digital Single Market*. Európai Bizottság, Brüsszel, 21. 9. 2017, COM(2017)
- [13] *EC Law and Tax Treaties – Workshop of experts*. Working Document, Európai Bizottság, Brüsszel, 2005. június 9.

- [14] *The EU budget powering the recovery plan for Europe*. Communication from the Commission, Európai Bizottság, Bruxelles, 27. 5. 2020, COM(2020) 442 final
- [15] Étude d'impact de la loi No.2019-759, 2019. március 5.
- [16] No. 496, Rapport fait au nom de la commission des finances sur le projet de loi, adopté par l'Assemblée Nationale après engagement de la procédure accélérée, portant création d'une taxe sur les services numériques et modification de la trajectoire de baisse de l'impôt sur les sociétés, (A pénzügyi bizottság nevében készített jelentés a digitális szolgáltatások adójának bevezetéséről és a társasági adó csökkentéséről szóló törvényjavaslatról, Nemzeti Közgyűlés), 2019. május 15.
- [17] No. 2019-759 törvény *Digitális szolgáltatások adójának megállapításáról és a társasági adók csökkentéséről szóló törvény módosításáról szóló javaslat*.
- [18] OECD G20/OECD: *Principles of Corporate Governance*. OECD Publishing, Paris, 2015.
- [19] OECD Model Convention.
- [20] OECD: *Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting*. OECD Publishing, 2013.
- [21] OECD: *Resumption of Application of Substantial Activities Factor to No or only Nominal Tax Jurisdictions*. Inclusive Framework on BEPS: Action 5, OECD, Paris, 2018.
- [22] OECD: *Statement by the OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS on the Two-Pillar Approach to Address the Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy*. OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS, OECD Publishing, Paris, January 2020.
- [23] OECD: *Tax Challenges of Digitalisation: Comments Received on the Request for Input*. PWC – Comment, Part II, 25 October 2017.
- [24] Szerződés az Európai Közösség létrehozásáról (Római Szerződés), 1958.
- [25] Vládni návrh ZÁKON o dani z digitálních služeb („Digitális szolgáltatások adójáról szóló törvényjavaslat”).

Internetes források

- [1] http://www.ip.finance/2013/09/corporate-tax-avoidance-and-ip-rights_18.html (2020. szeptember 6.).
- [2] <https://about.google/locations/?region=north-america&office=mountain-view> (2020. szeptember 12.).
- [3] https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/taxation.html?root_default=SUM_1_CODED%3D21&locale=en (2020. szeptember 13.).

-
- [4] <https://svetprumyslu.cz/2020/04/01/cesko-planuje-digitalni-dan-ameriane-se-zlobi/> (2020. október 7.).
  - [5] <https://theconversation.com/the-digital-economy-is-becoming-ordinary-best-we-understand-it-130398> (2020. május 10.)
  - [6] <https://web.archive.org/web/20131022003036/http://odec.org.uk/the-concept-of-a-digital-economy/> (2020. május 10.).
  - [7] <https://www.investopedia.com/terms/d/double-irish-with-a-dutch-sandwich-nasp> (2020. szeptember 6.).
  - [8] <https://www.investopedia.com/terms/m/marginaltaxrate.asp> (2020. szeptember 9.).
  - [9] https://www.lemonde.fr/economie/article/2019/07/11/le-parlement-francais-adopte-definitivement-la-taxe-gafa-contestee-par-les-etats-unis_5488135_3234.html (2020. szeptember 21.).
  - [10] https://www.lemonde.fr/international/article/2019/08/20/la-taxe-numerique-francaise-discriminatoire-selon-google-facebook-amazon_5500850_3210.html (2020. szeptember 21.).
  - [11] <https://www.mfcr.cz/cs/aktualne/tiskove-zpravy/2019/navrh-zakona-o-digitalni-dani-miri-do-sn-36638> (2020. október 7.).
  - [12] <https://www.oecd.org/about/> (2020. szeptember 13.).
  - [13] <https://www.theguardian.com/technology/blog/2010/jul/22/facebook-countries-population-use> (2020. szeptember 12.).
  - [14] <https://www.twobirds.com/en/news/articles/2019/global/digital-services-tax-overview-of-the-progress-of-implementation-by-eu-member-states> (2020. szeptember 16.).
  - [15] <https://www2.deloitte.com/mt/en/pages/technology/articles/mt-what-is-digital-economy.html> (2020. május 10.)

A CSALÁD VÉDELMEÉNEK ALKOTMÁNYOS ALAPJA – II. RÉSZ: EMBERI JOGI ÉS ALKOTMÁNYOS ALAPOK

Constitutional basis of family protection – II. part: Human rights and constitutional law basic

LENKOVICS BARNABÁS*

A tanulmány a család jogi védelmének alkotmányos alapjait vizsgálja egy cikksorozat második részeként. Részletesen ismerteti a nemzetközi közjogi háttérét és keretét, a házasság és a család megjelenését az egyetemes és az európai emberi jogi dokumentumokban, az Emberi Jogok Európai Bíróságának és az Európai Unió Bíróságának joggyakorlatában. Ugyanígy sorra veszi a házasság és a család védelmének fejlődését a magyar alkotmányokban (1949, 1972, 1989, 2012) és a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában. A tanulmány a házasság és a család perspektívájával zárul.

***Kulcsszavak:** házasság és család, emberi jogok, alapvető értékek, védelem és támogatás*

This paper examines the constitutional basis for the legal protection of the family as the second part of a series of articles. It describes in detail the public international law background and framework, the reflection of marriage and the family in universal and European human rights instruments, the case law of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union. It also traces the development of the protection of marriage and the family in the Hungarian Constitutions (1949, 1972, 1989, 2012) and in the practice of the Hungarian Constitutional Court. The study concludes with a perspective on marriage and the family.

***Keywords:** marriage and family, human rights, fundamental values, protection and support*

1. Nemzetközi jogi háttér és keret

Általánosságban gyakran halljuk és mondjuk, hogy „a jog nemzetköziesedik”. Ez közelebről a nemzeti jogrendszerek nemzetköziesedését jelenti. Még közelebről vizsgálva a jelenséget, azt is látjuk, ez a folyamat a magánjog gazdasági jogi és kereskedelmi jogi részében már legalább fél évezrede tart. Az autarkiából kilépő, a

---

* PROF. DR. LENKOVICS BARNABÁS
CSc. professor emeritus
Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék
9026 Győr, Áldozat utca 12.
barnabas.lenkovics@gmail.com

nemzetállami határokat átlépő kereskedés, majd befektetések, vállalkozások, beruházások, pénzügyi műveletek előbb államközi, majd regionális, aztán nemzetközi, végül globális jogbiztonságot, ehhez pedig jogegységesítést követeltek és követelnek. A klasszikus magánjog többi része ehhez képest lemaradásban van, maga a magánjogi kodifikáció azonban hasonló folyamat. A nagy magánjogi kódexeket megelőző idők magánjogát Szladits a „tartományi jogok tarka sakktablájához” hasonlította, melyeket a nemzeti kódexek egységesítettek. Vékás Lajosnak az új magyar Ptk. főkodifikátorának szavaival¹ az első nagy kodifikációk egyrészt becsatornázták a kódexbe (*kanalizálták*) a helyi és tartományi jogokat és a bírói szokásjogot, másrészt törvényi szinten rögzítették (*kanonizálták*) a jogtudomány által addig kimunkált alapvető jogelveket és jogi értékeket, valamint az európai felvilágosodás és polgárosodás nagy eszméit (minden ember általános egyenlő és feltétlen jogképességét, a törvény előtti egyenlőséget, a tulajdon szentségét és sérthetlenségét, a szerződés szabadságát, a felek egyenjogúságának és mellérendeltségének elvét stb.). Ezen értéktartalmi elemek tekintetében a francia Code Civil, majd az osztrák ABGB, a német BGB hosszú ideig alkotmányos funkciót is betöltöttek, mintaként szolgáltak az összes többi európai ország – ezek befolyásán keresztül valójában az egész civilizált világ – számára nemcsak a magánjogi kodifikációkhoz, hanem az alkotmányos jogfejlődéshez, végső fokon az emberi jogok kialakulásához is. Ez a hatás elmondható a házasságjog és a családjog alapvető elveire és tételes szabályaira is, akár a polgári törvénykönyvben, akár ahhoz kapcsolódó külön törvényben nyertek szabályozást. A magánjog alapvető elveit és jogi értékeit egyértelműen tükrözik a nagy nemzetközi emberi jogi egyezményeknek a házasságra, a családra, a férfiak és nők egyenjogúságára vonatkozó, illetőleg az ezekhez kapcsolódó deklarációi, rendelkezései, illetve kógens előírásai, imperatív parancsai, tilalmi. Utóbbi felsorolás egyben jelzi is a nemzetköziesedett jog kötelező erejének fokozatait, melyek egyben fejlődési fázisok is. Ahhoz, hogy a *minden más emberi* (születési, vagyoni, politikai, vallási, ideológiai, faji, nemi, családi) *uralom alól* felszabadított férfiak és nők alapvető emberi jogait *a jog uralma* védelmezze, nem elég ezeket deklarálni, óhajtani vagy ajánlani, érvényesülésükről is gondoskodni kell. Más szóval az emberi jogokat érvényesíteni is kell, amihez kötelező erővel kell felruházni őket, számon is kell kérni a teljesítésüket. A számonkéréshez az emberi jogaikban sérelmet szenvedőknek jogorvoslatot kell biztosítani, amihez független és pártatlan fórumok (bíróóságok) kellene, akik a jogsértést szankcionálhatják is. És itt meg is kell állnunk, mert nagyon vitatott ponthoz érkeztünk. A vita a nemzetközi közjog jellegéből és természetéből adódóan nagyon is indokolt. Minél több állam konszenzusát kell elérni egy norma elfogadásához, annál több kompromisszumra van szükség, annál magasabb absztrakciós szinten kell a normát megfogalmazni. A nemzetközi emberi jogok tehát a legáltalánosabb, legnyitottabb keretnormák (*generális klauzulák*). Ez azért van, hogy az aláíró szuverén nemzetállamok specifikus (tradicionális, kulturális stb.) elvárásai és értelmezései is belefér-

¹ VÉKÁS Lajos: Magánjogi kodifikáció kultúrtörténeti tükröben. *Magyar Tudomány* 2014/1., 80–89.

jenek, másrészt, hogy az aláírást követő fejlődést, változásokat is képesek legyenek befogadni. Az ilyen normák tartalma, azaz értelmezési lehetősége tehát rendkívül sokféle, változatos, sőt változó is lehet. A sokszínűséget – azért, hogy szebben hangozzon – nevezhetjük gazdagságnak is, és mint tudjuk, világunk attól szép és értékes, hogy sokszínű. A diverzifikáció, a fajok sokszínűsége és változatossága pl. a természeti környezetben fokozottan védett globális érték. A jog és a jogbiztonság azonban egyneműsége, egységesítésre, uniformizálásra törekszik, ami a XX. században a totális diktatúrák jogát tekintve borzalmas következményekkel járt. Az emberi jogok el nem ismerése és semmibevétele vezetett „az emberiség lelkiismeretét fellázító barbár cselekményekhez” – ahogyan az EJENY preambuluma fogalmaz – ezek viszont erősen inspirálták az emberi jogok kodifikációját, és inspirálják ma is a hatékonyabb érvényesítésükkel való próbálkozást. Ezt a hatalmas ellentmondást nevezhetjük „az emberi jogok 22-es csapdájának”. Az emberi jogok mára kiépült rendszere, mint „világjog” – sőt, ahogy sokan nevezik is: „univerzális alkotmány” – egy „világállamot” (világparlamentet, világkormányt, világigazságszolgáltatást) feltételezne, ami viszont nincs, és kérdéses, hogy legyen-e valaha is egyáltalán. Sokan azért rettegnek még a gondolatától is, mert egy globális birodalom, azaz a hatalom globális koncentrációjának veszélyét látják benne. Ezt a hatalmat is emberek gyakorolják, és a túl nagy hatalmú emberek – mint azt a történelemben megtapasztaltuk – borzalmas dolgokra képesek. A hatalom – még a kicsi is, mint például a férji vagy atyai hatalom – szükségszerűen torzítja az ember – fogalmazzunk finomabban: egyes emberek – személyiségét, ami nem tesz jót más embereknek. A globális állam gondolata körüli vita kisebb léptékben az „egyesült Európa” értelmezése körüli vita is: Európai Egyesült Államok vagy erős és szuverén nemzetállamok szövetsége? Sokszínűség az egységben, vagy egység a sokszínűségben? Az élő természettel, más élőlényekkel való analógia (mondhatjuk: a természet törvénye) az ember esetében is inkább a *diverzitás* (*biodiverzitás*), a fajok (kultúrák, identitások, civilizációk) sokszínűségének és változatosságának fenntartása és megőrzése mellett szól. Ettől még beszélhetünk, sőt beszélünk is kell – miként az EJENY első mondata is teszi – „az emberiség családjáról”, vagy ahogyan a globalizáció hívei teszik, a „globális faluról”, az európai „népek családjáról” stb. A falu és a család ugyanis békés és harmonikus kisközösségek, melyeknek tagjai a kölcsönösség jegyében együttműködnek egymással, segítik egymást, az egyesek és a közösség fennmaradása érdekében. A kisebb és nagyobb közösségek egyaránt emberekből tevődnek össze, és mint tudjuk, minden emberi egyed egyéni és eredeti, egyszeri és megismételhetetlen. Egyedi mivoltához ragaszkodva nem tűri a homogenizálást, az uniformizálást, a „klónozást” (ezért is az utóbbi szigorúan tilos!). Ezen a ponton gondolatmenetünket visszacsatolhatjuk a házasság és a család intézményeihez, hiszen minden egyes ember egy nőtől és egy férfitől (tipikusan egy házaspártól) származik, és ugyancsak tipikusan egy családban nő fel és válik felnőtté, érett személyiséggé. Miközben, ha körültekintünk világunkban, házasság is és család is rendkívül sokféle van, a diverzitás ezekre az intézményekre is jellemző. A nemzetközi emberi jogi dokumentumoknak a házasságra, a családra, a nőkre, az anyákra és a gyermekekre vonatkozó normái tehát azok a minimumok,

amelyek a sokszínűség fenntartása és megőrzése mellett is teljesíthetők, sőt teljesítendőek. Olyan jogi *keretnormák, amelyeken belül* a nemzeti, kulturális, vallási, tradicionális stb. sajátosságok is érvényesíthetők.

2. A házasság és a család az ENSZ-dokumentumokban

Az 1948-as *ENSZ emberi jogok egyetemes nyilatkozata (EJENY)* házasságot és családot közvetlenül érintő legfontosabb rendelkezéseit [16. cikk (1)–(3) bek.; 22. cikk; 23. cikk (3) bek.; 25. cikk (1)–(2) bek.] mint jogi kiindulópontokat az I. rész 2. pontjában már tárgyaltuk, itt csupán néhány újabb összefüggésre és további rendelkezésre hívjuk fel a figyelmet.

A 12. cikk szerint „senkinek magánéletébe, családi ügyeibe (...) nem szabad önkényesen beavatkozni”. Az önkényes beavatkozással szemben „minden személynek joga van (...) a törvény védelméhez”. Erre a problémára, a „jogmentes magánszférához való jogra”, a jogi szabályozás dilemmái között a cikksorozat előző részében már utaltunk. Itt még azt tesszük ehhez hozzá, hogy az újabban gyakori „családon belüli erőszak”, párkapcsolati erőszak, nők elleni erőszak, gyermekek elleni erőszak eseteiben az állami (hatósági) beavatkozás nem önkényes, sőt egyre erősebb civiltársadalmi-elvárás. Olyannyira, hogy az áldozatok gyakran a beavatkozás elmaradása miatt követelik a törvény védelmét (pl. az erőszaktevő távoltartását a házastárstól, illetve a családtól).

A 4. cikk szerint „senkit sem lehet rabszolgaságban, vagy szolgaságban tartani”. Ez a tilalom természetesen a házasságon, illetőleg a családon belül is érvényesítendő. Ugyanez vonatkozik az 5. cikk – látszólag csak a bűnözőkre vonatkozó – tilalmára is: „senkit sem lehet kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak alávetni”. Itt is elegendő utalni különösen a nők és a gyermekek elleni erőszakra, az erőszakos bánásmódra, ami a házastársak és a családtagok között is tilos.

A 26. cikk szól az oktatáshoz és a neveléshez való jogról. A házasságon és a családon belüli viszonyok emberi minősége jelentős részben műveltségi, kulturált-sági kérdés, és ez kihat a társadalom egészének minőségére is. Egy nemzet nagyságát nem annyira annak területe vagy népességszáma, mint inkább a „kiművelt emberfők sokasága” (aránya) adja. A kötelező és ingyenes népoktatás bevezetését már Adam Smith felvetette, az európai felvilágosodás elterjesztette, de tömegessé csak a XIX. század második felében vált. Az analfabetizmus felszámolása – felnőttoktatás keretében is – áthúzódott a XX. századra, de a világ jelentős részén ma, a XXI. században is aktuális, sőt, a globális népvándorlással a feladat újraéledt a gazdag világban is. Csak írni-olvasni (tanulni) képes emberek esetében irányulhat a nevelés „az emberi személyiség teljes kibontakoztatására”, valamint csak legalább elemi szinten művelt emberektől remélhető „az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartása”, ezek között a házassággal és a családdal összefüggő jogok és szabadságok elismerése és megerősítése [(2) bek.]. Ebben a keretben értelmezhető az is, hogy „a szülőket elsőbbségi jog illeti meg a gyermekeiknek adandó nevelés megválasztásában” [(3) bek.]. Ehhez a joghoz is kapcsolódik a 29. cikk (1) beke-

dése: „A személynek kötelességei vannak a közösséggel szemben, amelynek keretében egyedül lehetséges a személyiség szabad és teljes kifejlődése.”, valamint a (3) bekezdése: „Ezeket a jogokat és szabadságokat semmi esetre sem lehet az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétesen gyakorolni.” Azaz a szülő nemcsak jogosult, de köteles is gyermekét óvodába-iskolába járatni, oktatását-nevelését előmozdítani (ehhez szükség esetén maga is tanulni) és nem nevelheti gyermekét mások emberi jogainak és alapvető szabadságainak megsemmisítésére, ilyen irányú tevékenységre vagy ilyen cselekmény elkövetésére (30. cikk). És ez a keret – a joggal való visszaélés tilalma – ugyanúgy vonatkozik minden, a házaspárra, a férfiakat és nőket, az anyákat és a gyermekeket megillető összes többi emberi jogra és alapvető szabadságra is. Ezek ugyanis az alapvető emberi (közösségi: szolidaritási, kölcsönösségi) kötelezettségek teljesítésétől, az egyén önmagáért, családjáért és a nagyobb (nemzeti, állami és társadalmi) közösségért is viselt felelősségétől elválaszthatatlanok. A kétpólusú világrendszer hidegháborús feszültségének enyhülésével az EJENY tartalmát 1966-ban két „Egyezségokmány” nevezett dokumentumra bontották: a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára (PPJNE) és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányára (GSZKJNE). Előbbi inkább az „első generációs” is nevezett alapvető szabadságokat, utóbbi inkább a „második generációs” is nevezett emberi jogokat tartalmazza. Ezek a szükséges ratifikációk után 1976-ban léptek hatályba, amiben szerepe volt a Helsinkii Egyezménynek (1975) is, ami a két pólus további közelítését, „konvergenciáját” tűzte ki célul. Ehhez az kellett, hogy az ún. szocialista világrendszer országaiban erősödjenek a szabadságjogok, a kapitalista világrendszerben pedig legyen több egyenlőség, erősödjenek a szociális, kulturális jogok, míg a két pólus össze nem ér és meg nem szűnik. Mind tudjuk ez nem így történt, tekintve, hogy az egyik pólus, a szocialista világrendszer összeomlott. A történelem azonban nem ért véget, de a világ nem egypólusúvá, hanem sokpólusúvá vált. Most ez a sok pólus, több nagy civilizáció verseng egymással, de ugyanabban az „univerzális alkotmányos keretben”. Ami a házasságot és a családot érintő rendelkezéseket illeti, érdemi tartalmi változásokról nem beszélhetünk. Kisebbségi pontosítások, korrekciók és kiegészítések történtek. A PPJNE 23. cikke tartalmazza az EJENY 16. cikkével. Megerősíti, hogy „a család a társadalom természetes és alapvető egysége, és joga van a társadalom és állam védelmére” (1. bek.); hogy „a férfiak és nők házasságkötési és családalapítási jogát el kell ismerni” (2. bek.); hogy „házasságot csak a házasulandók szabad és teljes beleegyezése alapján lehet kötni” (3. bek.), továbbá, hogy „a házaspár jogai és kötelességei egyenlők” (4. bek.). A 24. cikk (1) bek. külön kiemeli minden gyermek jogát „arra a védelemre, amely őt kiskorú állapotában a családja, a társadalom és az állam részéről megilleti”; újdonság, hogy a (2) bek. szerint „minden gyermeket közvetlenül születése után anyakönyveztetni kell és nevet kell neki adni”; továbbá „minden gyermeknek joga van arra, hogy állampolgárságot szerezzen” (3. bek.), de hogy milyen elv alapján, az a nemzeti jogok kompetenciája. A GSZKJNE 9. cikke rögzíti mindenki jogát a szociális biztonságra, „beleértve a társadalombiztosítást is”. Ezen a téren a szocialista országok a széles körű állami paternalizmus folytán látszólag

előnyben voltak, ez azonban egyrészt nem pótolta a széles, vagyonos – öngondoskodásra képes – polgári középosztály hiányát, másrészt a '80-as években már csak külföldi hitelekkel volt finanszírozható, ami hozzájárult ezen országok eladósodásához és gazdasági-pénzügyi összeomlásához, ezáltal a politikai rendszerváltáshoz. A *10. cikk* (1)–(3) bekezdéseiben hasonló „bőséggel” részletezi a családok védelmét és támogatását, az anyák külön védelmét, az anyaság támogatását és a gyermekvédelmet. A *11. cikk* (1) bek. elismeri a „megfelelő” életszínvonalhoz való jogot, nevesítve a „kellő” táplálkozást, ruházzkodást és lakást, „valamint az életkörülmények állandó javulását”. Ez a megfogalmazás nagyon „tervgazdaság-ízű”. A (2) bekezdés az éhező világ óhaját tükrözi: mindenkinek joga van „arra, hogy ne éhezzen”. Ezek az igazi „óhajtó” normák, alkotóik a „mélyből kiáltanak”, jól ismerve az ellenkező valóságot. A *13. cikk* megismétli mindenki jogát a művelődéshez és oktatáshoz, hangsúlyozva, hogy „az elemi oktatást mindenki számára kötelezővé és ingyenessé kell tenni”. A szabályozás nem taxatív jellegű és féloldalasan kógens: az aláíró országok további jogokat is biztosíthatnak polgáraiknak és az itt felsoroltakat felső korlát nélkül túlteljesíthetik. Az alulteljesítés viszont nem illendő, elkerülését a nemzetközi segélyprogramok szolgálják a világ legszegényebb országaiban.

3. A házasság és a család az európai értékrendben

Két évvel az EJENY után Európában külön Egyezmény született (Rómában, 1950. november 4-én) az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről (EEJE), amit Magyarország csak 42 év elteltével, a szocializmus bukása után erősített meg és az 1993: XXXI. törvénnyel hirdetett ki belső jogaként. A *12. cikk* címe: „*Házasságkötéshez való jog*”. Szövege tartalmilag megismétli az EJENY 16. cikk (1) bekezdését: „A házasságkötési korhatárt elért férfiaknak és nőknek joguk van a *házasságkötésre és a családalapításra*”, majd így folytatja: „az e jog gyakorlását szabályozó hazai törvények szerint”. Ezzel valójában megerősíti a házasság és a család tekintetében a nemzetállami törvényhozások kompetenciáját, nyilvánvalóan annak tudatában, hogy az egyes országok között tradicionális, kulturális és vallási okokból jelentős különbségek lehetnek. Házasságról és családról az Egyezményben több szó nem esett. Ebből következett, hogy a „hazai törvények” esetleg sérelmes rendelkezései miatt *nem a 12. cikkre*, hanem inkább a *8. cikkre* (Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog), vagy a *14. cikkre* (Mégkülönböztetés tilalma) hivatkozva lehetett az Emberi Jogok Európai Bíróságához (EJEB) fordulni (*34. cikk*). Az EJEB-hez, mint az egyezményesértés áldozata, bármely természetes személy, nem kormányzati szervezet (NGO) vagy személyek csoportja (*class action*) is fordulhat. Ez – a közvetlen egyéni jogérvényesítés lehetősége – az Egyezmény legnagyobb, sokak által máig vitatott újítása. Az Egyezményhez készült *Hetedik Kiegészítő Jegyzőkönyv* (Strasbourg, 1984.) *5. cikke* rendelkezett a *házastársak egyenjogúságáról* [tartalmilag az EJENY 16. cikk (1) bek. és a PPJNE 23. cikk (4) bek. szövegével megegyezően]: „A házastársaknak polgári jogi vonatkozásokban egyenlő jogaik vannak és felelősségük is egyenlő egymás közötti, valamint a

gyermekükkel való kapcsolatokban a házasság tekintetében, annak tartama alatt és felbontása esetében. Ez a cikk nem gátolja az államokat abban, hogy a gyermekek érdekében szükséges intézkedéseket tegyenek.” A következő fontos dokumentum Magyarország számára – már, mint az Európai Unió tagállama számára – *Az Európai Unió Alapjogi Chartája 2007* (2009). A 9. cikk címe: *A házasságkötéshez és a családalapításhoz való jog*. Eszerint „[a] házasságkötéshez és a családalapításhoz való jogot az e jogok gyakorlását szabályozó nemzeti törvények szerint biztosítani kell”. A szövegből kimaradt a férfiakra és nőkre utalás! Nyilvánvalóan nem véletlenül, bár az EJENY, a PPJNE és az EEJE szövegében változatlanul ott vannak, és a nemzeti törvényekben is ott lehetnek. Ráadásul az Európai Unió, mint sajátos jogalany csatlakozott az EEJE-hez, így az uniós jog is lett. Tessék ebben eligazodni. Hasonlóan rejtélyes a 23. cikk szövege is, mert a címe: *A nők és férfiak közötti egyenlőség*, szövege pedig (1): „A nők és férfiak közötti egyenlőséget minden területen, így a foglalkoztatás, a munkavégzés és a díjazás területén is biztosítani kell. (2) Az egyenlőség elve nem akadályozza, hogy az alulreprezentált nem számára különleges előnyöket biztosító rendelkezéseket tartsanak fenn vagy hozzanak meg.” Bár a címben és a szövegben még külön említésre kerülnek a nők és férfiak, de az „egyenlőség” elől elmarad a „jog” („jogegyenlőség”), majd pedig kérdéses, hogy az eszerint teljes egyenlőséggel hogyan egyeztethetők össze a jogi „rendelkezések”, amelyek „különleges előnyöket” biztosítanak. Az sem világos, hogy az (1) bekezdés felsorolása exemplifikatív vagy taxatív jellegű-e, és hogy a „házastársak egyenjogúsága”, ami nincs külön megemlítve, a „minden területen” szöveg része-e. Nem csoda, hogy az emberi jogi bíróságok (EJEB és EUB) egyre nagyobb „értelmezési hatalomra” tesznek szert, ami ilyen szövegezés mellett tulajdonképpen jogalkotási hatalom. A 9. cikk rövidege és a nemzeti törvényekre utaló szabálya, valamint a 23. cikk ellentmondásos szövegezése miatt a Charta alkalmazása során is jelentős szerepet játszanak a „kerülő utak”, házassági és családi panaszok helyett más alapjogok sérelmére való hivatkozások. Így pl. a 7. cikk (A magán- és a családi élet tiszteletben tartása), a 15. cikk (A munkavállaláshoz – szabad álláskereséshez, letelepedéshez való jog), a 18. cikk (A menedékjog), a 21. cikk (A megkülönböztetés tilalma), a 33. cikk (1) bek. (A család jogi, gazdasági és szociális védelmet élvez.). Meg kell még említeni a Charta 24. cikkét, ami a gyermekek jogairól szól és erősen áthatja az 1983-as New Yorki Gyermekjogi Egyezmény szelleme. Megjelenik benne a gyermekek véleménykifejezési szabadsága, véleményük figyelembevételi kötelezettsége, a „gyermek mindenek fölött álló érdekének elve”, a „mindkét szülőjével való rendszeres, személyes és közvetlen kapcsolattartás joga” (ami erős fegyver lehet az egyébként törvényes kitoloncolással szemben). Az Alapjogi Charta speciális kiegészítője az *Európai Szociális Karta* (Torinó 1961, Strasbourg 1996). Ennek I. része alapvető jogokat és elveket sorol fel. Újdonsága a 7. pont: „Gyermekeknek és fiataloknak joguk van a különleges védelemre azon fizikai és erkölcsi veszélyekkel szemben, amelyeknek ki vannak téve.” Széles körű felhatalmazás ez a tagállamok törvényhozásai számára a védelmi eszközök megalkotása terén. Nem újdonság viszont anyaság esetén a női foglalkoztatottak különleges védelemre való joga (8. pont), a családot megillető megfelelő szociális, jogi és

gazdasági védelem (16. pont), a gyermekek és fiatalok ugyanilyen körű védelme (17. pont). Ezen jogok és elvek tartalmát a 7., a 8., a 16. és a 17. cikkek fejtik ki részletesen.

Ahogy az ENSZ dokumentumok az „emberiség nagy családja”, ugyanígy az európai dokumentumok „az európai népek családja”, az egyesült Európa népei számára foglalják össze azokat az alapvető értékeket, amelyek mentén az életüket élni és a jövőjüket formálni kívánják. Alkotmányos funkciójukat akkor tölthetik be, ha ezeket az alapvető értékeket a nemzetállami alkotmányok akceptálják, az alkotmányos törvények alanyi jogokká transzformálják, és megfelelő fórumok útján érvényesíthetővé is teszik őket. Álláspontom szerint az egyéni igényérvényesítés, azaz a közvetlen kikényszerítés lehetőségét csak az alanyi jogi szabályozás szintjén, az aláíró (tag-) államok megfelelő fórumai előtt kell biztosítani, hiszen az államok vállalták, hogy az alapvető értékeket jogrendszerükbe átültetik és érvényesítik is. Ha mégsem tennék, akkor nemzetközi vagy európai fórum előtt panaszjogot kell biztosítani.

4. Az EJEB és az EUB joggyakorlata

Az eddigiekben többször említettem az emberi jogi jogalkotás, más szóval az alapvető értékatalógus-alkotás dilemmáit és buktatóit, előnyeit és veszélyeit. A két bíróság házassággal és családdal kapcsolatos joggyakorlatát csak röviden foglalom össze. Előbb a hosszabb múltra visszatekintő EJEB gyakorlatáról szólok Grád András gyakorlati kézikönyve alapján. Ő hosszabb ideig az EJEB munkatársaként dolgozott, így annak legjobb hazai ismerője. Az EJEB gyakorlatában a EEJE 12. cikke (Házasságkötéshez való jog) a 8. cikkhez (Magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog) képest *lex specialis*. „Külön cikk keretében történő szabályozása inkább csak az Egyezmény megalkotásakor még közelmúltnak számító náci jogrendszerre vezethető vissza, ahol a házasságkötés jogát és szabadságát is súlyosan megsértették. A II. világháború óta a házasságkötéshez és családalapításhoz fűződő jogok nemigen forognak veszélyben, és az e cikkekre hivatkozó kérelmek száma igen csekély.”² A házasságot és/vagy a családot érintő kérelmek zöme a 8. cikk sérelmére hivatkozva indul. Ezzel kapcsolatban „kezdettől komoly értelmezési munkát igényelt már annak az eldöntése is, hogy mely életviszonyok tartoznak a magán- és családi élet fogalmi körébe”. A bíróság szerint „nem adható e körben kimerítő definíció”. Az sem egyértelmű, hogy az államnak mindig csak tartózkodnia kell a családi és magánéletbe való beavatkozástól. A bíróság töretlen gyakorlata, hogy „a családi élet tiszteletben tartása adott esetben kifejezett tevőleges magatartást tesz szükségessé az adott állam oldalán”. Pl. a gyermekek védelme, a rászoruló családok támogatása terén. A „családi élet” nem értelmezhető megszorítóan, nem csak az adott állam által hivatalosan elismert családi kapcsolatokra vonatkozik. A szülő és gyermek közötti kapcsolattartás joga pl. a házasságból és a házassá-

² GRÁD András: *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*. A Strasbourg Bt. kiadása, Budapest, 2005, 385.

gon kívül született gyermekek esetén egyenlő. A „törvényes és egyházi házasságból származó” gyermeket nem illeti előny pl. az örökbefogadott gyermekkel szemben. Általánosságban megállapítható, hogy „a 8. cikk fogalmi körébe tartozó esetek köre egyre szélesebbé válik”³. A 12. cikkre alapozott kérelmek között gyakori a házasságkötés akadályaként a letelepedési engedély hiányának (megtagadásának) sérelmezése. Ilyen esetekben körültekintően vizsgálni kell a házasságkötési szándék komolyságát (nehogy színlelt házassággal szerezzenek letelepedési engedélyt). Hasonló a probléma, ha színlelt házassággal, vagy a szülő-gyermek közötti kapcsolat színlelésével akarják elkerülni az idegenrendészeti kiutasítást és kitoloncolást. Az EJEB gyakorlata jelentősen könnyítette a házasságok felbontását éppen az újabb házasságok kötése érdekében (pl. az ír és az olasz jogban). Gyermekelhelyezési és gyermektartási ügyekben viszont a bíróság következetesen elzárkózott a kiterjesztő értelmezéstől azért, nehogy „negyedfokú jogorvoslattá” váljon. Ilyen kérelmeket csak súlyos, pl. diszkriminációs esetekben fogad be. A szülő és gyermeke kapcsolattartási jogát sem tekinti abszolút jognak, teret enged korlátozásoknak, indokolt esetben a kapcsolattartás teljes megvonásának is. A kapcsolattartást nem szűkíti le kizárólag a gyermek szüleire, védelmezi az unokák és nagyszülők, sőt olykor a nagybáty és unokaöcs kapcsolattartását is.⁴ Sok esetben foglalkozik a bíróság gyermekek állami nevelésbe vételével és az örökbeadásával, illetve örökbefogadásával is, mindig „a gyermek mindenek fölött álló érdekét” tartva szem előtt, lehetőség szerint a családi környezetet preferálva. Az EJEB gyakorlatában egy-két skandináv ország „tipikus példája annak, miként lehet a szociális gondoskodó állam rokonszenves eszméjét túlzottan rideg, militáns végrehajtási módszerekkel lejártni”. A családi életbe történő durva beavatkozások számos kérelemhez vezetnek. Az ilyen országok gyakorlatát az EJEB próbálta „finomra hangolni”.⁵ „Az örökbefogással kapcsolatos probléma a homoszexualitás kérdéséhez is kötődik. Az egyes tagállamok szabályozása nagymértékben eltér abban a tekintetben, megengedik-e egyedülálló homoszexuális személy részére, hogy kiskorút örökbe fogadhasson.” A panaszosok jellemzően a 14. cikk (Mégkülönböztetés tilalma) sérelmére is hivatkoznak. A bíróság kifejtette, hogy „figyelemmel a tagállamok igen eltérő gyakorlatára és a részükre e téren biztosított mérlegelési jog széles voltára, a 14. cikkel összefüggésben sem ütközik a 8. cikkbe, ha egy tagállam ezt a jogot nem biztosítja homoszexuális személyek számára. E körben hivatkozott arra is, hogy az örökbeadás lényege, hogy egy gyermek számára családot biztosítson, nem pedig, hogy egy család számára gyermeket, ezért a gyermek érdekei az elsődlegesek”.⁶

Mivel az apaság megállapítása, illetve a vélelmének megdöntése is az érintett magánélethez főződő jogának része, ezek is a 8. cikk hatálya alá tartoznak. „Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a biológiai apának alanyi joga lenne a gyermek sajátjakénti elismertetéséhez. (...) mindig a gyermek érdekét tekinti a Bíróság el-

³ GRÁD: i. m. 370–377.

⁴ GRÁD: i. m. 378–390.

⁵ GRÁD: i. m. 391–399.

⁶ GRÁD: i. m. 399–400.

sődlegesnek, így amennyiben a gyermeknek az az érdeke, hogy a születése óta sajátjaként ismert családban nevelkedjen a jövőben is, nem ütközik a 8. cikkbe, ha az apa nem ismerheti el apaságát.” A másik oldalról közelítve meg a kérdést, ha viszont az a gyermek érdeke, akkor adott állam joga tegye lehetővé a bíróság részére, hogy „kényszerítő eszközökkel bírja rá az apasági per alperesét, hogy DNS vizsgálaton vegyen részt”.⁷ A magán- és családi élet tágabb viszonyai köréből megemlíthjük még a terhességvállalás és a terhességmegszakítás kérdéskörét, két okból. Az egyik, hogy az EJEK értelmezése szerint „a 8. cikk a terhes nő jogait védi, nem pedig a gyermek apját”. A másik, hogy „a terhesség-megszakítások engedélyezési rendszerében” az államokat rendkívül tág mérlegelési jog illeti meg, a bíróság ezért inkább nem avatkozik be.⁸ Még tágabb összefüggésben, napi aktualitása, nagyságrendje és tendenciája miatt említjük itt meg külön kategóriaként a letelepedéssel, kiutasítással és kiadatással kapcsolatos ügyeket. „Az elmúlt évtizedekben igencsak széles esetjoga alakult ki azon esettípusnak, amelynek az a lényege, hogy valamely tagállam a területén élő családtag más állampolgárságú rokonát nem kívánja beengedni az országba, illetve megtagadja tőle a letelepedést, vagy éppen kiutasítja, esetleg kiadja más államnak. A probléma korábban inkább csak a volt gyarmattartó tagállamokat jellemezte, napjainkra azonban a kérdés összeurópaivá vált.” (Megjegyezzük, hogy Grád András könyve 2005-ös kiadás, azóta a helyzet – különösen 2015 óta – sokkal súlyosabb lett, a globális népvándorlás növekedésével pedig drámai méreteket ölthet.) A tartózkodás megakadályozása egy adott országban „jelentheti a 8. cikk megsértését. Ugyanakkor a 8. cikk nem értelmezhető akként, mint ami eleve lehetőséget teremt házaspárok részére az általuk választott országban való letelepedésre. (...) Nagy jelentősége van, hogy a családok mennyi ideje élnek az adott államban, mennyire gyökeresedtek ott meg, mennyire szorosak a kapcsolataik a befogadó országgal.”⁹

Végezetül a szerző az EEJE végrehajtása és az EJEK gyakorlata szempontjából külön értékeli hazai (magyar) viszonyainkat. Megállapításai közül illusztrációként néhányat idézünk. „Magyarországon az idegenrendészeti szabályok, illetve azok végrehajtása sajnos távolról sem mindig Egyezmény-konformak.” „Nem ütközik az Egyezménybe, hogy a gyámhatóságok örökbefogadási szándék esetén megvizsgálják az örökbe fogadó szülő körülményeit, és diszkrecionális jogkörben döntenek az aktus engedélyezése felől.” „Magyarországon a családjogi, de különösen a bontó és gyermek elhelyezési perek időtartama igen gyakran nyúlik indokolatlanul hosszúra.” A kapcsolattartásokra vonatkozó bírósági döntések kikényszerítése terén a gyámhatóságok „köztudomásúlag meglehetősen kevés eredményt tudnak felmutatni”. „Az idegen állampolgárokat is megillető kapcsolattartást érintő ügyekben Magyarországnak a jövőben nagyobb körültekintéssel kell eljárnia.” „Az állami nevelésbe vétel terén az Egyezmény szempontjából problémát vet fel az a hazai gyakorlat, amely a roma szülők vonatkozásában figyelmen kívül hagyja sajátos szociokul-

⁷ GRÁD: i. m. 400–403.

⁸ GRÁD: i. m. 404–405.

⁹ GRÁD: i. m. 411–419.

turális háttérüket. (...) Más kérdés, hogy amennyiben a gyermek iskoláztatása sem történik meg, ezt már a Bíróság is elégséges oknak tekinti a beavatkozásra.”¹⁰

A luxemburgi Európai Bíróság joggyakorlata sok tekintetben megegyezik az EJEB gyakorlatával, ezért azt – Király Miklós professzor könyve alapján – még rövidebben érintjük. Az EUB gyakorlata (lényegében a jogértelmezése) erősen egységesítésre (integrációra) törekvő, a panaszosokra nézve méltányos és mind a házasság, mind a család jogi fogalma tekintetében kiterjesztő jellegű. Itt is gyakori a kerülőutak, más alapjogokra történő hivatkozások igénybevétele (7. cikk: A magán- és a családi élet tiszteletben tartása; 15. cikk: ...munkavállaláshoz való jog; 18. cikk: A menedéjog; 20. cikk: A törvény előtti egyenlőség; 21. cikk: A megkülönböztetés tilalma; 23. cikk: A nők és férfiak közötti egyenlőség; 24. cikk: A gyermekek jogai stb.). Az EUB gyakorlata megteremtette viszont a házassági és a szülői felelősséggel kapcsolatos ügyekben hozott bírósági ítéletek kölcsönös elismerésének és végrehajtásának rendszerét. Az Európai Uniónak nincs ugyan kifejezetten közös családpolitikája, a gazdasági integráció, az alapvető szabadságok (a tőke, a munkaerő, az áruk és a szolgáltatások szabad áramlása) és a közösségi jog, annak bírói gyakorlata azonban a házasságok és családok vonatkozásában is hatással van a nemzeti jogrendszerekre, azok hagyományos intézményeinek alkotmányos védelmére éppúgy, mint az alternatív formák jogi elismerésére. Egyfelől a tradicionális házasságból és családból menteni kell, ami még egyáltalán menthető, másfelől követni kell és jogilag is el kell ismerni a valós folyamatokat és változásokat, feltéve, ha azok is értékhozók. Egy-egy újdonság önmagában még nem új érték, különösen, ha továbbbontja a régit. Az állam házasságra és családra vonatkozó „objektív” intézményvédelmi törekvése viszont nem lehet diszkriminatív az egyes új formákkal szemben. A kettő között a helyes egyensúlyt, az „arany középutat” kell megtalálni. Ahogyan általánosságban is Európa „egységét a sokféleségben”.¹¹

5. Házasság és család a magyar alkotmányokban

Magyarország első írott alkotmánya az 1949: XX. törvény volt, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya. Ez a szovjet katonai megszállás idején, szovjet minta alapján, egy évvel az ún. „fordulat éve” (1948), a kommunista hatalomátvétel után keletkezett. Lényegét tekintve a totális (proletár-) diktatúrát palástoló, színlelt alkotmány volt, nem véletlenül nevezték később „sztálinista” alkotmánynak. Így az sem véletlen, hogy Magyarország Alaptörvényének preambuluma 20. deklarációja kimondja: „Nem ismerjük el az 1949. évi kommunista alkotmányt, mert egy zarnoki uralom alapja volt, ezért kinyilvánítjuk érvénytelenségét.” Így csak jogtörténeti emlékként utalhatunk arra, hogy ez az alkotmány nagy hangsúlyt fektetett a szocialista társadalmi rend megszilárdítására, annak alapjaként a társadalmi tulajdoni rend és az állami tervgazdasági rend kiépítésére, a munkásosztály (valójában a kommunista párt) vezető szerepére, a mindezt kiszolgáló állami szervezetrendszer

¹⁰ GRÁD: i. m. 441–447.

¹¹ KIRÁLY Miklós: *Egység és sokféleség*. Új Ember Kiadó, Budapest, 2007, 65–92.

felépítésére és működésére. A VIII. fejezete azonban tartalmazott egy felsorolást is *Az állampolgárok jogai és kötelezettségei* címmel (45–61. §§). Nem véletlen, hogy a címben nem szerepel sem az „ember” szó, sem az „alapvető” jelző. Az 50. § kimondta a nők és férfiak egyenjogúságát, az 51. § pedig így szólt: „A Magyar Népköztársaság védi a házasság és a család intézményét.” Ez kevesebb ugyan, mint az ENSZ EJENY 16. cikk (1)–(3) bek. tartalma, de legalább nem ellentétes azzal (igaz, ekkor még Magyarország nem is volt aláíró ország). Pontosabb, ha azt mondjuk, hogy ez a rövid mondat teljes szinkronban volt a klasszikus magyar magánjog és jogtudomány házasságról és családról vallott addigi felfogásával. Már utaltunk rá, hogy az írott alkotmányokat megelőzően számos (későbbi „alkotmányos”) alapvető jogot és („történeti”) alkotmányos értékeket a magánjogi (polgári jogi) törvénykönyvek (kódexek) tartalmaztak. Ilyenek voltak a házasság és a család jogintézményei is. Szladits Károlynak a magyar magánjog több évszázados fejlődését összefoglaló nagy művében olvashatjuk (hét évvel az ENSZ EJENY előtt): „A társadalmi élet alapegysége a *család*. A család régebben (értsd: a feudalizmusban – L. B.) nemcsak rokonsági, hanem egyúttal politikai kötelék is volt, és mint ilyen, egyik alapja a társadalmi gazdálkodásnak. A fejlődés folyamán a családnak ez a kifelé ható vagyoni és közjogi szerepe fokozatosan alábbszáll és a család jogi jelentősége a szűkebb családi kör személyi és vagyoni természetű, magánjogi viszonyaira szorítkozik. A *családjog* alapintézménye a *házasság*. Az európai népek családi élete a történelmileg ismert időkben túlnyomóan az egynejűségeen alapult. A házasságot erkölcsi vonatkozásainál fogva csaknem minden nép vallási ügynek tekinti, s azért a házasság legtovább marad meg a vallási jog befolyása alatt. (...) A keresztény világfelfogás emelte a nő jogi helyzetét is oda, hogy a nő a házasságban egyre inkább a férjjel egyenlő jogú félként szerepel...”¹² „A *családjog* feladata mindenek előtt a *családi kapcsolatok* (házasság, leszármazás, rokoni kapcsolat) meghatározása: *keletkezésük és megszűnésük* szabályozása. Ezek a családi kapcsolatok a közjogban is éreztetik hatásukat. (...) A családjog emellett egyfelől a családi kapcsolatban állók egymás iránti *személyes kötelelességeit* szabja meg, másfelől bizonyos uralmat (*családjogi hatalmat*) nyújt egyes családtagok (a mai jogban csak a gyermekek) felett. (...) Vannak a családi kapcsolatoknak vagyoni vonatkozásai is és azért a *szélesebb* értelemben vett családjog a személyi érdekeket védő – *tiszta* – családjogon felül az ún. *családi vagyoni jogot* is felöleli.”¹³ Ezt a kristálytiszta jogtudományi álláspontot emelte alkotmányos rangra az első magyar alkotmány 51. §-a.

A házasság és a család intézményét szó szerint változatlan megfogalmazásban az 1972-es alkotmánymódosítás áthelyezte a VIII. fejezetből az alkotmány élére, a társadalmi rend alapját képező alapvető értékek közé az I. fejezetbe (15. §). Közvetlenül ezután az ifjúság következik (nem a gyermekek és azok jogai): „A Magyar Népköztársaság különös gondot fordít az ifjúság fejlődésére és szocialista nevelésére; védelmezi az ifjúság érdekeit.” (16. §) Ez egy jellegzetes ideologikus, pártál-

¹² SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar Magánjog I. kötet*. Grill Kiadó, Budapest, 1941, 35–36.

¹³ SZLADITS: i. m. 22–23.

lami megfogalmazás. A nők és férfiak egyenlősége maradt az állampolgárok jogai és kötelezettségei között: „A Magyar Népköztársaságban a nők és a férfiak egyenlő jogokat élveznek” [61. § (1) bek.]. Ez a § – már a nemzetközi emberi jogi dokumentumok hatására – kiegészül a nők egyenjogúságának garanciáival: „A nők egyenjogúságát szolgálják: munkalehetőségeiknek és munkafeltételeiknek megfelelő módon való biztosítása; terhesség és szülés esetére fizetett szabadság, az anyaság és a gyermek fokozott törvényes védelme, továbbá az anya- és gyermekvédelmi intézmények rendszere” [61. § (2) bek.].

A Magyar Köztársaság Alkotmánya (az 1989-es „rendszerváltó alkotmány”) szerkezetében alig, szövegezésében (tartalmában) jelentősen megváltozott. Változatlanul a társadalmi rend alapjaként, az Alkotmány élén, az „általános rendelkezések” között, a 15. §-ban mondta ki, hogy „[a] Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét”. A folytatás itt is az ifjúság, új szövegezésben: „A Magyar Köztársaság különös gondot fordít az ifjúság létbiztonságára, oktatására és nevelésére, védelmezi az ifjúság érdekeit” (16. §). Mintegy a szocialista állami paternalizmus utóhatásaként bekerült ebbe a körbe, hogy „[a] Magyar Köztársaság a rászorultakról kiterjedt szociális intézkedésekkel gondoskodik” (17. §). Rászoruló család pedig a rendszerváltást követő gazdasági visszaesés, különösen a nagyarányú munkanélküliség folytán bőven volt és van ma is. Az alkotmányos alapjogok további katalógusa a XII. fejezetbe került *Alapvető jogok és kötelességek* címmel (54–70/K. §§; összesen 27 §). Ezek szövegezése és tartalma nagymértékben tükrözi a nemzetközi és az európai emberi jogi dokumentumok szövegét. Témánk szempontjából a 66–67. §§ érdekesek. „A Magyar Köztársaság biztosítja a férfiak és a nők egyenjogúságát minden polgári és politikai, valamint gazdasági, szociális és kulturális jog tekintetében” [66. § (1) bek.]. „A Magyar Köztársaságban az anyáknak a gyermek születése előtt és után külön rendelkezések szerint támogatást és védelmet kell nyújtani” [66. § (2) bek.]. Magyar (történeti) alkotmányos kuriózum, hogy az egyik idesorolható támogatásfajta „terhességi-gyermekágyi segély” néven az 1919-es ún. „Tanácsköztársaság” alatt került be a jogrendszerünkbe és azóta folyamatosan élő jogintézmény. „A munka végzése során a nők és a fiatalok védelmét külön szabályok is biztosítják” [66. § (3) bek.] Nagyon ismerősek a 67. § rendelkezései is: „minden gyermeknek joga van a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra, amely a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges” [(1) bek.]. „A szülőket megilleti az a jog, hogy a gyermeküknek adandó nevelést megválasszák” [(2) bek.]. „A családok és az ifjúság helyzetével és védelmével kapcsolatos állami feladatokat külön rendelkezések tartalmazzák” [(3) bek.] A szövegezési és tartalmi azonosság, illetve hasonlóság segítette azt, hogy az Országgyűlés és az Alkotmánybíróság ENSZ- és EU-konform törvényeket alkosson, illetve határozatokat hozzon.

6. Házasság és család Magyarország Alaptörvényében

Szemben az 1989-es alkotmány „univerzális” színezetével, 2010 után az alkotmányozónak kifejezetten az volt a célja, hogy – hasznosítva az alapvető szabadságok

és az emberi jogok nemzetközi és európai fejlődésének eredményeit – egy sajátosan magyar, nemzeti jellegű új Alaptörvény szülessen. Az Alaptörvény a korábbi „Társadalmi alapok”, illetve „Általános rendelkezések” helyett egy *Nemzeti Hitvallás*-nak nevezett, 26 deklarációból álló preambulummal kezdődik. Ez a nagy ívű történeti visszatekintés felsorolja és ezáltal alkotmányos rangra emeli azokat az alapvető értékeinket, amelyeket eddig elértünk, meg kívánunk menteni és tovább akarunk adni, amelyek mentén az életünket élni és a jövőnket alakítani akarjuk. A Nemzeti Hitvallás 12. deklarációja szerint „[v]alljuk, hogy együttélésünk legfontosabb keretei a *család és a nemzet*, összetartozásunk alapvető értékei a hűség, a hit és a szeretet”. Ez a megfogalmazás teljes összhangban van a magyar jogtudomány korábban már idézett letisztult álláspontjával, mely szerint „a *társadalmi élet* egysége a *család*”, melynek „alapintézménye a *házasság*”, ez pedig egybehangzik az EJENY 16. cikk (3) bek. és a GSZKJNE 10. cikk (1) bek. szövegével: „a *társadalom természetes és alapvető* egysége a *család*”, a *családalapítás és a házasságkötés* pedig minden nő és minden férfi alapvető joga és szabadsága. Ezzel az értelmezéssel összefüggésbe hozható még a 11. deklaráció: „Valljuk, hogy az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki”; a 14. deklarációból („Valljuk az elesettek és a szegények megsegítésének kötelezettségét”) a szolidaritás gondolata; és a 15. deklaráció egyes elemei is: „Valljuk, hogy a polgárnak és az államnak közös célja a jó élet, a biztonság, a rend, az igazság, a szabadság kiteljesítése”, hiszen ezek a családok törekvései is. A preambulum értékcatalogusa a jogi absztrakció magas fokán keretbe foglalja az Alaptörvény későbbi, a házasságot, az anyaságot és a családot érintő rendelkezéseit. Ahogyan a 25. deklaráció ezt meg is fogalmazza: „Alaptörvényünk, jogrendünk alapja, szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között. Élő keret, amely kifejezi a nemzet akaratát, azt a formát, amelyben élni szeretnénk.”

A Nemzeti Hitvallást követő, *Alapvetés* című második részben az *L) cikk* bontja tovább a házasság és a család intézményeit, mint alkotmányos alapértékeket. Az (1) bek. kimondja, hogy „Magyarország védi a házasság intézményét, mint férfi és nő között önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot, mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony. Az anya nő, az apa férfi.” (A 3. mondat 2020-as kiegészítés.) Ez a három mondatból (ezen belül két összetett mondatból) álló jogszabályszoveg jól illusztrálja a házassággal és családdal kapcsolatos jogi fogalomalkotás nehézségeit, esetlegességeit és dilemmáit is. Helyes értelmezéséhez – a hagyományos nyelvtani, logikai, történeti és rendszertani értelmezési módszerek mellett – igénybe kell venni a Q) cikk (2) és (3), valamint az R) cikk (3) és (4) bekezdéseit is, ezek ebben a sorrendben a következők: „Magyarország nemzetközi jogi kötelezettségének teljesítése érdekében biztosítja a nemzetközi jog és a magyar jog összhangját.” „Magyarország elfogadja a nemzetközi jog általánosan elismert szabályait.” „Az Alaptörvény rendelkezéseit azok céljával, a benne foglalt Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.” „Magyarország alkotmányos önazonosságának és keresztény kultúrájának védelme

az állam minden szervének kötelessége.” Mindezek alapján az L) cikk (1) bek. szövegéből a következő főbb tartalmi elemek olvashatók ki:

- a) Magyarország (társadalmá és állama) védi a házasságot és a családot;
- b) a házasság az Alaptörvényben egy férfi és egy nő életközössége;
- c) a férfi és a nő házasságkötésre irányuló akarata szabad;
- d) férfi és a nő önkéntes elhatározása magában foglalja a párválasztás szabadságát és a családalapítás szabadságát is;
- e) a család védelmének kiemelt indoka a nemzet fennmaradása, demográfiai szóhasználattal a társadalmi reprodukció;
- f) a család védelmén belül külön hangsúlyt kap a szülő-gyermek viszony;
- g) a szülők jogi fogalma az anyát és az apát jelenti, az Alaptörvény értelmezésében az anya csak nő, az apa csak férfi lehet. Ez a szavak hagyományos, természetes jelentéstartalma.

Az L) cikk (2) bekezdése külön is, tehát kiemelten hangsúlyozza, hogy „Magyarország támogatja a gyermekvállalást”. Ezzel összefüggésben nincs említve sem a házasság, sem a család, de az (1) bekezdés – összhangban a nemzetközi joggal – a gyermekvállalást a *családalapítás* tipikus részének tekinti, ami viszont jellemzően a házasságkötéshez kapcsolódik. A külön említésből azonban levonható az a következtetés, hogy a gyermekvállalás önmagában is alkotmányos érték, támogatásra méltó. Végül az L) cikk (3) bekezdése kötelezi a törvényhozót, hogy a családok védelmét sarkalatos törvényben szabályozza. Ez meg is történt (ld. 2011: CCXI. tv.).

Az alapvető szabadságok és az emberi jogok – úgy is mint alkotmányos alapjogok – katalógusát az Alaptörvény *Szabadság és felelősség* címet viselő harmadik része tartalmazza. Ezeken inkább érződik az előző alkotmányok szövegezési hagyománya, másfelől a nemzetközi és európai emberi jogok behatása. A *VI. cikk* (1) bek. 1. mondata szerint „[m]indenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák”. A *XV. cikk* (3) bek. szerint „[a] nők és a férfiak egyenjogúak”, az (5) bek. szerint „Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket”. A *XVI. cikk* (1) bek. 1. mondata a gyermekvédelem jól ismert formulája: „Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.” A 2. mondat azonban a magyar Alaptörvény sajátossága (ez is 2020-as kiegészítés): „Magyarország védi a gyermekek születési nemének megfelelő önazonosságához való jogát, és biztosítja a hazánk alkotmányos önazonosságán és keresztény kultúráján alapuló értékrend szerinti nevelést.” Nyilvánvaló, hogy ez az új elem a genderideológia terjedésének kívánja útját állni. Ugyanakkor nem változtatott a (2) bek. szövegén, mely szerint „A szülőknek joguk van megválasztani a gyermeküknek adandó nevelést.” Még nem tudhatjuk, hogy ez az ellentmondás látszólagos vagy valóságos. Ősi, mondhatni természeti törvény a (3) bek. 1. mondata: „A szülők kötelesek kiskorú gyermekükről gondoskodni.” A 2. mondat nem szokványos, de ma már nemzetközileg is elfogadott speciális szülői kötelesség, jellemzően egyes családtámogatási formák előfeltétele: „E kötelezettség magában foglalja gyermekük taníttatását.” Nem szok-

ványos kötelezettség viszont a (4) bekezdés: „A nagykorú gyermekek kötelesek rászoruló szüleikről gondoskodni.” Történetileg ez szokásjogi és erkölcsi kötelesség is volt, de a szocialista állami paternalizmus évtizedeiben háttérbe szorult. Most a családon belüli szolidaritás és kölcsönösség jegyében ezt a gyermeki kötelességet az Alaptörvény alkotmányos rangra emeli. Ezzel valószínűleg azt is üzeni, hogy a relatíve bőkezű állami gondoskodásnak – amivel a tulajdonuktól megfosztott polgárokat részlegesen kompenzálták – véglegesen vége, ahogyan annak fedezete, az állami (össznépi) tulajdon is eltűnt a privatizáció folyamatában. Az állam legfeljebb törekedhet arra, hogy polgáraitól gondoskodjon, de jobb, ha mindenki megpróbál újra önmagáról és a családjáról gondoskodni. Ezért mondja az *O) cikk*, hogy „mindenki felelős önmagáért”, sőt, ha állami (kiegészítő) gondoskodást is szeretne, „képességei és lehetőségei szerint köteles az állami és közösségi feladatok ellátásához hozzájárulni”. Hasonló az üzenete a *XIX. cikk* (1) bekezdésének is: „Magyarország arra *törekszik*, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson.” Az ezután következő 2. mondat a leginkább rászorulókat sorolja fel, de a felsorolás élén – nem véletlenül – az anyák állnak: „Anyaság, betegség, rokkantság, fogyatékos, özvegyesség, árvaság és önhibáján kívül bekövetkezett munkanélküliség esetén minden magyar állampolgár törvényben meghatározott támogatásra jogosult.” A támogatások fajtáit és mértékét a mindenkori gazdasági-pénzügyi lehetőségek határolják be. Ezen felül: „Törvény a szociális intézkedések jellegét és mértékét a szociális intézkedést igénybe vevő személynek a közösség számára hasznos tevékenységéhez igazodóan is megállapíthatja.” [(3) bek.] Ebbe a körbe rengeteg, a házasághoz és a családhoz kötődő tevékenység besorolható: családalapítás, otthonteremtés, gyermekvállalás, gyermekek gondozása és nevelése, külön nevelítve [XV. cikk (3) bek.] a gyermekek taníttatása, a betegek, rokkantak és fogyatékosok gondozása és ápolása, az öregek tartása és ellátása, egyéb közhasznú tevékenységek, amelyek tehermentesítik az államot és a társadalmi közösséget. A (4) bekezdés külön rendelkezik az időskori megélhetés biztosításáról és az állami és/vagy önkéntes nyugdíjrendszerekről. A 2. mondat itt is privilegizál: „Törvény az állami nyugdíjra való jogosultság feltételeit a nők fokozott védelmének követelményére tekintettel is megállapíthatja.” Ezzel az Alaptörvény itt is megnyitja a gyermekvállalásra, a gyermekek számára, gondozására, nevelésére, taníttatására tekintettel a „szolgálati idő elismerésének” vagy más kedvezményeknek a differenciált lehetőségét. Mindenkit alanyi jogon megillető „lakhatáshoz való alkotmányos alapjog” nincs ugyan Magyarországon (a szocializmusban volt, de soha nem sikerült teljesíteni, állandósult a „lakáshiány”), de a XXII. cikk (1) bek. kimondja: „Az állam jogi védelemben részesíti az otthont. Magyarország *törekszik* arra, hogy az emberhez méltó lakhatás feltételeit és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést mindenki számára biztosítsa.” A házasuló, családalapító, gyermeket vállaló, otthonteremtő fiatalok támogatására ez a szabály is széles lehetőségeket biztosít az állam számára. És végül közvetett támogatás lehetőségeit nyitja meg a XXX. cikk (2) bekezdése: „A közös szükségletek fedezéséhez való hozzájárulás mértékét a gyermeket nevelők esetében a gyermeknevelés kiadásainak figyelembevételével kell megállapítani” (adó- és járulékmentességek és -kedvezmények széles palettája ez is).

7. A magyar Alkotmánybíróság gyakorlata

Az Alkotmánybíróságról szóló 1989. évi XXXII. törvényt a magyar Országgyűlés 1989. október 19-én fogadta el. Az Alkotmánybíróság 1990. január 1-jén kezdte meg működését. A demokratikus jogállamokra jellemző „korlátok és ellensúlyok” rendszerének egyik fontos (sokak szerint „a legfontosabb”) intézményeként, első-sorban mint a „törvényhozás bírója” működött. Ettől kezdve a jogszabályok érvényességéhez nem voltak elegendők a szokásos formai ismérvek (az arra feljogosított jogalkotó szerv, a rá vonatkozó eljárási rendben alkotta meg, és kihirdette), egy új tartalmi érvényességi követelménynek is meg kellett felelniük: „alkotmányosnak” is kellett lenniük. Más szóval nem ütközhetek a magasabb szintű alkotmányos normákba, nem sérthették az Alkotmány értékrendjét és szellemét. Ebbe az értékrendbe, mint láttuk, közvetve beletartoztak az ENSZ-, majd később az európai emberi jogi normák is. Az alkotmányos és az emberi jogi normák értéktartalmát az Alkotmánybíróság értelmezéssel állapította meg. Működésével az Alkotmány normái esetről esetre „élő joggá” váltak, szövege kiegészült az Alkotmánybíróság precedensjogával, a kettőt együtt „értelmezett alkotmánynak” neveztük. Ezzel az „értelmezési hatalommal” az Alkotmánybíróság valójában maga is alkotmányozó hatalom lett. Fontos döntéseinek indoklásában gyakran hivatkozott a német alkotmánybíróság döntéseire, olykor az USA Legfelsőbb Bíróságának gyakorlatára, ezzel integrálódott az emberi jogok „univerzalizmusába”. Húsz év alatt az „értelmezett alkotmány” anyaga 40-50 vaskos kötetre bővült, újabb döntéseiben az AB már lényegében csak a saját előző döntéseit, „szokásjogát” alkalmazta. Ebben a folyamatban jelentős fordulópont a 2010-es országgyűlési választás, amelynek eredményeként a győztes pártszövetség több mint kétharmados többséget szerzett, és ezzel alkotmányozásra is felhatalmazást kapott. Élt is ezzel a felhatalmazással és elfogadta Magyarország Alaptörvényét, ami 2012. április 25-én lépett hatályba. Az Alaptörvény szándékoltan sajátos, magyar arculatot kapott, nagy hangsúlyt fektet nemzeti identitásunk (úgy is, mint alkotmányos identitás) megjelenítésére és megőrzésére. Az Alkotmánybíróság változatlanul „az Alaptörvény védelmének” (és ezzel az alkotmányosság védelmének) „legfőbb szerve”, tevékenységének súlypontja azonban az „alkotmányjogi panaszokon” keresztül áthelyeződött az igazságszolgáltatás területére, más szóval közelebb került az emberekhez, az ő mindennapi életükhöz, ahol az alkotmányosságnak érvényesülnie kell. Ami pedig az AB húszéves szokásjogát, az „értelmezett alkotmányt” illeti, annak leglényegesebb elemei beépültek az Alaptörvény szövegébe, úgy is mondhatjuk, hogy az alkotmányozó „kodifikálta”, írott joggá változtatta azokat. Ez különösen igaz az AB házassággal és családdal kapcsolatos értelmezéseire és értékrendjére. Ezekre alapozott az alkotmányozó már az Alaptörvény megalkotása során, de a legutóbbi kiegészítésekkel összefüggésben is. Hasznosította ezt az értékrendet a törvényhozó is az új Polgári Törvénykönyv családjogi könyvének kodifikációja, a családvédelmi törvény vagy a bejegyzett élettársi kapcsolatról szóló törvény megalkotása során. Lássuk akkor most közelebbről is ezt az értékrendet a fontosabb AB határozatok bemutatásával.

A 4/1990. (III. 4.) ABh. – az Országgyűlés kérésére értelmezve az Alkotmányt – kimondta, hogy „[a]lapvető jogokra és kötelességekre vonatkozó szabályokat kizárólag alkotmányerejű törvény állapíthat meg, tekintet nélkül arra, hogy e jogokra és kötelességekre nézve milyen jellegű szabályokról van szó. A házasságra és a családra vonatkozó szabályok – az Alkotmány 8. § (2) bekezdése értelmében – alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkoznak.” Elfogadásukhoz tehát az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges.

A 22/1992. (II. 10.) ABh. megsemmisítette azt a törvényerejű rendeleti szabályt, ami katonákat, rendőröket, hivatásos tűzoltókat arra kötelezett, hogy igazolják, az illetékes parancsnokuk a házasságkötésükhöz engedélyt adott. Az Alkotmánybíróság rámutatott, hogy a házasságkötéshez való jog az emberi méltósághoz való jog egyik megnyilvánulási formája és egyben a házasságkötés szabadságát is kifejezi. Az emberi méltóság része az önrendelkezési szabadság, amelynek egyik megnyilvánulása a házasságkötéshez való jog. Ennek lényeges tartalma pedig még törvénnyel sem korlátozható.

A 14/1995. (III. 13.) ABh. elutasította azt az indítványt, amely sérelmezte, hogy a családjogi törvény szerint „házasságot nagykorú férfi és nő köthet”. Az AB abból indult ki, hogy a házasság intézménye kultúránkban és jogunkban is hagyományosan férfi és nő életközössége. Ez az életközösség tipikusan közös gyermekek születését és a családban való felnevelését célozza, amellett, hogy a házastársak kölcsönös gondoskodásban és támogatásban élésének is kerete. A gyermekek nemzésére és szülésére való képesség nem fogalmi eleme és nem feltétele a házasságnak, de a házasság eredeti és tipikus rendeltetéséből folyóan a házastársak különmeműsége igen. A házasság intézményét az állam arra tekintettel is részesíti alkotmányos védelemben, hogy elősegítse a házastársak számára a közös gyermekkel is rendelkező család alapítását. Ez a magyarázata annak, hogy az Alkotmány 15. §-a együtt említi a védelem két tárgyát: „A Magyar Köztársaság védi a házasság és a család intézményét.” Álláspontja megerősítésként utalt az AB a nemzetközi jogra is. „A legfontosabb emberi jogi nemzetközi egyezmények szövegezéséből is az következik, hogy a házasságot férfi és nő életközösségeként fogják fel. (...) Az EJEB megerősítette ezt az értelmezést.” Az állam „fenntarthat és támogathat hagyományos intézményeket, mint ahogy az új jelenségek elismerésére létrehozhat új jogi formákat is, s ezzel egyzersmind a közfelfogás számára a »normalitás« határait tágíthatja. Ezen jogintézmények kialakításánál az érintetteknek nem arra van joguk, hogy ugyanazon intézményt vehesse mindenki igénybe, hanem az az alkotmányos követelmény, hogy az érintetteket egyenlőként, azonos méltóságú személyként kezeljék. (...) A férfi és nő egyenjogúságának addig van értelme, amíg a férfi és nő közötti természetes különbséget elismerjük, s erre figyelemmel valósul meg az egyenjogúság.” „Az Alkotmány csak a különmeműek közötti házasságkötés feltételei egyenlő szabályozásának követelményét támasztja a jogalkotóval szemben, ami nem foglalja magában az azonos neműek házasodásának jogi lehetőségét.” A homoszexuális párkapcsolatokra tekintettel ugyanakkor kimondta az AB azt is, hogy „[k]ét személy tartós életközössége megvalósíthat olyan értékeket, hogy az érintettek személyi méltóságának egyenlő figyelembevételére alapján az együtt élő személyek nemétől füg-

getlenül igényt tarthat jogi elismerésre”. A határozat foglalkozott a nagy arányban elterjedt élettársi kapcsolatokkal is. „A magyar jog számos rendelkezése elismeri az élettársi kapcsolatot, s arra részben a házastársakra, de nagyjából a hozzátartozókra is vonatkozó jogi szabályozást terjeszti ki. Tény, hogy az élettársi viszony tipikusan férfi és nő között áll fenn. Az azonos neműeknek az élettársi viszonyhoz mindenben hasonló együttélése ma, ha nem is olyan tömegesen, de lényegében hasonlóan veti fel a jogi elismerés szükségességét.” Az AB példaként említette a Dániában 1989-ben bevezetett „bejegyzett társkapcsolat” intézményét a homoszexuális párok számára. Ezzel valójában inspirálta a magyar törvényhozót a „bejegyzett élettársi kapcsolatról” (BÉK) szóló törvény megalkotására. Ezt a törvényalkotást az AB két határozatában is vizsgálta.

A 154/2008. (XII. 17.) AB határozatának 1. pontjában megállapította, hogy „az azonos nemű személyek számára a bejegyzett élettársi kapcsolat jogintézményének létrehozása nem alkotmányellenes”. Ennek az adott törvényi megoldási módjára azonban igen, ezért az egész törvényt megsemmisítette. A kivitelezési hiba az volt, hogy a törvényhozó nem tett különbséget az azonos neműek és a különeműek bejegyzett élettársi kapcsolata között, és mindkettőre egyetlen generális utalószabállyal a házasságra vonatkozó összes szabályt alkalmazni rendelte. Ezzel egyfelől egybemosta különeműek esetében a házasság és a BÉK intézményeit, másfelől pedig egybemosta az azonos neműek és a különeműek bejegyzett élettársi kapcsolatát. Különeműek számára a BÉK – a generális utalószabályon keresztül – a házasság megkettőzését, valójában a kiemelt alkotmányos védelem „lerontását”, a házasság „leértékelését” jelentette volna. Ezért az AB részletesen instrualta a törvényhozót, egyfelől hogy „tartson távolságot” a férfiak és nők házassága és élettársi kapcsolata között, másfelől hogy tegyen különbséget a házasság és az azonos neműek bejegyzett élettársi kapcsolata között. Néhány további gondolat a határozatból: „az, hogy a Magyar Köztársaság védi a házasság intézményét, pozitív viszonyulást, aktivitást és támogatást is feltételez”. „Az alkotmány a legmagasabb szintű jogforrás a jogrendszerben, törvényi szinten tehát nem lehet alkotmányos intézményekkel azonos, új intézményeket létrehozni.” „... az azonos neműek számára azonban az elismerés és a védelem igénye – mivel ők házasságra nem léphetnek – az emberi méltósághoz való jogból, és az abból származtatott önrendelkezési jogból, az általános cselekvési szabadságból, illetve a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogból levezethető.” „Az azonos neműek számára a BÉK a de facto élettársi viszonyhoz képest valódi – eddig számunkra nem biztosított – elismerést és jogi védelmet nyújtana.” „A házasságkötési joggal rendelkező különböző nemű személyek helyzetét az azonos neműek regisztrált élettársi kapcsolata nem befolyásolja, különösen nem sérti vagy veszélyezteti.”

Ezt a határozatot követően a törvényhozó újraszabályozta a BÉK-et, immár csak az azonos nemű párok számára, mindenben eleget téve az AB instrukcióinak. Ezért a 32/2010. (III. 25.) AB határozat az új törvény ellen benyújtott indítványokat elutasította, illetve visszautasította. Ugyanakkor hangsúlyozta, nem kizárt, hogy a jogalkotó „a házasság, illetve a család védelmi szintjét további előnyök nyújtásával növelje”.

Az AB lényegesnek ismerte el a házasság és a BÉK között fenntartott különbségeket (pl. az örökbefogadás, a névviseelés, a humán reprodukciós eljárás terén).

A 43/2012. (XII. 20.) AB határozat megsemmisítette a családvédelmi törvény (2011: CCXI. tv.) 7. §-át, mivel az túl szűken határozta meg a család fogalmát: „A család a természetes személyek érzelmi és gazdasági közösségét megvalósító olyan kapcsolatrendszer, amelynek alapja egy férfi és egy nő házassága, vagy egyenesági rokon kapcsolat, vagy a családba fogadó gyámság.” Az indítványozó az alapvető jogok biztosa (az ombudsman) volt. Az AB helyt adva az indítványnak megállapította, hogy a Csvt. a család fogalmát túl szűkre szabja. A jogalkotó azoktól a személyektől, akik a családalapítást házasságkötés nélkül, más tartós érzelmi és gazdasági életközösségben kívánják megvalósítani, jogokat nem vonhat vissza, a társkapcsolati forma meglévő védelmi szintjét nem csökkentheti. A házasságot és a családot érintő intézményvédelmi kötelezettség továbbá nem vezethet a gyermekek bármilyen, közvetlen vagy közvetett jellegű hátrányos megkülönböztetéséhez azon az alapon, hogy szüleik házasságban, vagy más típusú életközösségben nevelik őket.

A 14/2014. (V. 13.) AB határozat az utóbbi elv alapján állapított meg mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet, mivel a törvényhozó nem alakította ki annak alkotmányos lehetőségét, hogy „a közös háztartásban, együtt nevelt gyermekek után azonos mértékű családi pótlék járjon akkor is, ha az őket nevelő szülők házasságban, és akkor is, ha élettársi kapcsolatban élnek egymással”.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a házasság és a család, mint alapvető alkotmányos értékek a magyar alkotmányokban, 1949 óta folyamatosan jelen voltak. Védelmük alkotmányos deklarálása az állam oldalán objektív intézményvédelmi kötelezettséget keletkeztetett. Ezen a szilárd alkotmányos családvédelmi alapon épülhetett ki, ezt bővítette és fejlesztette tovább az Alkotmánybíróság gyakorlata. Az „értelmezett alkotmányra” és azon belül az értelmezett házasság- és családfogalomra épülhetett rá az Alaptörvény értékrendje és azon belül a házasság és a család fogalma és védelmének eszköztára, mára kiépült egész családvédelmi rendszere. Miután – sajnos – sem a házasság, sem a család válsága ezzel nem ért véget, védelmük alkotmányos alapja tovább erősíthető, a védelem és támogatás eszköztára és módszertana pedig tovább bővítendő és javítandó.

8. A házasság és a család perspektívája

A legpesszimistább jóslatok szerint a házasságnak és a családnak – legalábbis a nyugati civilizációban – nincs jövője. Ez nyilvánvalóan elfogadhatatlan perspektíva. Ha a család változatlanul a társadalom természetes és alapvető alkotóeleme (egysége, sejtje) és ennek nincs jövője, akkor az egész társadalomnak sincs, ha valaminek az alkotóelemei szétesnek, szétesik az egész is. Ez akkor is igaz, ha a széteső társadalmat „nyílt társadalomnak” neveznénk el. Mint ahogy a „nyitott házasság” sem házasság valójában, legfeljebb két (vagy több érintett) személy sajátos szerződése, konszenzusa, egymás közötti személyiségi viszonyaik, együttélésük rendezésére vonatkozóan. A másik véglet, a túl optimista jóslat szerint a házasságnak és a családnak a teljes megújulása, reneszánsza és felvirágzása várható, mert

most fog csak meg- és felszabadulni az eddigi nyomasztó valláserkölcsei és polgári vagyoni érdekeltségi nyomás és terhek alól. Az igazság ebben a kérdésben is valahol a két szélső álláspont között van, és az, hogy melyik pólus felé billen, attól függ, milyen és mennyire sikeres megoldásokat találunk a válság kezelésére. A sikerhez önmagukban a jogi eszközök kevesek. A jogok érvényesítéséhez materiális fedezet szükséges. Ha ez megvan, akkor is kell társadalmi elismerés és egyetértő támogatás is. Már a gyermekeket a házasságkötésre és a családalapításra, anyaságra és apaságra kell szocializálni, aminek leghatékonyabb eszköze a példamutatás, a harmonikus házasság, a békét teremtő és biztonságot nyújtó család, amiben a gyermekek nevelkedhetnek. Ahogy az ember nem csupán racionális, de morális, sőt spirituális lény is, a házasság is több mint egy észszerű érdekmérlegelésen alapuló meg egyezés, azaz szerződés: morális és spirituális *szövetség is*. Erről szól a „*covenant marriage*”, a szövetségi házasság (avagy „házassági szövetség”) világszerte terjedő új kísérlete, a felek egész életre szóló *elköteleződése*. Nem más ez, mint a házasság és a család morális és spirituális megerősítése, azaz felértékelése. Ezt tükrözik a házasságkötés ünnepélyes keretei, amelyek nem csupán a közjogi, társadalmi jelentőséget hangsúlyozzák, hanem inkább az egyéni (individuális) státuszról történő átlépést a szövetségi (életközösségi) státuszba, egy „emberpár” *egységébe*. Ahogy minden egyes ember egyetlen, egyszeri és megismételhetetlen, ugyanúgy a két személy közötti elköteleződés is olyan életszövetséget hoz létre, amely szintén egyszeri és megismételhetetlen. A szövetségi házastársak egymás kiegészítései, ezt a közösséget nem lehet birtokolni, ennek csak a részévé lehet válni.¹⁴ Az ilyen házasságnak és családnak mind a gyermekek, mind a szüleik tekintetében testi és lelki „egészségvédő” funkciója és hatása van. „Két ember, majd a szülők és a gyermekek kapcsolatában ez az életre szóló elköteleződés, a feltétel nélküli bizalom, odaadás, a házasság és a család lényege. Aki ilyen kapcsolatra képes, legalábbis elindult azon az úton, amely az önkiteljesedéshez, az önmegvalósításhoz, a pozitív életminőség eléréséhez vezet. (...) soha nem volt olyan fontos a család és a házasság szerepe az egyén és a következő nemzedék életminősége, kiegyensúlyozottsága, valamint az elviselhető társadalmi légkör szempontjából, mint a modern társadalomban.”¹⁵

A jog – sem a családjog, sem az alkotmányjog – nem lehet meg emberkép és társadalomkép, mint cél és érték nélkül. Ezen belül kap kiemelt hangsúlyt a házasság- és családmodell képe és intézményes védelmének szükségessége. Csak a kiemelt értéként való kezelés és védelem ad a házasság és a család intézményének újból rangot és perspektívát. Csak a fenntartható ember- és társadalomkép, a fenntartható és fenntartandó házasság- és családmodell tekintetében van helye a jogrendszerek „versenyének”, nem pedig ezek lerombolása terén. Ugyanez értendő a házasságon kívüli, alternatívnak is mondott párkapcsolatok túlkínálatára és egymással és a házassággal való versengésükre is. Nem lehet pl. több jogot követelni

¹⁴ KOPP Mária – SKRABSKI Árpád: *A boldogságkeresés útjai és útvesztői*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2020, 18–19.

¹⁵ KOPP – SKRABSKI: i. m. 120–122.

sem a különmemű, sem az azonos nemű élettársaknak, kevesebb kötelezettséggel és felelősséggel.

A házasság és a család természetes és egyetemes intézmények, léteztek már a jog előtt is és valószínűleg léteznének nélküle is. De nem véletlen, hogy mindkettő a jog részévé, alapvető jogi értékévé vált. Mert a jog alkalmas eszköz arra, hogy megvédje és támogatással megerősítse a házasság és a család intézményeit, amelyek – éppúgy, mint a jog is – az emberért vannak. Vigyázzunk hát a házasságra és a családra, amennyire erőnkől telik, sőt, ha kell, erőnkön felül is. Hiszen, ha sikerül megmenteni a házasságot és a családot, magát az embert és az „emberi” társadalmat mentjük meg. Ehhez az emberi jogi és az alkotmányos alapok adottak, a többi rajtunk múlik.

Felhasznált irodalom

- [1] GRÁD András: *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*. A Strasbourg Bt. kiadása, Budapest, 2005.
- [2] KIRÁLY Miklós: *Egység és sokféleség*. Új Ember Kiadó, Budapest, 2007.
- [3] KOPP Mária – SKRABSKI Árpád: *A boldogságkeresés útjai és útvesztői*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2020.
- [4] SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar Magánjog*. I. kötet. Grill Kiadó, Budapest, 1941.
- [5] VÉKÁS Lajos: Magánjogi kodifikáció kultúrtörténeti tükrében. *Magyar Tudomány* 2014/1., 80–89.

A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGÁNAK KORLÁTOZÁSA A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY IDEJÉN

Restriction of freedom of expression during the Coronavirus pandemic

UNGVÁRI ÁLMOS*

A tanulmány a koronavírus-járványhoz kapcsolódó hamis információáradat vonatkozásában azt vizsgálja, hogy mely európai államok hoztak a véleménynyilvánítás szabadságát érintő korlátozó intézkedéseket annak érdekében, hogy a járványhelyzetre vonatkozó álhírek és félretájékoztatások ne lehetetlenítsék el a koronavírus-járvány okozta egészségügyi válsághelyzet kezelését. Ennek keretében a tanulmány az Európai Unió infodémiára adott válaszában rövid bemutatását követően megvizsgálja a rémhírterjesztés büncselekményének magyarországi módosítását, a romániai szükségállapot során elrendelt tartalomkorlátozási szabályozást, illetve az orosz Büntető törvénykönyv módosítását. A vizsgált országok szabályozásának bemutatása mellett a tanulmány arra törekszik, hogy egy jogösszehasonlításra alapozott képet adjon a véleménynyilvánítás jogának koronavírus-járvány idején való érvényesüléséről.

Kulcsszavak: *véleménynyilvánítás szabadsága, koronavírus, alapjog-korlátozás, különleges jogrend, rémhírterjesztés, Magyarország, Románia, Oroszország*

The present study deals with the global problem of the spread of disinformation related to the coronavirus pandemic examining the restrictive measures regarding freedom of expression taken by certain European countries. This article examines the European Union's response to the infodemic, the amendment of the crime of scaremongering in Hungary, the Romanian regulations regarding restrictions of online contents, as well as the amendment of the Russian Criminal Code. In connection with each aspect of the research, reference is also made to the public law debates that have arisen related to the new regulations. In parallel with the presentation of the regulations of the countries examined, the study provides a comparative picture of the limitations of freedom of expression in the times of coronavirus pandemic.

Keywords: *freedom of expression, coronavirus, restrictions of fundamental rights, special legal order, scaremongering, Hungary, Romania, Russia*

---

* UNGVÁRI ÁLMOS

kutató

Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet Közjogi Kutatási Főosztály
1123 Budapest, Alkotás u. 55.

doktorandusz

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Doktori Iskola
1088 Budapest, Szentkirályi u. 28–30.

almos.ungvari@mfi.gov.hu

Bevezetés

A koronavírus-járvány nemcsak mint globális egészségügyi válsághelyzet állította, illetve állítja immáron lassan két éve¹ komoly kihívások elé a világ országait, hanem a vírussal kapcsolatosan terjedő, gyakran hamis vagy pontatlan információk áradatával is meg kell küzdenie az államoknak. E jelenséget az Egészségügyi Világszervezet (WHO) infodémiaként (infodemic) azonosította, amely az egészségügyi válsághelyzet során terjedő félretájékoztatást, dezinformációt és pletykákat egyaránt magában foglalja, és amely a szükséges megoldások azonosítását megnehezítve zavart és bizalmatlanságot kelthet a társadalomban. Így pedig hátráltathatja, illetve alááshatja a hatékony népegészségügyi válaszingyintézkedéseket.² A hamis információk jelentette nehézség leküzdése elsősorban talán a széles körű tájékoztatás eszközével küzdhető le, azonban érdemes megvizsgálni, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága korlátozható-e a koronavírus-járványt kísérő infodémia visszaszorítása érdekében. Hiszen számos példát³ találunk arra, hogy az emberek érintkezését és interakcióját elkerülendő, a szabad mozgáshoz és gyülekezéshez való alapvető jogokat korlátozó intézkedéseket fogadnak el Európa különböző országaiban. Használóan ezekhez az intézkedésekhez a véleménynyilvánítás szabadságát esetlegesen korlátozó rendelkezések végső soron szintén az emberek élethez, illetve egészséghez való jogának biztosítását szolgálják. E kérdés mentén jelen tanulmány röviden bemutatja, hogy az Európai Unió miként reagált az infodémiára, illetve, hogy a koronavírus-járvány vonatkozásában a véleménynyilvánítás szabadságát korlátozó rendelkezéseket elfogadó Magyarország és Románia mindezt milyen keretek között valószínűsítette meg. Végezetül pedig érdemes a román, de elsősorban a magyar szabályozást az Oroszországban elfogadott törvénymódosítás mellé állítani. Mert bár elmondható, hogy a jogállamiság elvéhez való hozzáállásban, illetve az alapvető emberi jogok védelme vonatkozásában Oroszországot erősen megkülönböztetik az Európai Unió tagállamaitól, azonban figyelemre méltó, hogy a koronavírus-járványhoz kapcsolódó tájékoztatás hitelességét Oroszországban is – többek között – a hamis információk terjesztését tiltó új bűncselekményi tényállások büntető törvénykönyvbe való rögzítésével igyekeznek garantálni.

Így jelen tanulmányban egy jogösszehasonlításra alapozott képet kapunk a magyar rémhírterjesztés bűncselekményének új, különleges jogrendi tényállásáról.

¹ A kézirat lezárásának dátuma: 2021. szeptember 20.

² *Coronavirus disease 2019 (COVID-19) Situation Report – 45*. World Health Organization, https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200305-sitrep-45-covid-19.pdf?sfvrsn=ed2ba78b_4, 2021. szeptember 20.

³ HOJNYÁK Dávid – UNGVÁRI Álmos: A Visegrádi Együttműködés országainak koronavírus-járványra adott válasza, különös tekintettel a vizsgált államok által bevezetett különleges jogrendi szabályozásra. *Iustum Aequum Salutare* XVII. 2021/1., 305–323.; Marco OMIZZOLO – Pina SODANO: The Covid-19 Between State of Emergency and Exception in Italy and Its Consequences on Human Rights. *European Journal of Social Sciences* 2 (2020), 135–145.

1. Az Európai Unió válasza az infodémiára

A kialakult helyzetre válaszul adandó összehangolt, demokratikus értékeket érvényesítő fellépés érdekében az Európai Bizottság (a továbbiakban: Bizottság) – egy korábbi, a dezinformációval szembeni cselekvési tervére⁴ építve – véleményt⁵ bocsátott ki a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos dezinformáció kezeléséről. Véleményében a Bizottság hangsúlyozta, hogy a dezinformáció, a félretájékoztatás és a külföldi befolyásgyakorlási műveletek elleni küzdelem érdekében az EU valamennyi eszközét számításba kell venni, és szükséges a tagállami illetékes hatóságok, a civil társadalom, illetve a közösségimédia-platformok mozgósítása is a polgárok ellenálló képességének javítása érdekében. Elsősorban az egyén egészséghez való jogának védelme és általában véve a közegészségügyi megfontolások olyan módon történő érvényre juttatása jelenti a fő problémát, amely során a véleménynyilvánítás szabadságát, illetve más alapvető jogokat és demokratikus értékeket maradéktalanul tiszteletben kell tartani. A feladat nehézségét és összetettségét fokozza, hogy a különböző hamis információk és álhírek jelentős része nem jogellenes.⁶ A terjedő információk között – ahogyan arra a Bizottság példalózó felsorolásával rámutat – találhatunk olyan veszélyes megtévesztéseket és hamis állításokat tartalmazó, félrevezető egészségügyi információkat, amelyek bár nem minősülnek jogsértőnek, mégis közvetlenül veszélyeztethetik az emberek életét, és súlyosan alááshatják a világjárvány megfékezését célzó erőfeszítéseket. Beszélhetünk olyan összeesküvés-elméletekről is, amelyek az emberi egészség veszélyeztetésén túl károsíthatják a társadalmi kohéziót és adott esetben akár nyilvános erőszakhoz és társadalmi zavargáshoz is vezethetnek. Az ilyen és ezekhez hasonló információáradatok leginkább a tévhitek gyors eloszlásával, a hiteles és könnyen elérhető egészségügyi tartalmak rendelkezésre bocsátásával, illetve a dezinformáció felismerése képességének polgárok körében való javításával kezelhetőek. Ennek során pedig a társadalom egészségének megerősített szerepvállalása szükséges, az illetékes hatóságok, a média, az újságírók, illetve az online platformok azonban kulcsszerepet kell, hogy vállaljanak. Büntetőjogi intézkedések foganatosítását a jogellenes gyűlöletbeszéd, így például a koronavírus terjedéséért egy adott etnikai vagy vallási csoportot okoló dezinformáció esetén nevesíti a hamis információkra adott válaszként a Bizottság. A vélemény hangsúlyozza tehát, hogy az infodémia keretében napvilágra kerülő hamis vagy félrevezető tartalmak egyes formái – így különösen a jogellenes,

⁴ *Cselekvési terv a félretájékoztatással szemben.* Európai Bizottság, JOIN (2018) 36 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018JC0036&from=EN>, 2021. szeptember 20.

⁵ *A COVID-19-cel kapcsolatos dezinformáció kezelése – lássuk a valós tényeket.* Európai Bizottság, Brüsszel, JOIN (2020) 8 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020JC0008&from=HU>, 2021. szeptember 20. (a továbbiakban: Bizottsági vélemény)

⁶ MARINKÁS György: A Covid-járvány uniós szintű kezelése – A hatáskörök hálójának elmélete. In: *A különleges jogrend és nemzeti szabályozási modelljei.* (szerk.: Nagy Zoltán – Horváth Attila), Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2021, 57.

illetve a káros, ugyanakkor nem jogellenes tartalmak – között különbséget kell tenni, és ennek megfelelő válaszokat kell kialakítani. Rögzíti, hogy míg a félretájékoztatás célirányos cáfolatok, mítoszrombolás és médiatudatossági kezdeményezések révén kezelhető, a dezinformáció kezelése más eszközöket követel meg.⁷ A bizottsági vélemény több ponton külön kiemeli *Az Európai Unió Alapjogi Chartája* által is rögzített⁸ véleménynyilvánítás szabadságának teljes körű tiszteletben tartását és biztosítását.⁹ Ezzel kapcsolatosan egyrészt arra hívja fel a figyelmet, hogy az infodémia kezelésére irányuló egyes intézkedések ürügyként használhatók fel az alapvető jogok és szabadságok aláásására, másrészt pedig aggályosnak tartja a dezinformációval kapcsolatos bűncselekmények túl távan történő meghatározását, illetve az aránytalan szankciók kiszabását, tekintve, hogy azok végső soron öncenzúrához vezethetnek.¹⁰

Mindezek alapján az Európai Unió tagállamaira nemigen volt jellemző, hogy a koronavírus-járványt kísérő infodémia megfékezése érdekében új, a véleménynyilvánítás bizonyos eseteit korlátozó rendelkezéseket hozzanak. Erre – ahogyan az a későbbiekben kifejtésre kerül – Magyarország és Románia esetében találunk példát. Az uniós országok egyrészt a hamis információk korlátozására irányuló már hatályban lévő különböző jogszabályok – mint például a francia információmanipuláció elleni küzdelemről szóló törvény¹¹, illetve a német hálózatvégrehajtási törvény¹² – alapján, másrészt pedig a központi tájékoztatás különböző eszközeivel igyekeztek felvenni a harcot a pandémiával kapcsolatban felmerülő álhírekkel és félretájékoztatással. Utóbbira jó példa Olaszország, ahol a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos valós információk állampolgárokhoz való eljuttatásában az Egészségügyi Minisztériumnak van központi szerepe. Ennek keretében többek között külön tematikus oldalt működtet a honlapján, ahol kategorikusan megcáfol konkrét, a világjárvánnyal kapcsolatos álhíreket, de számos ismeretterjesztő kampányt is indított ismert emberek bevonásával, illetve megállapodást kötött a legjelentősebb közösségi hálókat üzemeltető cégekkel, hogy a felhasználók járvánnyal kapcsolatos kereséseit a minisztérium csatornáira irányítsák.¹³

⁷ Bizottsági vélemény, 3–4.

⁸ Az Európai Unió Alapjogi Chartája, 11. cikk

⁹ Bizottsági vélemény, 5; 12.

¹⁰ Bizottsági vélemény 12.

¹¹ LOI n° 2018-1202 du 22 décembre 2018 relative à la lutte contre la manipulation de l'information.

¹² Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (NetzDG).

¹³ Alessandro LOVARI: Spreading (Dis)Trust: Covid-19 Misinformation and Government Intervention in Italy. *Media and Communication* 2 (2020), 460.

<https://doi.org/10.17645/mac.v8i2.3219>;

Alessandro LOVARI – Nicola RIGHETTI: La comunicazione pubblica della salute tra infodemia e fake news: il ruolo della pagina Facebook del Ministero della Salute nella sfida social al Covid-19. *Mediascapes journal* 15 (2020), 160–162.

2. Magyarország – a rémhírterjesztés büntető törvénykönyvbeli módosítása

A koronavírus-járvány megjelenésére reagálva Magyarország kormánya az élet- és vagyónbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány következményeinek elhárítása, valamint a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében rendeletével¹⁴ az ország egész területére veszélyhelyzetet hirdetett. Így a pandémia elleni küzdelem hazánkban 2020 márciusa óta – több más uniós országhoz hasonlóan¹⁵ – különleges jogrendi keretek¹⁶ között zajlik. Ugyan a járványhelyzet enyhülésével azt a magyar kormány – az Országgyűlés felhívására¹⁷ – rendeletével¹⁸ 2020 nyarán megszüntette, azonban később, a vírushelyzet súlyosbodásával újra veszélyhelyzet bevezetését tartotta szükségesnek.¹⁹

Az Alaptörvény értelmében különleges jogrend idején az alapvető jogok felfüggesztésére, illetve – az általános alapjog-korlátozási klauzulától eltérő – fokozottabb korlátozására nyílik lehetőség,²⁰ a *katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény* (a továbbiakban: Kat.) tovább részletezi, hogy melyek azok az alkotmányos jogok, amelyek veszélyhelyzet idején korlátozhatók.²¹ A *koronavírus elleni védekezésről szóló 2020. évi XII. törvény* (a továbbiakban: Koronavírus törvény) elfogadásával pedig az Országgyűlés az alapjogok szélesebb körű korlátozását tette lehetővé egyrészt azzal, hogy felhatalmazta a kormányt a veszélyhelyzeti kormányrendeletek különleges jogrend megszűnéséig való meghosszabbítására.²² Másrészt pedig azzal, hogy rögzítette a kormány jogkörét, miszerint veszélyhelyzetben – a Kat.-ban meghatározott rendkívüli intézkedéseken és szabályokon túl – meghatározott célból (mint például az állampolgárok élet-, egészség-, és jogbiztonsága), a szükségesség és arányosság elvének megfelelően rendeletével egyes törvények alkalmazását

¹⁴ A veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 40/2020. (III. 11.) Kormányrendelet.

¹⁵ *Interim report on the measures taken in the EU member states as a result of the Covid-19 crisis and their impact on democracy, the rule of law and fundamental rights (Opinion No. 995/2020)*. Venice Commission, IV.A.35. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)018-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)018-e), 2021. szeptember 20.

¹⁶ A magyar különleges jogrendi szabályozásról lásd bővebben: JAKAB András – TILL Szabolcs: A különleges jogrend. In: *Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. (szerk.: Trócsányi László – Schanda Balázs – Csink Lóránt), Budapest, HVG-Orac, 2020, 435–460.

¹⁷ A veszélyhelyzet megszüntetéséről szóló 2020. évi LVII. törvény.

¹⁸ 282/2020. (VI. 17.) Kormányrendelet a 2020. március 11-én kihirdetett veszélyhelyzet megszüntetéséről.

¹⁹ A veszélyhelyzet kihirdetéséről szóló 478/2020. (XI. 3.) kormányrendelet; a veszélyhelyzet kihirdetéséről és a veszélyhelyzeti intézkedések hatálybalépéséről szóló 27/2021. (I. 29.) kormányrendelet.

²⁰ Alaptörvény, 54. cikk (1) bekezdés.

²¹ A katasztrófavédelemről és a hozzá kapcsolódó egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXVIII. törvény, 49. §.

²² A koronavírus elleni védekezésről szóló 2020. évi XII. törvény (a továbbiakban: Koronavírus törvény), 3. §.

felfüggeszse, törvényi rendelkezésektől eltérjen, illetve egyéb rendkívüli intézkedéseket hozzon.²³ E rendelkezéseknek megfelelően a koronavírus-járvány leküzdése érdekében a kormány rendeletével számos alapjog-korlátozó intézkedést fogadott el, amelyek – a járvány sajátosságából adódóan – az emberek interakciójának minimalizálására irányultak, így elsősorban a mozgásszabadságot, a tartózkodási hely szabad megválasztását, illetve a gyülekezési jogot érintették. Ugyanakkor – a bemutatott alkotmányos és törvényi szintű rendelkezések alapján – a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozásának is megvan a megfelelő jogalapja.

A Koronavírus törvény – amely egyébként a tavaszi hullám kezelése érdekében kihirdetett veszélyhelyzet megszüntetésével hatályát veszítette – a rémhírterjesztésre vonatkozó rendelkezést egy új, különleges jogrendi tényállással kiegészítve módosította a Büntető törvénykönyvet (a továbbiakban: Btk.) is. Így 2020. március 31-től a rémhírterjesztés bűncselekménye²⁴ alap- és minősített eseti tényállással is rendelkezik. Előbbi értelmében „[a]ki közveszély színhelyén nagy nyilvánosság előtt a közveszéllyel összefüggésben olyan valótlan tényt vagy való tényt oly módon elferdítve állít vagy híresztel, amely a közveszély színhelyén alkalmas az emberek nagyobb csoportjában zavar vagy nyugtalanság keltésére, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.²⁵ E rendelkezést a módosítás annyiban érintette, hogy bekerült a „közveszéllyel összefüggésben” fordulat a törvényszövegbe. Az új, minősített eseti tényállás értelmében pedig „[a]ki különleges jogrend idején nagy nyilvánosság előtt olyan valótlan tényt vagy való tényt oly módon elferdítve állít vagy híresztel, amely alkalmas arra, hogy a védekezés eredményességét akadályozza vagy megghiúsítsa, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő”.²⁶ A Btk. módosítása nyomán a rémhírterjesztés bűncselekménye komoly közéleti és jogi viták keresztüztébe került; mind az alapeseti mind pedig az új tényállás vonatkozásában számos kritika fogalmazódott meg.

A különleges jogrendi tényállás alkotmányosságát vitató vélemények leggyakrabban a normavilágosság követelményének figyelmen kívül hagyását sérelmezték, a normaszöveg homályosságát, a használt fogalmak túlzottan általános, absztrakt voltát hangsúlyozva, kiemelve, hogy a tényállásnak újszerűsége miatt bírói gyakorlata sincs, így pedig a polgárok nehezen tudják magatartásukat a megkívánthoz igazítani.²⁷ Többen felvetették azt a kérdést, hogy az alapeseti tényállásban szerep-

²³ Koronavírus törvény, 2. §.

²⁴ A rémhírterjesztés bűncselekményének mélyebb dogmatikai elemzéséről lásd bővebben: BELOVICS Ervin: A köznyugalom elleni bűncselekmények. In: *Büntetőjog II. Különös rész.* 8., hatályosított kiadás (szerk.: Belovics Ervin), Budapest, HVG-Orac, 2021. 610–612.; MEZŐLAKI Erik: A köznyugalom elleni bűncselekmények. In: *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz* (szerk.: Karsai Krisztina). Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 764–766.

²⁵ Büntető törvénykönyv (a továbbiakban: Btk.), 337. § (1) bekezdés.

²⁶ Btk. 337. § (2) bekezdés.

²⁷ KLEIN Tamás: A veszélyhelyzeti jogalkotás alkotmányos alapjai, különös tekintettel a véleménynyilvánítás különleges jogrendi korlátozhatóságára. *Glossa Iuridica* 2020/Jog és vírus Különszám, 227.; SZABÓ Zsolt: A rémhírterjesztés és a közveszéllyel fenyege-

ló „közveszély színhelye” fordulat a koronavírus-járvány vonatkozásában miként értelmezhető. Mert bár azt nehéz volna megkérdőjelezni, hogy a járvány közveszélyt jelent, de az, hogy mi minősül a járvány színhelyének, nehezebben értelmezhető.²⁸ Tekintettel arra, hogy a koronavírus az egész ország területén fenyeget potenciális és tömeges sérelemmel,²⁹ nehéz meghatározni, hogy mi minősül közveszély színhelyének. Olyan értelmezés is létezhet, amely alapján a közveszély színhelye kiterjesztő módon az ország egészét felöleli. Ez a megközelítés azonban több szempontból is problematikus. Egyrészt ellenkezik a színhely kifejezés általános, hétköznapi értelmével, amely egy teljes országnál jóval kisebb területet szokott jelölni, másrészt, a törvénymódosítás előterjesztői indokolása is arra utal, hogy közveszély színhelyének inkább a fertőzés lokális gócpontjait tekinti.³⁰ Harmadrészt – ahogyan arra Ambrus István rámutat – a közveszély színhelye a hely és idő egységét megjelenítő sajátos szituációs elem, így biankó jelleggel nem lehet az egész ország valamennyi pontját egyaránt közveszély színhelyének tekinteni, az mindenkor konkrét, eseti vizsgálatot igényel.³¹ Emellett felmerül az a kérdés is, hogy a közveszély színhelyén való elkövetés megvalósul-e az internetes bejegyzések – akár Magyarországon kívülről történő – közzétételével.³² A rémhírterjesztés különleges jogrendi tényállása már nem tartalmazza a közveszély színhelyén való elkövetés kitételét, az elkövetés helyét kiterjeszti az egész országra. Mindezt a jogalkotó azzal indokolta, hogy mivel a koronavírus-járvány jelentette fenyegetés olyannyira komoly, hogy különleges jogrendet kellett bevezetni, így pedig a köznyugalom védelmére hivatott büntető tényállás alkalmazása nem tehető attól függővé, hogy a tömegeket érintő fenyegetés az ország mely kisebb körzeteiben konkretizálódik.³³

A bűncselekmény elkövetési magatartásaként megjelölt valós tény elferdítése – amely során a szakirodalom szerint az elkövető bizonyos elemeket kiemel az ösz-

---

tés a COVID–19-járvány tükrében, különös tekintettel a két bűncselekmény elhatárolására. In: *COVID–19 és büntetőjog. Az emberi egészség, a köznyugalom és más jogtárgyak védelme járvány idején* (szerk.: Ambrus István). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2021, 163.; KOLTAY András: A rémhírterjesztés büntethetőségének alkotmányosságáról. *In Medias Res* 2020/2., 332.

²⁸ BENCZE Mátyás – GYÖRY Csaba: Hírek szárnyán: A rémhírterjesztés bűncselekménye és a jogbiztonság. *Magyar Tudomány* 2021/5., 617.

<https://doi.org/10.1556/2065.182.2021.5.5>

²⁹ Végső előterjesztői indokolás a koronavírus elleni védekezésről szóló 2020. évi XII. törvényhez, 10. §, 1. pont.

³⁰ BENCZE – GYÖRY: i. m. 618.

³¹ AMBRUS István: A koronavírus-járvány és a büntetőjog. *MTA Law Working Papers* 2020/5. 14.; SZABÓ: i. m. 151–153.

³² BENCZE Mátyás – FICSOR Krisztina: A koronavírus kihívásai és a jogtudomány: a rémhírterjesztés tényállásának jogalkalmazási kérdései. *MTA JTI blog*, <https://jog.tk.hu/blog/2020/04/a-remhirterjesztes-tenyallasanak-jogalkalmazasi-kerdesei>, 2021. szeptember 20.

³³ Végső előterjesztői indokolás a koronavírus elleni védekezésről szóló 2020. évi XII. törvényhez, 10. §, 1. pont.

szefüggésekből, így az objektíve igaz tény lényegi sajátosságai változnak meg, torzulnak el³⁴ – ugyancsak nehezen megítélhető kérdéskör.³⁵ Jelen járványhelyzetben problémás lehet például azon újságírói gyakorlat büntetőjogi megítélése, amely kiemelt helyen a járvány fertőzöttjei számának növekedéséről számol be anélkül, hogy a gyógyultak számát közölné.³⁶ A rémhírterjesztés bűncselekményének alapese az emberek nagyobb csoportjában zavar vagy nyugtalanság keltésére, minősített esete pedig a védekezés eredményességnek akadályozására vagy megghiúsítására való alkalmasságot írja elő a büntethetőség feltételeként. Bár ez utóbbi információk köre – ahogyan erre Koltay András rámutat³⁷ – relatíve szűk, azonban az állampolgárok számára nehezen megállapítható, hogy mely magatartások lehetnek védekezést akadályozó cselekmények, tekintettel arra, hogy – egy olyan újfajta betegség, mint a koronavírus esetében – kétségek, illetve kérdések merülhetnek fel annak vonatkozásában, hogy mi minősül eredményes védekezésnek, egyáltalán milyen intézkedések minősülnek védekezésnek.³⁸

A normaszöveg nem kellően pontos, kevésbé egyértelmű, illetve bizonytalanságot eredményező voltát hangsúlyozó kritikák megfogalmazása során többen arra a következtetésre jutottak, hogy az új büntetőjogi tényállás dermesztő hatást (chilling effect) vált ki, azaz szükségtelen és aránytalan módon beavatkozik a demokratikus nyilvánosság vitáiba, sokakat öncenzúrára készítet, eltántorít a személyes nézetek szabad kinyilvánításától. Így pedig sérti a szabad véleménynyilvánítás jogát.³⁹

Mindezen kritikák egy – a rémhírterjesztés új, különleges jogrendi tényállásának alkotmányossági aggályait felvető – alkotmányjogi panaszban is testet öltöttek. E panasz elutasításával az Alkotmánybíróság, a 15/2020. (VII. 8.) AB határozatban (a továbbiakban: ABh1.)⁴⁰ megerősítette az új tényállás alkotmányosságát, és választ adott a felmerülő vitákra és kérdésekre. Az Alkotmánybíróság – egy korábbi határozatának⁴¹ indoklására visszautalva – leszögezte, hogy a jogbiztonság sérel-

³⁴ BELOVICS: i. m. 612.

³⁵ SZABÓ: i. m. 155.

³⁶ BENCZE – GYŐRY: i. m. 618.

³⁷ KOLTAY András: Koronavírus és szólásszabadság vészhelyzet idején. *Index*, https://index.hu/velemeny/2020/03/24/szolasszabadsag_btk_remhirterteszes_szigoritas/, 2021. szeptember 20.

³⁸ BENCZE – GYŐRY: i. m. 619.

³⁹ KLEIN: i. m. 229.; BENCZE – GYŐRY: i. m. 623.; SZABÓ Zoltán: Rémhírt terjeszték vagy véleményt nyilvánítottak? A szólásszabadság korlátozása a koronavírus okozta veszélyhelyzet alatt – (I. Rész). *Arsboni* <https://arsboni.hu/remhirt-terjeszték-vagy-velemeny-nyilvanitok-i-resz/>, 2021. szeptember 20.; Kristina CENDIC – GOSZTONYI Gergely: Freedom of Expression in Times of Covid-19: Chilling effect in Hungary and Serbia. *Journal of Liberty and International Affairs* Thematic Issue (2020), 14–29.

⁴⁰ Az Alkotmánybíróság 15/2020. (VII. 8.) AB határozata a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 337. § (2) bekezdése értelmezésére és alkalmazására vonatkozó alkotmányos követelmény megállapításáról (a továbbiakban: ABh1.).

⁴¹ Az Alkotmánybíróság 3106/2013. (V. 17.) AB határozata bírói kezdeményezés elutasításáról.

mét és a norma megsemmisítésének kérdését csak abban az esetben vetik fel a jogszabály szövegéből adódó nehézségek, ha a jogszabály eleve értelmezhetetlen, és ez alkalmazását kiszámíthatatlanná, illetve előreláthatatlanná teszi.⁴² A rémhírterjesztés minősített esetének meghatározásai vonatkozásában azonban ez nem jelenthető ki, hiszen a Btk. más tényállásai tartalmazznak azokkal azonos vagy azokhoz hasonló, a bírói gyakorlat által is kibontott fogalmakat.⁴³ Az Alkotmánybíróság kiemelte, hogy a rémhírterjesztés kizárólag szándékosan követhető el. Vagyis ha az elkövető tudattartalma, illetve szándéka nem terjed ki arra, hogy a cselekményt különleges jogrend idején, nagy nyilvánosság előtt követi el, az általa állított tény valótlan, vagy a valós tényt jelentősen elferdítette és állításának közzlése alkalmas arra, hogy a védekezés eredményességét akadályozza vagy megghiúsítsa, a bűncselekmény nem valósul meg. Ugyancsak nem beszélhetünk a bűncselekmény megvalósulásáról, ha az állítás objektíve nem alkalmas arra, hogy a védekezés eredményességét akadályozza vagy megghiúsítsa.⁴⁴ Az Alkotmánybíróság szerint a büntetőjogi dogmatikából és az Alaptörvény rendelkezéseiből egyaránt következik, hogy a rémhírterjesztés különleges jogrendi tényállása nem alkalmazható általánosságban a közéleti viták tartalmára,⁴⁵ az célja szerint nem a közéleti vitákra tartalmaz korlátozást.⁴⁶ Az nem terjed ki a közhatalom gyakorlóinak intézkedéseinek megítélésére, az azokat érintő bírálatokra, de nem érinti a közzlése időpontjában vitatott vagy a közzlést követően valótlanul bizonyuló tényállításokat sem.⁴⁷ A tiltás tehát csak a tudottan valótlan (vagy elferdített), a védekezés eredményességét akadályozni vagy megghiúsítani képes tényállításokra vonatkozik, a kritikára nem.⁴⁸ A szólás korlátozásának indoka ugyanis a védekezéshez fűződő társadalmi érdek, a különleges jogrendet kiváltó ok kezelése, végső soron pedig az alkotmányos hatalomgyakorlás normális rendjéhez való visszatérés.⁴⁹

Ehelyütt érdemes röviden utalni az Alkotmánybíróság 18/2000. (VI. 6.) határozatára⁵⁰, amely a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény rémhírterjesztéséről szóló tényállását alkotmányellenesnek minősítette, és megsemmisítette, mivel az szükségtelenül és aránytalan mértékben korlátozta a véleménynyilvánítás szabadságát és a sajtószabadságot.⁵¹ Az Alkotmánybíróság a tényállás határozott-

⁴² ABh1., indokolás [42].

⁴³ ABh1., indokolás [43].

⁴⁴ ABh1., indokolás [46].

⁴⁵ ABh1., indokolás [47].

⁴⁶ ABh1., indokolás [52].

⁴⁷ ABh1., indokolás [48]; [52].

⁴⁸ ABh1., indokolás [47]; [49]; [52]; MONORI Zsuzsanna Éva: A szólásszabadság korlátozása a büntetőjog eszközeivel II. – A rémhírterjesztés bűncselekményének elemei. *NMHH Médiatudományi Intézet Blog* https://nmhh.hu/cikk/220740/A_szolasszabadsag_korlatozasa_a_buntetojog_eszkozeivel_II_A_remhirterjesztes_buncselekmenyenek_elemei, 2021. szeptember 20.

⁴⁹ ABh1., indokolás [52].

⁵⁰ Az Alkotmánybíróság 18/2000. (VI. 6.) AB határozata (a továbbiakban: ABh2.).

⁵¹ ABh2. III.

ságának, pontosságának és egyértelműségének problematikusságát hangsúlyozta, megjegyezve, hogy „a büntetőjogi felelősség eldöntésénél a jogalkalmazónak az alkotmányosság szempontjából megengedhetetlenül nagy számú olyan körülményre kell figyelemmel lennie, amelyeket nem a törvény, hanem a törvény indokolása, az eseti döntések és a jogi kommentárok fogalmazznak meg. Mindez túlságosan nagy teret ad a jogalkalmazói tévedésnek, minthogy valamely szempont még a legkörülményesebb mérlegelés esetén is számításon kívül maradhat, de akár az önkényes válogatásnak is (mit vesznek és mit nem figyelembe), ami már a jogbizonytalanság szintjét is eléri.”⁵² E korábbi határozatára ugyan nem hivatkozott az ABh1., azonban a büntethetőség mércéje vonatkozásában Koltay András szerint érdemes összevetni őket. Koltay szerint ugyanis függetlenül attól, hogy az Alkotmánybíróság 2000-es határozatból a „nyilvánvaló és közvetlen” (clear and present danger) vagy pedig a „reális” veszély tesztjét olvassuk ki, az összhang fennállhat a két határozat között.⁵³ Tekintettel viszont arra, hogy az ABh1. nem határozza meg a veszély kritériumát, annak értelmezése jogalkalmazásra hárul.⁵⁴

Érdemes röviden kitérni tehát a rémhírterjesztés minősített esetének bírósági gyakorlatára, amely kapcsán megállapítható, hogy bár az új tényállás hatálybalépése óta nagyszámú feljelentés történt, ezek jelentős része a vádemelési szakaszig sem jutott el.⁵⁵ Az esetek nagy részében a rendőrség bűncselekmény hiányában megszüntette a nyomozást.⁵⁶ Így jártak el számos nagy hírverést kapó ügyben is, mint például a kórházi ágyak felszabadítását kritizáló gyulai⁵⁷, illetve a biztonsági intézkedések lazítását a nyugdíjasok halálba küldéseként értelmező szerencsi⁵⁸ Facebook-bejegyzés nyomán indult eljárásokban. Mindezek alátámasztják, hogy a

⁵² ABh2. III. 5.

⁵³ KOLTAY: A rémhírterjesztés..., 335.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ PINTÉR Luca: A rémhírterjesztéses ügyek töredéke jutott el a bíróságokig. *Index* https://index.hu/belfold/2020/06/15/remhirterjesztes_kozveszellyel_fenyegesugyveszseg_birosag/, 2021. szeptember 20.

⁵⁶ BARANYA Róbert: Feljelentésdömping rémhírterjesztés miatt, akadtak haszonlesői is a pandémiának. *Mandiner* https://mandiner.hu/cikk/20210801_feljelentesdopping_remhirterjesztes_miatt?utm_source=facebook&utm_medium=social&utm_campaign=mandiner&fbclid=IwAR3WT3mvi-1XOdn5HE0EjV-C3HVeNqr6TrvUJquhwCnUUa607QIvV9rJPLo, 2021. szeptember 20.

⁵⁷ BOD Tamás: Rémhírterjesztésért bevitték a gyulai ellenzéki kör helyi vezetőjét, a Momentum tagját. *Magyar Narancs* https://magyarnarancs.hu/kismagyarorszag/a-gyulai-kossuth-kor-elnoket-remhirterjesztes-miatt-a-rendorseg-hajnalban-eloallitotta-129717?fbclid=IwAR1l_4kJoFDh1gYEqvaSeAIO6dSkavsz5ftnSQBO13fr70eHGfofRwj6rc, 2021. szeptember 20.

⁵⁸ SZALAY Dániel: A TASZ jogásza szerint rémisztő, hogy a rendőrség bevitte a kormányfőt bíráló szerencsi férfit rémhírterjesztés vádjával – a hatóság furcsa magyarázatot adott a történetekre. *Media1* <https://media1.hu/2020/05/12/a-tasz-jogasza-szerint-remiszto-hogy-a-rendorseg-bevitte-a-kormanyfot-biralo-szerencsi-ferfit-remhirterjesztes-vadja-val-a-hatosag-furcsa-magyarezatot-adott-a-tortentekre/>, 2021. szeptember 20.

kormányt bíráló, szélsőségesnek tekinthető vélemények szabadok.⁵⁹ Azonban olyan esetekről is be tudunk számolni, ahol az ügy a vádemelésig, sőt az ítéletig is eljutott. Így a Pécsi Járásbíróság – tárgyalás mellőzésével meghozott büntetővégzésével – megrovásban részesítette azt a férfit, aki az internet egyik közösségi portálján, a saját nevében nyitott nyilvános fiók idővonalán olyan bejegyzéseket tett közzé, amelyek kétségbe vonták az új koronavírus-világjárvány létezését, annak hátrányos egészségügyi következményeit; illetve amelyek az intézkedések okairól valótlán állításokat tartalmaztak.⁶⁰ Az Ózdi Járásbíróság pedig – szintén tárgyalás mellőzésével – felfüggesztett szabadságvesztést szabott ki annak a vádlottnak az ügyében, aki az otthona udvarán készült videófelvételben tagadta a koronavírus létezését, és – a hatályos járványügyi szabályok ellenére – mindenkit felszólított, hogy vonuljon ki az utcára. A felvételt pedig feltöltötte az egyik legnagyobb közösségi videómegosztó oldalra, ahol azt mintegy 1500 személy tekintette meg.⁶¹ A bíróság mindkét esetben arra a következtetésre jutott, hogy a vádlottak cselekménye alkalmas volt a koronavírus-járvány terjedése elleni védekezés akadályozására, illetve megghiúsítására. Említést érdemel az ország valószínűleg legismertebb vírusszeptikus alakjának, Gődény Györgynek az esete is, aki ellen egy interneten megjelent írása miatt emelt vádat a Nyíregyházi Járási Ügyészség. A vádirat értelmében a vádlott cikkében értelmetlen intézkedésnek nevezte a nyugdíjasok számára biztosított vásárlási idősavot, a kormányzat intézkedéseit víruspropagandának titulálta, illetve az egész védekezést mesterségesen szított hisztériának nevezte. Emellett pedig a kötelezően viselni rendelt szájmaszkokról azt állította, hogy azok az egészségre ártalmasak, védelmieszköz-szerepüket nem töltik be. Az ügyészség szerint mindezen állítások alkalmasak a lakosság megtévesztésére, illetve a védekezés irányítóival szemben bizalmatlanság keltésére. Ráadásul Gődény írása sokakhoz eljutott, hiszen ahhoz internetes oldalán nagy számban szóltak hozzá. Mindezek miatt az ügyészség különleges jogrend idején elkövetett rémhírterjesztés büntetével vádolta Gődényt, egyúttal pedig felfüggesztett börtönbüntetésre ítéletét indítványozta,⁶² amely büntetést a Nyíregyházi Járásbíróság – egyelőre nem jogerősen – ki is szabott.⁶³

⁵⁹ KOLTAY: A rémhírterjesztés..., 337.

⁶⁰ Pécsi Törvényszék – Jogerősen megrovásban részesítette a Pécsi Járásbíróság a rémhírterjesztőt. <https://birosag.hu/aktualis-kozlemenyek/pecsi-torvenyszek-jogerosen-megrovásban-reszesítette-pecsi-jarasbirosag>, 2021. szeptember 20.

⁶¹ Miskolci Törvényszék – Büntetővégzés a rémhírterjesztéssel vádolt férfi ügyében. <https://birosag.hu/aktualis-kozlemenyek/miskolci-torvenyszek-buntetovegzes-remhirterjesztessel-vadolt-ferfi-ugyeben>, 2021. szeptember 20.

⁶² Vádemelés rémhírterjesztés miatt – a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Főügyészség sajtóközleménye. <http://ugyeszseg.hu/vademeles-remhirterjesztes-miatt-a-szabolcs-szatmar-bereg-megyei-fougyeszseg-sajtokozlemeny/>, 2021. szeptember 20.

⁶³ BARANYA Róbert: Bűnösnek találta a bíróság Gődény Györgyöt, felfüggesztett börtönt kapott. *Mandiner* https://mandiner.hu/cikk/20210920_bunosnek_talalta_a_birosag_godeny_gyorgyot?utm_source=facebook&utm_medium=social&utm_campaign=mandiner&fbclid=IwAR3cUJTMi4HMXNFZP4cNZpoF6h_ySKmUKkoue89U2IEP-jh4FSqDq3oSOg8, 2021. szeptember 20.

Az eddigi szegényes joggyakorlatból arra a következtetésre juthatunk, hogy a rémhírterjesztés különleges jogrendi tényállása nem terjed ki a kormányzatot és válságintézkedéseit érintő kritikus véleményekre. Az elsősorban a humánjárvány létét és az alapvető – széles körben elfogadott, és szakemberek által igazolt – egészségügyi óvintézkedések alkalmasságát tagadó, sok emberhez eljutó kijelentéseket rendeli büntetni.

3. Románia – a hamis információk elérhetlenné tétele

A koronavírus-járványhelyzetre reagálva Románia köztársasági elnöke rendeletével (a továbbiakban: 2020/195. rendelet)⁶⁴ sürgősségi állapotot (*starea de urgentă*) hirdetett az ország egész területére kiterjedő hatállyal. A Románia Alkotmánya által kivételes intézkedésként (*măsuri excepționale*)⁶⁵ rögzített⁶⁶ sürgősségi állapot a nemzetbiztonság, illetve az alkotmányos demokrácia közvetlen veszélyeztetettsége, valamint a különböző megelőző vagy korlátozó beavatkozásokat igénylő katasztrófák bekövetkezése esetén rendelhető el. A sürgősségi állapot politikai, gazdasági, illetve közrendi – az ország egész területén vagy csak egyes közigazgatási-területi egységekben alkalmazandó – kivételes intézkedéseket is felölel.⁶⁷ A harminc napra kihirdetett sürgősségi állapot időbeli hatályát a köztársasági elnök egy alkalommal újabb harminc nappal meghosszabbította,⁶⁸ később azonban a román parlament törvényben (a továbbiakban: 2020/55. tv.)⁶⁹ rögzítette a koronavírus-járvány negatív hatásainak megelőzésére és leküzdésére szolgáló intézkedések keretszabályait, megalapozva a riadóállapot (*starea de alertă*) kihirdetését. A sürgősségi állapotot felváltó, alacsonyabb fokú veszélyhelyzetet feltételező riadóállapot

⁶⁴ A sürgősségi állapot Románia területén való kihirdetéséről szóló 2020. évi 195. számú köztársasági elnöki rendelet (*Decret nr. 195 din 16 martie 2020 privind instituirea stării de urgență pe teritoriul României*, a továbbiakban: 2020/195. rendelet).

⁶⁵ Románia különleges jogrendi szabályozásáról lásd bővebben: Crina Alina DESMET: The Legal Concept of “State of Emergency”: A Comparison Between Romania and Other European Countries. *Acta Universitatis Danubius Juridica* 1 (2020), 80–82.; SZENTPÁLI-GAVALLÉR Pál: A prezidenciális jelleg hangsúlyossága a különleges jogrend romániai szabályozásában. In: *A különleges jogrend és nemzeti szabályozási modelljei* (szerk.: Nagy Zoltán – Horváth Attila). Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2021, 480–488.

⁶⁶ Románia Alkotmánya 93. szakasz.

⁶⁷ Az ostromállapotról, valamint a sürgősségi állapotról szóló 1999. évi 1. számú sürgősségi kormányrendelet (*Ordonanța de urgență nr. 1/1999 privind regimul stării de asediu și regimul stării de urgență*, a továbbiakban: 1999/1. sürgősségi kormányrendelet), 3. cikk.

⁶⁸ A sürgősségi állapot meghosszabbításáról szóló 2020. évi 240. számú köztársasági elnöki rendelet (*Decret nr. 240 din 14 aprilie 2020 privind prelungirea stării de urgență pe teritoriul României*, a továbbiakban: 2020/240. rendelet).

⁶⁹ A koronavírus-járvány hatásainak megelőzésére és leküzdésére irányuló intézkedésekről szóló 2020. évi 55. számú törvény (*Lege nr. 55 din 15 mai 2020: privind unele măsuri pentru prevenirea și combaterea efectelor pandemiei de COVID-19*, a továbbiakban: 2020/55. tv.).

pot az emberi életet és egészséget, a környezetet, a jelentős anyagi, illetve kulturális javakat veszélyeztető események megelőzésére, elhárítására, és megszüntetésére irányuló ideiglenes intézkedések foganatosítását teszi lehetővé.⁷⁰ A riadóállapotot – az egész ország területére kiterjedő hatállyal vagy csak helyi szinten – legfeljebb harminc napra, a belügyminiszter javaslatára határozatával a kormány hirdetheti ki, és szükség esetén – ahogyan arra a koronavírus-járvány kapcsán is láttunk példát⁷¹ – újabb harminc nappal meg is hosszabbíthatja.⁷²

Románia Alkotmánya – Magyarország Alaptörvényéhez hasonlóan – lehetőséget biztosít az egyes jogok vagy szabadságok gyakorlásának szükségesség és arányosság elvei szerint történő, a jog vagy szabadság létét nem érintő törvényben való korlátozására. Minderre kizárólag abban az esetben kerülhet sor, ha ezt a nemzetbiztonságnak, a közrendnek, a közegészségnek, a közérkölcseknek, vagy az állampolgárok jogainak és szabadságjogainak a védelme; a bünyügyi eljárás lebonyolítása; illetve valamely természeti csapás vagy rendkívül súlyos katasztrófa következményeinek megelőzése megköveteli.⁷³ Egyes alapvető jogok esetében – mint például az igazságszolgáltatáshoz való szabad hozzáférés,⁷⁴ a lelkiismereti szabadság,⁷⁵ vagy a közérdekű információhoz való hozzáférés joga⁷⁶ – azonban kifejezetten rögzíti azok érinthetlenségét, korlátozhatatlan voltát. Ezen alkotmányos rendelkezésekkel összhangban szükségállapot idején, az elrendelés alapjául szolgáló esemény által megkövetelt mértékben korlátozhatók az alapvető jogok és szabadságok.⁷⁷ A 2020/195. rendelet – a szükségállapotot meghosszabbító rendelethez hasonlóan⁷⁸ – tételesen rögzíti, hogy a koronavírus terjedésének megakadályozása, és a járványhelyzet kezelése érdekében, e céllal arányosan mely alkotmányos jogok korlátozására kerül sor. Így a koronavírus-járvány elleni óvintézkedések korlátozhatják a mozgásszabadságot, a családi és magánélethez való jogot, a lakóhely sérthetlenségét, az oktatáshoz való jogot, a gyülekezési jogot, a tulajdonhoz való jogot, a sztrájkjogot, illetve a vállalkozás szabadságát.⁷⁹ A 2020/55. tv. rögzítette, hogy riadóállapot idején, az emberek élethez, testi épséghez és egészséghez való jogának védelme érdekében alapvető jogokat és szabadságokat korlátozó ideiglenes és fokozatos intézkedések hozhatók a koronavírus-járvány elleni

⁷⁰ 2020/55. tv. 2. §; SZENTPÁLI-GAVALLÉR: i. m. 482–483.

⁷¹ Lásd például: A riadóállapot meghosszabbításáról és a koronavírus-járvány elleni intézkedésekről szóló 2021. évi 866. számú kormányhatározat (*Hotărâre privind prelungirea stării de alertă pe teritoriul României începând cu data de 10 septembrie 2021, precum și stabilirea măsurilor care se aplică pe durata acesteia pentru prevenirea și combaterea efectelor pandemiei de COVID-19*).

⁷² 2020/55. tv. 3–4. §.

⁷³ Románia Alkotmánya, 53. szakasz.

⁷⁴ Románia Alkotmánya, 21. szakasz.

⁷⁵ Románia Alkotmánya, 29. szakasz.

⁷⁶ Románia Alkotmánya, 31. szakasz.

⁷⁷ 1999/1. sürgősségi kormányrendelet, 4. §.

⁷⁸ 2020/240. rendelet, 2. §.

⁷⁹ 2020/195. rendelet, 2. §.

küzdelem keretében.⁸⁰ Ennek megfelelően a 2020/55. tv. ágazati intézkedésekről szóló fejezete számos alapjogot érint. Így például a személyek evakuálásáról szóló, illetve a karantént elrendelő intézkedések⁸¹ a szabad mozgás és a tartózkodási hely szabad megválasztásának jogát, a szabadtéri gyűléseket, tüntetéseket, felvonulásokat tilalmazó rendelkezések⁸² a gyülekezési jogot, a bizonyos kiskereskedelmi tevékenységeket felfüggesztő intézkedések⁸³ a vállalkozás szabadságát, a fizikai jelenléttel járó iskolai oktatást szüneteltető intézkedések⁸⁴ pedig az oktatáshoz való jogot korlátozzák.

A koronavírus-járvány kapcsán kibontakozó álhírek vonatkozásában a 2020/195. rendelet rögzítette az állam feladatait, illetve bizonyos szankciókat is kilátásba helyezett. A sürgősségi állapot meghosszabbításáról szóló rendelet által is fenntartott rendelkezés⁸⁵ értelmében az állami intézmények és hatóságok kötelesek részt venni a járványkezelés keretében meghozott rendelkezésekről, illetve a nemzeti szinten végrehajtott intézkedésekről szóló tájékoztató kampányban. Emellett ugyanezen szervek kötelesek megtenni a szükséges lépéseket a nyilvánosság helyes és objektív tájékoztatása érdekében, ha a médiában és az interneten hamis információkat terjesztenek a koronavírus-járvány alakulásáról, illetve az óvintézkedésekről.⁸⁶ Az objektív tájékoztatás kapcsán a Stratégiai Kommunikációs Csoport (*Grupul de Comunicare Strategică*) bír kiemelt jelentőséggel, amely egyrészt elemzi és rögzíti a helyes információkat figyelmen kívül hagyó, szándékosan és szisztematikusan hamis információkat terjesztő forrásokat, másrészt pedig napi szinten hírekkel szolgál a koronavírussal diagnosztizáltak, karanténba helyezettek, illetve gyógyultak számáról, illetve más, a járvány alakulásával és a megtett intézkedésekkel kapcsolatos releváns információkról.⁸⁷ A 2020/195. rendelet azt is előírta, hogy a koronavírus-járvány alakulásáról, valamint a megelőző és védelmi intézkedésekről szóló álhírek elektronikus hírközlő hálózaton való továbbítását, illetve az ilyen tartalmak tárolását a tárhelyszolgáltatók, illetve a tartalomszolgáltatók a Nemzeti Hírközlő Hatóság (*Autoritatea Națională pentru Administrare și Reglementare în Comunicații*, a továbbiakban: ANCOM) indokolt döntése nyomán – a felhasználók egyidejű tájékoztatásával – kötelesek haladéktalanul megszakítani.⁸⁸ Amennyiben ez nem megvalósítható, az elektronikus hírközlő hálózatok szolgáltatói kötelesek az ANCOM döntését végrehajtani, és blokkolni a kérdéses tartalomhoz való hozzá-

⁸⁰ 2020/55. tv. 1. §.

⁸¹ 2020/195. rendelet, 5. § (2) bekezdés.

⁸² 2020/195. rendelet, 5. § (3) bekezdés.

⁸³ 2020/195. rendelet, 9. §.

⁸⁴ 2020/195. rendelet, 38. §.

⁸⁵ 2020/240. rendelet, 1. számú melléklet, 91. §.

⁸⁶ 2020/195. rendelet, 1. számú melléklet, 54. § (1)–(2) bekezdés.

⁸⁷ Nicoleta Annemarie MUNTEANU – Eugen STRĂUȚIU: Fake-news în contextul pandemiei COVID-19 în România. Politicile oficiale și implicarea societății civile. In: *Combaterea știrilor false în condițiile provocărilor de securitate – COVID 19*. Chișinău, 2020. 91–92. <https://www.researchgate.net/publication/348327800>, 2021. szeptember 21.

⁸⁸ 2020/195. rendelet, 1. számú melléklet, 54. § (3) bekezdés.

férést.⁸⁹ A pánik kiváltását célzó félretájékoztatási tevékenység elleni küzdelem keretében a hamis híreket tartalmazó online médiumok letiltására, hozzáférhetlenné tételére vonatkozó eljárás központi eleme tehát az ANCOM belügyminiszteri rendeletet végrehajtó döntése.⁹⁰ A hamis információk minősülő tartalmak korlátozásáról szóló, a tárhelyszolgáltatóknak, tartalomszolgáltatóknak, illetve az elektronikus hírközlő hálózatok szolgáltatóinak címzett határozatait az ANCOM honlapján közzéteszi. E nyilvántartás alapján az ANCOM huszonegy ilyen tárgyú határozatot hozott.⁹¹ A megfelelő tájékoztatás érdekében – a fenti korlátozáson túl – civil szervezetekkel összefogva összeállították a koronavírus-járványra vonatkozó megbízható források listáját,⁹² amelynek keretében rögzítették, hogy elsősorban mely állami intézmények⁹³ szolgálnak releváns hivatalos információval.⁹⁴

A román ombudsman, a Nép Ügyvédje (*Avocatul Poporului*) aggodalmát fejezte ki az egyes médiumok elhallgattatása kapcsán, hangsúlyozva, hogy a sürgősségi állapotot kihirdető rendeletek nem rögzítik a véleménynyilvánítás szabadságát, mint ez időszakban korlátozható alapvető jogot. Éppen ezért a Stratégiai Kommunikációs Csoporthoz fordult a célből, hogy részletesebben megismerhetők legyenek a koronavírus-járvánnyal összefüggő hamis hírek bejelentésére vonatkozó eljárásnak, illetve a hírek hitelessége és a hamis hírek elemzésének szabályai.⁹⁵ Említésre érdemes egy másik, nagy hírverést kapó eset, amelyben a Nép Ügyvédje szintén megnyilvánult. A Kolozs megyei Szászfenes (*Florești*) község polgármesterét, annak intézkedéseit, illetve az intézkedések hozzáférhetőségét kritizálta Facebook bejegyzésében egy helyi nő, akit emiatt pénzbírsággal sújtottak. A román ombudsman azon véleményének adott hangot, hogy a közhivatalt betöltő személyeket bíráló, közérdekű kérdésre vonatkozó kritikák akkor sem szankcionálhatók, ha azok kifejezőmódjukat tekintve sértők. Ugyanis az efféle vélemények ily módon való korlátozása az alapvető jogok védelmébe való súlyos beavatkozást jelent.⁹⁶

⁸⁹ 2020/195. rendelet, 1. számú melléklet, 54. § (4)–(5) bekezdés.

⁹⁰ MUNTEANU – STRĂUȚIU: i. m. 92–93.; *Coronavirus Pandemic in the EU – Fundamental Rights Implications Bulletin 1*. European Union Agency for Fundamental Rights, 38. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-coronavirus-pandemic-eu-bulletin_en.pdf, 2021. szeptember 20.

⁹¹ A határozatok elérhetők: https://www.ancom.ro/decizii-decret-stare-de-urgenta_6253, 2021. szeptember 20.

⁹² A lista elérhető: <https://stirioficiala.ro>, 2021. szeptember 20.

⁹³ Ilyen intézmény például: Egészségügyi Minisztérium (*Ministerul Sănătății*), Fertőző Betegségek Felügyeletének és Ellenőrzésének Nemzeti Központja (*Centrul Național de Supraveghere și Control al Bolilor Transmisibile*), Nemzeti Közegészségügyi Intézet (*Institutului Național de Sănătate Publică*).

⁹⁴ MUNTEANU – STRĂUȚIU: i. m. 94–95.

⁹⁵ Solicitare adresată Grupului de Comunicare Strategică privind restrângerea libertății de exprimare. <https://avp.ro/wp-content/uploads/2020/08/rec/doc20.pdf>, 2021. szeptember 20.

⁹⁶ Az esetről a Román Helsinki Bizottság (*Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului în România – Comitetul Helsinki*) számolt be részletesen, és kért annak kapcsán vizsgá-

4. Oroszország – a hamis információk terjesztésének büntetőjogi tilalma

Végezetül, bár sokan sokszor kétségbe vonják az alapvető emberi jogok oroszországi érvényesülését, érdemes röviden áttekinteni, hogy Oroszországban milyen jogszabályokat fogadtak el a koronavírus-járványhoz köthető álhírek terjedésének megakadályozására.

Az Oroszországi Föderáció Alkotmánya rögzíti ugyan a szükségállapot kategóriáját,⁹⁷ amely – többek között – az emberek életét és egészségét veszélyeztető természeti és ökológiai katasztrófák⁹⁸ idején elrendelhető, az állami és önkormányzati szervek ideiglenes, különleges jogrendi működését jelenti,⁹⁹ azonban az elnök annak ellenére nem hirdetett szükségállapotot, hogy a szükségállapotról szóló törvény az elrendelésre okot adó válsághelyzetek körében nevesíti a járványokat. Ehelyett a parlament több törvényt is elfogadott a koronavírus-járvány elleni küzdelem keretében, annak különböző aspektusaira reagálva.¹⁰⁰ Ezek közül kiemelendő az *Oroszországi Föderáció egyes jogszabályainak módosításáról és a válsághelyzetek megelőzéséről és megszüntetéséről szóló 2020. évi 98. számú szövetségi törvény*, amely módosította a *válsághelyzetek elleni védelemről szóló 1994. évi 68. számú szövetségi törvényt*. Ennek köszönhetően pedig a válsághelyzet fogalmát meghatározó rendelkezésbe az emberek életét, illetve egészségét jelentősen veszélyeztető vagy károsító betegségek is bekerültek,¹⁰¹ így a törvény alkalmazható lett a koronavírus-járvány idején. A módosítás lehetővé tette a kormány számára, hogy szövetségi szintű vagy régióközi válsághelyzetek esetén *magas riasztási állapotot* vezessen be, ennek során pedig – a különböző állami hatóságokkal egyetemben¹⁰² – kötelező magatartási szabályokat írjon elő.¹⁰³ E törvényre hivatkozva regionális szinten önállóan hoztak válságkezelő intézkedéseket¹⁰⁴ a hatóságok. Elsőként a moszkvai polgármester hirdetett rendeletével¹⁰⁵ *magas riasztási állapotot*, amelynek kereté-

---

latot a belügyminisztertől. <https://apador.org/cerem-ministrului-de-interne-o-ancheta-in-cazul-amenzii-pentru-o-postare-critica-facebook/>, 2021. szeptember 20.

⁹⁷ Az Orosz Föderáció Alkotmánya (a továbbiakban: Orosz Alkotmány) 56. cikk. Az angol fordítások a *state of emergency* fogalmat használják, az eredeti orosz kifejezés: *Чрезвычайное положение*.

⁹⁸ A szükségállapotról szóló 2001. évi 3. számú szövetségi törvény (a továbbiakban: 2001/3. sztv.), 3. §.

⁹⁹ 2001/3. sztv. 1. §.

¹⁰⁰ Ekaterina SCHULMANN: *The Russian Parliament and the Pandemic: A State of Emergency, Post-constitutional Changes, Retaliatory Laws*. PONARS Eurasia, <https://www.ponarseurasia.org/the-russian-parliament-and-the-pandemic-a-state-of-emergency-post-constitutional-changes-retaliatory-laws/>, 2021. szeptember 20.

¹⁰¹ A válsághelyzetek elleni védelemről szóló 1994. évi 68. számú szövetségi törvény (a továbbiakban: 1994/68. sztv.), 1. §.

¹⁰² 1994/68. sztv. 11. §.

¹⁰³ 1994/68. sztv. 10. §.

¹⁰⁴ Az egyes régiók által bevezetett magas riasztási állapotról szóló összefoglalót lásd: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_349932/, 2021. szeptember 20.

¹⁰⁵ A magas riasztási állapot bevezetéséről szóló 2020. évi 12. számú rendelet.

ben – ahogyan később a többi régió is – elsősorban a mozgásszabadságot és a gyülekezési jogot korlátozó intézkedéseket hozott.¹⁰⁶ Mind a szükségállapotról¹⁰⁷, mind pedig a válsághelyzetről szóló törvény rögzíti az alapvető jogok korlátozásának lehetőségét, az alkotmány pedig úgy rendelkezik, hogy az állampolgárok biztonsága és az alkotmányos rend védelme érdekében az alapjogok és szabadságok – meghatározott érinthetetlen jogok kivételével, mint például az élethez és emberi méltósághoz való jog, lelkiismereti és vallásszabadság, vagy a magánélet, a magánítok, a becsület, illetve a jó hírnév védelme – korlátozhatók.¹⁰⁸ Említésre érdemes az orosz járványügyi törvény is, amelynek karanténintézkedésekről szóló rendelkezése lehetővé teszi, hogy fertőző betegségek megjelenésének és elterjedésének veszélye esetén az ország egyes területeit vagy akár az államhatárt lezárják.¹⁰⁹

A koronavírus-járvánnyal együtt járó álhírek és téves információk terjedésének megakadályozása érdekében, amellet hogy az emberek életének és egészségének veszélyeztetésére, valamint a társadalom destabilizálására alkalmas hamis információk kiszűrésére és megcáfolására a kormány rendeletével felállított egy speciális kommunikációs központot,¹¹⁰ a Büntető Törvénykönyvet (a továbbiakban: Orosz Btk.) is módosították.¹¹¹ Két új, egyaránt tudottan hamis információk terjesztését tilalmazó szakaszt iktattak törvénybe.¹¹² Az első tényállás értelmében pénzbírsággal vagy akár szabadságvesztéssel is büntethető, aki az emberek életét és biztonságát veszélyeztető körülményekkel, és (vagy) a lakosság biztonsága, illetve egyes területek biztosítása érdekében hozott intézkedésekről, valamint a védekezési intézkedésekről, módszerekről, megbízható tájékoztatásnak álcázva szándékosan hamis információt terjeszt.¹¹³ A második tényállást pedig az valósítja meg, aki szándékosan terjeszt megbízható tájékoztatásnak tűnő, társadalmilag jelentős hamis

¹⁰⁶ Kirill KOROTEEV: A Year of Zeros? Legal Responses to the COVID-19 Pandemic in Russia. *VerfBlog* <https://doi.org/10.17176/20210301-153949-0>, <https://verfassungsblog.de/a-year-of-zeros-legal-responses-to-the-covid-19-pandemic-in-russia/>, 2021. szeptember 20.

¹⁰⁷ 2001/3. sztv. 1. §.

¹⁰⁸ Orosz Alkotmány, 56. cikk.

¹⁰⁹ A lakosság egészségügyi és járványügyi jólétéről szóló 1999. évi 52. számú szövetségi törvény, 30. §.

¹¹⁰ Az Oroszországi Föderáció Kormánya alá tartozó Koordinációs Tanácsról szóló szabályok koronavírus-járvány kezelés érdekében történő módosításáról szóló 2020. évi 358. számú kormányrendelet.

¹¹¹ Az Oroszországi Föderáció Büntető Törvénykönyvének és Büntetőeljárás Törvénykönyvének módosításáról szóló 2020. évi 100. számú szövetségi törvény.

¹¹² Natalia Nikolaevna KOVALYOVA – Yu. M. TUGUSHEVA – A. S. ANISIMOVA: “Fake” as an Information Security Threat in the Conditions of Distribution of COVID-19. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Proceedings of the Research Technologies of Pandemic Coronavirus Impact (RTCOV 2020)* 228–229.; *Freedom of Expression during COVID-19*. The Law Library of Congress, 2020, 44–45. <https://www.loc.gov/item/2020714999/>, 2021. szeptember 20.

¹¹³ Az Oroszországi Föderáció Büntető Törvénykönyve (a továbbiakban: Orosz Btk.) 207.1. §.

információt, ha azzal mások egészségét károsítja.¹¹⁴ Ez utóbbi bűncselekmény súlyosabb pénzbírságot és szabadságvesztés-büntetést von maga után, ráadásul súlyosabban minősül, ha az valaki halálát eredményezi vagy más súlyos következménnyel jár.¹¹⁵ Az Orosz Btk. módosítása, a hamis információk terjesztése büntetőjogi felelősségének rögzítése jól mutatja a koronavírus-járvány kapcsán kibontakozó álhírek és dezinformáció veszélyességét,¹¹⁶ ugyanis egy évvel az Orosz Btk. 2020. áprilisi kiegészítését megelőzően az *információvédelemről szóló 2006. évi 149. számú szövetségi törvényt* (a továbbiakban: Orosz Infotv.), illetve az *Orosz Szabálysértési tv.* is módosították.¹¹⁷ Előbbi ugyanis megalkotta a társadalmilag jelentős hamis információ fogalmát, rögzítve, hogy az azokat a megbízható tájékoztatásnak tűnő információkat jelöli, amelyek veszélyt jelentenek az állampolgárok életére és egészségére, a magántulajdonra, a közrendre, a közbiztonságra, és a különböző – társadalmilag jelentős – infrastruktúrák fennállására.¹¹⁸ Az Orosz Szabálysértési tv. pedig – amelyet 2020-ban szintén módosítottak¹¹⁹ – közigazgatási bírság szankciót helyez kilátásba, ha szándékosan hamis, társadalmilag jelentős információk médiában, illetve a különböző távközlési eszközökön keresztül történő terjesztésére kerül sor.¹²⁰

Az Orosz Btk. módosításával számos kérdés felmerült az új bűncselekmények alkalmazhatósága, illetve az egyes tényállási elemek értelmezhetősége kapcsán. Így például kérdéseket vetett fel a közigazgatási és büntetőjogi felelősség elhatárolása és a két új tényállás egymáshoz való viszonya is, de sokaknak nem volt egyértelmű az sem, hogy mitől kap nyilvános jelleget az információk terjesztése, illetve hogy a koronavírus-járvány oroszországi terjedése az Orosz Btk. szerinti, az emberek életét és egészségét fenyegető körülménynek tekinthető-e.¹²¹ Mindezen kérdések

¹¹⁴ Orosz Btk. 207.2. § (1) bekezdés.

¹¹⁵ Orosz Btk. 207.2. § (2) bekezdés.

¹¹⁶ Liudmila TERESCHENKO: Fake News: Legislation and Judicial Practice. *Legal Issues in the Digital Age* 3 (2020), 143. <https://doi.org/10.17323/2713-2749.2020.3.140.147>

¹¹⁷ Az Oroszországi Föderáció közigazgatási szabálysértési kódexének módosításáról szóló 2019. évi 27. számú szövetségi törvény; az információvédelemről szóló 2006. évi 149. számú szövetségi törvény módosításáról szóló 2019. évi 31. számú szövetségi törvény.

¹¹⁸ TERESCHENKO: i. m. 142.

¹¹⁹ A. A. SAVOSTIN – I. A. ADMIRALOVA – Ye. V. KASHKINA: Administrative and Legal Consequences of the Spread of Coronavirus Covid-19: The Russian and Foreign Aspects. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Proceedings of the Research Technologies of Pandemic Coronavirus Impact (RTCov 2020)* 313.

¹²⁰ Az Oroszországi Föderáció közigazgatási szabálysértési kódexéről szóló 2001. évi 195. számú törvény 13.15. § (9)–(11) bekezdés.

¹²¹ TERESCHENKO: i. m. 144.; Maksim Viktorovich BAVSUN – Kirill Valerievich VISHNEVETSKII – Aleksandr Nikolaevich IGNATOV – Aleksey Aleksandrovich KASHKAROV – Vandan-Ish AMARSANAA: Problems of qualification of crimes prescribed in articles 207.1, 207.2 of the Criminal Code of the Russian Federation. *SHS Web of Conferences*

megválaszolását elsősorban a bírósági gyakorlattól és jogértelmezéstől várták. Az orosz Legfelsőbb Bíróság pedig ennek megfelelően 2020 áprilisában rövid időn belül két állásfoglalásában is kitért az Orosz Btk. módosítására. Az elsőben¹²² rögzítette, hogy tekintettel arra, hogy a koronavírus eddig is és vélhetően később is számos ember halálát okozta, egészségüket károsította és komoly anyagi károkat okozott, a koronavírus-járvány az Orosz Btk.-ban rögzített, emberek életét és biztonságát veszélyeztető körülménynek tekinthető.¹²³ A két tényállás elhatárolása kapcsán a Legfelsőbb Bíróság rögzítette, hogy a második tényállásban foglalt társadalmilag jelentős hamis információ tágabb kategória, így felöleli az első tényállásban meghatározott, az emberek életét és biztonságát veszélyeztető körülményekkel kapcsolatos, illetve az egyes intézkedésekről szóló hamis információkat. Tehát, amennyiben valaki az első tényállásban meghatározott elkövetési magatartást tanúsítja, azonban eredményként megjelenik más személy egészségkárosodása vagy halála, a bűncselekmény a második tényállás szerint – súlyosabban – minősül.¹²⁴ A második állásfoglalás¹²⁵ hangsúlyozta, hogy kizárólag a tudottan hamis információk terjesztése büntetendő, tehát az elkövetőnek tisztában kell lennie azal, hogy az általa terjesztett információ ellentmond a valóságnak.¹²⁶ A mindkét tényállásban szereplő kitélt, miszerint a hamis információkat megbízható tájékoztatás álcája alatt kell megosztani ahhoz, hogy a cselekmény büntethető legyen, konkrét példákkal igyekszik megmagyarázni. Így megbízható tájékoztatásnak tűnik a hamis információk terjesztése, ha annak során hivatalos forrásokra vagy illetékes személyek nyilatkozataira hivatkoznak. Ezen túlmenően hamisított dokumentumok, videó- és hangfelvételek használata is arra utalhat, hogy a hamis információ „valódi formát” kapott. Önmagában viszont azzal, hogy valaki hamis információt tartalmazó anyagot oszt meg az interneten vagy más távközlési eszközön keresztül, nem valósul meg a bűncselekmény, hacsak nem nyer bizonyítást, hogy az anyagot megosztó személy tudatában volt az információk hamisságának, szándéka pedig azok közlésére irányult.¹²⁷ A hamis információk terjesztésének nyilvánosságára

---

IX Baltic Legal Forum “Law and Order in the Third Millennium” 2020 (2021), 2–4. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110802002>

¹²² *Review of Certain Issues of Judicial Practice pertaining to Application of Legislation and Measures Aimed at Preventing the Spread of the Novel Coronavirus Infection (COVID-19) in the Russian Federation, No. 1.* (a továbbiakban: Orosz Legfelsőbb Bíróság 1. állásfoglalás). Supreme Court of the Russian Federation, <http://supcourt.ru/en/files/28869/>, 2021. szeptember 21.

¹²³ Orosz Legfelsőbb Bíróság 1. állásfoglalás, 15.

¹²⁴ Orosz Legfelsőbb Bíróság 1. állásfoglalás, 17.

¹²⁵ *Review of Certain Issues of Judicial Practice pertaining to the Application of Legislation and Measures Aimed at Preventing the Spread of the Novel Coronavirus Infection (COVID-19) in the Russian Federation, No. 2.* (a továbbiakban: Orosz Legfelsőbb Bíróság 2. állásfoglalás), Supreme Court of the Russian Federation, <http://supcourt.ru/en/files/28886/>, 2021. szeptember 21.

¹²⁶ Orosz Legfelsőbb Bíróság, 2. állásfoglalás, 14.

¹²⁷ Uo.

mindkét állásfoglalásában kitért a Legfelsőbb Bíróság,¹²⁸ azonban hangsúlyozta, hogy konkrét esetben, az összes körülmény mérlegelésével az eljáró bíróságnak kell megállapítania, hogy a terjesztés nyilvánossága fennáll-e. Az állásfoglalások értelmében nyilvánosnak tekinthető a közlés, ha az személyek egy csoportjának vagy a nagyközönségnek szól, és azok számára bármilyen módon hozzáférhető. Így az megvalósulhat különböző tömegtájékoztatói eszközök, információs és távközlési hálózatok használatával, de plakátok és szórólapok készítésével és terjesztésével, illetve gyűlésen való felszólalás útján is. Ezzel kapcsolatosan voltak olyan kritikus hangok, amelyek nehezményezték, hogy a bűncselekmény akár egy olyan *WhatsApp* üzenettel is megvalósítható, amelynek címzettjei egyértelműen meghatározhatók.¹²⁹

Emellett sokan mások is kritikával illették a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos félretájékoztató elkerülése érdekében elfogadott szabályokat. Azt elsősorban a kormánykritikus hangok elhallgattatásának újabb eszközeként értékelték, kiemelve hogy a büntetőjogi felelősséget kilátásba helyező szabályozás dermesztő hatása öncenzúrára kényszerítheti az újságírókat.¹³⁰ Példaként hozható fel egy szentpétervári újságíró esete, aki ellen egy lélegeztetőgépek lehetséges hiányáról szóló interjú miatt indult nyomozás,¹³¹ de említésre érdemes az az ügy is, amelyben vádat emeltek az ellen az orosz állampolgár ellen, aki a halottak vizsgálati központból való elszállításával kapcsolatos hamis információkat osztott meg a közösségi médiában.¹³² Fontos megjegyezni, hogy a hasonló cselekményeket elkövető személyeket már az új büntetőjogi szabályok elfogadása előtt is felelősségre vonták, amelyek jogalapját elsősorban az emberek életét vagy egészségét veszélyeztető körülményekre vonatkozó információk elhallgatása¹³³, illetve a rágalmozás¹³⁴ bűncselekményének tényállása adta.¹³⁵ Mindezeknek köszönhetően az orosz hatóságok már a járvány első három hónapjában közel 200 büntetőeljárást kezdeményeztek az álhírek terjesztése miatt, az Orosz Nemzeti Hírközlési Hatóság (Roskomnadzor) pedig már 2020 áprilisában több mint 170 webhely törléséről döntött.¹³⁶

¹²⁸ Orosz Legfelsőbb Bíróság, 1. állásfoglalás, 15.; Orosz Legfelsőbb Bíróság, 2. állásfoglalás, 14–15.

¹²⁹ TERESCHENKO: i. m. 147.

¹³⁰ *New 'fake news' law stifles independent reporting in Russia on COVID-19*. International Press Institute, https://ipi.media/new-fake-news-law-stifles-independent-reporting-in-russia-on-covid-19/?fbclid=IwAR3kCk_j4cA1jBapV01WRiFLHSEIPz3OW_deaFy1QoPvgYXYlhxE-rrggE, 2021. szeptember 21.

¹³¹ *Russian journalist investigated under new "fake news" law over COVID-19 interview*. International Press Institute, <https://ipi.media/alerts/russian-journalist-investigated-under-new-fake-news-law-over-covid-19-interview/>, 2021. szeptember 21.

¹³² *Fake-news и пандемия: как законодательство борется с дезинформацией*. *Pravo.ru*, <https://pravo.ru/story/222165/>, 2021. szeptember 21.

¹³³ Orosz Btk. 237. §.

¹³⁴ Orosz Btk. 298.1. §.

¹³⁵ *Freedom of Expression during COVID-19*. The Law Library of Congress, 2020, 45–46. <https://www.loc.gov/item/2020714999/>, 2021. szeptember 21.

¹³⁶ Uo. 46.

Zárszó

Elmondható, hogy a vizsgált országokban is elsősorban a központi tájékoztatás szolgál a járvány során a koronavírussal kapcsolatos álhírek és félretájékoztatás elleni küzdelem eszközéül. Hazánkban az Operatív Törzs¹³⁷, míg Romániában a Stratégiai Kommunikációs Csoport bír az állami szintű tájékoztatás vonatkozásában központi szereppel. A koronavírus-járvánnyal kapcsolatos hamis információk korlátozására irányuló magyar, román és orosz szabályozás több ponton is kategorizálható. Egyrészt a magyar és az orosz törvénymódosítások nem ideiglenes hatállyal, hanem az esetleges jövőbeli válsághelyzetekre is alkalmazandó módon rögzítettek új rendelkezéseket, míg a román tartalom korlátozásról szóló szabályok a szükségállapotot elrendelő rendeletben kaptak helyet. Másrészt pedig – ellentétben a román szabályozással – Magyarországon és Oroszországban is a Btk.-t módosították, amelyek a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos hamis tényállítások büntetőjogi felelősségét alapozzák meg. Ezen országok tekintetében tehát – tekintettel a büntetőjog ultima ratio jellegére – a véleménynyilvánítás szabadságát érintő rendelkezések komolyabb korlátozást jelenthetnek, azonban a bírósági gyakorlat kiforatlansága miatt ez még kevésbé megállapítható. Ugyanakkor valamennyi vizsgált országban közjogi és politikai vitákat generáltak a véleménynyilvánítás korlátozásának európai szinten is sokat tárgyalt¹³⁸ problematikus kérdései, mint például a szükségesség, arányosság és célhoz kötöttség elveinek alapvető jogok korlátozása során való érvényesülése. Központi kérdést jelent az is, hogy egy a koronavírushoz hasonló új, még mindig csak tanulmányozott betegség vonatkozásában hogyan és ki dönti el, hogy mi számít hamis és elferdített információnak.

Összegzőképpen kijelenthető, hogy bár a koronavírus-járvány okozta egészségügyi válsághelyzethez hasonló szituációkban az emberek életének és egészségének garantálása érdekében bizonyos vélemények korlátozása indokolt lehet, éppen az ilyen kivételes állapotok azok, amelynek során – ahogyan arra többen rámutatnak¹³⁹ – a társadalmi párbeszéd, a közéleti viták, illetve az állami intézkedések feletti kontroll különösen fontos a rendkívüli helyzethez vezető okok, valamint a válsághelyzet kezelésének eszközei és hatékonysága vonatkozásában.

¹³⁷ A járványügyi készség során működő Operatív Törzs feladatairól szóló 286/2020. (VI. 17.) Kormányrendelet.

¹³⁸ Lásd: *Respect for Democracy, Human Rights and the Rule of Law During States of Emergency – Reflections*. Venice Commission, <https://rm.coe.int/respect-for-democracy-human-rights-and-rule-of-law-during-states-of-e/16809e82c0>, 2021. szeptember 21.; Peter Noorlander: *COVID and Free Speech. The impact of COVID-19 and ensuing measures on freedom of expression in Council of Europe member states*. Council of Europe, 2020. <https://rm.coe.int/covid-and-free-speech-en/1680a03f3a>, 2021. szeptember 21.

¹³⁹ Lásd pl. KLEIN: i. m. 222–223.

Felhasznált irodalom

- [1] AMBRUS István: A koronavírus-járvány és a büntetőjog. *MTA Law Working Papers* 2020/5., 1–24.
- [2] Maksim Viktorovich BAVSUN – Kirill Valerievich VISHNEVETSKII – Aleksandr Nikolaevich IGNATOV – Aleksey Aleksandrovich KASHKAROV – Vandan-Ish AMARSANAA: Problems of qualification of crimes prescribed in articles 207.1, 207.2 of the Criminal Code of the Russian Federation. *SHS Web of Conferences IX Baltic Legal Forum “Law and Order in the Third Millennium” 2020* (2021). <https://doi.org/10.1051/shsconf/202110802002>
- [3] BELOVICS Ervin: A köznyugalom elleni bűncselekmények. In: *Büntetőjog II. Különös rész.* 8. hatályosított kiadás (szerk.: Belovics Ervin). HVG-Orac, Budapest, 2021, 599–623.
- [4] BENCZE Mátyás – GYÖRY Csaba: Hírek szárnyán: A rémhírterjesztés bűncselekménye és a jogbiztonság. *Magyar Tudomány* 2021/5., 614–624. <https://doi.org/10.1556/2065.182.2021.5.5>
- [5] Kristina CENDIC – Gergely GOSZTONYI: Freedom of Expression in Times of Covid-19: Chilling effect in Hungary and Serbia. *Journal of Liberty and International Affairs* Thematic Issue (2020), 14–29.
- [6] Crina Alina DESMET: The Legal Concept of “State of Emergency”: A Comparison Between Romania and Other European Countries. *Acta Universitatis Danubius Juridica* 1 (2020), 79–88.
- [7] *Freedom of Expression during COVID-19.* The Law Library of Congress, 2020. <https://www.loc.gov/item/2020714999/>, 2021. szeptember 20.
- [8] HOJNYÁK Dávid – UNGVÁRI Álmos: A Visegrádi Együttműködés országainak koronavírus-járványra adott válasza, különös tekintettel a vizsgált államok által bevezetett különleges jogrendi szabályozásra. *Iustum Aequum Salutare* XVII. 2021/1., 305–323.
- [9] JAKAB András – TILL Szabolcs: A különleges jogrend. In: *Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei* (szerk.: Trócsányi László – Schanda Balázs – Csink Lóránt). HVG-Orac, Budapest, 2020, 435–460.
- [10] KLEIN Tamás: A veszélyhelyzeti jogalkotás alkotmányos alapjai, különös tekintettel a véleménynyilvánítás különleges jogrendi korlátozhatóságára. *Glossa Iuridica* 2020/Jog és vírus Különszám, 211–234.
- [11] KOLTAY András: A rémhírterjesztés büntethetőségének alkotmányosságáról. *In Medias Res* 2020/2., 322–338.

- [12] KOLTAY András: Koronavírus és szólásszabadság vészhelyzet idején. *Index* https://index.hu/velemeny/2020/03/24/szolasszabadsag_btk_remhirterjesztes_szigoritas/, 2021. szeptember 20.
- [13] Kirill KOROTEEV: A Year of Zeros? Legal Responses to the COVID-19 Pandemic in Russia. *VerfBlog* <https://doi.org/10.17176/20210301-153949-0>, <https://verfassungsblog.de/a-year-of-zeros-legal-responses-to-the-covid-19-pandemic-in-russia/>, 2021. szeptember 20.
- [14] Natalia Nikolaevna KOVALYOVA – Yu. M. TUGUSHEVA – A. S. ANISIMOVA: “Fake” as an Information Security Threat in the Conditions of Distribution of COVID-19. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Proceedings of the Research Technologies of Pandemic Coronavirus Impact (RTCov 2020)* 227–232.
- [15] Alessandro LOVARI – Nicola RIGHETTI: La comunicazione pubblica della salute tra infodemia e fake news: il ruolo della pagina Facebook del Ministero della Salute nella sfida social al Covid-19. *Mediascapes journal* 15 (2020), 156–173.
- [16] Alessandro LOVARI: Spreading (Dis)Trust: Covid-19 Misinformation and Government Intervention in Italy. *Media and Communication* 2 (2020), 458–461. <https://doi.org/10.17645/mac.v8i2.3219>
- [17] MARINKÁS György: A Covid-járvány uniós szintű kezelése – A hatáskörök hálójának elmélete. In: *A különleges jogrend és nemzeti szabályozási modelljei* (szerk.: Nagy Zoltán – Horváth Attila). Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2021, 52–76.
- [18] MEZŐLAKI Erik: A köznyugalom elleni bűncselekmények. In: *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz* (szerk.: Karsai Krisztina). Wolters Kluwer, Budapest, 2019, 753–775.
- [19] MONORI Zsuzsanna Éva: A szólásszabadság korlátozása a büntetőjog eszközeivel II. – A rémhírterjesztés bűncselekményének elemei. *NMHH Médiatudományi Intézet Blog*, https://nmhh.hu/cikk/220740/A_szolasszabadsag_korlatozasa_a_buntetojog_eszkozeivel_II_A_remhirterjesztes_buncselekmenyek_elemei, 2021. szeptember 20.
- [20] Nicoleta Annemarie MUNTEANU – Eugen STRĂUȚIU: Fake-news în contextul pandemiei COVID-19 în România. Politicile oficiale și implicarea societății civile. In: *Combaterea știrilor false în condițiile provocărilor de securitate – COVID 19*. Chișinău, 2020, 90–108. <https://www.researchgate.net/publication/348327800>, 2021. szeptember 21.
- [21] Marco OMIZZOLON – Pina SODANO: The Covid-19 Between State of Emergency and Exception in Italy and Its Consequences on Human Rights. *European Journal of Social Sciences* 2 (2020), 135–145.

- [22] A. A. SAVOSTIN – I. A. ADMIRALOVA – Ye. V. KASHKINA: Administrative and Legal Consequences of the Spread of Coronavirus Covid-19: The Russian and Foreign Aspects. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Proceedings of the Research Technologies of Pandemic Coronavirus Impact (RTCOV 2020)* 312–315.
- [23] Ekaterina SCHULMANN: *The Russian Parliament and the Pandemic: A State of Emergency, Post-constitutional Changes, Retaliatory Laws*. PONARS Eurasia, <https://www.ponarseurasia.org/the-russian-parliament-and-the-pandemic-a-state-of-emergency-post-constitutional-changes-retaliatory-laws/>, 2021. szeptember 20.
- [24] SZABÓ Zoltán: *Rémhírt terjesztek vagy véleményt nyilvánítok? A szólásszabadság korlátozása a koronavírus okozta veszélyhelyzet alatt – (I. Rész)*. *Arsboni*, <https://arsboni.hu/remhirt-terjesztek-vagy-velemenyt-nyilvanitok-i-resz/>, 2021. szeptember 20.
- [25] SZABÓ Zsolt: A rémhírterjesztés és a közveszéllyel fenyegetés a COVID-19-járvány tükrében, különös tekintettel a két bűncselekmény elhatárolására. In: *COVID–19 és büntetőjog. Az emberi egészség, a köznyugalom és más jogtárgyak védelme járvány idején* (szerk.: Ambrus István). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2021, 141–164.
- [26] SZENTPÁLI-GAVALLÉR Pál: A prezidenciális jelleg hangsúlyossága a különleges jogrend romániai szabályozásában. In: *A különleges jogrend és nemzeti szabályozási modelljei* (szerk.: Nagy Zoltán – Horváth Attila). Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, Budapest, 2021, 480–503.
- [27] Liudmila TERESCHENKO: Fake News: Legislation and Judicial Practice. *Legal Issues in the Digital Age* 3 (2020), 140–147.
<https://doi.org/10.17323/2713-2749.2020.3.140.147>

III.

**BŰNÜGYI TUDOMÁNYOK KÖRÉBE
TARTOZÓ TANULMÁNYOK**

A NŐI ELKÖVETŐKRE VONATKOZÓ SPECIÁLIS HAZAI BÜNTETÉS-VÉGREHAJTÁSI RENDELKEZÉSEK, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL AZ ANYA-GYERMEK RÉSZLEG SZABÁLYAIRA

**The domestic specific penitentiary provisions concerning the female
perpetrators - in particular in view of the regulations of the mother
and child department**

PÁHI BARBARA *

Napjainkban a társadalom nagy figyelmet fordít a női bűnözőkre, hiszen az általuk elkövetett bűncselekmények még mindig speciálisnak tekinthetők a férfiak által elkövetett jogsértésekhez képest. A női elkövetők száma folyamatosan növekszik, s az elkövetett bűncselekmények típusa, valamint az elkövetés jellege is egyre inkább hasonlóvá válik a férfiakéhoz. Az össz-bűnözést tekintve számuk azonban még mindig elenyésző, mely sok szempontból „nehézséget” okoz, így többek között a büntetés-végrehajtás keretében való elhelyezésük tekintetében. Figyelemmel arra, hogy kevés a női elkövető, így kevesebb a női büntetés-végrehajtási intézmény is. Mindez indokolttá teszi Magyarországon a speciális, kifejezetten nőkre vonatkozó büntetés-végrehajtási szabályok megalkotását.

Kulcsszavak: *nők, elkövetők, büntetés-végrehajtás, gyermeki jogok*

Today, society pays great attention to female criminals, as the crimes they commit can still be considered special compared to the crimes committed by men. The number of female offenders is constantly increasing, and the type of crimes committed and the nature of the offense are becoming more and more similar to those of men. Nonetheless, in terms of total crime, their numbers are still negligible, which in many respects causes “difficulties”, including their placement in the context of prison enforcement. Given the small number of female offenders, there are fewer female penitentiaries. All this justifies the creation of special penitentiary rules specifically for women.

Keywords: *women, perpetrators, penitentiaries, children's rights*

---

* DR. PÁHI BARBARA
levelező tagozatos PhD-hallgató
Miskolci Egyetem ÁJK
Bűnügyi Tudományok Intézete
Büntetőjogi és Kriminológiai Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
bírószáki titkár
Miskolci Törvényszék
3525 Miskolc, Dózsa György utca 4.
pahibarbara@gmail.com

Bevezető gondolatok

A női bűnözők, habár nem tekinthetők újdonságnak a kriminológia világában, mégis eltérő, negatívabb társadalmi megítélés alá esnek a férfiakhoz képest. Némi párhuzam vonható a fiatalkorú és a női elkövetők között, hiszen az általuk elkövetett bűncselekmények még mindig nagyobb visszhangot keltenek a felnőtt férfiak által elkövetett jogsértésekhez képest.

A bűncselekmény elkövetője – függetlenül nemi hovatartozásától – a társadalom szempontjából kívülállónak tekinthető, a szabályokkal szembeszegül, azokat megsérti. A nőekkel szemben a lakosság azonban egyéb elvárásokat is támaszt. Általános nézet, hogy a női tulajdonságok közé tartozik a gondoskodás, áldozatosság, alázatosság, feladatuk elsősorban a háztartás vezetése, a gyermekek nevelése, valamint a férfiak ellátása. A női elkövetők tehát nem csupán a jogszabályokat sértik meg, hanem ezen túlmenően a társadalmi elvárásokkal is szembeszállnak, amikor nem teljesítik a rájuk kiosztott szerepeket, azoktól eltérnek, sőt – egyenesen szembenézve velük – bűncselekményt követnek el. Éppen ezért, még a modern országokban is a lakosság nagyobb fokú megvetésére számíthatnak, mint férfi „társaik”.¹ A női elkövetők száma folyamatosan növekszik – erről bővebben a tanulmány végén fogok szót ejteni –, a cselekmények típusa, az elkövetés jellege pedig egyre inkább hasonlóvá válik a férfiakéhoz. A női bűnözőkre jellemző, hogy inkább lelki okokból követnek el büntetendő cselekményt, így például családi kényszer vagy éppen szexuális trauma hatására.

Mindentől függetlenül az napjainkban is megfigyelhető, hogy a hazai össz-bűnözést tekintve a női bűnözés aránya még mindig alacsonyabb, mint az erősebbik nemé. Ennek okát többféle nézet igyekszik alátámasztani. Az 1800-as években jelent meg az a vélekedés, amely a nemek közti eltéréseket biológiai tényezőknek, testi különbségeknek, rendellenességeknek tulajdonította. Az 1930-as években egyre inkább előtérbe kerültek pszichológiai és szociológiai elméletek, melyek szerint a társadalmi hatások, a kontroll, az elvárások vagy éppen a gazdasági önállótlanóság miatt alacsonyabb a nők aránya a bűnözésben. Az 1950-es években kialakult bizonyos állásfoglalások szerint a nők által elkövetett bűncselekmények között csupán magas a látencia, hiszen velük szemben elnézőbbek az emberek, mint a férfiakkal szemben, így a feljelentés sok esetben elmarad.²

Csekély számuk azonban sok szempontból „problémát” jelent, melyek közül az egyik legnagyobb a büntetés-végrehajtás keretében az elhelyezésük megoldása. Figyelemmel arra, hogy kevés a női elkövető, így elenyésző a női büntetés-végrehajtási

¹ GILÁNYI Eszter: *Gondolatok a női bűnelkövetés lélektani aspektusairól-különös tekintettel a maszkulinitásra*. Collegium Doctorum Konferencia, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2012, 1–2. <http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/il%E1nyi%20Eszter.pdf> 2021. szeptember 13.

² SZABÓ Anna: A női bűnözés az újabb kriminológiai irodalomban, Tanulmány az Arsboni jogi folyóiratból. *Arsboni* 2012., 4, 7. http://arsboni.hu/dolgozatok/buntetojog/Szabo_Anna_A_noi_bunozes_az_ujabb_kriminologiai_irodalomban.pdf, 2021. szeptember 13.

intézmény is. Fontos hangsúlyozni, hogy a büntetés-végrehajtási szabályok betartása elvárás minden elkövetővel szemben – például, hogy lakóhelyükhöz közel kerüljenek elhelyezésre –, az esetükben azonban az előbb említettek miatt általában csak családjuktól távol van erre lehetőség. Így a börtönök népes táborán belül az utóbbi évtizedekben kiemelt figyelem övezte a női fogvatartottak helyzetének alakulását, s különböző módokon igyekeztek megoldást találni a fennálló szituációra. Több kutatás is arra a következtetésre jutott, miszerint nemcsak hazai, de európai szinten is igaz, hogy a női börtönök rendkívül periferikus helyzetben vannak. Ennek oka nemcsak csekély számuk, hanem a szegényes körülmények, a kevés munka- és képzési lehetőség vagy éppen a magánélet hiánya. Az elítéltek egészségi állapota mind fizikai, mind pedig pszichológiai értelemben romlik a bebörtönzés alatt. Ahogy már említettem, a börtönök elhelyezkedése miatt a kapcsolattartás is nehézkes, mely tovább erősíti a szeparációjukat, s mindezen körülmény kirekesztette teszik azokat a nőket is, akik bebörtönzésük előtt ettől adott esetben nem szenvedtek. Jelentős probléma még, hogy a legfontosabb társadalmi szerepüktől, így az anya és feleség szerepétől fosztják meg őket a bezártsággal. Ez sok elítélt számára a legnagyobb veszteség, mellyel nem tud a hosszú évek során megbirkózni.³

Jelen tanulmányban a női bűnelkövetőkre vonatkozó hazai büntetés-végrehajtási szabályok bemutatására teszek kísérletet, ezen belül kiemelten az anya-gyermek részlegre vonatkozó szabályokkal kívánok foglalkozni. E körben a hatályos szabályok ismertetése előtt egy történeti visszatekintés körében vázolom, hogy hazánkban hogyan alakult a jogalkotó viszonya a végrehajtási szabályokhoz, azon belül pedig figyelmet szentelt-e a női bűnözők speciális helyzetének.

Természetesen a fentebb előadottakból is látszik, hogy a kérdés rendkívül összetett, s – bár jelen tanulmányban kifejezetten erre koncentrálok – a jogi helyzet megvizsgálása csak egy kis szeletét képezheti a megoldásnak, ezen túl vizsgálni kellene még a pszichológiai, valamint a szociális tényezőket is, hogy komplex képet kapjunk a jelenlegi magyarországi állapotokról.

1. A büntetés-végrehajtási szabályozás története

Az ókorban és a középkor első felében ismert börtönök annak biztosítására szolgáltak, hogy az érintett személy bíróság elé állítása megtörténhessen. Érdekesség, hogy habár már az első börtönügyi rendeletek meghatározták a letartóztatottakkal való bánásmódot, rendelkeztek a börtönök fenntartásának költségeiről, kategorizálták a fogvatartottakat, s kimondták, hogy a nőket és férfiakat külön kell választani, és így kell őket fogva tartani, erre hazánkban csak hosszú évszázadokat követően került sor.⁴

³ LUKÁCS Krisztina: Női sorsok a börtönön innen és túl. *Börtönügyi Szemle* 2006/3., 114.

⁴ VÓKÓ György: *A magyar büntetés-végrehajtási jog*, Nordex Kft.–Dialóg Campus Kiadó, 2014. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Voko_Gyorgy_Magyar_buntetes_vegrehajtasi_jog/ch01.html#id549110, 2021. szeptember 13.

Ami a hazai helyzetet illeti, az rögtön leszögezhető, hogy nincs arra utaló forrás, miszerint a magyar történelemben Szent István idejét megelőzően létezett volna a börtönnek bármiféle „elő-intézménye”. Az államalapítást követően azonban a szabadság elvonásának végrehajtására vonatkozó szabályanyag alapjául a nyugati országok rendelkezései szolgáltak, ahol a börtönök mint közigazgatási szervek már általános jelleggel működtek. Figyelemmel arra, hogy az István király idejében hatályos törvények sok esetben – akár szó szerint is – átvették a nyugati szabályanyag tartalmát, így azokban már szerepelt a bebörtönzés, mint a tényleges vagy potenciális bűnelkövető fogva tartásának helye, azonban női és férfi elkövetők szeparációjáról ekkor még nem esett szó.⁵

Magyarországon a szabadságvesztés mint büntetési nem először a különféle, eddig hűtlenségi bűnnek tekintett esetekről szóló 1723. évi XII. törvénycikkben (a továbbiakban: 1723. évi XII. törvénycikk) jelent meg a vérfertőzés büntette jogkövetkezményeként.⁶ Nem sokkal ezt követően, 1772-ben Szemcz községben, majd 1786-ban Szamosújváron megalapították az első országos jellegű börtönöket, azonban ezek, a korábban már fennálló tömlöcök, valamint fogházak állapota egészen a XIX. század első feléig embertelen volt, a férfiak és nők együtt kerültek elhelyezésre. A legtöbb helyen mindennaposak voltak a visszaélések, a korrupció, a raboknak élelmezésükről maguknak kellett gondoskodniuk, s még ekkor sem volt szó az elkülönítésükről, így az elítélt nők jellemzően ki voltak szolgáltatva a férfiaknak, elsősorban a börtönőröknek. Mivel csökkent a halálbüntetés és a testfenyítő büntetések száma, a szabadság elvonásával járó büntetések alkalmazása tekintetében jelentős emelkedés következett be, így – figyelemmel arra, hogy még ekkor sem volt elegendő létesítmény – a szabadságvesztés-jellegű büntetéseket továbbra is a vármegyék, a törvényhatósági joggal felruházott városok vagy a pallosjoggal rendelkező feudális uradalmak tömlöceiben, továbbá a nagyobb községek börtöneiben hajtották végre.⁷

Változást csak a XIX. század közepe hozott, amikor 1854-ben egy osztrák igazságügy-miniszteri rendelet intézkedett a magyarországi fogházak nemeiről, szervezetéről és a foglyokkal való bánásmódról. Ekkor került sor a férfiak és a nők elkülönítésére, valamint az élelmezés, az anyagi és egészségügyi ellátás rendezésére. Új intézményeket hoztak létre, s a nagygyedí, valamint a zágrábi büntetés-végrehajtási intézetbe, majd 1858-tól a Márianosztrai Fegyházba is nők kerültek. Ezekben az intézetekben is kedvezőtlenek voltak a higiénias viszonyok, silány volt az élelmezés, gyakoriak voltak a testi fenyegetések, magánzárkát, bot- vagy vesszőve-

⁵ LŐRINCZ József – MEZEY Barna: *A magyar börtönügy története*. Dialóg Campus, Budapest, 2019, 31–33.

⁶ 1723. évi XII. törvénycikk, 2. §: „Azok, a kik harmadik és negyedik izben tudva vérfertőztetést követnek el és pedig, az előbbiek három, az utóbbiak pedig két évi börtönt szenvedjenek.”

⁷ ESTÓK József: A büntetés-végrehajtás szervezetrendszerének alakulása a 19. század közepétől a 20. század végéig. *Börtönügyi Szemle* 2019/1., 10.

rést rendszeresítettek, és a súlyos börtönre ítélt rabokat állandó lábtilcsben tartották, kemény fekhelyet adtak nekik.⁸

A századfordulótól 1945-ig több fontos változás következett be a hazai büntető igazságszolgáltatásban, s ez érintette a börtönügy területét is. A börtönök a századfordulót követően az Igazságügyi Minisztérium felügyelete alatt álltak. A közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913. évi XXI. törvénycikk (a továbbiakban: 1913. évi XXI. törvénycikk) vezette be a dologház intézményét a közveszélyes munkakerülőkkal szemben. A jogalkotó alternatív megoldásként tette lehetővé a dologházi elhelyezést, mely megfelelő végrehajtási feltételek megeremtése esetén haladó jogintézménynek volt tekinthető, s elvileg a munkára nevelést szolgálta. Ezért határozta meg a jogalkotó az elhelyezés időbeli határait, az átnevelés ösztönző eszköze pedig a feltételes szabadlábra helyezés volt.⁹ Dologházul az igazságügy-miniszter addig, amíg e célra megfelelő külön intézetek nem létesülnek, valamely országos büntetőintézetet, bírósági fogházat, vagy erre a célra felajánlott, alkalmas épületet, vagy ilyen intézet vagy épület elkülönített részét jelölte ki. [1913. évi XXI. törvénycikk, 11. §] 1916-ban a Jászberényi Járásbíróság fogházában rendezték be a férfi, a kalocsai törvényszéki fogházban pedig a női dologházat.¹⁰ Az 1913. évi XXI. törvénycikk előírta, hogy a dologházba utaltakat munkával kell foglalkoztatni, és rendes életmódhoz kell szoktatni, így a nők tipikusan kosárfonással, cipőjavítással, konfekciómunkával és tollfosztással kapcsolatos munkát végeztek. [1913. évi XXI. törvénycikk, 12. §] A törvénycikk indokolása tartalmazta, hogy a teherben levő és a szoptató nőket dologházakban nem lehet elhelyezni.¹¹ Habár a bevezető gondolatok között ismerttettem, hogy jelenleg általánosnak tekinthető a női bűnelkövetők jelentősen kisebb száma a férfiakéhoz képest, érdekes tény, hogy 1916-ban 90 férfit és 132 nőt utaltak dologházba, majd ez az arány 1935-ben úgy változott, hogy a büntetés 17 férfit és 24 nőt érintett.¹²

A jogalkotó a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1928. évi X. törvénnyel (a továbbiakban: II. Bn.) a szabadságvesztés helyett bevezette a szigorított dologházbüntetést is. Eszerint a bíróság határozott tartalmú szabadságvesztés-büntetés kiszabása nélkül szigorított dologházra ítéli azt az elkövetőt, aki az élet, a szemérem vagy a vagyon ellen különböző időben és egymástól függetlenül legalább három büntetést követett el, ha az utolsó és az azt közvetlenül megelőző büntetést öt éven belül tette. A szigorított dologház kiszabásának feltétele

⁸ VÓKÓ György: i. m. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Voko_Gyorgy_Magyar_buntetes_vegrehajtasi_jog/ch01.html#id549110 2021. szeptember 13.

⁹ GÖNCZÖL Katalin: *Bűnös szegények*. Fehéren feketén. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1991, 171.

¹⁰ LŐRINCZ József – NAGY Ferenc: *Börtönügy Magyarországon*. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, Budapest, 1998, 36.

¹¹ A közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913. évi XXI. törvénycikk indokolásának Általános Indokolása.

¹² VÓKÓ György: i. m.

volt még, hogy a törvény értelmében halálbüntetés kiszabásának ne legyen helye. [1928. évi X. törvénycikk, 36. §] A jogalkotó külön intézetek felállítását követelte meg a női és férfi elítéltek esetén, és rendelkezett arról, hogy amíg ez a gyakorlatban meg nem valósul, addig az igazságügy-miniszter valamely országos büntető-intézetet vagy ilyen intézet elkülönített részét jelölje ki. Ez a férfiak esetében a Soproni Fegyházat, míg nők esetében a Márianosztrai Fegyintézetet jelentette. [1928. évi X. törvénycikk, 42. §]

A büntető törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény (a továbbiakban: Bt.) az elítéltek tömegét zúdította a büntetés-végrehajtási intézményekre, így szükségessé vált az intézményrendszer bővítése. A Bt. a szabadságvesztés végrehajtási fokozatát börtönben jelölte meg, s nem vette fel a büntetések közé sem a korábban már említett dologházat, sem a szigorított dologházat, s ebben az időben a végrehajtásra vonatkozó szabályok alacsony szintű rendelkezésekben, utasításokban jelentek meg. A Bt. hatálybalépésének időszakában, a szocializmus kezdetén, a törvényesség figyelmen kívül hagyása – többek között – a büntetés-végrehajtásra is jellemző volt. Ezekben az időkben a börtönök túlszűfolttá váltak, ami lehetetlenné tette többek között a férfiak és nők elkülönítést is.¹³

A női elítéltek tekintetében a szabadságvesztés-büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foganatosításáról szóló 1966. évi 21. törvényerejű rendelet (a továbbiakban: 1966. évi 21. tvr.) vezetett be jelentős szabályokat. Ez volt az első olyan jogszabály, amely magas szinten határozta meg a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának részletszabályait, s pontosan rögzítette, hogy annak a célja az elítéltek átnevelése. Megjelentek a fogvatartottakat megillető jogok, ezen túl a biztonsági és átnevelhetőségi szempontokhoz igazodó differenciálás és egyéniesítés valósult meg. A szabadságvesztésnek négy fokozatát különböztette meg, így a szigorított börtönt, a börtönt, a szigorított büntetés-végrehajtási munkahelyet és a büntetés-végrehajtási munkahelyet.¹⁴ Kimondta, hogy a női elítéltek büntetését a férfiakétól elkülönítetten kell végrehajtani [1966. évi 21. tvr., 16. §], ezt a kötelezettséget az előzetes letartóztatás foganatosítása során is be kell tartani. [1966. évi 21. tvr., 43. § (2) bekezdés] A törvényerejű rendelet miniszteri indokolása rámutatott, hogy habár a női elítéltekkel szemben a férfiakéval azonos végrehajtási fokozatok kerültek kialakításra, kézenfekvő volt, hogy büntetésük végrehajtása a férfiakétól elkülönítetten történjék. Ez nem jelentette feltétlenül a külön intézményben történő elhelyezést, hiszen akár ugyanabban az intézetben is létesíthető volt férfi és – megfelelően elkülönítve – női részleg. Az 1966. évi 21. tvr. rögzítette azt is, hogy terhesség és kisgyermekes állapot esetén a női elítélteket az egészségüket védő és a gyermekük fejlődését biztosító jogok illetik meg. [1966. évi 21.

¹³ VÓKÓ György: i. m.

¹⁴ BENCZE Béla – ILLÉS Melinda – BOGOTYÁN Róbert – LEKICS Tamás – CSOMA László – NÁDASI Béla – CSORDÁS Dóra – PALLO József – HUSZÁR László – RAGÓ Ferenc: *Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban. Útmutató a 2013. évi CCXL. (Bv.) törvény megismeréséhez*. Börtönügyi Tanulmányok 2., A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa kiadványai, 2015, 15–16.

tvr., 21. §] A gyermek és a szülő nő védelme már ekkor a büntetés-végrehajtás viszonyai között érvényesülő elv volt, hiszen a gyermek az anyja miatt nem kerülhetett hátrányosabb helyzetbe, így biztosítani kellett mind a szülés előtt, mind utána a szükséges egészségügyi követelményeket mindkettőjük számára.¹⁵

1977-ben megvizsgálták a nőekkel szembeni bánásmód törvényességét, melynek eredményeként megállapíthatóvá vált – figyelemmel a bántalmazásokra, a nőekkel való bizalmas kapcsolatokra, az elvtelen kedvezményekre, valamint a szexuális viszonyokra –, hogy a bánásmód törvényessége terén nem volt rend. Magyarországon 1978-tól azoknak a női bűnözőknek, akik a fogva tartásuk ideje alatt szültek, lehetőségük lett arra, hogy gyermekük közelében lehessenek, mely eleinte Tökölön, a Büntetés-végrehajtás Központi Kórházában valósult meg. A fogvatartottak a női osztály kismamakórtermeiben csak nappal gondolhatták gyermeküket, éjszaka a gondozó felügyelte a csecsemőket. Ezekben az időkben sem az apa, sem a közeli hozzátartozók nem tarthattak rendszeresen kapcsolatot a büntetés-végrehajtási intézményben elhelyezett gyermekekkel.¹⁶

Nem sokkal később a jogalkotó megalkotta a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendeletet (a továbbiakban: 1979. évi 11. tvr.). Hatálybalépésével első alkalommal jelent meg kódexszerű jogszabály, amely elveiben igazodott az emberi jogok védelmét biztosító nemzetközi előírásokhoz. Habár az elítéltek jogi helyzete részletesebb szabályozást kapott, a nők tekintetében nem tartalmazott érdemi változást a korábbi, 1966. évi 21. tvr.-ben meghatározottakhoz képest.¹⁷

A jelenleg hatályos törvényt megelőző, utolsó nagy fordulatnak a büntetés-végrehajtás szabályozását tekintve a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet módosításáról szóló 1993. évi XXXII. törvény tekinthető, amely – ahogyan az a nevéből is kitűnik – az 1979. évi 11. tvr. átfogó változtatását tartalmazta. A jogszabály az európai normákhoz kívánta közelíteni a hazai joganyagot, azonban a nőkre vonatkozó szabályokat tekintve újítást ez a törvény sem foglalt magában.

2. A női elkövetők szabadságvesztésére vonatkozó speciális büntetés-végrehajtási szabályok, különös tekintettel az anya-gyermek részlegre

A 2010-es években aktuálissá vált az 1979. évi 11. tvr. helyett egy új, modernebb, a büntetőpolitikai változásoknak megfelelő büntetés-végrehajtási törvény, amely figyelemmel van a társadalmi haladásra, valamint a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) elfogadására és a büntetés-végrehajtási tapasztalatokra. Minderre tekintettel a jogalkotó megalkotta a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013.

¹⁵ 1966. évi 21. tvr. Miniszteri Indokolásának 21. §-hoz fűzött magyarázata.

¹⁶ KOZMÁNÉ BÀN Erzsébet: Merre tovább? Anya-gyermek részleg a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle* 2018/2., 44.

¹⁷ BENCZE Béla – ILLÉS Melinda – BOGOTYÁN Róbert – LEKICS Tamás – CSOMA László – NÁDASI Béla – CSORDÁS Dóra – PALLO József – HUSZÁR László – RAGÓ Ferenc: i. m. 17.

évi CCXL. törvényt (a továbbiakban: Bv. tv.). A tanulmányomban a női elkövetők szabadságvesztésére – különösen az elhelyezésükre – vonatkozó történelmi változásokat vizsgáltam, így a hatályos szabályozás elemzése során is erre szeretném a hangsúlyt fektetni. Ami pedig a szabadságvesztést mint a legelterjedtebb büntetési formát illeti, annak újraszabályozása a Bv. tv. egyik legfontosabb újítása volt. E körben új elemként jelennek meg a szabadságvesztés végrehajtásának alapelvei, nagyobb szerepet kap az egyéniesítés, valamint a társadalomba való visszailleszkedés elősegítése.¹⁸

A női fogvatartottak elhelyezése a gyakorlatban jelenleg háromféleképpen oldható meg: női börtönökben, ún. vegyes börtönökben, illetve férfi börtönökben, ahol nők számára alakítanak ki épületszárnyakat. A férfi börtönöket férfiak számára alakították ki, amelyekben a nők fogva tartására csupán a számukra megfelelő elhelyezési lehetőség hiányában kerül sor. A vegyes büntetés-végrehajtási intézetek mindkét nem igényeinek kielégítését szem előtt tartva épültek. Ez utóbbi alkalmasabb a női fogvatartottak elhelyezésére, hiszen a férfiak számára kialakított büntetés-végrehajtási intézetek sok szempontból nem felelnek meg az eltérő női igényeknek.¹⁹ Európában jelenleg nincs olyan állam, ahol mindhárom típus egyszerre létezne, s a legtipikusabb megoldás egy, esetleg több női börtön, illetve a női elkövetők férfi börtönök elkülönített részében történő elhelyezése. Kizárólag női börtönök léteznek például Bulgáriában és Horvátországban. A legkevésbé követett modell a vegyes börtönök alkalmazása, ilyennel Lettországból, Finnországból, Luxemburgban vagy éppen Izlandon találkozhatunk.²⁰

Éppen ezért – habár a férfi és női elítéltek között fő szabály szerint nem lehet különbséget tenni, hiszen az a diszkrimináció tilalmába ütközne – a Bv. tv.-nek tekintettel kell lennie azokra a speciális feltételekre, amelyek a női rabokra vonatkozóan felmerülnek. A törvény rögzíti, hogy a női fogvatartottak sajátos védelemre jogosultak, mely során figyelemmel kell lenni a rájuk vonatkozó eltérésekre [Bv. tv. 122. § (1) bekezdés j) pontja], így a jogalkotónak olyan alapvető eltérésekről kellett rendelkezni, amelyek a nemi különbözőségekből erednek. Idetartozik például az a szabály, miszerint az elítéltek részére hetente legalább három alkalommal kell a meleg vizes fürdést biztosítani, ez a női elítéltek esetén naponta aktuális. Az elítéltek részére ezen túl a napirendben meghatározottak szerint biztosítható meleg víz, a női fogvatartottakat azonban a rendszeres fürdés közötti időben is el kell látni meleg vízzel.²¹ Ezen túl a fegyelmi és a biztonsági zárka berendezése, felsze-

¹⁸ A Bv. tv. miniszteri indokolásának a preambulumban fűzött magyarázata.

¹⁹ JUHÁSZ Zsuzsanna: A női börtönnépességről. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica* 2009, 266–267. http://acta.bibl.u-szeged.hu/7413/1/juridpol_072_263-287.pdf 2021. szeptember 10.

²⁰ JUHÁSZ Zsuzsanna: A női fogvatartottak helyzete külföldön. <http://docplayer.hu/2521117-A-noi-fogvatartottak-helyzete-kulfoldon.html>, 2021. szeptember 10.

²¹ *A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól* szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 132. § (1) és (2) bekezdése.

relése és az elítéltnél tartható tárgyak körében határoz meg eltérő szabályokat a jogszabály, valamint rendelkezik a letéti pénzzel nem rendelkező női elítélt részére a bv. intézet által biztosított alapvető tisztálkodási és felszerelési cikkekről is. A női fogvatartottak részére ezeken túl biztosítani kell a nőgyógyászati szűrésen való részvétel lehetőségét, melyek nyilvánvalóan a férfiak esetében nem értelmezhető követelmények.²²

Ezeket, a mindennapi étellel kapcsolatos különbségtételeken túl a jogalkotó főként a várandósságra s az anyaságra tekintettel állapít meg az általánostól eltérő, speciális szabályokat. A korábban, a törvény újításával összefüggésben említett egyéniesítés alapelveivel összhangban és a reintegrációs célok elérése érdekében a Bv. tv. pontosan meghatározza az intézeten belüli elkülönítés szabályait, s kimondja, hogy a szabadságvesztés végrehajtása során a férfiakat a nőktől el kell különíteni, ha a törvény valamely konkrét élethelyzet vonatkozásában másképp nem rendelkezik. Ezt mindig külön részlegben kell megvalósítani, ahol zárkában vagy lakóhelyiségben történhet a fogva tartás. [Bv. tv. 99. § (1) bekezdés b) pontja és (2) bekezdés]

Az elkülönítés egyik – ha nem a legkülönlegesebb – esete a büntetés-végrehajtási intézeten belül az anya és gyermeke együttes elhelyezését biztosító részleg. Abban az esetben, ha az édesanya bűncselekményt követ el, két út lehetséges: az egyik a gyermeknek a szülőtől való elválasztás, a másik gyermeknek a szülővel együtt a végrehajtási közegben való elhelyezése, különösen akkor, ha még nem ért el egy bizonyos fejlettségi szintet, vagy meghatározott életkort. Ehhez azonban a rendelkezésre álló információk és a gyermek érdekében alapos mérlegelés szükséges, hiszen a büntetés-végrehajtási intézmény még a legideálisabb körülmények közepette is végrehajtási jellegű még akkor is, ha jellemző a gyermekbarát elhelyezés, a színesre festett falak, a nyitott ajtók, rács nélküli ablakok, a játékok, valamint, hogy a gyermekek elhelyezése a börtön többi részétől leválasztva történik.²³

A 2000-es évek elején jelent meg először az igény, miszerint szükséges olyan intézet létrehozása, amely biztosítja az anyák és gyermekeik elhelyezését. Történt ugyanis, hogy a Büntetés-végrehajtás Központi Kórházban ideiglenesen elhelyezett egyik női elítélt férje sérelmezte, hogy habár gyermeke született, őt csak napokkal később tájékoztatták erről, s csak 19 nappal később láthatta a gyermekét alig néhány percre, egy üvegfalon keresztül. Ezt követően az édesapa csak havi egy alkalommal látogathatta a rendes beszélő alkalmával a gyermeket, aki azonban a köztes időben nem az édesanyjával együtt volt elhelyezve. A jogalkotó belátta annak kiemelt szerepét, hogy a gyermek a születését követő első időket az édesanyjával

²² *A büntetés-végrehajtási intézetekben fogvatartott elítéltek és egyéb jogcímen fogvatartottak egészségügyi ellátásáról* szóló 8/2014. (XII. 12.) IM rendelet 5. §.

²³ JUHÁSZ Zsuzsanna: A gyermek „legfőbb érdekének” figyelembevétele a szülő bebörtönzése esetén. *Miskolci Jogi Szemle – A Miskolci Egyetem Állam-és Jogtudományi Karának folyóirata* 2020/1., 68. https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/10857/7_juh%C3%A1szzsuzsanna_t%C3%B6rdelt.pdf, 2021. szeptember 10.

töltse, kialakulhasson közöttük az érzelmi ráhangolódás, s hogy a gyermek a legközelebbi hozzátartozóival is egy bizalmas, szoros kapcsolatot létesíthessen.²⁴ Azonban, még mielőtt rátérnék az anya-gyermek részlegre vonatkozó speciális szabályokra, szeretném hangsúlyozni, hogy a jogalkotó a tizenkettedik hetet meghaladó várandósok, illetve azon elítéltek számára, akik egyévesnél fiatalabb gyermeküket gondozzák, lehetőséget biztosít a szabadságvesztés végrehajtásának hivatalból történő elhalasztására is, kivéve, ha az súlyosan veszélyeztetné a közbiztonságot vagy a közrendet, illetve ha az elítélt szökésétől vagy elrejtőzésétől kell tartani. [Bv. tv. 39. § (3) és (6) bekezdés] Azt is kimondja a Bv. tv., hogy ha az elítélt nő a várandósság tizenkettedik hetét elérte, és a szülés várható időpontja megelőzné a szabadulás napját, nyilatkoztatni kell arról, hogy kéri-e a szabadságvesztés félbeszakítását, mely kérelem elbírálása során elsősorban a gyermek érdekét kell figyelembe venni. [Bv. tv. 116. § (4) bekezdése] Ha a szabadságvesztés elhalasztását vagy félbeszakítását nem engedélyezték, vagy azt az elítélt nem kérte, és az együttes elhelyezést kizáró ok nem áll fenn, akkor lehetőség van a gyermeknek az anyjával való együttes elhelyezésére, melyről a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának (a továbbiakban: BVOP) elhelyezésért felelős szakterületének vezetője – gyámhatósági vélemény birtokában – dönt. [Bv. tv. 128/B. §]

A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról szóló 2016. évi CX. törvény (a továbbiakban: 2016. évi CX. törvény) által bevezetett módosításig az anya-gyermek együttes elhelyezésére csupán a fogva tartás alatt született gyermekek vonatkozásában volt lehetőség, így a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdése előtt született gyermekekkel összefüggésben ilyen opció nem volt. A Bv. tv. 2018 januárjában hatályba lépő módosítása tovább szélesítette az anya-gyermek részlegre kerülés lehetőségét, mely speciális szabályozásnak az oka a gyermekbarát igazságszolgáltatás szerepének erősödése.

A szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére a BVOP hívja fel az elítéltet, s női elítélt esetén – a fentiek szerint – tájékoztatja arról, hogy amennyiben egyévesnél fiatalabb gyermekét gondozza, kérelmezheti az anya-gyermek részlegre az együttes elhelyezését. [Bv. tv. 84. § (3) bekezdés] Ehhez kapcsolódóan ugyancsak egyedi jognak tekinthető, hogy amennyiben a felhívás eredményeként a női elítélt speciális elhelyezés iránt – határidőben – kérelmet nyújt be, és annak elbírálása pozitív, úgy a büntetés-végrehajtási intézetben történő jelentkezési kötelezettség elmulasztásának jogkövetkezményei nem alkalmazhatók vele szemben. A korábbi felhívás tehát hatályát veszti, így a BVOP-nak az elhelyezésről való döntéssel egyidejűleg újabb felhívást kell kibocsátani az elítélt részére,²⁵ amely tartalmazza, hogy a gyermekével együtt jelenjen meg a kijelölt büntetés-

²⁴ KOZMÁNÉ BÁN Erzsébet: i. m. 42–44.

²⁵ JUHÁSZ Zsuzsanna – PALLO József – VÉGH Marianna: *Kommentár a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényhez.* www.uj.jogtar.hu, 2021. szeptember 18.

végrehajtási intézetben, és hogy a gyermek egészségügyi kiskönyvét és a szülést követően kiadott kórházi zárójelentést, valamint egyéb egészségügyi iratait hozza magával. [Bv. tv. 84. § (9) bekezdés] Az anya és a gyermek együttesen nem helyezhető el, ha az anya a gyermek gondozását nem vállalja, a bíróság a szülői felügyeletet az anya valamennyi gyermekével kapcsolatosan megszüntette, az anya ellen a gyermek sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt eljárás indult, vagy az anya egészségi állapota miatt a gyermek gondozását, nevelését nem tudja ellátni. [Bv. tv. 128. § (3) bekezdés]

A büntetés-végrehajtás országos parancsnokának a hivatkozott jogszabály értelmében országos parancsnoki szakutasítás formájában az együttes elhelyezés részletező szabályait meg kellett határoznia. Az anya-gyermek részlegesen elhelyezett elítéltekre vonatkozó szabályokat a velük élő, jogi szempontból teljesen szabad gyermekek, valamint életkörülményeik is megkülönböztetik a többi fogvatartottól. Az anya-gyermek részleg kialakítására a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet II. objektumában került sor, mely Kecskeméten 2002 óta működik, s ahol 20 börtönben lévő anya helyezhető el. Itt töltik jelenleg mindennapjaikat tehát azok az édesanyák, akik gyermekük születésekor már előzetes letartóztatásban vannak, szabadságvesztés-büntetésüket töltik, vagy akik egyévesnél fiatalabb gyermekeiket gondozzák, és együttes elhelyezés iránti kérelmüket engedélyezték. Abban az esetben azonban, ha a gyermek elhelyezésére a büntetés-végrehajtási intézet anya-gyermek részlegén kerül sor, az anya szülői felügyeleti joga – hiába az együttes elhelyezés – törvény erejénél fogva szünetel, mely alól a gondozási, nevelési joga és kötelezettsége jelent kivételt. Ha a gyermeknek nincs szülői felügyeleti jogot gyakorló másik szülője, akkor gyámhatóság gyámot rendel számára.²⁶

A fent kifejtettek miatt ezen a részlegesen intenzívebb a kapcsolattartás is, mint a többi fogvatartotti csoport esetén, hiszen a gyermek egyéves koráig van lehetőség arra, hogy az édesanyjával a részlegesen éljen, azonban gondolni kell arra, hogy ezt követően, a gyermeket a kiadásakor ne érje traumaként, hogy teljesen új környezetbe kerül. Erre figyelemmel, valamint annak érdekében, hogy a gyermek másik szülője a gyermekkel a kapcsolatot tarthassa, és nevelését, fejlődését figyelemmel kísérhesse, heti egyszeri kapcsolattartás biztosított a szülői felügyeletet gyakorló vagy a kapcsolattartásra jogosult másik szülőnek, a testvérnek és a nagyszülőnek, valamint a gyámnak. Ezen személyek részére a gyermek fejlődésére vonatkozó tájékoztatást is biztosítani kell.²⁷

A részlegnek szerződéses gyermekorvosa, védőnői szolgálata és 24 órás egészségügyi személyzete van, az anyáknak lehetőségük van baba-mama torna, vagy babamasszázs igénybevételére, a gyermekeknek pedig koruknak megfelelően fejlesztő játékok is biztosítottak. Többletjogosítványt jelent az anya számára, hogy gyógyszert és gyógyászati segédeszközt térítés nélkül kap [Bv. tv. 156. § (3) bekezdés], magánelzárás várandós és kisgyermekes nővel szemben pedig nem alkal-

²⁶ A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény 74/A. §.

²⁷ JUHÁSZ Zsuzsanna – PALLO József – VÉGH Marianna: i. m. www.uj.jogtar.hu, 2021. szeptember 18.

mazható. [Bv. tv. 169. § (2) bekezdés] A várandós vagy a kisgyermekes nő a gyermeke születésével kapcsolatos társadalombiztosítási juttatásból korlátozás nélkül vásárolhat szükségleti cikket mindaddig, ameddig a gyermek a büntetés-végrehajtási intézetben vele van elhelyezve. [16/2014. (XII. 19.) IM rendelet 133. § (3) bekezdés] Ami a munkáltatást illeti, ha a várandósság a hatodik hónapot elérte, a fogva tartott nőt nem terheli munkavégzési kötelezettség [Bv. tv. 223. § (1) bekezdés b) és c) pont], éjszakai munkára nem osztható be [Bv. tv. 231. §], s rendkívüli munkaidőben sem foglalkoztatható [Bv. tv. 250. § (4) bekezdés] a szülést, illetve a várandósság egyéb okból bekövetkezett megszűnését követő ötvenedik napig, mely igaz az anya és a gyermek együttes elhelyezésének idejére is.

Azt fontos hangsúlyozni, hogy ezek a speciális feltételek elsősorban nem az anyákra figyelemmel kerültek megalkotásra, hanem arra, hogy a büntetés-végrehajtási intézetben szabadságvesztést töltő női elítéltek szabad gyermekei a lehető legjobb bánásmódban részesüljenek az intézeten belül.²⁸ Abban az esetben tehát, ha az elítélt a vele elhelyezett gyermekét elhanyagolja, bántalmazza, vagy fejlődését egyéb módon veszélyezteti, a büntetés-végrehajtási intézet megszünteti az együttes elhelyezést, erről haladéktalanul értesíti a gyámhatóságot, intézkedik a gyermeknek az anyától való elkülönítése iránt, és biztosítja a gyermek teljes körű ellátását, ezt követően pedig az érintett női elítélt büntetésének végrehajtása az általános szabályok szerint folytatódik. [Bv. tv. 128/A. §]

Abban az esetben természetesen, ha az anya nem kerül a gyermekkel együtt speciális részlegen elhelyezésre, úgy az elítélt a gyermekével fő szabály szerint kapcsolatot tarthat, és a büntetés-végrehajtási jogviszony keretei között részt vehet a nevelésében, valamint a sorsát érintő lényeges kérdések eldöntésében is, kivéve, ha a bíróság a szülő e jogát törvényben meghatározottak szerint korlátozta. [Bv. tv. 128. § (8) bekezdés]

Befejező gondolatok

Az elmúlt évtizedekben ugyan megfigyelhető volt, hogy a női elkövetők száma folyamatosan növekszik, s az elkövetett bűncselekmények típusa, valamint az elkövetés jellege is egyre inkább hasonlít a férfiakéhoz, az összбүнözést tekintve a női fogvatartottak száma még mindig elmarad az erősebbik nem képviselőihez képest. A rendelkezésre álló legutóbbi adatok szerint 2019. december 31. napján a 16 334 fogvatartottnak csupán a 7,68%-a, így 1255 személy volt nő, mely egyébként megfelel a korábbi években is megfigyelhető 7-7,5%-os aránynak. Ami a бүнözők büntetés-végrehajtási intézetben történő elhelyezését illeti, habár a 2000-es évek elején nem ez volt a jellemző, az utóbbi években történt büntetőjogi tárgyú törvények és egyéb jogszabályok megreformálásának eredményei jelentős változást hoztak a büntetés-végrehajtási szervezetben, mely folyamatosan és dinamikusán újul meg. A büntetés-végrehajtási intézetek 2019-ben összességében 1518 női elhe-

²⁸ Büntetés-végrehajtás: Az igazság védelmében. <https://bv.gov.hu/hu/anya-gyermek-reszleg>, 2021. szeptember 18.

lyezésre szolgáló férőhellyel rendelkeztek, melyre 1255 fogvatartott jutott, így a szervezet összességében még szabad kapacitással is rendelkezett, ami sok esetben átcsoportosításra került az „erőforrások” kihasználása érdekében.²⁹

Habár az első börtönügyi rendeletek már az ókorban és a középkor első felében meghatározták a letartóztatottakkal való bánásmódot, s kimondták a női és férfi fogvatartottak elkülönítésének kötelezettségét, erre hazánkban csak a XIX. század közepén, 1854-ben került sor. Ezt követően az 1913. évi XXI. törvénycikk, majd a II. Bn. is a női elítélteknek a férfiatól eltérő szervezeti egységben történő elhelyezéséről rendelkezett. Az 1966. évi 21. tvr. az elkülönítési kötelezettséget az előzetes letartóztatás foganatosítása során is bevezette, valamint a jogalkotó kimondta, hogy kézenfekvő a női és férfi elkövetők büntetése végrehajtásának elkülönítése, valamint elsőként rendelkezett a várandós és kisgyermekes bűnözőkről. A 2000-es évek elején jelent meg először az igény, miszerint szükséges olyan intézet létrehozása, amely biztosítja az anyák és gyermekeik együttes elhelyezését, melyre 2003. november 12. napján került sor a kecskeméti Wéber Ede utcai objektum egységében, amelyben 20 fő fogvatartott anyá és gyermeke ideális elhelyezésére van jelenleg is lehetőség.

Hazánkban a Bv. tv. hatályos szabályai szerint az anyának a gyermekével történő együttes elhelyezésre az ún. anya-gyermek részlegben van lehetőség a gyermek egyéves koráig. A részleg kialakításával igyekszik a jogalkotó eleget tenni a Bv. tv. alapelveinek, s a szülői szerep erősítésével, a gyermekkel kialakított kötődés erősítésével kívánja elősegíteni a női fogvatartottak visszailleszkedését, a visszaesés megelőzését. A közös elhelyezés a büntetés-végrehajtási intézetek dolgozóinak a női elkövetőkkel történő könnyebb bánását, az elkövetők szabályok betartására való hajlandóságának növelését, de akár még az öngyilkosságok megelőzését is szolgálhatja, hiszen az édesanyák érthető igénye az újszülött gyermekükkel töltött idő, mely úgy vélem, együttműködőbbé teszi a fogvatartottakat. Mindettől függetlenül, álláspontom szerint a mindenekfelett álló cél a gyermeki jogok védelme. Kizárólag az egyedi körülmények mérlegelésével lehet dönteni adott esetben a gyermeknek az anyával együtt, a büntetés-végrehajtási intézeten belüli elhelyezéséről, mely nagy felelősséget jelent az arra jogosult számára, hiszen a részleg elsődleges szempontja, hogy a szabadságvesztésre ítélt, vagy az ítéletükre váró édesanyák szabad gyermekei a lehető legjobb bánásmódban részesülhessenek az intézeten belül. Célszerű ezért hazánkban is a gyermeki jogok irányából megvizsgálni az anya-gyermek részlegek sajátos helyzetét. A gyermekek büntetés-végrehajtási intézményben történő elhelyezése során elsősorban az ő szükségleteiket, jogait kell figyelembe venni, s ezeknek megfelelően kell megtenni azokat a további lépéseket, melyek biztosítják az elkövetőkkel együtt elhelyezett gyermekek védelmét, megfelelő fejlődését. Törekedni kell ezáltal arra, hogy a büntetés-végrehajtási intézményben elhelyezett szabad gyermekek ne szenvedjenek el akár szociális, akár pszichológiai károkat.

²⁹ RUTKAI Kata – SÁNTA Livia – SVE CZ Miklós: *Börtönstatisztikai Szemle*. Büntetés-végrehajtási Szervezet, BVOP, 2020, 4–17. https://bv.gov.hu/sites/default/files/Bortonstatisztikai_Szemle_2020.pdf, megtekintés ideje: 2021. október 3.

Felhasznált irodalom

- [1] *A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról* szóló 2013. évi CCXL. törvényt miniszteri indokolása.
- [2] *A közveszélyes munkakerülőkről* szóló 1913. évi XXI. törvénycikk miniszteri indokolása.
- [3] *A szabadságvesztés büntetés végrehajtásáról és az előzetes letartóztatás foganatosításáról* szóló 1966. évi 21. törvényerejű rendelet miniszteri indokolása.
- [4] BENCZE Béla – ILLÉS Melinda – BOGOTYÁN Róbert – LEKICS Tamás – CSOMA László – NÁDASI Béla – CSORDÁS Dóra – PALLO József – HUSZÁR László – RAGÓ Ferenc: *Korszakváltás a büntetés-végrehajtásban, Útmutató a 2013. évi CCXL. (Bv.) törvény megismeréséhez*. Börtönügyi Tanulmányok 2., A Büntetés-végrehajtás Tudományos Tanácsa kiadványai, 2015.
- [5] RUTKAI Kata – SÁNTA Livia – SVE CZ Miklós: *Börtönstatisztikai Szemle*. Büntetés-végrehajtási Szervezet, BVOP, 2020.
https://bv.gov.hu/sites/default/files/Bortonstatisztikai_Szemle_2020.pdf
2021. október 3.
- [6] Büntetés-végrehajtás: *Az igazság védelmében*. <https://bv.gov.hu/hu/anyagyermekek-reszleg>, 2021. szeptember 18.
- [7] ESTÓK József: A büntetés-végrehajtás szervezetrendszerének alakulása a 19. század közepétől a 20. század végéig. *Börtönügyi Szemle* 2019/1., 8–52.
- [8] GILÁNYI Eszter: *Gondolatok a női bűnelkövetés lélektani aspektusairól – különös tekintettel a maszkulinitásra*. Collegium Doctorum Konferencia, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2012, 1–13.
<http://www.unimiskolc.hu/~wwwdeak/Collegium%20Doctorum%20Publikaciok/Gil%20Eszter.pdf>, 2021. szeptember 13.
- [9] JUHÁSZ Zsuzsanna: A gyermek „legfőbb érdekének” figyelembevétele a szülő bebörtönzése esetén. *Miskolci Jogi Szemle – A Miskolci Egyetem Állam-és Jogtudományi Karának folyóirata* 2020/1., 60–77.
https://www.mjsz.uni-miskolc.hu/files/10857/7_juh%C3%A1szzsuzsanna_t%C3%B6rdelt.pdf 2021. szeptember 10.
- [10] JUHÁSZ Zsuzsanna: A női börtönnépességről. *Acta Universitatis Szegedien-sis: Acta juridica et politica* 2009, 263–287. http://acta.bibl.u-szeged.hu/7413/1/juridpol_072_263-287.pdf, 2021. szeptember 10.
- [11] JUHÁSZ Zsuzsanna: *A női fogvatartottak helyzete külföldön*. <http://docplayer.hu/2521117-A-noi-fogvatartottak-helyzete-kulfoldon.html> 2021. szeptember 10.
- [12] JUHÁSZ Zsuzsanna – PALLO József – VÉGH Marianna: *Kommentár a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás*

- végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvényhez.* www.uj.jogtar.hu, 2021. szeptember 18.
- [13] KOZMÁNÉ BÁN Erzsébet: Merre tovább? Anya-gyermek részleg a büntetés-végrehajtásban. *Börtönügyi Szemle* 2018/2., 41–64.
- [14] LŐRINCZ JÓZSEF – MEZEY BARNA: *A magyar börtönügy története.* Dialóg Campus, Budapest, 2019
- [15] LŐRINCZ JÓZSEF – NAGY FERENC: *Börtönügy Magyarországon.* Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság, Budapest, 1998.
- [16] LUKÁCS KRISZTINA: Női sorsok a börtönön innen és túl. *Börtönügyi szemle* 2006/3.
- [17] GÖNCZÖL KATALIN: *Bűnös szegények.* Fehéren feketén, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1991.
- [18] PALLO JÓZSEF: Omnia mutantur. A magyar börtönügy rövid kodifikációs historikuma. *Börtönügyi Szemle* 2014/1., 23–31.
- [19] SZABÓ ANNA: A női bűnözés az újabb kriminológiai irodalomban. Tanulmány az arsoni jogi folyóiratból. *Arsboni* 2012.
http://arsboni.hu/dolgozatok/buntetojog/Szabo_Anna_A_noi_bunozes_az_uj_abb_kriminologiai_irodalomban.pdf, 2021. szeptember 13.
- [20] VÓKÓ GYÖRGY: *A magyar büntetés-végrehajtási jog.* Nordex Kft.–Dialóg Campus Kiadó, 2014. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_528_Voko_Gyorgy_Magyar_buntetes_vegrehajtasi_jog/ch01.html#id549110, 2021. szeptember 13.

VÉGELGYENGÜLÉSBN SZENVED-E A HALÁLBÜNTETÉS? A LEGSÚLYOSABB BÜNTETÉSI NEM HELYZETE A VILÁGBAN

**Is the death penalty terminally ill?
Trends in the use of capital punishment around the world today**

SZÓKE PÉTER*

A tanulmány a halálbüntetés helyzetét taglalja a világban, éppen csak érintve az eltörlésével kapcsolatos pro és kontra érveket. Az ezt eltörlő vagy nem alkalmazó országok száma növekszik, és világszerte csökken a kivégzések száma. A folyamat középtávon akár a halálbüntetés eltűnéséhez is vezethet. A tendenciát az írás az abolicionista mozgalom néhány közelmúltbeli sikerének (Malawi, Virginia, Üzbegisztán, ENSZ közgyűlési moratórium) bemutatásával szemlélteti. Az abolicionista folyamatnak megvannak a maga korlátai: a világ legnépesebb országai ma is fenntartják a halálbüntetést, de közülük az USA-ban folyamatosan teret veszít a Legfelsőbb Bíróság konzervativizmusa ellenére. Kína, India, Japán, valamint az iszlám befolyása alatt álló államok retencionisták, de ezek egységes vagy mozdulatlan tömböt nem alkotnak. A vallási és a civil szervezetek szerepe az abolicionista mozgalomban növekszik.

Kulcsszavak: halálbüntetés, abolició, ENSZ-moratórium

This study deals with the use of the death penalty around the world, just touching on the arguments for or against its abolition. The number of countries abandoning capital punishment is rising, the number of executions dropping. The process might lead to the universal disappearance of the death penalty. Recent successes of the abolitionist movement in Malawi, Virginia, Uzbekistan, the Moratorium on the use of the death penalty adopted by the UN General Assembly illustrate the trend. Still, the waning of the death penalty has its limits. The most populous countries are in the retentionist camp, although the capital punishment is losing ground in the US, in spite of an intransigent Supreme Court. China, India, Japan as well as states influenced by Islamic law retain the death penalty, without, however, representing a uniform block. The article also highlights the growing role of religious and civil organizations in the abolitionist movement.

Keywords: death penalty, capital punishment, abolition, UN Moratorium

---

* DR. SZÓKE PÉTER
kutató
Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet,
1123 Budapest, Alkotás utca 55–61.
peter.szoke@mfi.gov.hu
A szerző köszönetét fejezi ki dr. Csemáné dr. Váradi Erikának néhány forrás megtalálásához nyújtott segítségéért.

„Az ember létezése és méltósága ... valójában nem is jog,
mert az emberi lényeg a jog számára transzcendens, hozzáférhetetlen.”

Lábady Tamás és Tersztyánszky Ödön alkotmánybírák
párhuzamos indokolása az Alkotmánybíróság
23/1990. (X. 31.) AB határozatához¹

Bevezetés

Hazánkban és abban a politikai, érték- és jogközösségben, amelyhez Magyarország a rendszerváltás utáni évtizedekben sikerrel csatlakozott – más értelmezések szerint oda visszatért – nincs halálbüntetés. Visszaállítását nemzeti, uniós és nemzetközi normák gyakorlatilag kizárják még akkor is, ha egy-egy sokkoló bűncselekmény vagy terrorhullám nyomán egyes véleményformálók felmelegítik a kérdést. Ezek azonban inkább impulzusok, a közhangulat ösztönös reakciói, mintsem mélyről jövő, szervezett társadalmi igény. A jogalkotó a világ egyre több pontján jut arra a következtetésre, hogy a halálbüntetés az okozott sérelmet nem orvosolja, a társadalom védelmére pedig nem a legalkalmasabb. Balázs Péter 2018-ban írt tanulmányában alapos és világos helyzetjelentést adott, számba véve a különböző államok egyes kategóriáit a halálbüntetéshez való viszonyuk szerint: a halálbüntetést nem alkalmazó, de iure vagy de facto abolicionista államok száma nő, míg a retencionistáké csökken, és hasonló trend mutatható ki a közvéleményben is, persze emellett továbbra sem jelentéktelenek a halálbüntetést támogató tömegek. Balázs óvatos előrejelzése szerint az abolicionista hullám talán túl van a tetőfokán, de kitart, bár a retencionista államok „kemény magján” megtörhet.² Egy évtizeddel korábban Bódi Stefánia vállalkozott hasonló nemzetközi kitekintésre. Jóllehet, az abolíció térnyerését érzékelt(ett)e, ő még úgy vélte, hogy ez a büntetési nem „még sokáig jelen lesz az államok életében”.³

Az abolicionista és retencionista tábor között zajló vita iránt érdeklők figyelmébe ajánlom Tóth J. Zoltán *Halálbüntetés: pro és kontra* című tanulmányát, amely az érveket és ellenérveket hét nagyobb, és több kisebb területre bontva rendszerezi: 1. A nemzetközi egyezmények: feltétlenül kizárja-e a nemzetközi jog e büntetési nem fenntartását? 2. Az elrettentő hatás: a magyar retencionista szerzők némelyike emlékeztet rá, hogy a halálbüntetés 1990. évi eltörlése után hazánkban az emberölések száma – átmenetileg – másfélszeresére nőtt, míg az abolicionisták a tágabb statisztikák alapján ezt a társadalom anómias állapotának tulajdonítják; a szerző hasonló angolszász példákat is idéz, hasonló következtetéssel. 3. Humánus: az emberiség feltétlenül kizárja-e a halálbüntetést, hiszen a retencionisták felvetik, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztés sem feltétlenül humánusabb. 4. Szüksé-

¹ [http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/179297164CE96B8DC1258382003C36D7?](http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/179297164CE96B8DC1258382003C36D7?OpenDocument)
OpenDocument, 2022. február 8.

² BALÁZSY Péter: Velünk élő táló – a halálbüntetés napjainkban. *MTA Law Working Papers* 2018/7., 22–23.

³ BÓDI Stefánia: A halálbüntetés nemzetközi története és megítélése – érvek és ellenérvek. *Hadtudomány* 2008/3–4., 127–139.

gesség: van-e mód a társadalom védelmét más módon biztosítani, vagy – ellenkező esetben - a halálbüntetés *ad maiora mala vitanda* elfogadható. 5. A *justizmord*: az abolicionisták egyik legerősebb érve olyannyira, hogy a Tóth által idézett ellenérvék – nem a szerző hibájából – meglehetősen erőltetetteknek tűnnek. 6. A büntetés célja: amennyiben a társadalom védelmét tekintjük a legfőbb célnak, a speciális prevenció egyes esetekben feltételezi a halálbüntetés lehetőségét, míg az ellenzők szerint ez más eszközökkel is elérhető. 7. Gazdaságosság: a bűnöző és a társadalom egyaránt mérlegeli, mi éri meg neki. A kivégzés, vagy az életfogytiglan kerül-e többre? Jogállami körülmények között – amint amerikai példák bizonyítják – a halálbüntetés lehet költségesebb.⁴ A dolgozat egyéb – többek között szociológiai – témákra is kitér, így például a társadalom brutalizációjának a kérdésére, amelyet egyes szerzők a halálbüntetés alkalmazása velejárójának tartanak. Bár a szerző hangsúlyozza, hogy egyik tábor igazát sem kívánja erősíteni a tanulmánnyal, e sorok írójának benyomása szerint a halálbüntetés ellen általa összegyűjtött érvek mennyiségileg és minőségileg túlsúlyban vannak.⁵

Jelen tanulmány megközelítése kevésbé rendszerező. Nem a halálbüntetés ellen, vagy mellette szóló érveket kívánja tárgyalni. Ezekre csak annyiban utal, ahol és amennyiben ez szükséges azoknak a tendenciáknak a felvázolásához és megértéséhez, amelyekről szólni kíván.⁶ Abból indul ki, hogy a halálbüntetés – bár változó sebességgel – visszaszorulóban van. Az erre utaló statisztikák mindenki számára elérhetőek az ezzel foglalkozó nagy emberi jogi szervezetek, például az Amnesty International honlapjain.⁷ Írásomban a legutóbbi idők fejleményeire igyekszem összpontosítani. Ezen belül is néhány ország halálbüntetéssel kapcsolatos szabályozástörténetének általam tanulságosnak vélt olyan fejezeteit igyekszem bemutatni, amelyek a tendenciát szemléltethetik.

1. Egy meg nem ünnepelt évforduló

2020-ban múlt harminc éve annak, hogy az akkor még nem régen működő magyar Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek nyilvánította és megsemmisítette a Bünte-

⁴ A retencionista tábor egyik legprominensebb képviselője, Antonin Scalia az amerikai Legfelsőbb Bíróság tagja a *Baze v. Rees* ítélethez fűzött párhuzamos véleményében meg-hökkentő következtetést fogalmazott meg: az államot terhelő magas költségekért azok a bírák a felelősek, akik a halálbüntetést ellenzik és mindenféle korlátozásokkal igyekeznek alkalmazását megnehezíteni. <https://www.law.cornell.edu/supct/html/07-5439.ZC2.html>, 2022. február 6.

⁵ TÓTH J. Zoltán: Halálbüntetés: pro és kontra. *Jogelméleti Szemle* 2003/2., <http://jesz.ajk.elte.hu/toth14.html>, 2022. április 21.

⁶ A jelen cikket Mario MARAZZITI *Life. Da Caino al Califfato: verso un mondo senza pena di morte* című könyve ihlette. Francesco Mondadori, Milano, 2015.

⁷ Az aktuális statisztikák az Amnesty International, és a World Coalition Against The Death Penalty honlapjain elérhetőek: www.amnesty.org, ill. <https://worldcoalition.org/>, 2021. június 26. Ez utóbbi több civil, ill. nem kormányzati entitást tömörítő ernyő szervezet.

tő törvénykönyv halálbüntetést lehetővé tévő rendelkezéseit⁸. Az évforduló szinte észrevétlenül múlt el. Pedig a lépés annak idején mérföldkő volt a demokratikus és jogállami átmenetben. Egykor valamennyi közép- és kelet-európai kommunista ország jogrendjében szerepelt ez a büntetési nem.⁹ A nyugat-európai országok 1989–90-re már, de jure vagy de facto kiiktatták jogrendjükből. A demokratikus és jogállami intézmények felállítása, az emberi és politikai jogok biztosítása az euro-atlanti közösséghez történő csatlakozáshoz elvárt színvonalon a társadalom túlnyomó többségének egyetértésével találkozott. A halálbüntetés eltörlése azonban kivételt jelentett. A közhangulatban sosem ment végbe egyértelmű fordulat: egy esetleges – jogszerűen persze végrehajthatatlan – népszavazás kimenetele legalábbis bizonytalan lenne nálunk (is)¹⁰. A modern jogrendszerek mindegyikére jellemző azonban, hogy valamit megtart a természetjogi alapokból, netán transzcendens hivatkozásokat is tartalmaz, amelyekkel bizonyos eszményeket, értékeket kivon a kisebbség-többség alakulásának, a folyton változó konszenzus dinamikájának hatása alól.

2. Anamnézis és diagnózis

Ha a világban körbepillantunk, látjuk, hogy a halálbüntetés nem örvend túl jó egészségnek. Egyes vélemények szerint meg fog halni, a rabszolgasághoz hasonlóan¹¹. A betegség hosszú lefolyású. Válasszuk viszonyítási pontnak 1786. november 30-át! Lipót toszkán nagyherceg (II. Lipót néven német-római császár és magyar

⁸ 23/1990. (X. 31.) AB. Az alkotmányellenesnek ítélt és megsemmisített rendelkezések különösen az alábbiak: a *Büntető Törvénykönyvről* szóló 1978. évi IV. tv. (a továbbiakban: Btk.) 38. § (1) bekezdés 1. pontja, a 39. §-a és a 84. §-a, a *büntetőjárásról* szóló 1973. évi I. tv. (a továbbiakban: Be.) 399. §-a, a *büntetések és az intézkedések végrehajtásáról* szóló 1979. évi 11.tvr. 17. és 18. §-a, valamint a Btk. 155. § (1) bekezdés, a 158. § (2) bekezdés, a 160. §, a 163. §, a 166. § (2) bekezdés, a 261. § (2) bekezdés, a 262.§ (2) bekezdés, a 343. § (4) bekezdés, a 346. § (1) bekezdés, a 347. §, a 348. § (3) bekezdés, a 352. § (3) és (4) bekezdés, a 354. § (3) bekezdés, a 355. § (5) bekezdés, a 363. § (2) bekezdés, a 364. §, a 365. § rendelkezéseiben a kiszabható büntetési nemek közül a halálbüntetés.

⁹ Az egykori kommunista blokk országai közül érdekes módon az NDK még a rendszer-váltás előtt, 1987-ben eltörölte a halálbüntetést. BÓDI: i. m. 138.

¹⁰ A Závecz Research 2017. októberi (az intézet honlapján időközben fellelhetetlen) kutatása szerint a magyar lakosság 24%-a feltétlenül támogatná, további 52%-a pedig bizonyos élet elleni bűncselekmények esetére elfogadná e büntetési nem alkalmazását. https://index.hu/belfold/2017/10/30/a_magyarok_negyede_szeretne_halalbuntetest/, 2022. február 8. Egy esetleges népszavazás kimenetele – annak tétje miatt – talán nem lenne automatikusan ugyanez.

¹¹ A rabszolgaság és a halálbüntetés eltörlése között párhuzamot Robert Badinter francia igazságügyi miniszter vont a Nemzetgyűlés előtt 1983. szeptember 17-én mondott beszédében. Le discours de Badinter sur la peine de mort. *Le Figaro* 2014. április 8. <https://www.lefigaro.fr/politique/le-scan/2014/04/08/25001-20140408ARTFIG00067-le-discours-de-badinter-sur-la-peine-de-mort.php>, 2022. február 8.

király) ezen a napon törölte el a halálbüntetést. Így Toszkána lett a világ első modern állama, ahol ezt a büntetési nemet nem alkalmazták.¹²

A világban egyre többen gondolják, hogy a halálbüntetés nem éri el az egyetemes civilizációs minimumot. Amikor 1975-ben Helsinkiben lezárult az Európai Biztonsági és Együtműködési Értekezlet – a hidegháború vége felé tett egyik első óriáslépés –, akkor alig tizenhat ország jogrendjében nem szerepelt a halálbüntetés lehetősége. 1989-ben a berlini fal leomlása idején tizenkilenc újabb ország törölte el ezt a büntetési nemet. A változás még drámaibbnak tűnhet az egy évszázaddal azelőtti adathoz képest, amikor mindössze három ilyen állam létezett: San Marino, Costa Rica és Venezuela (miután Toszkána beolvadt az Olasz Királyságba). 1990-ben újabb kilenc állam – köztük hazánk – csatlakozott az abolicionista táborhoz. Az ezt követő évtizedben további 19 ország dönt hasonlóan, köztük a jugoszláv utódállamok, a balti országok, és Albánia. (Enver Hodzsa Albániát 1967-ben a világ első ateista államává nyilvánította, ahol bármilyen vallási cselekményt, akár egy csecsemő megkeresztelését halálbüntetés fenyegetett.)

Az Amnesty International statisztikái szerint a végrehajtott kivégzések száma folyamatosan csökken. 2020-ban például az előző évihez képest 26%-kal kevesebb, 483 kivégzést észleltek, ami a legalacsonyabb adatot jelenti legalább egy évtizede, és 70%-kal alacsonyabb a legtöbb kivégzést látott 2015-ös évhez képest.¹³ Az említett 483 kivégzést 18 országban hajtották végre¹⁴. Az adatok nem tartalmazzák Kínát, amely minden bizonnyal őrzi első helyét a statisztika élén, de nem tudni, milyen számokkal. Kínában – és Vietnamban – ugyanis a kivégzések államtitoknak minősülnek, és egyes becslések szerint évente ezreket érinthetnek. Utána következik Irán, Egyiptom, Irak és Szaúd-Arábia, mely utóbbiban azonban 2020-ban 87%-kal kevesebb kivégzés volt, mint az előző évben. Ez a négy ország könyvelhette el a 2020. évi halálos ítéletvégrehajtások 88%-át. Észak-Korea továbbra is pedig fekete lyuk, ahonnan nem érkezik statisztika, ám a kivégzések száma magas lehet. Nincs megbízható adat Szíriából sem.¹⁵

Az abolicionista tábor széles földrajzi, kulturális és politikai spektrumot ölel fel Gabontól Mongóliáig, Nagy-Britanniától Argentínáig, Kambodzsától Dél-Afrikáig,

¹² Vannak ókori és középkori előzmények. Kr. u. 747-től, a Tang dinasztia idején tizenkét évig a halálbüntetést korbácsolással, ill. száműzetéssel helyettesítik. 818-ban pedig Japánban történik hasonló, Szaga császár uralkodása alatt. Az intézkedés 1156-ig halálbüntetés-mentes országgá teszi a felkelő nap országát. MARAZZITI: 83-93.

¹³ *Amnesty International Global Report Death Sentences and Executions 2020* <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/05/ACT5037602021ENGLISH.pdf>, 2022. február 7.

¹⁴ A 2020-ban kivégzést végrehajtó országok: Bangladesh (2), Botswana (3), Egyiptom (107), Észak-Korea (?), India (4), Kína (?), Irán (246), Irak (45), Omán (4), Katar (1), Szaúd-Arábia (27), Szomália (11), Dél Szudán (2), Szíria (?), Tajvan (1), USA (17), Vietnám (?), Jemen (5). AI 2020, 9.

¹⁵ Az AI honlapja szemléletesen ábrázolja a csökkenést mind a kivégzettek, mind a halálbüntetést alkalmazó országok száma tekintetében: <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/death-penalty/>, 2021. július 12.

Ruandától Burundin át Izraelig. Figyelemre méltó, hogy az említett államok közül néhány nemrég véres polgárháborún, etnikai konfliktuson ment keresztül (Ruanda, Burundi), vagy éppen népirtó totalitárius rezsim uralma alatt állt (Kambodzsa). Ez utóbbi három ország a moratóriumról szóló ENSZ-közgyűlési határozat (ld. 14. old.) támogatói között, ami közelmúltjukat figyelembe véve növelte a kezdeményezés erkölcsi hitelét.¹⁶ Ennek üzenete az lehetett, hogy e három nemzet a halálbüntetésben nem az igazságtétel eszközét, inkább annak akadályát látta.

Eközben a halálbüntetés visszavonulása gyorsuló ütemben zajlott másik három kontinensen. Néhány példa: Dél-Afrika (1995), ahol az apartheid leváltása Nelson Mandela és Desmond Tutu „igazság, megbékélés és igazságtétel” (*Truth, Reconciliation, Justice*) filozófiája szerint ment végbe; Örményország, Azerbajdzsán, Bosznia-Hercegovina – amelyek mindhárman háborús konfliktuson mentek keresztül nem sokkal ezt megelőzően – egyazon esztendőben (1998) törlik el a halálbüntetést, attól a vágytól vezetve, hogy a háború és erőszak örökségét maguk mögött hagyják; a kereszténység és az európai felvilágosodás kultúrkörén kívül eső országok között említem Bhutánt és Törökországot; de érdekes a közép-ázsiai volt szovjet tagköztársaságok példája is, amelyek liberális demokráciának aligha tekinthetők, de identitásukat a modernizáció és a szekularizáció határozza meg, miközben a lakosság számottevő hányada az iszlám hagyományok szerint él: Türkmenisztán (1999), Kirgizisztán (2007); Kazahsztán (2007, rendes büncselekményekre); Üzbegisztán (2008), mely utóbbiról még lesz szó.¹⁷ A legutóbbi ázsiai példa Mongólia, ahol az ország elnöke 2015-ben a Sant’Egidio közösséggel folyamatos konzultációban állt az abolícióhoz vezető folyamat élére¹⁸.

3. Ítélet Malawiban

A malawi legfelsőbb bíróság a *Khowivi v. Republic* ügyben 2021. április 28-i ítéletével alkotmányellenesnek nyilvánította a halálbüntetést¹⁹ megnyitva az utat annak parlament általi eltörlése előtt. Az ítélet előzménye egy 2003-ban emberölés miatt kiszabott halálos ítélet volt. Az ítélet idején hatályos büntető törvénykönyv vonatkozó – már korábban alkotmányellenesnek talált – rendelkezése minden emberölésre kötelezően írta elő halálbüntetés alkalmazását, a bíróságnak mérlegelési jogot e tekintetben nem hagyva. Az ítéletet a köztársasági elnök életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatta, megfelelően az országban 1975-ben érvényben lévő, de facto moratóriumnak. A kérelmező ettől függetlenül egy fellebbviteli bíróságtól ügyének újratárgyalását kérte, sikertelenül. Az ügy így került a legfelsőbb

¹⁶ MARAZZITI: i. m. 206.

¹⁷ Tádzsikisztán 2004 óta nem alkalmazza.

¹⁸ <https://www.santegidio.org/pageID/30284/langID/it/itemID/15480/Un-mondo-senza-pena-di-morte-Ministri-della-Giustizia-di-30-paes-i-ne-parlano-luned%C3%AC-a-Roma.html>, 2022. február 7.

¹⁹ *Khoviwa v Republic* (MSCA Miscellaneous Criminal Appeal Number 12 of 2017) [2021] MWSC 3 (28 April 2021), <https://malawilii.org/mw/judgment/supreme-court-appeal/2021/3>, 2021. június 19.

bíróság elé, amely a jogorvoslati kérelemnek helyt adva jutott arra a következtetésre, hogy a halálbüntetés nem felel meg az alkotmánynak. Az esetnek számos különlegessége van. Malawi alkotmánya ugyanis egyszerre tartalmaz az életet feltétlenül védő, és a halálbüntetést – látszólag – a jogrendben megengedő rendelkezést (*saving clause*). Az alkotmány 16. cikk (1) bekezdése szerint: „Mindenkinek joga van az élethez; életétől senkit sem lehet önkényesen megfosztani. Nem tekinthető az élethez való jogtól történő önkényes megfosztásnak a halálbüntetés végrehajtása, amennyiben azt az illetékes bíróság bűncselekmény miatt a malawi jog alapján elítélt személyre szabta ki.”²⁰

A legfelsőbb bíróság arra a következtetésre jutott, hogy ez a látszólagos kivétel nem hatalmazza fel a jogalkotót a halálbüntetés kodifikálására, sem a bíróságokat annak kiszabására. Az idézett rendelkezést ugyanis nem elszigetelten, hanem az alkotmány egészével és a nemzetközi jog alakulásával összhangban kell értelmezni. A bírák azt a kérdést tették föl, hogy a malawi alkotmány és jog lehetővé teszi-e halálbüntetés kiszabását? Az alkotmány²¹ preambuluma első szavai az emberi élet szentségének elismeréséről szólnak (*The People of Malaŵi — recognizing the sanctity of human life...*). Az alkotmány nem, hogy nem enged meg, hanem egyenesen tilt mindenfajta derogációt az élethez való jogtól. A 45. cikk (1) lehetővé teszi az egyes, meghatározott alkotmányos jogok felfüggesztését, meghatározott feltételek (pl. szükségállapot) fennállása esetén, amennyiben erre az alkotmány felhatalmazást ad. A 45. cikk (2) bekezdése viszont felsorolja azt a kilenc alapvető jogot, amelyek feltétlen érvényűek, amelyektől az eltérés abszolút tilalom alá esik; a felsorolást az élethez való joggal kezdi.²² Az ítélet így eljut odáig, hogy kimondja: a malawi büntető törvénykönyv halálbüntetés kiszabását lehetővé tévő rendelkezései alkotmányellenesek.²³ Az ítélet magja olyan gondolatmenetet tartalmaz, amely emlékeztet Lábady és Tersztyánszky magyar alkotmánybírók fent idézett párhuzamos véleményére. A malawi bírák így fogalmaztak: „Az élethez való jog lényege az élet maga – az élet szentsége. Az élethez való jog minden más jog szü-

²⁰ *Every person has the right to life and no person shall be arbitrarily deprived of his or her life: Provided that the execution of the death sentence imposed by a competent court on a person in respect of a criminal offence under the laws of Malaŵi of which he or she has been convicted shall not be regarded as arbitrary deprivation of his or her right to life.*

²¹ A malawi alkotmány: https://www.constituteproject.org/constitution/Malawi_2017.pdf?lang=en, 2021. június 26.

²² *There shall be no derogation with regard to— a. the right to life; b. the prohibition of torture and cruel, inhuman or degrading treatment or punishment; c. the prohibition of genocide; d. the prohibition of slavery, the slave trade and slave-like practices; e. the prohibition of imprisonment for failure to meet contractual obligations; f. the prohibition on retrospective criminalization and the retrospective imposition of greater penalties for criminal acts; g. the right to equality and recognition before the law; h. the right to freedom of conscience, belief, thought and religion and to academic freedom; or i. the right to habeas corpus.*

²³ *Khoviwa v Republic*, 32.

lője. Az élethez való jog nélkül más jogok sem léteznek. A halálbüntetés nem csak tagadja, hanem eltörli a jogot.”²⁴ Az ítélet az előbb említetteken kívül messzemenően támaszkodik a nemzetközi jogfejlődésre. Párhuzamot von az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 2. cikk (1) bekezdésének és a malawi alkotmány fent tárgyalt 16. cikkének a sorsa között. Az EJEE említett rendelkezése eredetileg számolt a halálbüntetés lehetőségével, mint az élethez fűződő jog védelme alóli kivétellel. Az egyezményhez fűzött, az Európa Tanács gyakorlatilag teljes tagsága által aláírt és ratifikált 6., majd 13. kiegészítő jegyzőkönyvek azonban ezt a kivételt fől számolták. A malawi alkotmánybírák arra a következtetésre jutottak, hogy míg a nemzetközi közjog egykor megengedte a halálbüntetést, ma már nem ez a helyzet. Hivatkoznak az ENSZ Közgyűlés vonatkozó határozataira is, melyekről részletesebben alább lesz szó. Az ítélet merészen konfrontálódik a közvéleménnyel, amely ellenzi a halálbüntetés eltörlését – de ez jogi kérdés, amelynek eldöntése nem a közvélemény csatornáin (*corridors of public opinion*) keresztül történik.

Ennek a távoli, szegény kis országnak a példáját azért tárgyaltam ilyen részletesen, mert meglepőnek tűnt az ítélet kidolgozottsága, a felhasznált hivatkozások széles köre, a merész angolszász jogi érvelés. Másrészt néhány tanulmány rámutat arra, hogy az ítélet hatással lehet más, *common law* rendszerű szubszaharai országokra, ahol a halálbüntetés még szerepel a jogrendben, és ahol az életvédelmi záradék hasonló, a halálbüntetésre utaló fenntartással él együtt az alkotmányban, akár útmutatóul szolgálva azoknak, akik ezekben az országokban kihívást intéznének a halálbüntetés ellen.²⁵ Malawi a 22. szubszaharai állam, amely eltörölte a halálbüntetést, miután Csád 2020 májusában ugyanezt tette (bár Csád nem egészen szubszaharai, hanem a Szahel-övezet része, szűk muszlim többséggel). Úgy tűnik, hogy Afrika jelenleg az abolicionista tendencia epicentruma. Rendszeres kivégzések csupán Egyiptomban, Líbiában, Szudánban és Szomáliában vannak, a többiek, de jure vagy de facto abolicionista, vagy ehhez közeli állapotban vannak. Az USA-ban több embert végeznek ki évente, mint a szubszaharai Afrika egészében. Itt a halálbüntetés nagyrészt gyarmati örökség, tömeges alkalmazása az elnyomás eszközeként és jórészt faji alapon történt.²⁶ Az egyes törzsi kultúrák között nagy volt az eltérés, de az elmondható, hogy a halálbüntetés eredetileg sehol nem volt sem intézményes, sem gyakori. A prekoloniális eltérések a mai napig befolyásolják a

²⁴ The essence of the right to life is life itself – the sanctity of life. The right to life is the mother of all rights. Without the right to life other rights do not exist. The death penalty not only negates, it abolishes the right.

²⁵ Andrew NOVAK: Malawi and the Puzzle of Constitutional Death Penalty Clauses. University of Oxford, Faculty of Law. *Death Penalty Research Unit Blog* 2021. <https://www.law.ox.ac.uk/research-and-subject-groups/death-penalty-research-unit/blog/2021/05/malawi-and-puzzle>, 2021. június 19.

²⁶ Stacey HYND: Killing the condemned: the practice and process of capital punishment in British Africa, 1900–1950s. *African Journal, University of Exeter* 2011. <https://ore.exeter.ac.uk/repository/bitstream/handle/10036/3085/Killing%20the%20condemned.pdf?sequence=5>, 2021. június 19. Hasonló megállapítást tesz a frankofón afrikai területek vonatkozásában NOVAK is.

közvélemény viszonyát a halálbüntetéshez az egyes országokban. A szomszédos Botswana és Zimbabwe példázta ezt. Az előbbiben az uralkodó etnikum jogában emberölésért halálbüntetés járt, míg az utóbbira bonyolult jóvátételi rendszer volt jellemző, mígnem a brit gyarmati uralom, majd Ian Smith apartheid rendszere kisebb súlyú politikai bűncselekmények esetén is tömegesen alkalmazta. Ma mindkét ország jogrendjében szerepel ugyan a halálbüntetés, de Zimbabwében 2005 óta nem alkalmazták, míg Botswanában 2021 első felében két kivégzés is volt.²⁷ A szubszaharai térségben az abolicionista trend okai között paradox módon az igazságszolgáltatás zavarai és a korrupció is szerepel: a bizonyítási eljárás megbízhatatlan, a justizmord esélye nagyobb, ami miatt a büntetés nem fenntartása több kockázattal, mint előnnyel járhat még egyébként diktatórikus rezsimek számára is.²⁸

4. Fordulat délen

A malawi ítéletnél nagyobb nemzetközi visszhangot váltott ki, amikor Virginia 2021. március 24-én kiiktatta jogrendjéből a halálbüntetést, elsőként az USA déli szövetségi államai közül. A szenációt táplálta, hogy itt hajtották végre az USA történelme során a legtöbb, 1297 halálos ítéletet. Az észak-amerikai földrész első kivégzése is itt történt 1607-ben. Ugyancsak rekorder volt nők és kiskorúak kivégzése terén is.²⁹ Virginia az USA 23. tagállama Colorado (2020), New Hampshire (2019) és Washington (2018) után, amelyik abolicionista útra lépett.³⁰ A törvényt Ralph Northam kormányzó a három „i”-vel indokolta: a halálbüntetés „igazságtalan, embertelen és hatástalan (*inequitable, inhumane, ineffective*)”. A törvényjavaslatot³¹ a virginiai szenátusban egy demokrata és egy republikánus szenátor közösen jegyezte, és a folyamatot végig jellemezte bizonyos kétpárti együttműködés. A törvény hatályon kívül helyezte vagy módosította Virginia törvénykönyvében (*Code of Virginia*³²) a halálbüntetést elrendelő vagy megengedő rendelkezéseket, a meghozott ítéleteket pedig életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatta, a próbára bocsátás lehetősége nélkül. A folyamatban katalizátorszerepet játszottak egyes civil és egyházi szervezetek, valamint ügyvédek egyes csoportjai. Imavirrasztások, a

²⁷ Andrew NOVAK: Why the death penalty is losing favour in sub-Saharan Africa. *The Conversation* 2015. <https://theconversation.com/why-the-death-penalty-is-losing-favour-in-sub-saharan-africa-43130>, 2021. június 26.

²⁸ NOVAK: i. m.

²⁹ Virginians for Alternatives To The Death Penalty. *Virginia's Execution History*, <https://www.vadp.org/dp-info/virginias-execution-history/>, 2021. június 26.

³⁰ Az ezt megelőző kronológia is impozáns: New Jersey (2007); New York (2008); Új Mexikó (2009); Illinois (2011); Connecticut (2012); Maryland (2013); Washington (2014 – itt a kormányzó rendelete függeszti fel a halálbüntetés alkalmazását); Nebraska (2015).

³¹ Senate Bill no. 1165. <https://lis.virginia.gov/cgi-bin/legp604.exe?211+ful+SB1165>, 2021. június 28.

³² A Code of Virginia sokféle köz- és magánjogi viszonyt szabályoz, így a büntető jogot is. <https://law.lis.virginia.gov/vacode>, 2021. június 28.

társadalommal és különösen az áldozatok családjával felvett párbeszéd³³ lassan megváltoztatta a közhangulatot.

A fordulópont akkor következett be, amikor 2004-ben az állami törvényhozás (*General Assembly*) felülvizsgálta a kirendelt védők intézményét. A rosszul fizetett, esetileg kirendelt védők helyébe teljes munkaidőben halálos ítélettel fenyegetett terhelteket védő, magasan képzett jogászokat állítottak, látványos eredménnyel: a halálos ítéletek száma rövidesen 90%-kal csökkent. A védelem és a vád között végre megvalósult a fegyveregyenlőség (*level playing field*).³⁴

A közvélemény változása Amerika-szerte megfigyelhető. 2019 novemberében a Gallup felmérése szerint bekövetkezett a fordulat: a megkérdezett amerikaiak 60%-a a tényleges életfogytig tartó halálbüntetést előnyben részesíti a halálbüntetéssel szemben. 1986-ban még 56 : 34 volt az arány a halálbüntetés javára. Igaz viszont, hogy az alternatív büntetés felkínálása nélkül feltett kérdésre az amerikaiak biztos többsége (56%) még mindig a halálbüntetést támogató választ adott.³⁵

5. Halálbüntetés Amerikában: bizonytalanság és várakozás a szövetségi szinten

Miközben az USA abolicionista vagy moratóriumot hatályban tartó tagállamainak száma nő, szövetségi szinten a dolgok nehezebben mozdulnak. Sandra Babcock a Milánói Tudományegyetemen 2018-ban tartott előadásában a halálbüntetés makacs és hamis mítoszáról beszélt: elrettentő erejűnek állítják be, jóllehet a szociológusok és kriminológusok túlnyomó többsége ezzel ellentétes eredményekre jutott³⁶, oportunista politikusok mégis táplálják a hiedelmet; a büntetési központú kultúra eredménye, hogy az USA-ban a börtönben lévők aránya a lakosságszámhoz képest a legmagasabb a világon; a bírákat és ügyészeket választják, tehát a politikusokhoz hasonlóan ők is a konszenzust keresik. A külső közvélemény és a nemzetközi jog csak viszonylagos hatású – bár zavarba ejtő, hogy az USA olyan államok közé sorolható a halálbüntetés tekintetében, mint Irán, Pakisztán, Kína, Szomália.³⁷ Tö-

³³ 1984-ben egy afroamerikai bandavezér, Linwood Briley kivégzését a siralomház előtt részeg csőcselék ünnepelte, rasszista jelszavakat kiabálva, miközben egy kisebb csoportosulás csendben virrasztott és imádkozott. Briley egyik áldozatának lánya a történeten elborzadva így nyilatkozott: „Valami nincs rendben... Nem hiszem, hogy az elkövetett gyilkosságra újabb gyilkosság lehet a válasz.”

³⁴ Dale M. BRUNFIELD: How Virginia's Death Penalty Finally Ended. *Washington Monthly* 7 May 2021. <https://washingtonmonthly.com/2021/05/07/how-virginias-death-penalty-finally-ended/>, 2021. június 28.

³⁵ Jeffrey M. JONES: *Americans Now Support Life in Prison Over Death Penalty*. Gallup, November 25, 2019. <https://news.gallup.com/poll/268514/americans-support-life-prison-death-penalty.aspx>, 2021. június 28.

³⁶ Michael L. RADELET – Traci L. LACOCK: *Do Executions Lower Homicide Rates: The Views of Leading Criminologists'*, 99 *J. Crim. L. & Criminology* 489 (2008–2009). <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=7323&context=jclc>, 2021. június 13.

³⁷ Sandra L. BABCOCK: La pena di morte negli Stati Uniti e nel mondo. L'impegno dell'università e delle professioni legali per la tutela dei diritti umani. *Rivista Italiana di*

résvonal van tehát a nyugati világban: Európa, Kanada, Latin-Amerika, Ausztrália és Óceánia nagyjából halálbüntetés-mentes övezet.³⁸

Az amerikai retencionisták ellen dolgoznak a nagy nyilvánosságot kapó „elfuse-rált kivégzések” (*botched executions*), amikor a „leghumánusabb” méreginjekció is elrettentő haláltusát eredményez³⁹, aminek kapcsán már felmerülhet az alkotmány nyolcadik módosításában tiltott kegyetlen és szokatlan büntetés (*cruel and unusual punishment*) gyanúja. Ezzel összefüggésben az is megfigyelhető, hogy a halálos „koktél” alapanyagainak beszerzése egyre nagyobb gondot okoz az európai gyógyszergyárak bojkottjai miatt. A dél-karolinai legfelsőbb bíróság nemrégiben felfüg-gesztette két halálos ítélet végrehajtását, miután méreginjekciókhoz használt alap-anyagok hiánya miatt az elítélteknek sérült volna az a joguk, hogy maguk válasz-szák meg a kivégzésük módját (nem sokkal az után, hogy az állam törvényhozása újra bevezette a villamosszékét és a kivégzőosztagot, mint alternatívát).⁴⁰ Az el-múlt évtizedek kutatásai egyre alaposabban igazolják azt is, hogy a halálos ítéletek kiszabásának gyakorlata faji alapon elfogult. A Death Penalty Information Center 2020-ban megjelent tanulmánya szerint például a statisztikák alapján nagyobb volt a valószínűsége annak, hogy azonos súlyú bűncselekmény esetén halálos ítélet szülessen akkor, ha az áldozat fehér, az elkövető színes bőrű volt, mint fordítva; hasonlóan hat az esélyekre az esküdtszék faji összetétele is.⁴¹ Az ítélet, vagy a ki-végzés után ártatlannak bizonyult elítéltek esetei is borzolják a kedélyeket – amire számos példa van, mióta a DNS-vizsgálatok utólag súlyos bírói tévedésekre deríte-nek fényt. 1973-tól napjainkig 185 jogerős halálos ítéletet helyeztek hatályon kívül (*exoneration*).⁴² Sokan kiemelik a jogklinikák, a tudósok és a joghallgatók szerepét

---

Diritto e Procedura Penale fasc. 3, 1 settembre 2018, 1035. <https://dejure.it/8e76370b-68f7-4864-b548-9f3fdf7f8e95>, 2021. június 13.

³⁸ Nagyjából. Európában Fehéroroszország, Latin-Amerikában Guyana, Belize, és még néhány kis karibi sziget, volt brit gyarmatok.

³⁹ A halálos ítélettel járó bűncselekményekkel vádoltak védelmének ellátására szakosodott egyik amerikai ügyvédi szervezet, az American Bar Association több ilyen esetről is be-számol. 2018-ban Alabama állam elállt egy halálraítélt kivégzésétől, miután a hóhérok nem tudták a méreginjekciót beadni a harmincegy éve a siralomházban raboskodó, sú-lyos beteg elítélt karján.

⁴⁰ Death Penalty Information Center (DPIC): *South Carolina Supreme Court Halts Executions of Brad Sigmon and Freddie Owens*, June 17, 2021. <https://deathpenaltyinfo.org/news/south-carolina-supreme-court-halts-executions-of-brad-sigmon-and-freddie-owens>, 2021. június 26.

⁴¹ Ngozi NDULUE – Robert DUNHAM (eds.): *Enduring Injustice: the Persistence of Racial Discrimination in the U.S. Death Penalty*. A Report By The Death Penalty Information Center, September 2020. <https://files.deathpenaltyinfo.org/documents/reports/Enduring-Injustice-Race-and-the-Death-Penalty-2020.pdf>, 2021. június 29.

⁴² DPIC Special Report: *The Innocence Epidemic* <https://deathpenaltyinfo.org/facts-and-research/dpic-reports/dpic-special-reports/dpic-special-report-the-innocence-epidemic>, 2021. június 29.

a halálbüntetés elleni küzdelemben.⁴³ A szövetségi államok közül jelenleg (2021. július) huszonhétben – valamint szövetségi szinten és az önálló joghatóságot alkotó fegyveres erőknél – van, huszonháromban és Washington D.C.-ben nincs halálbüntetés.⁴⁴ Három szövetségi államban, köztük a legnagyobb népességű Kaliforniában kormányzói moratórium van hatályban. Ohio államban kétpárti törvényjavaslat került a törvényhozás napirendjére, amely eltörölné a halálbüntetést.⁴⁵

Vessünk egy pillantást a szövetségi szintre! Emlékszünk, hogy Jókainál *A kőszívű ember fiai* című regényében Haynau, a Magyarország fölött átmenetileg teljhatalmú, véreskezű táborszernagy miután megtudja, hogy az udvar másnap leváltja, az utolsó éjszakán sajátos bosszút áll: az összes, még életben lévő halálra ítéltnek megkegyelmez. Donald Trump fordított Haynauként, elnökségének utolsó évében 13, szövetségi bíróság által kiszabott halálbüntetés végrehajtásáról gondoskodott még a számára vesztes választások után is. Trump ezzel egy 130 éves hagyományt tört meg, miszerint elnöki hatalomátadás idején nem hajtanak végre szövetségi halálos ítéletet. Kérdés, milyen szerepet játszhatott ebben Joe Biden választási ígérete, aki a történelem első elnökjelöltjeként a halálbüntetés eltörlését választási programjába vette.⁴⁶ Merrick Garland igazságügyminiszter-jelölt szenátusi meghallgatásán aggodalmának adott hangot a halálbüntetés alkalmazása miatt, így a Biden-adminisztráció igazságügyi programjának része a halálbüntetés kiiktatása a szövetségi törvényekből.⁴⁷ Garland igazságügyi miniszter 2021. július 1-jei emlékiratával felfüggesztette a halálbüntetések végrehajtását. Az indokokat három általános, és négy különös pontba szedte: 1. a halálbüntetés önkényes alkalmazása (*arbitrariness*); 2. a színes bőrieket aránytalanul sújtja (*disparate impact on people of color*); 3. magas az utólag ártatlannak talált elítéltek száma. A négy további indok a halálbüntetés végrehajtásának módját érinti. Garland hivatali elődje engedélyezte

⁴³ BABCOCK: i. m. 1047.

⁴⁴ Az előzmények régiek. Michigan állam már 1846-ban – a hazaárulás kivételével – minden bűncselekményre nézve eltörölte a halálbüntetést. Az első teljeskörűen abolicionista szövetségi állam Rhode Island lett 1852-ben.

⁴⁵ *Ohio Legislators Launch Bipartisan Effort to Repeal State's Death Penalty*. DPIC, 2021. február 23. <https://deathpenaltyinfo.org/news/ohio-legislators-launch-bipartisan-effort-to-repeal-states-death-penalty>, 2021. július 1. A javaslatot jegyző egyik republikánus képviselőt, Jean Schmidtet az győzte meg, hogy találkozott a siralomházban huszonhárom évet eltöltött, majd végül mégis ártatlannak talált halálraítélttel, Joe D'Ambrosióval. Egy republikánus szenátor pedig – sajátos csavarral – azt mondta, hogy pártja hozzáállása változóban van, mert ez is *pro-life* ügy, és a halálbüntetés eltörlése a *big-government* ellenes törekvéseket szolgálja.

⁴⁶ <https://deathpenaltyinfo.org/news/as-biden-administration-mulls-federal-death-penalty-policy-study-finds-u-s-support-for-capital-punishment-at-lowest-point-since-1960s>, 2022. február 7.

⁴⁷ Jessica CONSTANT: *Federal Execution Post-Mortem: The Final Three Carried Out in January 2021*. American Bar Association, Death Penalty Representation Project, April 15, 2021. https://www.americanbar.org/groups/committees/death_penalty_representation/publications/project_blog/federal-executions-post-mortem/, 2021. június 26.

például a méreginjekciókba töltött hármass összetevőjű szérumban egy komponensre (pentobarbital) redukálását, ami a kivégzéseket fulladásos kínhalállá változtathatja. A Trump-adminisztráció ugyancsak több pontban „rugalmasabbá” tette a kivégzések rendjének technikai szabályait, hogy ezeket minél gyorsabban végre lehessen hajtani; így például a méreginjekción kívül más végrehajtási módoknak is utat nyitott. Biden igazságügyi minisztere elrendelte a módosított protokoll felülvizsgálatát.⁴⁸ Felmerülhet, hogy a moratórium nem üthet-e vissza, amennyiben nem követik újabb intézkedések. Obama elnöksége után például Trump feloldotta a moratóriumot, ami szinte gyorsított kivégzési hullámhoz vezetett. Az amerikai elnöknek joga van például ahhoz, hogy a szövetségi siralomházak jelenleg 49 lakójának büntetését életfogytig tartó szabadságvesztésre változtassa, vagy igazságügyi minisztere útján elrendelje, hogy a szövetségi ügyészek a jövőben ne indítványozzanak halálbüntetést. Pontosán ezt kérte a megválasztott elnöktől 35 demokrata párti kongresszusi képviselő 2020. december 15-i levelében.⁴⁹ A szövetségi államokkal ellentétben Washingtonban egyelőre még a pártok között húzódik a választóvonal. A demokratáknak a Szenátusban csak Kamala Harris alelnök szavazatával van többségük, ami nem elég ahhoz, hogy a Kongresszus a szövetségi törvények közül kiiktassa a halálbüntetést.

A Legfelsőbb Bíróság konzervatív szerepet játszik a kérdésben. Mint ismeretes, a *Furman v. Georgia* (1972) ítélet nyomán négy évig szünetelt a halálbüntetés végrehajtása az Egyesült Államokban. Egy olasz szerző, Mirko Salvatore pár éve figyelemre méltó elemzést tett közzé az amerikai Legfelsőbb Bíróság vonatkozó esetjogáról *Elmaradt forradalom* címmel.⁵⁰ A *Furman*-ítélet nem általában és önmagában nyilvánította alkotmányba ütközőnek a halálbüntetést, hanem csupán azt a módot, ahogyan Georgia állam alkalmazta: egyes elemek korrekciója esetén újra alkalmazhatóvá vált. Valóban, a *Gregg v. Georgia* (1976) ítélettel a halálbüntetés visszatért. Miután a Trump elnök által jelölt bírakkal a Legfelsőbb Bíróság konzervatív, halálbüntetés párti többsége megerősödött, a testület részéről abolicionista fordulat nem várható. Ez azonban nem zárja ki, hogy folytatódjon a tendencia, miszerint ítéleteiben újabb garanciális elemeket rögzít, vagy egyes csoportok esetében kizárja a halálbüntetés alkalmazását, amint ez történt a szellemi fogyatékos (*Atkins v. Virginia*, 2002⁵¹) és a kiskorú elkövetők (*Roper v. Simmons*, 2005⁵²)

⁴⁸ *Memorandum for the Deputy Attorney General, Subject: Moratorium on Federal Executions Pending Review Of Policies And Procedures*. July 1, 2021 <https://www.justice.gov/opa/page/file/1408636/download>, 2021. július 5.

⁴⁹ <https://pressley.house.gov/sites/pressley.house.gov/files/2020.12.15%20Congressional%20Letter%20to%20President-Elect%20Biden%20Re-%20Death%20Penalty.pdf>, 2021. július 5.

⁵⁰ Mirko SALVATORE, La mancata rivoluzione della Corte suprema degli Stati Uniti: il caso della pena di morte. *Giurisprudenza costituzionale* fasc. 1, 2013, 561.

⁵¹ 536 U.S. 304 (2002). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/536/304/case.pdf> 2021. július 12.

⁵² 543 U.S. (2005). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/543/03-633/index.pdf>, 2021. július 12.

esetében. Mindkét ítélet indoklásában fő helyen a nyolcadik alkotmánymódosítás, a „kegyetlen és szokatlan büntetés” tilalma szerepel. Hogy azonban mi minősül ilyennek, azt sem a jogalkotó, sem a jogalkalmazó – jelen esetben a Legfelsőbb Bíróság – nem határozza meg. Sőt, ez utóbbi ítéletei maguk mondják ki, hogy az értelmezéshez a viszonyítási pont nem állandó, hanem „a tisztesség fejlődő, a társadalmi érettséget jelző mércéje” (*evolving standards of decency that mark the progress of a maturing society*). Ezt a formulát Earl Warren legfelsőbb bírósági bíró alkotta meg még 1958-ban⁵³; jól kifejezi az akkor uralkodó amerikai liberális szemléletet, a folyamatos, lineáris és visszafordíthatatlan emberi haladásba vetett hitet. Másrészt minden rendszer, így a jogrendszer is csak önmagán kívül képes saját értelmét megtalálni, tehát a jogi norma értelmezésének forrása jögron kívüli.

6. Keleten a helyzet változatlan?

A szárazföldi Kínához történt visszatérésekor Hong-Kong (1997) és Makaó (1999) révén két halálbüntetés-mentes joghatóság jelent meg a hatalmas országban. Majd más reformokat is bevezettek. Egy kínai szerző tanulmánya érdekes elemzést ad Cesare Beccaria tanainak kései hatásáról a kínai büntető- és büntetőeljárás jog fejlődésére a kilencvenes évektől kezdve. Kodifikálják a *nullum crimen, nulla poena sine lege* elveit (1997); megjelenik a visszaható hatály tilalma; a büntett és a büntetés arányosságának követelménye; az ártatlanság vélelmének óvatos beépítése a büntetőeljárás törvény 1996-ban módosított változatába, valamint egy emberi jogi védelmi záradék; a kínvallatás tilalma, és az így szerzett bizonyíték felhasználhatatlansága pedig a büntetőeljárás kódex 2012. évi novellájában kap helyet. A Kínai Népköztársaság első 1979-ben elfogadott büntető törvénykönyve 15 tényállást fenyegetett halálbüntetéssel. Ez a szám fokozatosan emelkedett, és a sorozatos szigorítások révén 2005-ben érte el a csúcspontot 68 bűncselekményfajtaival. Az inga innen visszafelé indul: 2011-ben tizenhárom, 2014-ben újabb kilenc, főként gazdasági bűncselekmény esetében törölték el a halálbüntetést. 2007. január 1-től minden halálos ítélet csak a Legfelsőbb Bíróság jóváhagyásával válik végrehajthatóvá.⁵⁴ A halálbüntetés korábban megkérdőjelezhetetlen intézménye volt a kínai rendszernek. Az utóbbi egy-másfél évtizedben azonban lassú változás jelei látszanak, amelyek valamiféle harmonikusabb, a társadalmi konfliktusokat szelídebb eszközökkel kezelő paradigma felé mutatnak. A Kínai Kommunista Párt Központi Bizottsága olyan büntetéspolitikai irányelvet fogadott el, amelynek értelmében fokozatosan csökkenteni kell a halálbüntetéssel fenyegetett büntetőjogi tényállások számát⁵⁵, ami elvben elvezethet az abolícióhoz is. A szerző szerint az eltörlés fő

⁵³ Trop v. Dulles, 356 U. S. 86 (1958). <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/356/86/>, 2021. július 12.

⁵⁴ Huang FENG: Cesare Beccaria e le riforme penali in Cina. *Rivista Italiana di Diritto e Procedura Penale* fasc. 4, 2014, 2102.

⁵⁵ *Decision Of The Central Committee Of The Communist Party Of China On Some Major Issues Concerning Comprehensively Deepening The Reform*. November 12, 2013, 34.

akadályát immár a közvélemény jelenti⁵⁶: mehökkentő állítás egy központosított, pártirányítás alatt álló ország esetében.⁵⁷ 2008-ban a Legfelsőbb Bíróság elnöke azt a kijelentést tette, hogy a halálos ítélet kiszabásánál elsősorban a törvényt, másodszorban a társadalmi rend igényeit, harmadszorban pedig a nép véleményét és érzületét is figyelembe kell venni. Jelenleg – úgy tűnik – viszonylag nyílt szakmai vita folyhat a halálbüntetés jövőjéről. A büntetőjogászok többsége először a gazdasági jellegű, nem erőszakos bűncselekményeket venné ki a legsúlyosabb büntetés fenyegetése alól, de akad, aki valamennyi tényállás esetében, effajta különbségtétel nélkül megszüntetné azt. Olyan irányzat is van, amely a Legfelsőbb Bíróságtól a végrehajtás jóváhagyása gyakorlatának szigorítását várna, amellyel a halálbüntetés pro forma eltörlése nélkül is kiüresedhetne. Eközben Kínában is folyik a justizmord eseteinek tudományos feltárása⁵⁸, ami a közhangulat változásához is vezethet.⁵⁹

A büntető eljárásjog mellett fontos a büntető anyagi jog reformja. A folyamat 2011-ben indult: azóta a büntető törvénykönyv módosításai fokozatosan törölték el a halálbüntetést 22 fajta bűncselekményre nézve, de fenntartva azt 46 más tényállás esetében. Ez azonban a gyakorlatban viszonylagos jelentőségű, hiszen a halálos ítéletek mintegy 90%-át egyébként is a reformmal nem érintett tényállásokra (szándékos emberölés, súlyos testi sértés, nemi erőszak, kábítószer-kereskedelem, stb.) szabták ki. Úgy tűnik, hogy a kínai kriminalisták körében komoly gondolkodás zajlik a halálbüntetés meghaladásának szükségességéről. Segíthet, hogy a kínai jog kétféle, az azonnali és a felfüggesztett halálbüntetést is ismeri. Az egyik lehetséges forgatókönyv az azonnali halálbüntetés eltörlése a felfüggesztett alakzat fenntartása mellett. De napirendre kerülhet a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztéssel mint alternatívával történő felváltása is. A folyamat lassú lesz ebben a csak kívülről egységesnek látszó, valójában rendkívül tagolt társadalomban. Kime-

---

<https://china.usc.edu/decision-central-committee-communist-party-china-some-major-issues-concerning-comprehensively>, 2021. június 13.

⁵⁶ https://static.mpicc.de/shared/data/pdf/forschung_aktuell_41.pdf, 2021. július 12.

⁵⁷ Egy 2008-as közvéleménykutatást idéz, mely szerint a kérdezettek 14%-a ellenzi, 57,8%-a támogatja e büntetési nem fenntartását, míg a fennmaradó 28,2% bizonytalan.

⁵⁸ Moulin XIONG – Michelle MIAO: *Miscarriages of Justice in Chinese Capital Cases*, 41 *Hastings Int'l & Comp.L. Rev.* 273 (2018). https://repository.uchastings.edu/hastings_international_comparative_law_review/vol41/iss3/3, 2021. június 13. A szerzők 122 ártatlannak bizonyult halálraítélt esetét elemzik, akik közül ötöt ki is végeztek. Az elítéltek több mint felét azonnali halálra ítélték, de az ilyen ítéletek száma 2007 óta csökken, és ezzel összefüggésben növekszik az utólag ártatlannak találtak száma. Arra a megállapításra jutnak, hogy Kína nagy lépéseket tett előre a justizmord elleni küzdelemben.

⁵⁹ Dietrich OBERWITTLER – Shenghui QI: *Public Opinion on the Death Penalty in China: Results from a General Population Survey Conducted in Three Provinces in 2007/08*. Max Planck Institute For Foreign And International Criminal Law 27–28. https://static.mpicc.de/shared/data/pdf/forschung_aktuell_41.pdf, 2022. április 21.

nete le függ a kommunista párt evolúciójától.⁶⁰ Véleményem szerint a halálbüntetés jövőjét nagyban befolyásolja majd a világ jelenleg két legerősebb rivális hatalma, Kína és az USA, illetve Kína és általában a nyugati világ viszonya. Az újkori Kína változó mértékben volt hajlandó kitenni magát a nyugati kulturális befolyásnak. Beccaria *Büntetés és büntetés* című klasszikusa eleinte szamizdatban, később hivatalos kiadásokban is az egyik legnépszerűbb jogi tárgyú olvasmány volt Kínában, és kínai büntetőjogászok nemzedékeire hatott. Kérdés, hogy a kereskedelmi exportbajnok Kína megelégszik-e a továbbiakban a nettó kultúra-importőr szerepével, vagy az expanziót a szellemi értékek piacára is megpróbálja kiterjeszteni. Ha azonban a Nyugattal párbeszédben marad, akkor izgalmas kérdés lesz, hogy a halálbüntetés nem annyira jogi, mint civilizációs kérdésében melyik Nyugatot tekintik inkább viszonyítási pontnak: az egyelőre retencionista USA-t, vagy az abolicionista Európát, és az ahhoz kulturálisan közel eső Latin-Amerikát, Ausztráliát és szubszaharai Afrikát. A kínai dilemma alakulása az USA-ra is visszahathat majd.

Ázsiában a halálbüntetés még tartja magát. A retencionista India, Indonézia, Japán és Pakisztán a Föld legnépesebb országai közé tartoznak. Indiában a kivégzések száma a kínai adatokhoz képest elenyésző: 2020-ban mindössze négy, amivel viszont egy 2015 óta tartó de facto moratóriumot tört meg. Az utóbbi időben az ország a szexuális erőszak sokkoló eseteire próbált így válaszolni.⁶¹ Japánban és Pakisztánban 2020-ban nem hajtottak végre halálos ítéletet, jóllehet az utóbbiban akár istenkáromlás miatt is kiszabhatják, amelyet főként a lakosság mindössze 1%-át kitevő keresztény kisebbség ellen alkalmaznak, amint Asia Bibi elhíresült esete és más, kevésbé nevezetes perek mutatják.⁶²

Különös a Fülöp-szigetek esete, amely az ázsiai földrész egyetlen keresztény-katolikus többségű állama, és amely Bhután, Nepál és Kambodzsa mellett jelenleg még az egyetlen, de jure abolicionista állam Kelet- ill. Délkelet-Ázsiában. Rodrigo

⁶⁰ Figyelemre méltó disszertációt írt a témában a Debreceni Egyetem Marton Géza Doktori Iskolájának hallgatója, Huang GUI: *On Life Imprisonment as the Alternative Punishment to the Death Penalty Specially Regarding China*. Debrecen, 2008.

⁶¹ A 2019. december 31-i adat szerint indiai siralomházakban 378 elítélt közül 58 szexuális indítékből elkövetett emberölés miatt részesült halálos ítéletben. Hédia ZAALOUNI: *Punishing Sex Crimes: The Evolution of the Death Penalty in India*. WCADP, 21 April 2020. <https://worldcoalition.org/2020/04/21/punishing-sex-crimes-the-evolution-of-the-death-penalty-in-india/>, 2021. július 13.

⁶² Az írástudatlan keresztény nőt, Asia Bibit, aki lényegében zselléreként dolgozott, kolléganői jelentették fel, amiért állítólag Mohamed prófétára tett becsmérlő megjegyzéseket. Az első és másodfokú halálos ítéletet a Legfelsőbb Bíróság a vád megalapozatlansága miatt megsemmisítette, és a nőt felmentette. Az ítélet valóságos kulturális csemege: sűrűn hivatkozik a Koránra, de Shakespeare Lear királyából is idéz. Criminal Appeal No.39-L OF 2015. https://web.archive.org/web/20181031151312/http://www.supremecourt.gov.pk/web/user_files/File/Crl.A._39_L_2015.pdf, (2022. február 7.) Hasonló ügyekre nézve l. még: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/02/pakistan-christian-couple-death-row/>, 2022. február 7.

Duterte elnök azonban 2016-os hatalomra kerülése óta szorgalmazza a 2006-ban eltörölt halálbüntetés visszaállítását. Legutóbb 2021 márciusában született törvényjavaslat a képviselőházban a veszélyes kábítószer elleni fellépésről szóló törvény kiegészítéséről egy új tényállással, amelyre kötelezően (!) kellene halálbüntetést kiszabni; a javaslat ráadásul az ártatlanság vélelme helyett a bűnösség vélelmét állítaná fel az új bűncselekménnyel gyanúsítottakkal szemben. A javaslat kiváltotta többek között az emberi jogi biztos és a katolikus egyház tiltakozását.⁶³ A helyzet messziről nézve nehezen érthető: mintha a populista Duterte nem megoldani akarná a kérdést, hanem inkább napirenden tartani. Az elképzelés egyébként nemzetközi jogba ütközik, hisz a Fülöp-szigetek aláírta és ratifikálta a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához (PPJNE) fűzött Második Fakultatív Jegyzőkönyvét a halálbüntetés eltörléséről.⁶⁴ Az eddigi próbálkozások elbuktak a szenátusban. Ha ezt mégis keresztül tudja vinni az elnök, az intő jel lesz arra nézve, hogy az abolíció nem visszafordíthatatlan folyamat.

7. Az ENSZ és a civil kezdeményezések

Az Európa Tanács és az Európai Unió szerepvállalása a halálbüntetés elleni küzdelemben ismert, jelen tanulmányban így ennek bemutatásától eltekintek.

A tendenciák alakulásában az államok, az állami intézmények mellett kiemelkedő szerep jut a vallásoknak és a civil kezdeményezéseknek egyaránt. 2021 júniusáig 89 ENSZ-tagállam vált részesévé a PPJNE Második Fakultatív Jegyzőkönyvének. A növekedés folyamatos, de a jogi kötelezettséget ténylegesen maga után vonó ratifikációk száma így is még csak száz alatt van. Az abolicionista tábor fontos sikerként könyveli el az ENSZ Közgyűlés vonatkozó, *soft law* jellegű határozatait (*resolution*). Ezek politikai-erkölcsi súllyal bírnak, különösen miután évről évre egyre kategorikusabb szöveggel egyre növekvő szavazattöbbséggel fogadja el őket a testület.⁶⁵

Az első határozatot, amely az ENSZ tagállamait a halálbüntetés egyetemes moratóriumának életbe léptetésére szólítja, 2007-ben fogadta el a Közgyűlés. Sokan az elfogadáshoz vezető út állomásaként említik Szaddám Husszein 2006. december 30-i kivégzését, amelyet már okostelefonokon és az interneten akár egyenesben is bárki megtekinthetett. (A Ceaușescu házaspár hasonló végóróját

⁶³ A törvényjavaslat a filippínó Kongresszus honlapján: https://www.congress.gov.ph/legisdocs/third_18/HBT7814.pdf, 2021. július 13. Az emberi jogi bizottság és a katolikus püspöki kar állásfoglalásai: <http://chr.gov.ph/statement-of-commissioner-karen-gomez-dumpit-on-the-passage-of-house-bill-no-7814-providing-for-the-presumption-of-guilt-and-reintroduction-of-the-death-penalty-as-amendments-to-th/>, ill. http://www.fides.org/en/news/70382-ASIA_PHILIPPINES_No_to_the_reinstatement_of_the_death_penalty_the_Church_supports_human_dignity_and_the_option_for_life, 2021. július 13.

⁶⁴ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XLIV. ülészakán, 1989. december 15-én elfogadott Második Fakultatív Jegyzőkönyve.

⁶⁵ Ennek történetére nézve ld. MARAZZITI: i. m. 193–221.

tizenhét évvel korábban televízió közvetítették.) A per és az ítélet, valamint a végrehajtás körülményei a nemzetközi közvélemény széles rétegeiben keltek viszolygást, hiszen a *raisz* bűnlajstroma és áldozatainak emléke tisztességesebb eljárást érdemelt volna.

A krónika feljegyzi az első két, ezt megelőzően kudarcot vallott kísérletet is. Az első határozattervezetet Olaszország terjesztette a Közgyűlés elé még 1994-ben, valamennyi nagy tagállam (USA, Oroszország, Kína, India, Indonézia) ellenében. Ennek dacára is csak nyolc szavazaton múlt a siker.⁶⁶ A következő próbálkozás az Európai Unió nevéhez fűződik (1998). A közös európai fellépés a retencionista tábor szemében olyan súlyos kihívásnak tűnt, hogy régióként szervezte meg az ellenállást. A retencionisták általános koordinátora a kis Singapore, míg pl. az arab országok szószólója Egyiptom volt. A vita hamar átpolitizálódott. A kisebb, fejlődő országok neokolonialista törekvést véltek felfedezni a határozattervezet mögött, nem kis szolgálatot téve ezzel a nagy retencionistáknak. Ekkor született meg a Sant'Egidio közösség⁶⁷ ötletéből a Felhívás a Halálbüntetés Egyetemes Moratóriumára. Ennek lényege az volt, hogy az ENSZ az új évezredre hirdessen moratóriumot a halálbüntetésekre, és kezdődjön közös gondolkodás a büntetési nem végleges beszüntetéséről. Ennek érdekében egyfajta népi kezdeményezésként világszerte gyűjtöttek aláírásokat: az első hárommilliót 2000-ben nyújtották át Kofi Annan ENSZ-főtitkárnak. 2002-ben Rómában megalakult a Halálbüntetés Elleni Világkoalíció (World Coalition against the Death Penalty), amely a kampányban részt vevő szervezeteket (Amnesty International, Death Penalty Focus, Barreau de Paris etc.) fogja össze.

A koalíció két fő irányban indult tovább. Egyrészt a jogilag nem kötelező ENSZ-határozat elfogadása volt a cél, másrészt az említett második kiegészítő, nemzetközi jogilag kötelező jegyzőkönyv ratifikálását kívánták elérni. Ez utóbbinál az első célszámot 100 tagállamban adták meg azzal az elképzeléssel, hogy ha a következő szakaszban a kétszáz is összejön, akkor az univerzális moratórium biztosra vehető. Amint láttuk, egyelőre száznál sem tartunk.

Siker kísérte viszont az ENSZ-közgyűlési határozat útját. Egy harmadik kudarcot mindenáron el akartak kerülni a kezdeményezők. Ezért gondos politikai és földrajzi mérlegelés után választották ki azokat az országokat, amelyek támogatóként (*sponsor*) léphettek fel a Közgyűlésben. Mindegyikük egy-egy régiót, történelmi kontextust vagy jellemző országméretet képviselt, olyan típusokat, amelyekhez más, hasonló profilú országok is csatlakozhattak: Oroszország, Dél-Afrika, Mexi-

⁶⁶ Az olasz nagykövetről elnevezett Fulci-módszer lényege, hogy miután a Közgyűlésben minden tagállamnak ugyanúgy csupán egy-egy szavazata van, sok kisebb tagállamot érdemes megnyerni valamely ügynek. Marco ANSALDO: i Fulci boys diplomazia di squadra. *La Repubblica* 2007. IX. 7 (2022. február 8.).

⁶⁷ A Sant'Egidio közösséget Andrea Riccardi alapította 1968-ban. Az Apostoli Szentszék által elismert katolikus szervezet a világ több mint hetven országában van jelen. Tagjai világiak, akik szabadidejükben a szegényeket és a béke ügyét szolgálják a közös imádság és a Szentírás olvasása mellett.

kó, Brazília, Angola, Gabon, Ruanda, Burundi, Kambodzsa, Fülöp-szigetek, Kelet-Timor, Új-Zéland. A lényeg, hogy a kezdeményező országok listája ne európai vagy nyugati akaratot, hanem a világban meglévő sokszínűséget tükrözze, amely ebben a kérdésben képes egységre lépni.

Az egyébként diktatórikus berendezkedésű Üzbegisztán példája annak, hogyan képesek alulról jövő, akár személyes kezdeményezések befolyásolni a történelem – így a jogtörténet – menetét. Az orosz nemzetiségű Tamara Csikunova egyetlen fiát egy üzbég bíróság 1999-ben halálra ítélte gyilkosság vádjával, amelyet minden valószínűség szerint kínzás hatására ismert be. Édesanyja minden követ megmozgatott, de amikor 2000. július 12-én a börtönben meglátogatta volna a fiát, kiderült, hogy Dimitrijt pár nappal korábban titokban kivégezték. Holttestét sem adták ki neki, hogy eltemethesse. Ekkor megalapította az Anyák a Halálbüntetés és a Kínvallatás Ellen nevű civil szervezetet. Az egyébként pusztán kézzel küzdő, több halálos fenyegetést is kapó asszonyok bátorságának nagyban köszönhető, hogy Iszlam Karimov diktatúrájában 2008. január 1-jei hatállyal eltörölték a halálbüntetést.⁶⁸

Időközben, 2007 októberének végén a Sant'Egidio közösség, a Fokoláre mozgalom, az Amnesty International és más NGO-k által 153 országban gyűjtött újabb ötmillió, a kivégzésekre moratóriumot kérő aláírást adtak át New Yorkban az ENSZ Közgyűlés soros elnökének. A küldöttségben részt vett az amerikai *Murder Victims' for Human Rights* nevű szervezet, vagyis olyan emberek képviselője, akiknek hozzátartozója emberölés áldozata lett, de nem akarják a tettes halálát. Végül 2007. december 18-án az ENSZ Közgyűlése 102 : 54 arányban, 29 tartózkodás és 5 távollét mellett megszavazta a 62/149. sz. határozatot⁶⁹, amely a halálbüntetés egyetemes moratóriumát kérte a tagállamoktól, annak későbbi végleges eltörlésének perspektívájában. Az utolsó napokban egy sor afrikai ország állt be a határozatot támogatók sorába. Tanulságos Elefántcsontpart esete. Az egyébként erőskezű Blaise Compaoré elnököt a Sant'Egidio közösség győzte meg: az elnök emlékezett arra a szerepre, amelyet a közösség vállalt a néhány évvel korábban a polgárháború szélére sodródó ország pacifikálásában.⁷⁰

A határozatot a Közgyűlésben két évente újra és újra szavazásra bocsátják. 2020-ra az igen szavazatok száma 123-ra nőtt, míg az ellenzőké 38-ra csökkent (24 tartózkodás mellett). Mindezek a változások azért is figyelemre méltóak, mert a világ időközben a terrorizmus és a helyi háborúk rég látott hullámával kénytelen szembenézni, és erősödnek a kemény fellépést követelő hangok a kormányok részéről és a közvéleményben egyaránt.

⁶⁸ Adriano ROCCUCCI: Una piccola donna sconfitta che ha cambiato la storia. *Osservatore Romano* 5 maggio 2021. https://www.osservatoreromano.va/it/news/2021-05/quo-100/una-piccola-donna-sconfitta-br-che-ha-cambiato-la-storia.html?fbclid=IwAR0CRaEa2_BcH2LjkJazA5f4TA_eZu4E3RMyv8DGMOA_B8KcyQQrv35QdKo, 2021. július 14.

⁶⁹ *Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2007. Moratorium on the use of the death penalty.* <https://undocs.org/en/A/RES/62/149>, 2021. július 14.

⁷⁰ MARAZZITI: i. m. 217.

8. A világvallások és a halálbüntetés

A téma összetettsége helyütt legfeljebb annyit enged meg, hogy felvillantsak néhány régebbi és újabb szempontot.

A *buddhizmus* köztudottan erőszakmentességet hirdető vallás, amely az élet minden formáját nagy tiszteletben tartja. Buddha ezen felül eltanácsolta a szerzeteseket a közvetlen politikai szerepvállalástól. Ám mint minden vallásban, a tanítás és a gyakorlat itt is eltér egymástól, különösen, amikor vélt vagy valódi államérdék is közbeszól. Ezért egyes országokban, ahol a buddhizmus hagyományosan erős pozíciókkal rendelkezik, a halálbüntetés tovább él. Ilyen például Thaiföld és Myanmar, bár ez utóbbi de facto abolicionista. A vörös khmerek rémuralmát elszenvedett Kambodzsa azonban – talán épp e tapasztalat hatása alatt – a halálbüntetés eltörlését választotta. Japánnak különös jelentősége van, mely ország a halálbüntetés bátyjának tűnik buddhista hagyományai és a halálbüntetés eltörlésében a középkorban játszott – fent említett – úttörő szerepe ellenére. A világszerte nagy tekintélynek örvendő dalai láma, a buddhizmus legtekintélyesebb és legismertebb vezetője mindenesetre egyértelműen a halálbüntetés ellen foglalt állást, és csatlakozott az egyetemes moratóriumot kérő felhíváshoz.⁷¹

A *hinduizmus* legnagyobb újkori alakja, Mahatma Gandhi *bonmotja* szerint „szemet szemért, fogat fogért, és a világ megvakul”. A hinduk számára parancs, hogy minden élőlényvel kíméletesnek kell lenniük. A par excellence hindu ország, India azonban ellentmondásos gyakorlatot folytat, amint az imént láttuk. A kivégzések száma az 1,3 milliárdnyi lakossághoz képest csekély. A legtöbb nagy valláshoz hasonlóan a hinduizmus sem monolitikus. A Hare Krishna mozgalmat 1968-ban megalapító Srila Pradhupada szerint például a halálbüntetés a bűnös érdekét szolgálja, mert a kivégzett embernek következő életében így már nem kell az előző életében elkövetett bűne miatt szenvednie.⁷² Az indiai jogrend szűk esetkörben megengedi a halálbüntetést, jóllehet az ország alkotmányát a függetlenség után szövegező egyik alapító atya, Babasaheb Ambedkar ki akarta küszöbölni, de még az erőszakmeneteselek táborában sem volt teljes a konszenzus ez ügyben.⁷³

A *zsidó* vallás sem mentes a dilemmáktól. A Biblia és a Talmud is ismeri a halálbüntetést. Harmincöt bűncselekményre rendel halálbüntetést az ószövetségi törvény. Ezek között nemcsak életellenes, hanem a vallásra nézve sérelmes bűncselekményi tényállások is vannak, mint például a hitehagyásra buzdítás vagy a szombat megszentéseltelentése, de a nemi erkölcs elleni vétségek némelyike, mint a házasságtörés vagy a vérfertőzés is. A Mishna még a kivégzés konkrét módjait is felsorolja. A törvény azonban korlátokat is szab a halálbüntetés alkalmazásának, amennyiben komoly eljárási garanciákat állít. A Mishna és a Talmud Tóra-értelmezései és előírásai is olyan szigorúan ellenjavallják, hogy szinte lehetlenné

⁷¹ DALAI LAMA: *Message Supporting a Global Moratorium on the Death Penalty*. CounterPunch, August 29, 1999, <https://www.counterpunch.org/1999/08/29/message-supporting-a-global-moratorium-on-the-death-penalty/>, 2022. február 8.

⁷² <https://deathpenalty.procon.org/source-biographies/srila-prabhupada/>, 2021. július 14.

⁷³ MARAZZITI: i. m. 173.

teszik a tényleges alkalmazást. Érdekes a modern Izrael, amely zsidó, de világi állam is egyben. A Knesszet eltörölte a halálbüntetést, csak korlátozott, kivételes esetekre hagyva meg alkalmazhatóságát: ilyenek a genocídium, a háború idején elkövetett árulás és egyes, a katonai büntető törvénykönyv hatálya alá tartozó tényállások. Izrael Állam történetében egyedül Adolf Eichmannt ítélték halálra és végezték ki, de ez is heves viták tárgya volt.⁷⁴ Hasonló jelentősége van a zsidóság és a halálbüntetés kapcsolatának megértésekor a legjelentősebb amerikai rabbini testületekben (Central Conference of American Rabbis, Union for Reformed Judaism), amelyek már 1959 óta következetesen és nyilvánosan elutasítják a halálbüntetés gyakorlatát. A zsidó „álláspont” tömör megfogalmazását Charles L. Black adta, alkalmazását ajánlva az amerikai valóságra is. Eszerint a mózesi törvényt átjárja a halálbüntetés. Idővel azonban a bírák és a rabbik az anyagi jog sérelme nélkül olyan rafinált eljárási garanciákat dolgoztak ki, amelyek már az ókorban gyakorlatilag kizárták alkalmazását.⁷⁵

Az *iszlám* és a halálbüntetés viszonya a közhiedelemmel ellentétben szintén nem egyértelmű. Az iszlám országok túlnyomó többségében a jognak része ez a büntetési nem. Az iszlám mint vallási hit középpontjában az „irgalmas és könyörületes Isten” áll. A muszlim többségű országok közül a kis – és erősen szekularizált – Albánia és Bosznia-Hercegovina abolicionista, EU-tagjelölt ország. Némely országok, mint Marokkó, Algéria, Pakisztán és Indonézia az utóbbi időkben, *de facto* moratóriumot tartottak fent, jóllehet az utóbbi kettő utóbb a terror- és drogvészélyre hivatkozva újraindította a kivégzéseket (Pakisztánban ötezren vannak siralomházban, de 2020-ban nem volt kivégzés). A több mint egymilliárdnyi muszlim hívőt magában foglaló *umma* hagyományaiban, politikai és kulturális identitását tekintve rendkívül színes, amiről nyugati elemzők és politikusok gyakran nem vesznek tudomást. A Korán szerint az emberi életet Isten megszentelte, ezért azt kioltani csak nagyon kivételes esetben lehet jogszerűen és igazságosan: emberölés, házasságtörés és hitehagyás büntetéseként. A valóság azonban más. Egyiptom példája jól érzékelteti ezt. Ebben az országban Morszi elnököt és a Muzulmán Testvériséget megbuktató és törvényen kívül helyező katonai diktatúra a halálos ítéletek tömegét hozatta megdöntött politikai ellenfeleivel szemben – ezek háttéré nyilván szintén nem vallási.⁷⁶

A sariát alkalmazó országok többsége szilárdan kitart a halálbüntetés mellett. Ezen a fronton is vannak azonban repedések. Az ENSZ után második legnagyobb

⁷⁴ A nagy német zsidó filozófus és teológus Martin Buber közbenjárt David Ben Gurion elnöknel, hogy az ítéletet ne hajtsák végre. Buber szentírási, morális és pragmatikus alapokra alapozta álláspontját. Egyebek között azzal érvelt, hogy az áldozat nem helyezkedhet a bíró szerepébe. Attól is tartott, hogy a fiatalabb németek ezzel „letudják” a történelmi felelősséget. M. FRIEDMAN: *Martin Buber's Life and Work*. Wayne State University Press, 1988, 355–359.

⁷⁵ Charles L. BLACK Jr.: *The Crisis in Capital Punishment*. 31 *Md. L. Rev.* 290 (1971) 301. <https://core.ac.uk/download/pdf/563556925.pdf>, 2021. július 14.

⁷⁶ MARAZZITI: i. m. 178.

nemzetközi szervezet, az Iszlám Együttműködés Szervezete tagállamainak kevesebb mint fele (42%) retencionista; 28%-uk a teljes körű abolíciót választotta, a többi valamelyik köztes kategóriába tartozik, ami azt jelenti, hogy a tagállamok többségében nincs kivégzés⁷⁷. Külön fejezet lehetne Törökország, ahol a szekuláris atatürki államfelfogás felől az iszlamista berendezkedés felé kormányzó Erdoğan elnök többször kilátásba helyezte a halálbüntetés visszaállítását. Ez nyilvánvalóan ellentétes az ország nemzetközi jogi kötelezettségeivel, így az európa tanácsi tagsággal és a mára klinikai halott európai uniós tagsági kérelmével is. Elgondolkodtató azonban, hogy az elnök fenyegetéseit eddig mégsem váltotta be.

Nehéz arra a kérdésre válaszolni, hogy az iszlámnak integráns része-e a halálbüntetés. A Korán szövegéből nem lehet a választ levezetni, ahogyan önmagában a Bibliából sem könnyű. A Korán többféle választ is megengedne a kérdésben, és sokasodnak azok a mozgalmak, irányzatok, amelyek az iszlámmal összeegyeztethetetlennek tartják a halálbüntetést.⁷⁸

A kereszténység vizsgálata is több nehézséget okoz, mint gondolnánk. A keresztény kultúrkör történetét végigkíséri a halálbüntetés, noha a Szentírásból vagy az egyházak tanításából ez nem feltétlenül következne.⁷⁹ A XX. század radikális változást hozott e téren. (Ami felveti annak lehetőségét, hogy az iszlámon belül is végbemehet egyszer hasonló fordulat.) A *mainstream* egyházak egyre másra utasítják el a halálbüntetést. (Míg az amerikai *Bible Belt* kisegyházaiban és más új-protestáns szekták részéről tovább él az Ószövetség fundamentalista értelmezése és vele a halálbüntetés elfogadása vagy egyenesen óhaja.) A katolikus, ortodox és a történelmi protestáns egyházak a halálbüntetés elleni nemzetközi küzdelem élvonalába tartoznak. A világ legnagyobb létszámú és legelterjedtebb vallási közössége, a római katolikus egyház a tekintetben egyedülálló, hogy központi tanítóhivatallal rendelkezik, így a tanítás, a pápai magisztérium esetleges változásait könnyű nyomon követni. Eless fordulattal a II. vatikáni zsinat nyomán erősödött meg az evangéliumi alapokhoz történő visszatérés vágya. A zsinati dokumentumok ugyanakkor a halálbüntetés kérdését nem említik. II. János Pál és XVI. Benedek pápa tanításai azonban nyilvánvalóvá tették, hogy a kérdés megítélése változik. A változás nem annyira dogmatikai, mint inkább morális megközelítésű. II. János Pál *Evangelium*

⁷⁷ Nael GEORGES: *The Process Of Abolishing The Death Penalty In Member States Of The Organisation Of Islamic Cooperation*. 31. <https://www.ecpm.org/wp-content/uploads/rapport-OCI-2020-GB-191120-web.pdf>, 2021. július 23. A képet árnyalja, hogy néhány tagállamban a muszlimok nem alkotnak többséget.

⁷⁸ Jelentős Siti Musdah Mulia dzsakartai teológiai professzor asszony munkássága e téren. MARAZZITI: i. m. 177–182.

⁷⁹ Sőt. A korai keresztények erőszakmentességét ismerve a pogány restaurációt erőltető Julianus Apostata császár nem engedte őket a hadseregben szolgálni. Az arles-i részleges zsinat (314) viszont ellenkezőleg, kötelezővé tette a keresztényeknek a katonai szolgálatot. A halálbüntetés és az „igazságos háború” elfogadottságát Szent Ágoston és különösen Aquinói Szent Tamás tekintélye támasztotta alá. Ez utóbbi a közjó megóvása érdekében tartotta megengedhetőnek a halálbüntetést. Luther vallási bűncselekmények esetén ellenezte, Kálvin és Zwingli viszont megengedte a halálbüntetést.

vitae kezdetű enciklikájában fejt ki először: „...a halálbüntetést csak végső esetben szabad alkalmazni, amikor a társadalom védelme más módokon nem lehetséges. Ma azonban, amikor a büntetőjog egyre fejlettebb, ilyen esetek nagyon ritkák, ha egyáltalán előfordulnak.”⁸⁰ II. János Pál pápa ettől kezdve rendszeresen szót emelt nemcsak a halálbüntetés eltörlése, hanem egyes halálraítéltek megmentése érdekében is az USA-ban és máshol. „A törvények és az állami intézmények semmiképp se sértsék az élethez való jogot – a fogantatástól a természetes halálig –, hanem oltalmazzák és mozdítsák elő azt.” A pápa szerint az életet feltétlen védelem illeti meg a „fogantatástól a természetes halálig”.⁸¹ XVI. Benedek több alkalommal is állást foglalt a halálbüntetés eltörlése mellett. 2011. november 19-én, az *Africae Munus* kezdetű apostoli buzdításában felszólította az afrikai társadalmak vezetőit, hogy tegyenek meg mindent a halálbüntetés megszüntetéséért.⁸² Hasonlóan nyilatkozott, amikor 2011. november 30-án kihallgatáson fogadta és megáldotta a *No Justice Without Life* című nemzetközi konferencia résztvevőit. A folyamatot Ferenc pápa zárta le, amikor módosította a Katolikus Egyház Katekizmusának vonatkozó, 2267. pontját. Ennek eredeti szövege szerint az egyház „hagyományos tanítása ...nem zárja ki a halálbüntetést olyan esetekben, amikor ez az egyetlen járható út az emberek életének ... megvédésére a jogtalan támadóval szemben”, hozzátéve ugyanakkor, hogy az állam ma olyan eszközökkel rendelkezik, amelyek révén az ilyen végső eset „nagyon ritka, ha egyáltalán előfordul”.⁸³ A Ferenc által jóváhagyott új szöveg szerint „ma egyre élénkebben tudatosul, hogy a személy még a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetésével sem veszíti el méltóságát”. Megváltozott a büntetőjogi szankciók céljáról alkotott felfogás, és „olyan, hatékony büntetésvégrehajtási rendszerek jöttek létre, amelyek biztosítják a polgárok kötelező védelmét, ám egyúttal a bűnelkövetőt nem fosztják meg attól a lehetőségtől, hogy megjavuljon. Az egyház ezért az evangélium fényében azt tanítja, hogy a halálbüntetés megengedhetetlen, mert merénylet az emberi személy sérthetlensége és méltósága ellen.” A legnagyobb újdonság talán az, hogy hozzáteszi: „az egyház határozottan munkálkodik a halálbüntetés eltörlése érdekében az egész világon”.⁸⁴

9. Bizonytalan, de bizakodó prognózis

Ha a betegről megállapítják, hogy a kór végső stádiumába került, az rossz hír. A halálbüntetés esetében azonban az a lehetőség, hogy a XXI. század lehet az első a történelemben, amely megszabadul ettől az intézménytől, a zsidó-keresztény

⁸⁰ II. János Pál: *Evangelium vitae*. 56. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/hu/en/cyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html, 2021. július 14.

⁸¹ Uo. 93.

⁸² XVI. Benedek: *Africae Munus* 83. https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20111119_africae-munus.html, 2021. július 14.

⁸³ *A Katolikus Egyház Katekizmus*. 2267. <https://archiv.katolikus.hu/kek/kek02196.html#K2267>, 2021. július 14.

⁸⁴ https://www.vatican.va/archive/catechism_it/p3s2c2a5_it.htm#I.%20II%20rispetto%20della%20vita%20umana, 2021. július 14.

vagy szekuláris-humanista talajon álló gondolkodók és morális cselekvők többsége számára reményt keltő kilátás. A tendencia egyelőre egyértelműen a halálbüntetés eltűnése felé mutat. Persze a folyamatnak megvannak a korlátai. A retencionista országok között találjuk a legnagyobb népességű államokat: Kína, India, USA, Japán... Az, hogy az abolicionista mozgalom át tudja-e lépni vagy el tudja-e mozditani az előtte tornyosuló hegyeket, a szakmai szempontokon messze túlmutató kérdés. A halálbüntetés – és általában a kegyetlen büntetések – eltörlése nyugaton a felvilágosodás eszméihez kötődik, amelyek azonban keresztény gyökerek még akkor is, ha önmagukat a vallás ellenében határozták meg.⁸⁵ A vallásoknak és kultúrkörökhöz tartozásnak komoly szerepük van abban, hogy egy adott helyen alkalmazták-e a legsúlyosabb büntetési formát – de az összefüggés kevésbé egyértelmű, mint gondolnánk. A történelemben azonban semmire sincs garancia. Az emberi élet méltósága feltétlen tiszteletének és védelmének, az ember jóra való készségének és képességének eszménye jelen van, ha időnként eltemetve is, valamennyi kultúrában. A nyugati eszmék hegemoniája a világban a globalizációval, Kína és India felemelkedésével gyengül. A sokáig győztesnek hitt szekularizáció válságával a vallások visszatértek a történelem színpadára, de egy megváltozott világot találnak, amelyben a *status quo ante* helyreállítása nem lehetséges számukra – így ők is válságba kerülnek. Az elszigetelődés nem lehet opció, sok és sokféle új szereplő együttműködése, párbeszéde révén valósulhat meg az új szintézis. Ahhoz, hogy ennek ne legyen része a halálbüntetés, már nem elég a nyugati eszme-, politikai és jogrendszerek egyre nehezebb exportja, hanem csak akkor lesz lehetséges, ha az egyes kultúrkörök saját különbözőségeik és hagyományaik ápolása mellett azok mélyéről felszínre hozzák a közös emberi és civilizációs értékeket. A globalizáció következménye, hogy akár tetszik, akár nem, a népek, civilizációk és a részüket képező jogrendszerek immár nemcsak befelé, hanem egymásra is figyelnek, reflektálnak és hatnak egymásra. Ha a költő egykor így írt: „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!”⁸⁶, akkor ma talán hozzátenné: és Washingtonra, Pekingre, Teheránra... és Blantyre-ra.

Felhasznált irodalom

- [1] 23/1990. (X. 31.) AB határozat. <http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/179297164CE96B8DC1258382003C36D7?OpenDocument>, 2022. február 8.
- [2] *A Katolikus Egyház Katekizmusa*. <https://archiv.katolikus.hu/kek/kek02196.html#K2267>, 2021. július 14.
- [3] Adriano ROCCUCCI: Una piccola donna sconfitta che ha cambiato la storia. *Osservatore Romano*, 5 maggio 2021. <https://www.osservatoreromano.va/it/>

⁸⁵ II. János Pál pápa utolsó, *Emlékezet és azonosság* című könyvében védelmébe vette a felvilágosodás vívmányait a kétezres évek elején, amikor a „terror elleni háború” idején nyugaton is felvetődött akár a kínvallatás visszaállításának lehetősége is.

⁸⁶ Batsányi János: *A franciaországi változásokra*.

- news/2021-05/quo-100/una-piccola-donna-sconfitta-br-che-ha-cambiato-la-storia.html?fbclid=IwAR0CRaEa2_BcH2LjkJazA5f4TA_eZu4E3RMyv8DGMOA_B8KcyQQrv35QdKo, 2021. július 14.
- [4] *Amnesty International Global Report Death Sentences and Executions 2020*. <https://www.amnesty.org/download/Documents/ACT5037602021ENGLISH.PDF>, 2021. július 13.
- [5] Andrew NOVAK: Malawi and the Puzzle of Constitutional Death Penalty Clauses. University of Oxford, Faculty of Law. *Death Penalty Research Unit Blog* 2021. https://www.law.ox.ac.uk/research-and-subject-groups/death-penalty-research-unit/blog/2021/05/malawi-and-puzzle_ 2021. június 19.
- [6] BALÁZSY Péter: Velünk élő tálío – a halálbüntetés napjainkban. *MTA Law Working Papers* 2018/7., 1–24.
- [7] *Baze v. Rees* (No. 07-5439) 217 S. W. 3d 207, affirmed. (Legal Information Institute) <https://www.law.cornell.edu/supct/html/07-5439.ZC2.html>, 2022. február 6.
- [8] BÓDY Stefánia: A halálbüntetés nemzetközi története és megítélése – érvek és ellenérvek. *Hadtudomány* 2008/3–4., 127–139.
- [9] Charles L. BLACK Jr.: *The Crisis in Capital Punishment*. 31 Md. L. Rev. 290 (1971). <https://core.ac.uk/download/pdf/56356925.pdf>, 2021. július 14.
- [10] DALAI LAMA: *Message Supporting a Global Moratorium on the Death Penalty*. CounterPunch, August 29, 1999. <https://www.counterpunch.org/1999/08/29/message-supporting-a-global-moratorium-on-the-death-penalty/> 2022. február 8.
- [11] Dale M. BRUNFIELD: How Virginia’s Death Penalty Finally Ended. *Washington Monthly* 7 May 2021 <https://washingtonmonthly.com/2021/05/07/how-virginias-death-penalty-finally-ended/> 2021. június 28.
- [12] Death Penalty Information Center (DPIC): *South Carolina Supreme Court Halts Executions of Brad Sigmon and Freddie Owens*. June 17, 2021 <https://deathpenaltyinfo.org/news/south-carolina-supreme-court-halts-executions-of-brad-sigmon-and-freddie-owens>, 2021. június 26.
- [13] Dietrich OBERWITTLER – Shenghui QI: *Public Opinion on the Death Penalty in China: Results from a General Population Survey Conducted in Three Provinces in 2007/08*. Max Planck Institute For Foreign And International Criminal Law.
- [14] *DPIC Special Report The Innocence Epidemic*. <https://deathpenaltyinfo.org/facts-and-research/dpic-reports/dpic-special-reports/dpic-special-report-the-innocence-epidemic>, 2021. június 29.

- [15] Hédia ZAALOUNI: *Punishing Sex Crimes: The Evolution of the Death Penalty in India*. WCADP, 21 April 2020. <https://worldcoalition.org/2020/04/21/punishing-sex-crimes-the-evolution-of-the-death-penalty-in-india/> 2021. július 13.
- [16] Huang FENG: Cesare Beccaria e le riforme penali in Cina. *Rivista Italiana di Diritto e Procedura Penale* fasc. 4, 2014, 2102.
- [17] Huang GUI: *On Life Imprisonment as the Alternative Punishment to the Death Penalty Specially Regarding China*. Doktori értekezés, Debreceni Egyetem Marton Géza Doktori Iskolája, Debrecen, 2008.
- [18] II. János Pál: *Evangelium vitae*. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/hu/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_25031995_evangelium-vitae.html, 2021. július 14.
- [19] Jeffrey M. JONES: *Americans Now Support Life in Prison Over Death Penalty*. Gallup, November 25, 2019. <https://news.gallup.com/poll/268514/americans-support-life-prison-death-penalty.aspx>, 2021. június 28.
- [20] Jessica CONSTANT: *Federal Execution Post-Mortem: The Final Three Carried Out in January 2021*. American Bar Association, Death Penalty Representation Project, April 15, 2021. https://www.americanbar.org/groups/committees/death_penalty_representation/publications/project_blog/federal-executions-post-mortem/, 2021. június 26.
- [21] *Khoviwa v Republic* (MSCA Miscellaneous Criminal Appeal Number 12 of 2017) [2021] MWSC 3 (28 April 2021) <https://malawilii.org/mw/judgment/supreme-court-appeal/2021/3>, 2021. június 19.
- [22] Le discours de Badinter sur la peine de mort Le Figaro, 2014. április 8. <https://www.lefigaro.fr/politique/le-scan/2014/04/08/25001-20140408ARTFIG00067-le-discours-de-badinter-sur-la-peine-de-mort.php>, 2022. február 8.
- [23] M. Friedman: *Martin Buber's Life and Work*, Wayne State University Press, 1988.
- [24] Marco ANSALDO: i Fulci boys diplomazia di squadra. *La Repubblica* 2007. IX. 7. <https://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/2007/09/18/fulci-boys-diplomazia-di-squadra.html>, 2022. február 8.
- [25] Mario MARAZZITI: *Life. Da Caino al Califfato: verso un mondo senza pena di morte*. Francesco Mondadori, Milano, 2015.
- [26] Michael L. RADELET – Traci L. LACOCK: Do Executions Lower Homicide Rates: The Views of Leading Criminologists'. *99 J. Crim. L. & Criminology* 489 (2008–2009) <https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=7323&context=jclc>, 2021. június 13.

- [27] Mirko SALVATORE: La mancata rivoluzione della Corte suprema degli Stati Uniti: il caso della pena di morte. *Giurisprudenza costituzionale* fasc.1, 2013.
- [28] Moulin XIONG – Michelle MIAO: *Miscarriages of Justice in Chinese Capital Cases*. 41 *Hastings Int'l & Comp.L. Rev.* 273 (2018) https://repository.ucl.ac.uk/hastings_international_comparative_law_review/vol41/iss3/3, 2021. június 13.
- [29] Nael GEORGES: *The Process Of Abolishing The Death Penalty In Member States Of The Organisation Of Islamic Cooperation*. <https://www.ecpm.org/wp-content/uploads/rapport-OCI-2020-GB-191120-web.pdf>, 2021. július 23.
- [30] Ngozi NDULUE – Robert DUNHAM (eds.): *Enduring Injustice: the Persistence of Racial Discrimination in the U.S. Death Penalty*. A Report By The Death Penalty Information Center, September 2020 <https://files.deathpenaltyinfo.org/documents/reports/Enduring-Injustice-Race-and-the-Death-Penalty-2020.pdf>, 2021. június 29.
- [31] *Resolution adopted by the General Assembly on 18 December 2007. Moratorium on the use of the death penalty*. <https://undocs.org/en/A/RES/62/149>, 2021. július 14.
- [32] Sandra L. BABCOCK: La pena di morte negli Stati Uniti e nel mondo. L'impegno dell'università e delle professioni legali per la tutela dei diritti umani. *Rivista Italiana di Diritto e Procedura Penale* fasc.3, 1 settembre 2018, 1035—1048. <https://dejure.it/8e76370b-68f7-4864-b548-9f3fdf7f8e95>, 2021. június 13.
- [33] Stacey HYND: Killing the condemned: the practice and process of capital punishment in British Africa. 1900–1950s. *African Journal, University of Exeter* 2011. pp. 403—418. <https://ore.exeter.ac.uk/repository/bitstream/handle/10036/3085/Killing%20the%20condemned.pdf?sequence=5>, 2021. június 19.
- [34] The Supreme Court of Pakistan Criminal Appeal No.39-L Of 2015 Mst. Asia Bibi versus The State http://www.supremecourt.gov.pk/web/user_files/File/Crl.A._39_L_2015.pdf, 2022. február 8.
- [35] TÓTH J. Zoltán: Halálbüntetés: pro és kontra. *Jogelméleti Szemle* 2003/2. <http://jesz.ajk.elte.hu/toth14.html>, 2022. február 6.
- [36] *Virginia's Execution History*. Virginians for Alternatives To The Death Penalty <https://www.vadp.org/dp-info/virginias-execution-history/>, 2021. június 26.
- [37] XVI. Benedek: *Africae Munus*. https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/en/apost_exhortations/documents/hf_ben-xvi_exh_20111119_africae-munus.html, 2021. július 14.

IV.

**CIVILISZTIKAI TUDOMÁNYOK KÖRÉBE
TARTOZÓ TANULMÁNYOK**

THE PROTECTION OF PUBLIC ACTORS' RIGHT TO PRIVACY IN THE CONTEXT OF THE HUNGARIAN JUDICIAL PRACTICE*

A közéleti szereplők személyiségi jogainak az oltalma a hazai bírói gyakorlat tükrében

CSENGE HALÁSZ**

There are a number of issues of legal interpretation related to the right to privacy of public actors. In the present study, after a dogmatic and taxonomic review, we examine the trends in Hungarian judicial practice and the latest challenges to the right to privacy of public actors, from which we seek to draw forward-looking conclusions.

Keywords: *public actors, public figure, right to privacy, personality rights, freedom of expression*

A közéleti szereplők magánélethez való jogához számos jogértelmezési kérdés kapcsolódik. Jelen tanulmányban a dogmatikai és rendszertani áttekintés után megvizsgáljuk a hazai bírói gyakorlat tendenciáit és a közéleti szereplők magánélethez való jogának legújabb kihívásait, amelyekből előremutató következtetések levonására törekszünk.

Kulcsszavak: *közéleti szereplő, közszerplő, magánélethez való jog, személyiségi jogok, véleménynyilvánítás szabadsága*

Introduction – Proposition

The protection of public actors' right to privacy has an extremely important constitutional and civil law dimension. Regarding the constitutional point of view the work of the European Court of Human Rights can be highlighted as it has been

---

* „Supported by the ÚNKP-20-3 New National Excellence Program of the Ministry for Innovation and Technology from the source of the National Research, Development and Innovation Fund.”

** DR. CSENGE HALÁSZ
Assistant lecturer
University Of Miskolc
Faculty of Law
Department of Commercial Law
3515 University of Miskolc
halasz.csenge@uni-miskolc.hu

addressing the conflict between the freedom of expression and certain public actors right to privacy. This task is also fundamental in ensuring the delicate balance between public and private affairs. The ECtHR's relevant case law has a significant impact on the development of the Hungarian law as the principles and criteria developed by the Strasbourg case law are also reflected in the practice of the Hungarian Constitutional Court's practice and in civil court's case-law. The Strasbourg forum has established a reasoning system that allows a stronger restriction of the personal rights of those who are public actors than those who has never taken on such role. However, this restriction can only be made in compliance with the requirement of proportionality of necessity to endorse public debate.

Frequent "*scenes*" for initiating public debate were the various forums in the press and media, which initially exclusively meant written press products, and then, because of technological advancement, radio and television also emerged as primary channels. And in today's digitalized reality, various online interfaces have become forums of public debate, such as social media sites, which, as a modern-day "*agora*" provide a space for exchanging opinions and sharing news. In response to these new technological and social impacts, Act LIII of 2018 on the Protection of Privacy was born, a law declaring essential rules on the right to privacy of public actors. It states that the private and family life as well as the home of public figures shall enjoy the same protection as attributed to persons who are not qualified as public figures. [Act LIII of 2018 7. § (2)]. Under this regulation, no information about public actors' private or family life can be disclosed without their consent, so in this case the "additional tolerance obligation" of legal entities taking on public roles does not apply. This rule seems to go against the consistent practice of the European Court of Human Rights, the domestic Constitutional Court of Hungary and civil courts, which, in case it serves the public interest and ensures the contestability of public affairs, considers the disclosure of private information regarding public actors to be permissible.¹ In the light of the current domestic legislation, the question is to what extent these principles can prevail, in other words to what extent the information regarding the private life of legal entities taking a public role can be the subject of free disclosure. In accordance with the act on the protection of privacy, to the same extent as non-public figures. Thus, by analogy, we can conclude, as a general rule, any intrusion into the private lives of public actors can be deemed illegal. From our point of view, this regulation can be considered worrisome in several places. On one hand, the act on the protection of privacy has essentially abolished public actors' "additional tolerance obligation", which was one of the most important elements in the development of a democratic publicity after the political transition. In the socialist state system, there could be no open criticism of the activities of persons exercising public power. By this time an idea had "*infiltrated*" the Hungarian legal standpoint, and approach aiming the elimination of the un-criticizability of legal entities taking part in public life and exercising public power; this idea at the same time meant the expansion of freedom of expression

---

¹ Incidentally, this approach also prevails in the legal interpretation of the Constitutional Court.

and the root of democratic public discourse. However, it is important to note, that the criticism of public actors was not unrestricted, the very core of the personality, protected by human dignity could not be damaged in relation legal entities in public roles either. Regarding public figures' "additional tolerance obligation" also a great source valuable findings and frequently cited by civil courts is the *decision 36/1994. (VI. 24) of the Constitutional Court*. According to which "it is a constitutional requirement that the sphere of expression, constitutionally protected by the right to the freedom of expression, and thus unpunishable, is to be broader in relation to persons and institutions exercising public authority and politicians acting in public than as regards other persons."² Under current law, this type of obligation does not apply in the case of statements concerning the right to privacy of public actors. According to the legislation currently in force, this type of obligation does not apply in the case of statements concerning public actors' right to privacy.

It can be difficult to distinguish and therefore also concerning to decide whether a disclosure relates to private life and when it is outside of it. The question, therefore, arises as to what extent the current domestic regulations allow space for communications that belong to the privacy but also has an impact on public affairs. A good example of this is the publication of an investigative article discussing the enrichment of a politician's family and friends from public funds. But it is also worth mentioning the case of a press release, which examines a politician's private behaviour, such as in a relationship, and concludes that it is contrary to the values the person represents as a politician. Does the publication of such articles fall within the scope of freedom of expression, or does it constitute an unjustified invasion of a public actor's private life?³

Along these bases, in the current study shall present conceptual issues related to the public actors' right to privacy, followed by trends in judication, from which we seek to draw forward-looking conclusions to resolve the conflict between the public actors' right to privacy and the freedom of expression.

1. Guidelines or conceptual issues

Upon examining the legal meaning of the right to privacy and the term public actors, it is easy to conclude that neither the definition of the right to privacy nor the circle of public actors can be determined by a single, straightforward definition. As we see it, this method would not be prudent either, as the protection of privacy can best serve its purpose in a broad way and narrowing the range of public actors would not allow the inclusion of another group into this circle.

Regarding the right to privacy, apart from a detailed dogmatic and historical analysis, it can be stated that the first interpretation and scientific formulation of

² Decision of Constitutional Court no. 36/1994. (VI. 24).

³ BARZÓ Tímea: A Közéleti Szereplők és a Magánélethez Fűződő Jog, Public Figures And The Right To Privacy. *MultiScience – XXXII. microCAD International Multidisciplinary Scientific Conference* University of Miskolc, 5–6 September, 2018. ISBN 978-963-358-162-9. 10.

this right came from the Anglo-Saxon legal system, and since its foundations there has been virtually unlimited literature on the right to privacy.⁴ In the American and English legal systems, the fundamental right to freedom of self-determination provides the breeding ground for the right to privacy, while in the continental legal system, the protection of the private sphere is derived from the general right to privacy. According to our understanding the right to privacy as a right based on human dignity and the right to individual self-determination, intends to provide one's "right to be left alone" to stay away from others (both physically and psychologically). This right must be present vertically, the relationship between the state and its citizen, and horizontally, the relationship between individuals. The former is framed and guaranteed by international human rights instruments and constitutional rules, while the horizontal direction is assured by civil law and adjudication.

As for public actors, case-law already plays an important role in defining this category, given that current legislation⁵ in force does not determine the term exactly, and in our opinion, it would not be appropriate. Taking the stylistic aspects into consideration, it is important to note that the conceptual approaches under the previous Civil Code, like the legislation at the time, used the terminology "public figure" (közszerelő), while the current regulation has introduced the term "public

⁴ See for example: Samuel WARREN – Luis BRANDEIS: The right to privacy. *Harvard Law Review* Vol. 4, No. 5 (Dec. 15, 1890), 193–220, Ferdinand D. SCHOEMAN: Privacy: *Philosophical Dimensions of Privacy: Anthology*. Cambridge University Press, Cambridge, 1984. FÉZER Tamás: A privátszféra polgári jogi védelmének alapkérdései. *Debreceni Jogi Műhely* 2014/1–2., 4. Dorothy J. GLANCY: The invention of the right to privacy. *Arizona Law Review* 1979/1., 28. Paul M. SCWARTZ – Karl NIKOLAUS PEIFER: Prosser's Privacy and the German right of personality: Are Four privacy torts better than one unitary concept? *California Law Review* 2010/6., 1937.

SZABÓ Máté Dániel: *Kísérlet a privacy fogalmának meghatározására a magyar jogrendszer fogalmaival*. http://epa.oszk.hu/01900/01963/00013/pdf/infotars2005_05_02_044-054.pdf, 2021. június 2., 45.

MENYHÁRD Attila: A magánélethez való jog elméleti alapjai. *In Medias Res* 2014/2., 55. http://www.eltereader.hu/media/2018/04/Gorog_Menyhard_Koltay_Szemelyiseg_READER.pdf, 2019. május 2.

⁵ But in the legal regulations there can be found multiple definitions concerning public figures. One of them is *Act No. III of 2003 On the Disclosure of the Secret Service Activities of the Communist Regime and on the Establishment of the Historical Archives of the Hungarian State Security*, known commonly as the "agent law". The law views the exercise of public power as the main element in the notion of public figures. Based on *Act III of 2003*, public servant is any person, who exercises public power or was designated for a position entailing the exercise of public power and who forms or formed the political public opinion pursuant to his task. *Act CXXXVI of 2007 on the Prevention and Combating of Money Laundering and Terrorist Financing* views the concept from a different standpoint. Both the agent law and the aforementioned law combating money laundering and terrorism are branch legislations. Obviously, they do not formulate universal definitions, these are only valid in the field the regulate.

actor" (közéleti szereplő).⁶ The two terms are often synonymous in both the legal literature and court case law, as there is no difference in content between the two. Károly Törő, as a Supreme Court judge, considered the legal position of public actors' category endangered already in 1990. He believed that some did not respect any boundaries or have consciences, either verbally, in writing, or in press releases without violating other's reputation or dignity.⁷

Concerning the conceptual definition of public actors, Ferenc Petrik's wording is worth to mention, in his work published in 1992, he stated that public contribution is an act that influences the life of narrower or wider society, as well as the development of local or national relations. In his views, there is a societal need to monitor the activities of legal entities involved in public life, therefore public participation is inseparable from the public.⁸

Levente Tattay's has similar views with Petrik. He suggests that "public actors are natural and legal persons who, through their activities or public actions, influence the life of society in a narrower or broader sense, the development of local or national relations, and those involved in public affairs".⁹ According to this, "the key component" of being a public actor is whether a person can influence the life of a section of society or whether he or she is involved in certain public issues. His view goes along with the decision of Pécs Regional Court of Appeal, which states "the question of whether a person is a public figure is not the person's social or official position, status, or wider recognition for any reason, but the legal should be judged on the basis of the specific life situation relevant to the assessment".¹⁰ This wording, like Tattay's position, also reflects a functional approach and states that the courts must decide on a case-by-case basis whether a person is a public actor, basically the fact of being a public actor should be the starting point in the adjudication of each case.

A similar point of view also reflects in the decision of the Constitutional Court, in which it has clarified the criteria of classifying as a public actor. According to this, "the fact of discussing public issues, to the extent of a specific debate, is the aspect that typically determines the personal quality of those involved. The role of public figure is therefore linked to the fact of public involvement in the discussion of public issues, which must always be assessed in the specific situation."¹¹

Based on this, our view is similar to the Constitutional Court's explanation, it is not the personal quality of being a public actor, but the fact of taking part in public affairs that decides whether a legal entity is taking on a part of a public figure re-

⁶ For the current civil law regulations, see Section 2: 44 of Act V of 2013 on the Civil Code.

⁷ TATTAY Levente: A közszereplők magánjogi személyiségvédelme. *Magyar Jog* 2006/4., 228.

⁸ PETRIK Ferenc: *A személyiség jogi védelme*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992, 136.

⁹ TATTAY Levente: i. m. 230.

¹⁰ BDT2018. 3835.

¹¹ Decision of Constitutional Court no. 145/2018. (V. 7.), 41.

garding a certain case. So, taking this into consideration should be the cornerstone for judging if a person qualifies as a public actor.

After clarifying some of the fundamentals of the right to privacy and public actors, we shall examine how domestic judicial practice interprets the issues of public actors' right to privacy.

2. Public actors “private life” in the context of Hungarian judicial practice

The first to be mentioned is a decision of the Metropolitan Court of Budapest from 2010¹², which established the right to personal image and the right privacy in connection with an illustrated newspaper article. The plaintiff in the personal right violation suit is a well-known businessman, who spends most of his professional life abroad, while the defendant is the magazine publisher, whose magazine published the personal right violating article. The article dealt with the plaintiff's love affair with a well-known television presenter, in addition a photograph depicting the plaintiff in a recognizable manner was published. Another important circumstance to be assessed was the fact that the plaintiff was approached by a reporter for a magazine run by the defendant to comment on his new relationship, however, he consistently refrained from making a statement. Nevertheless, on 5th August 2010 the defendant's magazine published a large-scale article and title page photo, dealing with the plaintiff's relationship with the presenter. Regarding this the plaintiff assessed that he had never given his consent to the publication of his image, so the defendant infringed his rights. He also argued that certain parts of his private life had been disclosed to the public, he therefore brought an action to the court. The defendant never disputed the fact that they did not ask for the plaintiff's consent to publish his image but reasoned that no negative comment had been made about him, and as a close acquaintance of a public figure, the plaintiff must tolerate the tabloids attention to some extent. The defendant took the view that the publication of the article did not cause the plaintiff any substantive damage, so his claim for non-pecuniary damages was unfounded and he sought its dismissal. Concerning the right to personal image, based on the established facts by the court, clearly the photographs displayed in the case depicted the plaintiff, he was clearly identifiable on them, and indubitably he is the person who currently has a private relationship with the identified public actor. The mere fact that the plaintiff has a private relationship with a public figure does not make him a public figure, as the press was aware of when he was described as a “civilian” man, also his first name appeared in the article. Regarding the violation of the right to privacy, the court assessed the plaintiff statement that he did not wish to disclose his private relationship to the public, did not give his consent, and even explicitly refused to appear in public when approached through a mediator. As stated by the court, once the plaintiff was recognizable and identifiable from the photographs, and his identity was confirmed by other data to acquaintances, it was clear that the plaintiff could be recognized

---

¹² Metropolitan Court P.25776/2010/5.

through the article, as the other, non- public person in the relationship. As claimed the reasoning of the judgment, it is clear from the judicial practice that individuals can reasonably request their private and emotional relationship not to be revealed to the public, even if the other subject of the relationship is a known personality. According to the plaintiff's acknowledged statement, the defendant was aware of his stand, yet the article was published. The speculation regarding the plaintiff's emotional connections and the assessment of its intensity clearly infringes his right to privacy, so the court also found the violation in this regard.

This 2010 judicial decision, in line with the case law of the ECtHR, makes it clear that merely the satisfaction of the curiosity of a tabloid-hungry public cannot serve as a valid reason to expose the emotional relationship of a non-public entity. In our view, the legal reasoning of this judgment can be clearly paralleled with the case-law of the ECtHR.¹³

Another newspaper article about a public figure's relationship was the subject of 2013 decision¹⁴, which states that the newspaper publisher violated the plaintiffs', a former reality show contestant and partner's right to privacy, image and personal secret by publishing articles in tabloids about them. The article in the case, not only disclosed information about the applicant's relationship, but photographs were taken in secret at his apartment, which were also published. The defendant's daily newspaper issued an article on the first and second applicant on 23rd September 2013. The piece reported that the plaintiffs were driving a car to second applicant's apartment, unloaded the car, and then both entered the gate of the house. The article discussed the following details of the plaintiffs' private life: "the couple arrived in a car at the building complex of the girl's apartment...then they disappeared behind the door packed with luggage", "they went into...a house after grocery shopping", "the second applicant was photographed as he returns to an apartment with his hospital doctor on Saturday", "...the picture shows the second plaintiff... in front of the house, he's been living for weeks, his doctor get out of the car, then the couple, clearly coming from a shopping trip, unloads the car trunk", "where could second plaintiff and his psychiatrist were on Saturday together." Regarding these statements and published photographs, it was stated in the reasoning that a uniform case-law has been formed regarding the scope of the protection of public figures personal rights, according to it public figures should be entitled to have their privacy respected by media. They can only be reported by the

---

¹³ See for example: *Grebneva and Alisimchik v Russia*, Application no. 8918/05, 22 November 2016; *Milislavljevic v Serbia*, Application no. 50123/06, 4 April 2017; *Genner v Austria* application no. 55495/08, 12 January 2016; *Borozic and Vujin v Serbia* application no. 38435/05, 26 June 2009; *Savva Terentyev v Russia* application no. 10692/09, 28 August 2018; *Standard Verlags GmbH v Austria (No. 3)* application no. 34702/07, (available on HUDOC), at [37]; *Krone Verlag GmbH v Austria* application no. 27306/07, (available on HUDOC); and *Kurier Zeitungsverlag und Druckerei GmbH v Austria (No. 2)* (Application no. 1593/06) (available on HUDOC).

¹⁴ Court of Győr P.20.919/2013/10.

media if those details become apparent during a public performance or with the consent of the subject. Accordingly, the public figure also has the right to keep the details of his private life secret and in the case of abusive statements regarding it, they have the right to good reputation. Respectively, also intended as a legal protection, public figures can only be photographed without when acting as a public actor. Concerning the respect of privacy, the reasoning states that it means the right of individuals not to be undeservedly disturbed by others during their private events, to live this part of their lives without the attention of others. The life circumstances in the article does not qualify as a public event for any of the plaintiffs, so none of them was a public figure in the situation depicted. The plaintiff's meeting was an entirely private event, the factual depiction infringes the individuals' right to not to be disturbed in their private life by unauthorized people, a conduct which clearly entailed and infringement of the right to privacy.

The acting judicial forum drew a similar conclusion in 2015¹⁵, when it concluded that an online newspaper had published an article in 2013 stating "There was also a short break between the couple (Individual 1 and the Plaintiff) when the plaintiff took part in a dancing show's first season." Allegedly, "Individual 1" became jealous of the plaintiff's dance partner but was soon reconciled. "Their statements violated the plaintiff's right to privacy." Furthermore, statements were made the article alleging that the applicant did not care for his children, that resulted in the violation the right to good reputation, and that the photographs attached to the newspaper article also infringed the right to personal image. According to the courts stand, the violation of the right to privacy can only be established if the same statement, does not infringe another person's personal rights. The court has made valuable deductions in connection with the assessment of the right to right to privacy and other personal rights. Based on this "if the activity's fact pattern that violates private life also suitable to damage good reputation, then the plaintiff's right to good reputation is violated; if there is a legitimate interest in keeping the facts confidential, then the right to personal secret is violated; in case the violation is carried out by taking pictures, then, in the absence of additional facts, the right to personal image is violated. In the absence of additional facts, the assessment of the same circumstances both as an infringement of the right to privacy and personal image would constitute double assessment." This conclusion is in line with the premise we have proposed at the beginning of this chapter, it states that the right to privacy has a subsidiary role to other personality rights, it can be established in the presence of additional facts, which in the current case means the disclosure of information regarding one's privacy.

In this case the court found the right to privacy infringement established, as statements were made which clearly constituted unjustified intrusion into the private sector regarding the public actors in question, as they related to a private, intimate life situation in which public figures were protected. In addition, several

---

¹⁵ Court of Győr P.20.286/2015/5.

disclosures of information violated the right to good reputation and personal secret, so the infringement of right to privacy was found established alongside with these.

In 2017¹⁶, a well-known couple, both are public actors, wanted to get married in a small village. The fact came to light and large number of press members appeared on the scene, thus taking away the intimacy and causing inconvenience to both the soon-to-be married couple and to locals. The records were published in several articles, for which the court found not only the violation of the right to personal image but also the violation of the right to privacy. Concerning public actors right to privacy, the court found that photographs could only be taken of them without their consent during public performances.

The reasoning also indicated that the plaintiff's wedding was an event of public interest, yet they took part in it as a private individuals not as public figures, so reporting and taking pictures must have had the plaintiff's consent, even if they had previously disclosed certain parts of their private lives to the public. In connection with the violation of the right to personal image claim, pointing out Civil Code 2:48 § (1) and (2), it was stated that the plaintiffs had not consented to taking and publishing their pictures on the defendant's magazine's cover. The court makes no mention of the additional factual element which made it possible to establish not only the violation of the right to personal image but the violation of the right to privacy.

Important forward-looking statement are linked to the Curia's 2018 decision¹⁷, it resolved the conflict between freedom of expression and the protection of public figures' right to privacy. The newspaper article dealt with the financial activities of the Secretary General Erzsébet-camp's, which main profile is camping for disadvantaged children. It also reported the fact that this person rented a luxury villa near the camp, from where he commuted to work daily. The online publication, which is the subject of the lawsuit, is titled "110,000 a day: the boss of children's camps goes to work from a luxury villa" a photo and video recording depicting the plaintiff leaving the holiday home by his car is attached to it. The plaintiff in his motion asked for the determination of the violation of his personal rights regarding the protection of good reputation, of home, of private and family life. The defendant sought for the dismissal arguing that the recordings published in the article served the free debate of public affairs or did not violate the requirement of proportionality of necessity either.

In its decision, the Curia found that the right to protection of the home and privacy of the concerned person had not been violated by the newspaper article. Based on the reasoning of the highest judicial forum, the foundation of the right to the protection of privacy, home, as named personal rights, is to provide opportunity to hide from the public and the ability to decide about the disclosure of information about him, and to avert arbitrary, undue intrusion to one's privacy. This legal protection naturally extends to the home, which includes the scene of family and pri-

---

¹⁶ PJD.2017.3.

¹⁷ Curia Pfv.21.716/2018/5.

vate life or retirement, but this protection does not mean that the disclosure of information about the home is in any case an arbitrary intrusion into the rights of the individual.

The newspaper article in the lawsuit discussed the financial situation of a senior official of a state organization dealing with the camping of disadvantaged children and thus using public funds, essentially raising the public question of why and from what the general secretary of a public foundation can rent a luxury holiday home to go to work for several weeks to the children's camp for more than 100,000 Ft. Based on this, in the final judgement the court correctly recognized that the fundamental legal deliberation had to be made along the line of the freedom of expression of public opinion and the right to the protection of privacy, family life and home.

The Curia in its fundamental law valuation agreed with the circumstances assessed by the courts and with the final judgement's conclusion. The district court correctly assessed that the plaintiff, as the general secretary of a public foundation used public funds, as a public actor had a greater obligation to tolerate the expression of public opinion. The Curia also referred to the fact that the defense did not focus on the status of the plaintiff but on the possibility of public debate, so his obligation to tolerate more, even being lesser-known personality, was significantly influenced by the issue to what extent it is justified to restrict one's personal rights. For the sake of disputability and verifiability of the statements regarding the nature of the property and the drawn conclusions, as well as the investigative work's documentation justified the publication of the pictures and video recordings. In addition to the photos from the villa's advertisement, it was not considered unnecessary to take and publish up-to-date images and videos for authentic information. In the view of the Curia, therefore, in the present case, it was not justified to override the right to challenge public matters on the grounds of the indicated personal rights. For our part, we agree with this position, because the Erzsébet-camps have a very important social purpose, which is manifested in holiday opportunities for disadvantaged children. It was in the light of these exact circumstances, as we see, that the disclosure of personal information in the specific article, which was essentially linked to the use of public funds, could be justified, thus contributing to the development of democratic discourse. If public funds spending could not be reported, as it effects private information, in our view, it would constitute a disproportionate restriction on the freedom of expression.

A 2019 civil law decision is also worth mentioning, which decided on the question whether a picture of a non-public participant can be published as an illustration of a matter of public interest. The plaintiff asked the court to find that the photograph included in the online magazine published by the defendant violated his right to personal image. He asked for the defendant to be ordered to stop the infringement and to be barred from further use of the photograph. As compensation, he requested the defendant to be ordered to publish a statement. The plaintiff claimed that he had not consented to the use of the image, or it did not constitute as a crowd picture or a recording of a public event, nor did he personally constitute a public actor. The defendant sought the dismissal of the motion primarily on the ground

that the applicant could not be identified on the picture as he covered his face. The defendant also stressed that the right to privacy and the right to freedom of expression conflict with the applicant's right to the protection of personal image, so that the court should consider which, should have priority. According to the defendant, freedom of expression is the priority, as the article in the case dealt with a public matter, since the plaintiff could be linked to a company, which was the winner of a public procurement tenders issued by the Ministry. The plaintiff's partner is a Deputy State Secretary of the issuing Ministry. The defendant also referred to the fact that the contract was for expert advice, so the question arises as to what service required the applicant's special expertise. A photograph of the plaintiff and his partner was attached to support the authenticity of the article. The court of first instance found that the applicant was recognizable in the photograph and referred to the case law of the ECtHR¹⁸, namely the *von Hannover and Verlagsgruppe News Gmbh* cases¹⁹, which included the right to personal image in the scope of the protection of the right to privacy. Thus, if a newspaper article deals with a public matter, the ban on the publication of photographs can only be enforced to a minimum. The court also stated in its reasoning that the discussion of the plaintiff's private relationship could not be considered unlawful because it could raise the question in the present case whether the emotional connection in question could have influenced the outcome of the contract. We can agree with the court's argument, in our view, the primacy of freedom of expression was correctly established in the case, for this reason no unlawful intrusion to privacy took place.

In the decision, already referring to Act LIII of 2018, the Metropolitan Court of Appeal found that the online newspaper published by the defendant violated the plaintiffs' right to privacy by disclosing the fact of their relationship. Although the applicants' relationship was already known to a relatively wide range of persons, the disclosure of that personal data was not linked to the free debate on public affairs or contributed in any way to the public discourse. The court also assessed as culpability that no reason of public interest could have supported the disclosing of the relationship.

The court also found that the right to privacy had been violated because the information on the relationship constituted personal data under Section 3 (2) Act CXII of 2011 on the right to informational self-determination and on the freedom of information, which the plaintiffs did not intend to share with the public. According to the statement of the facts, the court found defendant had implemented unlawful conduct under Section 8 (2) Act on the Protection of Privacy. The disclosure of personal data was not related to the free debate on public affairs, nor did it contribute in any way to public discourse. In this respect, the appellate court agreed

---

¹⁸ BH2017.86.

¹⁹ *Von Hannover v Germany*, no. 59320/00., 24 June 2004, *Von Hannover v Germany* (no. 2.), no. 40660/08, 60641/08, 7 February 2012, *Von Hannover v Germany* (no. 3), no. 8772/10, 19 September 2013, *Verlagsgruppe News Gmbh v. Austria* (Application no. 60818/10).

with the finding of district court. This decision follows the jurisprudence that has been consistently applied so far, as it examined the possible public interest nature of the decision relating to the private life of a public actor, which could not be established in the present case.

3. Closing arguments

The judicial practice regarding public figures' right to privacy can be considered extremely important, as civil courts typically have to assess in connection with the fundamental right of freedom of expression. On one side there are the personality rights of public figures, while on the other side of the pan there is the freedom of expression, which is the cornerstone of the democratic discourse. The two are, of course, compared and considered on a case-by-case basis, but the acting forums consider domestic case law and the principles laid down by the ECtHR. As we have already claimed in the chapter it is questionable whether and to what extent the act on the protection of privacy allows the implementation of sophisticated judicial principles and freedom of expression, as the law declares the primacy of the right to privacy.

Based on the Hungarian judicial practice, it can be concluded that intrusion into the right to privacy can be considered illegal in cases when a given news or photograph does not promote public discourse, essentially, citing the Curia's 1938 statement, the sole purpose of the publication is to satisfy the gossip-hungry masses.²⁰

Legal cases that promote the discussion of public affairs, possibly related to the exercise of public power, the use of public funds and at the same time constitute an invasion of privacy, can be considered a "more difficult to decide group", thus requiring careful consideration, bearing in mind the need for proportionality. The practice of the ECtHR in these cases typically prioritizes the primacy of freedom of opinion in the public interest and enforces the duty of public actors' "obligation of additional tolerance". In Hungary, under the regulations of the Act on the protection of privacy public actors' right to protection of privacy has the priority. Thus, an important question is how courts will strike a delicate balance between the two jurisdictions. A restrictive interpretation of when, for example, the right to personal image, the right to dignity and good reputation can lead to a violation of the right to privacy may provide a solution in this regard.

However, issues related to the right to privacy of this group are also of supreme importance from a civil law point of view, as civil courts must judge these legal issues very often, thus resolving the conflict with the fundamental right of the freedom of expression.

---

²⁰ SARKADY Ildikó: *A közszereplők személyiségvédelme a bírói gyakorlatban*. https://media.kutato.hu/cikk/2006_03_osz/06_kozszereplok_szemelyisegvedelme,2021.julius.2.
KOLTAY András: *A közügyek vitáinak szabadsága és a személyiségi jogok védelme*. https://plwp.eu/files/PLWP_2019_04_Koltay.pdf, 2021. július 2.

Used literature:

- [1] BARZÓ Tímea: A Közéleti Szereplők és a Magánélethez Fűződő Jog, Public Figures And The Right To Privacy. *MultiScience – XXXII. microCAD International Multidisciplinary Scientific Conference* University of Miskolc, 5–6 September, 2018, ISBN 978-963-358-162-1-10.
- [2] Samuel WARREN – Luis BRANDEIS: The right to privacy. *Harvard Law Review* Vol. 4, No. 5. (Dec. 15, 1890), 193–220.
- [3] Ferdinand D. SCHOEMAN: Privacy: *Philosophical Dimensions of Privacy: Anthology*. Cambridge University Press, Cambridge, 1984, 279–289.
- [4] Dorothy J. GLANCY: The invention of the right to privacy. *Arizona Law Review* 1979/1., 1–36.
- [5] Paul M. SCWARTZ – Karl NIKOLAUS PEIFER: Prosser's Privacy and the German right of personality: Are Four privacy torts better than one unitary concept? *California Law Review* 2010/6., 1925–2010.
- [6] FÉZER Tamás: A privátszféra polgári jogi védelmének alapkérdései. *Debreceni Jogi Műhely*, 2014/1–2., http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/1_2_2014/a_privatszfera_polgari_jogi_vedelmenek_alapkerdesei/, 2021. augusztus 12.
- [7] SARKADY Ildikó: *A közszerplők személyiségvédelme a bírói gyakorlatban*. https://mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/06_kozszereplok_szemelyisegvedelme, 2021. július 2.
- [8] KOLTAY András: *A közügyek vitáinak szabadsága és a személyiségi jogok védelme*. https://plwp.eu/files/PLWP_2019_04_Koltay.pdf, 2021. július 2.
- [9] SZABÓ Máté Dániel: *Kísérlet a privacy fogalmának meghatározására a magyar jogrendszer fogalmaival*. http://epa.oszk.hu/01900/01963/00013/pdf/in_fotars2005_05_02_044-054.pdf, 2021. június 2., 45.
- [10] MENYHÁRD Attila: A magánélethez való jog elméleti alapjai. *In Medias Res* 2014/2., 384–406. <https://media-tudomany.hu/wp-content/uploads/sites/13/2017/11/media-tudomany-a-maganelethez-valo-jog-elmeleti-alapjai-cikk-75.pdf>, 2021. május 2.
- [11] TATTAY Levente: A közszerplők magánjogi személyiségvédelme. *Magyar Jog* 2006/4., 228–239.
- [12] PETRIK Ferenc: *A személyiség jogi védelme*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.

Used legislation:

- [1] Fundamental Law of Hungary (25 April 2012)
- [2] Act V of 2013 on the Civil Code
- [3] Act No. III of 2003 on the disclosure of the secret service activities of the communist regime and on the establishment of the historical archives of the Hungarian state security
- [4] Act CXXXVI of 2007 on the prevention and combating of money laundering and terrorist financing
- [5] Act LIII of 2018

Used court decisions:

- [1] BDT2018. 3835.
- [2] Decision of Constitutional Court no. 145/2018. (V. 7.), 41.
- [3] Metropolitan Court P.25776/2010/5.
- [4] Court of Győr P.20.919/2013/10.
- [5] PJD.2017.3.
- [6] Curia Pfv.21.716/2018/5.
- [7] BH2017.86.
- [8] Grebneva and Alisimchik v Russia, Application no. 8918/05, 22 November 2016
- [9] Milisavljevic v Serbia, Application no. 50123/06, 4 April 2017
- [10] Genner v Austria application no. 55495/08, 12 January 2016
- [11] Borozic and Vujin v Serbia application no. 38435/05, 26 June 2009
- [12] Savva Terentyev v Russia application no. 10692/09, 28 August 2018
- [13] Standard Verlags GmbH v Austria (No.3) application no. 34702/07, (available on HUDOC), at [37]
- [14] Krone Verlag GmbH v Austria application no. 27306/07, (available on HUDOC)
- [15] Kurier Zeitungsverlag und Druckerei GmbH v Austria (No. 2) (Application no. 1593/06) (available on HUDOC)
- [16] Von Hannover v Germany, no. 59320/00, 24 June 2004
- [17] Von Hannover v Germany (no. 2.), no. 40660/08, 60641/08, 7 February 2012
- [18] Von Hannover v Germany (no. 3), no. 8772/10, 19 September 2013, Verlagsgruppe News GmbH v. Austria (Application no. 60818/10)

A SZOCIÁLIS FARMTEVÉKENYSÉG VÉGZÉSÉNEK FELTÉTELEI ÉS KORLÁTAI – SZERVEZETI ÉS PÉNZÜGYI KERETEK*

The conditions and requirements of social farming – organisational and financial frames

OROSZ FLÓRA**

A tanulmány a szociális farmmodell jellemzőit vizsgálja, annak szervezeti formájára és pénzügyi keretére fókuszálva. A szociális farm egy olyan innovatív kezdeményezés, amely mezőgazdasági tevékenységekre épülve karolja fel a hátrányos helyzetű személyeket és biztosít számukra munkalehetőséget és rehabilitációt. A mezőgazdasági tevékenység olyan speciális formája, amely elviekben bármilyen jogi formában működhet. A tanulmány azt vizsgálja, hogy a lehetséges jogalanyok közül melyek bizonyulnak a legalkalmasabbnak a hazai jogszabályi környezetben.

Kulcsszavak: *szociális farmszolgáltatás, szociális gazdaság, civil szervezet, nonprofit működés, közhasznú jogállás*

The study deals with the model of social farm focusing on the organisational form and financial frame of it. Social farm is an innovative initiative which is based on agricultural activities and through these activities help disadvantages people, provide them job possibilities and rehabilitation. Social farm is a special type of agricultural activity which may operate in each legal form. The study examines that out of possible legal forms which are the most appropriate in the Hungarian regulation.

Keywords: *social farm service, social economy, non-governmental organisation, non-profit operation, charitable status*

---

* A tanulmányban ismertetett kutatómunka az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 jelű *Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése* projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

** DR. OROSZ FLÓRA,
PhD-hallgató
Miskolci Egyetem ÁJK
Civilisztikai Tudományok Intézete
Munka- és Agrárjogi Intézeti Tanszék
3515 Miskolc Egyetemváros
oroszflora93@gmail.com

Bevezetés

A mezőgazdasági tevékenység¹ végzése többféle szervezeti kereten belül megjelenhet, mind természetes, mind jogi személy végezheti azt. Sajátos esetet képez a szociális farmok modellje, amely egy speciális mezőgazdasági tevékenységi formát jelent, a mezőgazdasági tevékenység végzésének sajátos esetét képezi. A szociális farm nem egy új jogalany, hanem a meglévő szervezeti keretekre épülő tevékenységi forma. Alapvetően bármilyen jogi formában működhet, nincs jogi szabályozás arra vonatkozóan, hogy milyen jogi személy formában lehet szociális farmot működtetni. Ennek nyomán a szociális farmmodell működésének, jellemzőinek vizsgálata során annak mellőzhetetlen részét képezi a farm szervezeti kereteinek körvonalazása, a szociális farmtevékenység végzésére alkalmas szervezeti formák meghatározása. Ez azonban egy összetett kérdés, több részkérdést is felvet.

A vizsgálat során abból célszerű kiindulni, hogy a szociális farm egy olyan mezőgazdasági tevékenységi forma, amely hátrányos helyzetű személyek integrálására, rehabilitálására koncentrál. A szociális farmszolgáltatásokat nyújtó gazdálkodók, gazdaságok, intézmények azok, melyek a szolgáltatás jellege szerint szervezeti formaként jelennek meg a társadalmi és gazdasági életben. A szociális farmszolgáltatások megjelölése, és a farmszolgáltatók körének meghatározását követően a kutatás sorra kívánja venni azokat a vállalkozási formákat, melyek potenciálisan alkalmasak e tevékenység folytatására.

A tanulmány terjedelmi korlátokra tekintettel kizárólag a magyar jellemzőket vizsgálja, ebből kifolyólag magyar vonatkozású szakirodalmat dolgoz fel. A szociális farmokat tárgyaló tanulmány, cikk meglehetősen alacsony száma, valamint a szociális farmok szabályozatlansága miatt, a tanulmány a szóba jöhető szervezeti formákat veszi alapul, majd a konklúzió levonásához ezek közül, az általam célszerűnek vélt szervezeti formákat vizsgálja – tekintettel a hazánkban már működő szociális farmok szervezeti formájára.

1. A szociális farmszolgáltatás

A szociális farmmodell jelentőségét, alapját a szociális farmszolgáltatás nyújtása és annak multifunkcionális jellege adja, amely több vonatkozásban is túllép a hagyományos gazdaságokon, az ott végzett mezőgazdasági tevékenységeken. Kibővíti, új alapokra helyezi a mezőgazdasági tevékenységeket és kiegészítő tevékenységeket azáltal, hogy beemeli azokat a szociális-rehabilitációs ágazatba.² Az alapkövet maga a farm képezi, amely biztosítja a farmszolgáltatásokat igénybe vevőknek a biztonságos, helyreállító környezetben való rehabilitációt, integrációt, ismeretszer-

¹ A mező-, erdőgazdasági tevékenység és a kiegészítő tevékenység fogalmát a mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény (a továbbiakban: Földforgalmi tv.) 5. § 18. és 14. pontja határozza meg. Részletesebben lásd *A szociális farmszolgáltatás* című fejezetben.

² FEHÉR Alajos et al.: Birtokkoncentráció, foglalkoztatás, diverzifikáció és multifunkcionalitás. *Gazdálkodás* 2010/3., 290–291.

zést, és ezeken keresztül ezeknek az embereknek a foglalkoztatását. Mindezt a mezőgazdaság keretein belül, mezőgazdasági tevékenységek által kívánja elérni. Multifunkcionális mezőgazdaság alatt azt az összetett, komplex tevékenységekből álló rendszert értjük, mikor a gazdasági alapfunkció mellett társadalmi és ökológiai funkciót is ellát a farm. A szociális farm vonatkozásában ez egyrészt a hátrányos helyzetű, társadalomból kirekesztett személyek (tág értelemben vett hátrányos helyzetűeket kell ez alatt érteni: a fogyatékkal, autizmussal élőkötől a megváltozott munkaképességűeken át a börtönviseltékig, romákig) által végzett mezőgazdasági és kiegészítő tevékenységek végzése körében, a termelés, feldolgozás, értékesítés és mezőgazdasági szolgáltatásnyújtás, illetve ezek feltételeinek biztosítása során jelenik meg. A hátrányos helyzetű személyek integrálása, foglalkoztatása a mezőgazdasági tevékenységek végzése által történik a farmon. A társadalmi funkció a célcsoporti kör mentális helyzetének, foglalkoztatási lehetőségeinek javításában, ezen személyek integrálásában – a munka világába és a társadalomba való integráció –, szemléletformálásában, a számukra és a farmra látogató felnőtteknek, gyerekeknek való ismeretátadásban, valamint a vidéki népesség megtartása iránti célban realizálódik. Másrészt az ökológiai funkciót tekintve jelenik meg a multifunkcionalitás, méghozzá a farmon folytatott biogazdálkodás és a környezettudatosság, környezetvédelem révén.³ A multifunkcionális jelleget vizsgálva azonban a szociális farmok esetében szemléletváltás fedezhető fel az egyes funkciók kapcsán. Ugyanis míg más multifunkcionális gazdasági formák esetében a gazdasági funkció a domináns, addig a szociális farmok esetében a társadalmi, szociális funkció kerül előtérbe.

A mezőgazdasági tevékenység tehát központi helyet foglal el mind a szociális farmok működése szempontjából, mind a farmszolgáltatások esetében. A mezőgazdasági tevékenység fogalmát a Földforgalmi törvény határozza meg: „*növénytermesztés, kertészet, állattartás, a méhanya nevelés, halászat, haltenyésztés, szaporítóanyag-termesztés, vadgazdálkodás, erdőgazdálkodás, kiegészítő tevékenységgel vegyes gazdálkodás*” [Földforgalmi tv. 5. § 18. pont]. A mezőgazdasági tevékenység fogalmához szorosan kapcsolódik a kiegészítő tevékenység fogalma, amely: „*falusi és agroturizmus, kézművesipari tevékenység, fűrészáru-feldolgozás, takarmány-előállítás, mezőgazdasági termékből élelmiszer előállítása, dohányfeldolgozás, bioüzemanyag-előállítás a mező-, erdőgazdasági tevékenység során keletkezett melléktermékek, növényi és állati eredetű hulladék hasznosítása, nem*

³ CSÁK Csilla: Javaslatok a szociális farm megjelenítésére a mezőgazdasági tevékenységek fogalmi körében. In: Kajner Péter – Jakubinyi László (szerk.): *Szociális farmok létrehozása Magyarországon*. Szimbiózis Alapítvány, Miskolc, 2015, 178.; Csilla CSÁK: Modelling of social farm system. In: Dr. Erika Váradi Csemáné (ed.): *Current Questions and European Answers on the Field of Law and Justice in Romania and Hungary*. University of Miskolc, 2015, 33–38.; CSÁK Csilla – KENDERES György: Hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatási lehetőségei és annak bizonytalanságai a mezőgazdaságban. In: Homoki-Nagy Mária – Hajdú József (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Czucz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Szeged, 2016, 149–150.

élelmiszer-célú feldolgozása, valamint az ezekből a termékekből keletkezett termékek közvetlen termelői értékesítése, mezőgazdasági szolgáltatás, valamint a mezőgazdasági üzemhez tartozó termelési tényezők hasznosítása, értékesítése”. [Földforgalmi tv. 5. § 14. pont] A fogalmak kapcsán megjegyzendő, hogy azok nem fedik le teljes mértékben a szociális farmokon végezhető tevékenységi köröket, a szociális farm-szolgáltatásokat, azonban ennek vizsgálata nem képezi jelen tanulmány tartalmát.

A szociális farmszolgáltatás fogalmának meghatározását követően, a szolgáltatást nyújtók körét tekintve megállapítható, hogy azok két kategóriába sorolhatók a munkavégzés helyszíne alapján:

a) Egyik esetben a hátrányos helyzetűeket foglalkoztató szervezet kívülről szervezi meg a szociális farmszolgáltatást, vagyis keres egy mezőgazdasági tevékenységet végző gazdálkodót, akihez rendszeresen, aktív tevékenység végzésére kiviszi a hátrányos helyzetű célcsoport tagjait, vagy nevelési/oktatási célból gyermekeket, tanulókat. Ez a mezőgazdasági tevékenységet végző gazdálkodó különböző szervezeti formában működő vállalkozás lehet, mely mezőgazdasági tevékenységből árbevételt realizál. Ennek a megoldásnak az az előnye, hogy a hátrányos helyzetűeket foglalkoztató szervezetnek nem kell külön mezőgazdasági környezetet kialakítania, hanem a célcsoport tagjai már egy meglévő gazdaságában végezhetnek munkát; valamint mezőgazdasági szakembert sem kell alkalmazni, mivel a megfelelő szaktudással, kompetenciákkal a gazdálkodó rendelkezik. Viszont mindezért cserébe a gazdálkodó számára szolgáltatási díjat kell fizetni. Ez az úgynevezett „*célcsoport megy a földműveshez*” megoldás.

b) A másik esetben a hátrányos helyzetűeket foglalkoztató szervezet belülről szervezve, maga hoz létre egy mezőgazdasági egységet, ahol foglalkoztatja a hátrányos helyzetűeket mezőgazdasági tevékenységek végzése által. Ez a megvalósulási forma azért célszerű, mert a segítő szervezet maga irányítja a farm működését, így könnyebben beavatkozhat a folyamatokba. A célcsoport tagjai által megtermelt, előállított termékeket értékesíti a szervezet, a bevételeket pedig a farm és a résztvevők érdekeit szolgálva tudja hasznosítani, visszaforgatni. A fenntartható működéshez viszont mezőgazdasági szakembert és speciális szaktudással rendelkező személyeket kell alkalmazni. Ez pedig az úgynevezett „*célcsoport a hátrányos helyzetűeket foglalkoztató szervezet saját gazdaságában tevékenykedik*” megoldás.⁴

2. A szociális farm társadalmi és gazdasági életben elfoglalt helye, jelentősége

Az előzőekben meghatározott szociális farmtevékenységek, illetve a multifunkcionális jelleg alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a szociális farmszolgáltatást nyújtók a szociális gazdasági tevékenységet végző szervezetek, személyek körébe sorolhatók. Társadalmi és gazdasági célt egyaránt megvalósítanak, speciális

⁴ CSÁK Csilla: Javaslatok a szociális farm megjelenítésére... i. m. 174.; Csilla CSÁK – György KENDERES: New organizational and employment opportunities of the multifunctional agriculture. In: Tamás Kékesi (ed.): *The Publications of the MultiScience - XXX. microCAD International Multidisciplinary Scientific Conference* Miskolc, University of Miskolc, 2016, 1–11.

igényű társadalmi csoportok igényeinek kielégítésére irányul működésük azáltal, hogy felkarolják a hátrányos helyzetű személyeket, és biztosítják számukra a mentális és fizikális jóllétet, az integrációt, valamint a munkavégzési lehetőségeket. Ezáltal fontos szerepet játszanak egy össztársadalmi probléma – a hátrányos helyzetű személyek helyzetének javítása, foglalkoztatásuk elősegítése – közösségi szintű megoldásában.⁵

A szociális gazdaság központi szerepet tölt be a foglalkoztatás- és szociálpolitikában kettős küldetése révén – társadalmi és gazdasági célkitűzést is megvalósít. Társadalmi felelősségvállalást valósít meg, abban fontos szerepet tölt be, hiszen a szektor által képviselt értékek, érdekek és a működés jellege a társadalom speciális igényű személyi köre helyzetének javítását, a szociális foglalkoztatást, az esélyegyenlőséget célozza. Egy dinamikusan változó szektorról van szó az állami és piaci szektor között, amely olyan igényeket elégít ki, olyan problémák megoldását öleli fel, amely kiegészíti az állami és piaci szektor tevékenységét, szerepvállalását. A szociális gazdaság fogalmát tekintve azonban nem létezik az ezeket meghatározó egységes definíció az egyes országok vonatkozásában, sőt előfordul, hogy egy országhatáron belül sem. Egy homogén fogalom megalkotása meglehetősen problematikusnak bizonyul, hiszen egy állandóan változó, fejlődő területről van szó – bár a fogalmi, alapelvi elemek egységes lefektetése megkönnyítené helyzetünket.⁶ A szociális gazdaság elnevezés mellett a civil társadalom, harmadik szektor, non-profit szektor elnevezés használatos még. A definíciós sokszínűség ellenére az eltérő fogalmak nagyjából ugyanazt takarják más-más aspektusra koncentrálnak: olyan szervezeti formák, melyek egyszerre valósítanak meg társadalmi és gazdasági célt, a piac és az állam között képeznek egy különálló szektort, közérdeket szolgálnak, és végső céljuk a profit visszaforgatása a szervezet fő küldetési területébe⁷

⁵ BAK Klára: A szociális gazdaság intézményesített megoldásai, különös tekintettel a szociális szövetkezetekre. *Jogi tanulmányok* 2010/1., 31–33.

⁶ A szociális gazdaság fogalma kapcsán a következő alapelvekből indulhatunk ki:

- az egyén és a szociális célok elsőbbsége a tőke érdekeivel szemben,
- önkéntes és nyílt tagság,
- a tagok általi demokratikus ellenőrzés (kivétel az alapítvány),
- a tagok és szolgáltatásokat igénybe vevők érdekeinek és/vagy a közérdek kombinációja,
- a szolidaritás és a felelősség elveinek védelme és alkalmazása,
- önálló irányítás és az állami hatóságoktól való függetlenség,
- a többlet a fenntartható fejlesztési célok elérését, a tagok érdekeit vagy az általános érdeket szolgálja.

Forrás: *Újabb fejlemények az Európai Unióban a szociális gazdaság terén*. Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, Brüsszel, 2017, 7. Lásd: <https://publications.europa.eu/hu/publication-detail/-/publication/c1f1e8e6-bd27-11e7-a7f8-01aa75ed71a1/language-hu>, 2019.május 17.

⁷ CSOBA Judit et al: *Szociális gazdaság kézikönyv*, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 2007, 19–23.; G. FEKETE et al.: *Alapvetés a társadalmi vállalkozások működéséről*, Zárótanulmány az OFA Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit

Az Európai Unióban a tagállamok három csoportba sorolhatók a szociális gazdaság fogalmának ismerete alapján:

1. Az egyik csoportot azok az államok alkotják, melyekben a fogalom széles körben ismert és használt: pl. Franciaországban, Portugáliában, Spanyolországban, Belgiumban. Franciaország a szociális gazdaság bölcsőjének tekinthető, 2011-ben pedig Európában először Spanyolországban alkották meg a szociális gazdaságról szóló nemzeti jogszabályt.
2. A második csoportba tartoznak azok az országok, ahol a fogalom mérsékelten ismert: pl. Bulgáriában, Görögországban, Magyarországon, Egyesült Királyságban.
3. A harmadik csoport pedig azon országok köre, ahol alig vagy egyáltalán nem ismerik a fogalmat, pl. Ausztriában, Szlovákiában, Horvátországban, Németországban. Ezekben az országokban jellemzően más megnevezés terjedt el, mint például a nonprofit szektor, önkéntes szektor.⁸

A szociális gazdaság legújabb fogalmi keretének meghatározását „A szociális gazdaság alapelveinek chartája” tartalmazza, miszerint a szociális gazdaság alapelvei a következők:

1. az egyén és a szociális célok elsőbbsége a tőke érdekeivel szemben;
2. önkéntes és nyílt tagság;
3. a tagok általi demokratikus ellenőrzés;
4. a tagok és a szolgáltatásokat igénybe vevők érdekeinek és/vagy a közérdek kombinációja;
5. a szolidaritás és a felelősség elveinek védelme és alkalmazása;
6. önálló irányítás és az állami hatóságoktól való függetlenség;
7. a többlet nagy részét a fenntartható fejlesztési célok elérésére, a tagok érdekeit vagy az általános érdeket szolgáló szolgáltatásokra használják.⁹

A „definíció” alapján véve a szektor jellemzőit határozza meg, mely szempontok meghatározzák, mikor tekinthető egy szervezet szociális gazdasági tevékenységet végző szervezetnek.

Magyarországon nincs a szociális gazdaságra vonatkozó jogszabály, amely meghatározná annak hazai fogalmát és a szektort alkotó szervezeti keretet. Más országokhoz hasonlóan így hazánkban is nehéz pontosan kijelölni a szociális gazdaság határait. Frey Mária megközelítése értelmében a szociális gazdaság fogalmkörébe azokat „a helyi kezdeményezéseket sorolhatjuk, amelyek célja a nehezen elhelyezhető emberek integrálása a munka világába, foglalkoztatást, szakmai tudásuk fejlesztését és tanácsadást kínálva számukra”.¹⁰ Jellemzőjük, hogy:

Kft. megbízásából, a GINOP-5.1.2-15-2016-00001 „PiacTárs” kiemelt projekt keretében., Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc, 2017, 29–36.

⁸ Újabb fejlemények az Európai Unióban a szociális gazdaság terén: i. m. 13.

⁹ Újabb fejlemények az Európai Unióban a szociális gazdaság terén: i. m. 7.

¹⁰ CSOBA et al.: i. m. 23.

- lokális szinten működnek, a köz- és a piaci szektor között,
- a magáncégek és állami intézmények által kielégítetlenül hagyott helyi szükségletekre reagálnak,
- új munkahelyeket teremtenek,
- jövedelmet generálnak és az a céljuk, hogy idővel önfinanszírozóvá váljanak,
- a bevételeik között a magánfinanszírozás is bizonyos mértékben megjelenik,
- célcsoportjukba tartoznak a tartós munkanélküliek, az elhelyezkedési nehézséggel küzdő pályakezdő fiatalok, a gondozási kötelezettséggel terhelt nők, az idős és fogyatékossgal élő emberek és a szociális beilleszkedési zavarokkal küzdő személyek.¹¹

Jogi formáját tekintve a szövetségi, a civil szervezeti forma és a nonprofit működésű gazdasági társaságok jellemzőek.

Összefoglalóan, meglátásom szerint úgy fogalmazható meg a szociális gazdaság fogalma, hogy olyan szervezeti formákat magában foglaló, társadalmi felelősségvállalást megvalósító, társadalmi és gazdasági célt egyszerre megvalósító szervezetek összessége, melyek termelő és/vagy szolgáltató tevékenységet végeznek nonprofit céllal. A szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetek pedig beleillenek ebbe a szektorba.

3. A szociális farm szervezeti kerete a vonatkozó pénzügyi szabályozásra tekintettel

A szociális farmmodell társadalmi és gazdasági életben elfoglalt helyének bemutatását követően határozhatók meg azok a szervezeti formák hazánkban, melyek alkalmasak lehetnek a szociális farmtevékenységek végzésére. Ennek taglalása kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy a szociális farmmodell nem egy új, önálló szervezeti/jogi forma. Ez egy alulról építkező, mezőgazdasági tevékenységekre épülő tevékenységi forma, mely a meglévő szervezeti keretekre épül rá. A tevékenység jellege határozza meg, mely szervezet tekinthető szociális farmnak, nem pedig a működés jogi formája. Alapvetően bármilyen szervezeti formában működhetnek a farmok, mégis tipizálható több olyan szervezeti forma is, melyek jellemzőek rájuk.

A „célcsoport megy a földműveshez” és a „célcsoport a hátrányos helyzetűeket foglalkoztató szervezet saját gazdaságában tevékenykedik” megoldás esetében is a mezőgazdasági tevékenységet végző gazdálkodó az, aki a mezőgazdasági földet tulajdonosként vagy használati jogcímen használja. A gazdálkodó lehet egy természetes személy földműves, aki, mint őstermelő, vagy egyéni vállalkozó végez mezőgazdasági tevékenységet és fogadja a hátrányos helyzetű személyeket munkavégzésre; vagy családi gazdálkodó, aki a családi gazdaságában biztosít munkalehetőséget. Továbbá a gazdálkodó jogi személy is lehet, így működhet valamilyen gazdasági társasági formában, mezőgazdasági termelőszervezetként, szövetségi-

---

¹¹ CSOBA et al.: i. m. 22–23.

ként, civil szervezetként (egyesületként, alapítványként), vagy akár egyházi jogi személyként is. Továbbá szociális ellátást biztosító szakosított intézmény (szociális intézmények) is megjelenhet szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezetként.

A továbbiakban valamennyi lehetséges jogalany ismertetésétől eltekint a tanulmány, csak a magyar jogrendszert vizsgálva célszerűnek vélt, a szociális farmszolgáltatás lényegét leginkább megvalósítani képest jogi formákat taglalja. A célszerűség alatt értendő egyrészt, hogy az adott jogalany esetében a gazdasági tevékenység, cél mellett a társadalmi cél kerül előtérbe, a gazdasági tevékenység eredményeként elért bevétel a szociális farm céljainak megvalósítását és a fenntartható működést szolgálja; másrészt a jogalany estében igénybe vehető adókedvezmények is fontos szempontot játszanak, melyek elősegítik és megkönnyítik a működést.

3.1. Természetes személy fenntartók lehetséges köre

A természetes személyek lehetséges körét tekintve mind az őstermelő, mind az egyéni vállalkozó dönthet úgy önkéntes alapon, hogy gazdaságában hátrányos helyzetűeket fogad és foglalkoztat, előtérbe helyezve ezáltal a társadalmi célt gazdasága működésében.¹² Az őstermelői tevékenység kizárólag őstermelői igazolvány¹³ birtokában végezhető, de egyéni vállalkozóként vagy családi gazdaság keretében is folytatható. Az őstermelő e státusza mellett lehet egyéni vállalkozó is azzal a kitételrel, hogy ugyanazt a tevékenységet nem végezheti őstermelőként és egyéni vállalkozóként is egyszerre. Tehát aki pl. epret termel egyéni vállalkozóként, azt nem teheti őstermelőként is. Ellenben az lehetséges, hogy valaki őstermelőként epret termel, amiből egyéni vállalkozóként lekvárt készít és értékesít.¹⁴ Őstermelői igazolványt csak belföldi személy kaphat, mely feltétel kizárja annak lehetőségét, hogy valaki csak az őstermelői státusszal járó kedvezményeket venné igénybe.¹⁵ Az őstermelő saját gazdaságában végzi a termelést, melynek értelmében maga rendelkezik a termelési eszközök (bérelt földterület, eszközök is idetartoznak), a termelés megszervezése és a termelés eredményének felhasználása felett. Egyéni

¹² Az őstermelő fogalma alapvetően egy adójogi fogalom, amelyet a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény (a továbbiakban: Szja. tv.) 3. § 18. pontja határoz meg: „*az a 16. életévét betöltött, belföldön lévő saját gazdaságában a 6. számú mellékletben felsorolt termékek előállítására irányuló tevékenységet (a továbbiakban: őstermelői tevékenység) folytató, ezen tevékenysége tekintetében nem egyéni vállalkozó magánszemély, aki ennek igazolására őstermelői igazolvánnyal rendelkezik, ideértve az erre a célra létesített nyilvántartásban családi gazdálkodóként bejegyzett magánszemélyt és e magánszemélynek a családi gazdaságban nem foglalkoztatottként közreműködő családtagját is, mindegyikre vonatkozóan a 6. számú mellékletben felsorolt termékek előállítására irányuló tevékenysége(i)nek bevétele (jövedelme) tekintetében.*”

¹³ Részletesen az őstermelői igazolványról a mezőgazdasági őstermelői igazolványról szóló 436/2015. (XII. 28.) Kormányrendelet rendelkezik.

¹⁴ LEPSÉNYI Mária: II. Személyi jövedelemadóról szóló törvény szabályai, *Őstermelő: gazdálkodók lapja* 2017/6., 32.

¹⁵ Az Szja. tv. mezőgazdasági őstermelőhöz fűzött indoklása alapján.

vállalkozó mezőgazdasági tevékenységet az egyéni vállalkozók nyilvántartásba vételét követően végezhet. Nem köteles kizárólag önállóan, egyedül végeznie tevékenységét, alkalmazottat is felvehet, de személyesen közre kell működnie a tevékenységben. Őstermelő és egyéni vállalkozó esetében előnyös az, hogy a szociális farm célcsoporti köre már egy meglévő, működő gazdaságban végezhet mezőgazdasági tevékenységet, ahol a gazdálkodó megfelelő szaktudással, kompetenciákkal rendelkezik.

Az adózási szabályokat vizsgálva¹⁶ adókedvezményekben részesül az őstermelő és az egyéni vállalkozó is, ami egy pozitív szempont. Az őstermelők kapcsán az Szja. tv. rendelkezik az ún. őstermelői adókedvezményről. [Szja. tv. 39. §] Ennek értelmében az a mezőgazdasági őstermelő, aki jövedelmének meghatározásakor tételes költségelszámolást vagy 10%-os költséghányadot választ, akkor e tevékenységéből származó jövedelme utáni adó összegéből maximum 100 000 Ft adókedvezmény illeti meg. A támogatás nagyságát magánszemélyenként kell vizsgálni, tehát a közös őstermelői igazolvánnyal rendelkező adózóknak és a családi gazdaság tagjainak is külön-külön kell regisztrációs számmal rendelkezniük. Az őstermelők továbbá Áfa alanyoknak minősülnek az általános forgalmi adóról szóló törvény értelmében.¹⁷ Alanyi adómentességet választhat az adóalany őstermelő, ha termékértékesítése, szolgáltatásnyújtása fejében megtérített vagy megtérítendő ellenértékének éves összege nem haladja meg a 12 millió forintot sem a tárgyévet megelőző évben ténylegesen, sem a tárgyévben észszerűen várhatóan. [Áfa tv. 188. § (1)–(2) bek.] Továbbá az Szja. tv. az adómentes bevételek között határozza meg az őstermelőnek, valamint az egyéni vállalkozónak és családi gazdálkodónak minősülő földműves részére juttatott gazdaságátadási támogatás egyhavi összegének a havi minimálbért meg nem haladó részét. [Szja. tv. 1. számú mellékletének 4.20. pontja]

Mindezek ellenére abba a problémába ütközünk, hogy a jelenlegi szabályozás értelmében közös őstermelői igazolványt a gazdálkodó és a szociális farmszolgáltatást igénybe vevők nem tudnak kiváltani, ugyanis nem családtagi minőségben állnak egymással. [436/2015. (XII. 28.) Korm. rend. 2. §] Így közösen nem tudnak gazdálkodni, és terméket sem értékesíteni. Ahhoz, hogy a célcsoporti kör is rendelkezessen önálló jövedelemmel, és ezután adózhasson is, a közös őstermelői igazolvány analógiájára lehetővé kell tenni egy együttgazdálkodói igazolvány kiváltását számukra.

3.2. Jogi személy fenntartók lehetséges köre

A szociális farmszolgáltatás lényegét és a megjelölt célszerűségi szempontokat tekintve a jogi személyek körében több potenciálisan alkalmas szervezeti formát találunk. Ugyanis a jogi személyek körében működhetnek olyan nonprofit módon,

¹⁶ Az őstermelőkre vonatkozó adózási szabályok vizsgálatát segítette Nemzeti Adó- és Vámhivatal: *Mezőgazdasági őstermelő magánszemély adózásának alapvető szabályai 2019.* file:///C:/Users/su/Downloads/06_Mez_gazdasagi_stermel_maganszemely_ado_zasanak_alapvet_szabalyai_20190813.pdf, 2019. május 10.

¹⁷ Az általános forgalmi adóról szóló 2007. évi CXXVII. törvény (a továbbiakban: Áfa tv.)

közhasznú céllal, a társadalom kiszolgáltatott helyzetben lévő tagjait célzó jogalanyok, melyek leginkább képesek megvalósítani a szociális farmszolgáltatás lényegét.

A mezőgazdasági tevékenységre épülő munkavégzés, foglalkoztatás, valamint a civil szervezeti formákhoz hasonlóan a szociális gazdaság egyik tipikus szervezeti formája¹⁸ a szövetkezet.¹⁹ A szövetkezetek a szociális és társadalmi kérdések kezelésében fontos kiegyensúlyozó szerepet töltenek be. Ún. Janus-arcúság, vagyis kettős célkitűzés jellemzi. Ennek értelmében gazdasági természetük mellett²⁰ markánsan érvényesül szociális jelentőségük, nevezetesen a társadalmi szolidaritás, szociális kohézió és munkaerő-piaci integráció terén betöltött szerepük.²¹ Ez a kettősség a hazai szövetkezeti szabályozás tekintetében nemcsak a működés során, hanem a szövetkezet fogalmában is megjelenik, miszerint az kifejezetten a tagok gazdasági és társadalmi szükségleteinek kielégítésére irányuló tevékenységet végző jogi személy. [Ptk. 3:325. §]

A szociális és foglalkoztatáspolitikai célokra leginkább fókuszáló szövetkezeti típus a szociális szövetkezet,²² mely talán a szociális gazdasági tevékenységet végző szervezetek legegységesebb megtestesítője. Integrálja a társadalomból kire-

¹⁸ Lásd RÉTI Mária: A szövetkezetekről, mint a szociális gazdaság legmeghatározóbb tényezőiről. In: Bobvos Pál (szerk.): *Reformator iuris coopeandi. Tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2009, 465–477.

¹⁹ A szövetkezet nagy múltú hagyománnyal rendelkező jogintézmény, történetiségét tekintve a XIX. századtól jelen van, és meghatározó szerepet tölt be a gazdasági életben. Az új Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) hatálybalépésével megváltozott a szövetkezetet szabályozó joganyag, ugyanis a szövetkezetre vonatkozó általános szabályokat keretjelleggel a Ptk. 3:325–367. § tartalmazza, az egyes speciális szövetkezeti formákról pedig külön jogszabályok rendelkeznek.

A szövetkezeti szabályozásról részletesen lásd BOBVOS Pál: *Szövetkezeti jog: A Polgári törvénykönyv alapján*. Egyetemi jegyzet, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2016.

²⁰ A szövetkezetek duális gazdasági természetéről részletesebben lásd BOBVOS Pál: A szövetkezeti jogi jogviszony főbb jellemzői. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica* 2012, 84.

²¹ Részletesen lásd: BAK Klára – RÉTI Mária: A szövetkezetek szociális/foglalkoztatáspolitikában betöltött szerepéről, a nemzetközi és a magyar szövetkezeti jogalkotás irányairól. *Agrár- és Környezetjog* 2013/15., 23–25.

²² A szociális szövetkezet jogi formánál szükséges egy elhatárolást végezni, ugyanis a szociális farm kifejezés hallatán sokan tévesen a szociális szövetkezetekre asszociálnak. E két fogalom nem egy és ugyanaz, nem szinonimái egymásnak. Bár mind a szociális farm, mind a szociális szövetkezet a hátrányos helyzetű emberekre fókuszál, és számukra kínál munkalehetőséget, azonban a szociális farm a szövetkezethez hasonlóan nem egy szervezeti forma – mint azt korábban is hangsúlyoztam –, hanem tevékenységi forma, illetve tevékenysége körében is eltérő, bővebb. A szövetkezet pedig jogszabály által szabályozott szervezeti forma, mely elláthat szociális farmszolgáltatást nyújtó szerepet a szociális farmok esetében.

kesztett embereket, munkalehetőséget biztosít számukra.²³ Célja – melyet a törvényi fogalom tartalmaz – a hátrányos helyzetű tagok részére munkafeltételek²⁴ teremtése, vagy szociális helyzetük más módon való segítése. Mindez megoldást nyújt(hat) a foglalkoztatáspolitikában, szociálpolitikában, agrárpolitikában, valamint a vidékfejlesztés terén felmerülő problémákra.²⁵ A célcsoport speciális alanyi kört ölel fel, akik gyakran kiszorulnak a munkaerőpiacról, nehezen integrálódnak a társadalomba és a munka világába.

Az adózási szabályokat tekintve azonban mindösszesen annyi kedvezményben részesülnek a szociális szövetkezetek, hogy az Szja. tv. adómentes bevételként határozza meg a tagok személyes közreműködése (tagi munkavégzés) eredményeként előállított javak vagy készétel vásárlására felhasználható utalványt a havi minimálbér összegét meg nem haladó értékben, de ez a bevétel nem haladhatja meg a minimálbér 25%-át. [Szja. tv. 1. számú mellékletének 4.24. pontja]

A társadalmi felelősségvállalás²⁶ egyik módja az, hogy az állami feladatként megjelenő szociális, egészségügyi, oktatási tevékenység ellátását gazdasági szereplő vállalja át részben. A civil szervezetek tipikusan ilyen szervezetek, akik valamilyen társadalmi cél érdekében működnek, melyek hazánkban is meghatározó szereppel rendelkeznek e téren. Civil szervezetek közül az egyesületi²⁷ és az alapítványi²⁸ szervezeti forma alkalmas a szolgáltatást nyújtó pozíció betöltésére. Mindkét esetben igaz az, hogy alapvetően bármilyen célra alapítható,²⁹ így szociális farm

²³ Részletesebben lásd: OROSZ Flóra – HORNYÁK Zsófia: Egyes foglalkoztatást elősegítő szövetkezeti formák. In: Koncz, István – Szova, Ilona (szerk.): *PEME XVI. PhD - Konferencia: A 15 éves PEME XVI. PhD - Konferenciájának előadásai* (Budapest, 2018. április 11.), Budapest, Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, 2018, 232–238.

²⁴ A hatályos szabályok értelmében a szociális szövetkezet elsődlegesen a szövetkezetben belül, saját munkaeszközökkel történő munkavégzés lehetőségét biztosítja a tagok számára. A foglalkoztatási szövetkezetként működő szociális szövetkezet a tagok számára a foglalkoztatási lehetőséget szervezéssel, munkalehetőségek felkutatásával, munkaerő-kölcsönzéssel, munkaerő-közvetítéssel valósítja meg, azaz külső munkavégzést biztosít. Lásd a szövetkezeti törvény szociális szövetkezet indoklásában.

²⁵ NÉMETH László: A szociális szövetkezetek jellemzői és tényyszerű adatai, *Szövetkezés* 2012/1–2., 136–145.; CSÁK Csilla: Javaslatok a szociális farm megjelenítésére... 168.

²⁶ A mezőgazdaság keretében megjelenő társadalmi felelősségvállalásról lásd OROSZ Flóra: Társadalmi felelősségvállalás a mezőgazdaság keretei között – különös tekintettel a nyugat-európai megoldásokra. In: Haffner, Tamás (szerk.): *IV. Fiatalok Európában Konferencia*. Tanulmánykötet, Sopianae Kulturális Egyesület, Pécs, 2018, 219–230.

²⁷ Az egyesületre vonatkozó szabályokat a Ptk. 3:63. §–3:87. §; valamint az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény (a továbbiakban Civiltörvény) tartalmazza.

²⁸ Az alapítványra vonatkozó szabályokat a Ptk. 3:378. §–3:404. § és a Civiltörvény tartalmazza.

²⁹ A korábbi szabályozástól eltérően az alapítvány már nemcsak közérdekű célra alapítható, hanem gyakorlatilag bármilyen célra, így akár magáncélból is. Azonban nem szolgálhatja az alapító, az alapítványhoz csatlakozó, tisztségviselő, az alapítványi szervek tagjai vagy ezen személyek hozzátartozói érdekeit.

működtetésére is. Elsődlegesen gazdasági tevékenység végzése érdekében nem alapítható és nem működtethető, azt csak célja megvalósítása érdekében, kiegészítő jelleggel folytathatja a társadalmi cél – nevezetesen a hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatása, rehabilitálása – megvalósítása érdekében. Tehát nyereség- és haszonszerzési célzattal nem alapítható, hanem nonprofit jelleggel működik, ami megfelel a szociális farm lényegének. A célnak továbbá tartósnak, folyamatosnak kell lennie, azaz hosszú távon kell, hogy szolgálja a kitűzött célt.

Az adózási szabályokat vizsgálva kedvezményekben részesülnek a civil szervezeti formák. Az áfatörvény értelmében adómentes tevékenységek közé tartoznak a törvényben meghatározott közszolgáltatók, többek között az egyesület, alapítvány meghatározott tevékenységei: olyan szolgáltatásnyújtás és termékértékesítés, amelyet szociális ellátás keretében vagy gyermek- és ifjúságvédelem keretében teljesíti a közszolgáltató – mint ahogy történik a szociális farm esetében is. [Áfa tv. 85. §] A társasági adóról szóló törvény³⁰ alapján az alapítvány és az egyesület bevallást helyettesítő nyilatkozatot tesz, amennyiben az adott adóévben vállalkozási tevékenységből³¹ származó bevételt nem ér el, vagy ehhez kapcsolódóan költséget, ráfordítást nem számol el. [Tao. tv. 5. § (8a) bek.] Meg kell említeni az adózáshoz kapcsolódóan azt a civil szervezetek számára kedvező támogatási lehetőséget, miszerint magánszemélyek adóbevallásuk elkészítésekor rendelkezhetnek adójuk 1%-áról jogszabályban meghatározott kedvezményezettek, közöttük alapítvány és egyesület részére, amely működésüket támogatja. [1996. évi CXXVI. törvény 4. §]

Az alapítvány kapcsán egy jó hazai példaként emelhető ki a Szimbiózis Alapítvány,³² mely a szociális farmmodell hazai úttörőjeként aposztrofálható. Az Alapítvány hatékonyan, minden lehetőséget kihasználva szervezi meg a hátrányos helyzetűek mezőgazdasági tevékenységek által történő foglalkoztatását, ellátását. Or-

³⁰ A társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény (a továbbiakban Tao. tv.)

³¹ A Tao. tv. 9. § (1a) bekezdés értelmében nem minősül vállalkozási tevékenységnek a Civiltörvény szerinti közhasznú tevékenység.

³² A Szimbiózis Alapítvány 1999-ben jött létre, elsősorban az észak-magyarországi felnőtt fogyatékossgal élők hiányos szociális-foglalkoztatási ellátásának megoldására. „Hitvallásuk” egy újszerű megközelítése a problémának, azaz a célcsoport teljes értékű, egyenrangú tagként való bevonása, amely a névválasztásban is visszatükröződik: szimbiózis. A szervezet célja, hogy olyan élettereket és szolgáltatásokat valósítson meg, ahol minden résztvevő képességeihez mérten értékteremtő tevékenységet végezhet, amely által a közösség hasznos tagjává válik. Az Alapítvány egy komplex szolgáltatási modellt hozott létre, mely magában foglalja a szociális segítséget, a foglalkoztatást, a fenntarthatóságot és a szemléletformálást. Fő célcsoportja az autizmussal élők és értelmileg akadályozottak, de szolgáltatásokat nyújt más fogyatékossgal élőknek is. Támogatja a sérült személyeket nevelő családokat szállítás, nappali ellátás, speciális táborok útján; valamint a felnőtt fogyatékossgal élők önálló életviteli törekvéseit (foglalkoztatás, lakóotthon, képzés, terápia). Fontos szerepe van a szolgáltatások körében a szemléletformálásnak is: nyilvános fórumok, osztályfőnöki órák, interaktív integrációs órák tartása, turisztikai szolgáltatás működtetése.

szágos szintű jelentőséggel bír tevékenysége. Törekvéseinek köszönhető, hogy bejegyzésre került a szociális farmvédjegy, és immáron 12 szervezet rendelkezik ezzel a tanúsítvánnyal. Ezeknek a szervezeteknek a jogi formája – nagyrészt alapítványi és egyesületi formában működnek – is igazolja, hogy a civil szervezeti forma hatékonyan tölti be a működtetői státuszt.

A szövetkezeti és a civil szervezeti forma mellett a szociális farmszolgáltatást leginkább a nonprofit működésű gazdasági társaság és egy közhasznú jogállású szervezet valósíthatja meg.

A nonprofit gazdasági társaság egy olyan szervezeti forma, amely nyereségét a társaság javára fordítja, egy szociális farm esetében a szociális farm javára. A Cégtörvény³³ értelmében az a gazdasági társaság minősül nonprofitnak, amelynek létesítő okirata tartalmazza, hogy a tevékenységéből származó nyereség a tagok között nem osztható fel, az a gazdasági társaság vagyont gyarapítja. [2006. évi V. törvény 9/F. §] Ez a rendelkezés azt takarja, hogy gazdasági tevékenységből elérhet nyereséget az adott gazdasági társaság, melyet kifejezetten jövedelemszerzési céllal alapítanak, hiszen profit nélkül nem tudnának működni, ez még akkor is így van, ha a tagok úgy gondolják, hogy az elért eredményt nem kívánják maguk elsajátítani; a nonprofit jelleg arra utal, hogy a nyereségből a tagok nem részesülhetnek,³⁴ hanem az a gazdasági társaság vagyont képezi, tevékenységének fejlesztésére fordítják – így pl. egy szociális farm esetében a szociális farm javára. [A Cégtörvény 9/F. § indoklása alapján] Létrejöhét alapítással, vagy egy már működő gazdasági társaság legfőbb szervének elhatározása alapján. Bármilyen gazdasági társasági formában alapítható és működtethető. Azok a gazdasági társaságok működnek nonprofit módon, melyek célja a közhasznúság elérése, és azáltal egy társadalmi cél, szükséglet kielégítése. A legtöbb nonprofit szervezet a szociális ellátás, az egészségügy, az oktatás és a kultúra területén működik.

A közhasznú jogállás nem egy szervezeti forma, hanem egy minősítés, amely azt jelöli, hogy egy szervezet kifejezetten közhasznú tevékenységet végez a szervezet tagjain kívüliek részére, pl. a hátrányos helyzetű személyek támogatására, mint ahogy azt a szociális farm is hivatott szolgálni. A Civiltörvény értelmében négy konjunktív működési feltétel esetén szerezheti meg ezt a jogállást egy szervezet: ha a) közhasznú tevékenységet végez,³⁵ b) hozzájárul a társadalom és az egyén közös szükségleteinek kielégítéséhez, c) megfelelő erőforrással és d) megfelelő társadalmi támogatottsággal rendelkezik. [Civiltörvény 31–50. §] A jogállást civil szervezet (egyesület, alapítvány) és törvény által megengedett szervezet – pl. szociális

³³ A cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény (a továbbiakban: Cégtörvény).

³⁴ BDT2016. 3600. is kimondja, hogy a nonprofit társaság nyeresége a társasági vagyont növeli. Ez a létesítő okirat későbbi módosításával sem kerülhető el, miszerint az profitorientált továbbműködést határozza el.

³⁵ A közhasznú tevékenység azt jelenti, hogy a „közhasznúsági melléklet célcsoportra vonatkozó adatai alapján a szervezet szolgáltatásai a szervezet testületi tagjain, munkavállalóin, önkéntesein kívül más személyek számára is hozzáférhetőek”.

szövetkezet – szerezheti meg, vagyis kifejezetten a lehetséges szociális farm szervezeti formák, mely szervezetek közhasznú tevékenységet végeznek. Egy szervezet közhasznú szervezetként való nyilvántartásba vétellel szerzi meg a közhasznú jogállást. Továbbá a Cégtörvény rendelkezése alapján nonprofit gazdasági társaság is megszerezheti a közhasznú jogállást alapításkor, vagy később működés során. Közhasznú szervezet esetében sem osztható fel a nyereség, hanem azt a létesítő okiratban meghatározott közhasznú tevékenységre kell fordítani.

A nonprofit gazdasági társaságok és a közhasznú jogállású szervezetek kapcsán több adókedvezményt határoznak meg az egyes adózással kapcsolatos jogszabályok. Az áfatörvény értelmében adómentes tevékenységek közé tartoznak a közhasznú társaság, a nonprofit gazdasági társaság meghatározott tevékenységei: olyan szolgáltatásnyújtás és termékértékesítés, amelyet szociális ellátás keretében vagy gyermek- és ifjúságvédelem keretében teljesíti a közszolgáltató – mint ahogy történik a szociális farm esetében is. [Áfa tv. 85. §] A közhasznú jogállású szervezetek esetében a közhasznú egyesületből, alapítványból a létesítő okiratban rögzített, közhasznú cél szerint címzett magánszemélynek nem pénzben adott juttatás értéke, illetve pénzben történő juttatás esetén legfeljebb a minimálbér 50%-át meg nem haladó összegben havonta adott támogatás mentes az adó fizetése alól. [Szja. tv. 1. számú mellékletének 3.3. pontja] Továbbá a Tao. tv. rendelkezése értelmében a közhasznú szervezeteknek nem kell társasági adót fizetniük, ha a vállalkozási tevékenységének bevétele nem haladja meg a kedvezményezett bevételi mértékét,³⁶ vagyis az összes bevételének a 15%-át. [Tao. tv. 9. § (7) bek.] Valamint adómentes a közhasznú alapítvány és egyesület ingatlan-hasznosítása is, ha ebből a tevékenységből (közhasznú tevékenység) származó bevétel a vállalkozási tevékenységből származó bevétel része, és nem haladja meg az összes bevétel 15%-át. [Tao. tv. 9. § (3) bek. c) pont] A nem közhasznú jogállású alapítványnak és egyesületnek sem kell továbbá társasági adót fizetnie, amennyiben vállalkozási tevékenységből eredő bevétele a törvény által biztosított adómentes értékhatárt (maximum 10 M Ft, ami az adóévben elért összes bevétel maximum 10%-a) nem lépi túl. [Tao. tv. 20. § (1) bek. a) pont]

Összességében, figyelembe véve a célszerűségi szempontokat, azt a következtetést vontam le, hogy a szociális farmszolgáltatás legalkalmasabb szervezeti formájának egyrészt a közhasznú nonprofit gazdasági társaság bizonyul, amely jogalany közhasznú tevékenységet végez a szervezet tagjain kívüli személyek érdekében, a

³⁶ A közhasznú nonprofit gazdasági társaság és a szociális szövetkezet kedvezményezett tevékenységét a Tao. tv. 6. számú mellékletének E) pontja határozza meg:

1. a közhasznú tevékenységből származó bevételnek az a része, amely a társadalmi közös szükséglet kielégítéséért felelős szervvel kötött szerződés alapján folytatott tevékenységből származik,
2. e tevékenységhez kapott támogatás, juttatás,
3. értékpapír elhelyezése után a hitelintézettől, az értékpapír kibocsátójától kapott kamatnak, illetve az állam által kibocsátott értékpapír hozamának olyan része, amelyet a közhasznú tevékenység bevétele az összes bevételben képvisel.

tevékenysége folytán elért profit a szervezet vagyonát gyarapítja, és amely számos adókedvezményben részesül; másrészt az alapítvány (és egyesület), amely szervezeti forma tipikusan valamilyen társadalmi cél érdekében jön létre, és szintén adókedvezményben részesül tevékenysége.

Összegzés

A bevezetésben meghatározott vizsgálati szempontok elemzése során a tanulmány célja az volt, hogy egy átfogó képet adjon a szociális farm modell gazdasági-társadalmi életben betöltött fontos szerepéről, majd ebből levezetve meghatározza a hazai jogi szabályozás alapján legalkalmasabbnak bizonyuló szociális farmszolgáltatást nyújtó szervezeti formákat, tekintettel a működés jellegére és az adóterhek optimalizálására.

A szociális farm modellje a szociális gazdaság körében helyezhető el. Társadalmi és gazdasági célt is megvalósít. Célcsoporti köre a kiszolgáltatott helyzetben lévő hátrányos helyzetű személyek. A szociális gazdaság jellemző szervezeti formái közé tartozik a szövetkezet, a civil szervezeti forma és a nonprofit működésű gazdasági társaság. Hazánkban alapvetően természetes és jogi személy szervezeti formák is betölthetnek szociális farmszolgáltatást nyújtó szerepkört. Ezek közül is a legmegfelelőbb szervezeti formának, mindent egybevetve a közhasznú nonprofit gazdasági társaságot és az alapítványt tekintem.

A nonprofit gazdasági társaságok tevékenysége bár profitszerzésre irányul, de azt a társaság javára kell fordítani, tehát egy szociális farm esetében az a szociális farm javát szolgálja. Közhasznú jogállást civil szervezet (egyesület, alapítvány) és törvény által megengedett szervezet, így pl. nonprofit gazdasági társaság is megszerezheti, melyek teljesítik a közhasznúság négy konjunktív feltételét. Az alapítványi forma esetében egy hatékonyan működő esetre is rávilágított a tanulmány, mely erősíti e szervezeti forma jelentőségét. Az adózási szabályokat illetően is elmondható, hogy az alkalmasnak vélt jogi formák esetében adózással szembeni előnyök is érvényesülnek, ami szintén alátámasztja azok szociális farmmodell kapcsán megjelenő releváns szerepét.

Felhasznált irodalom

- [1] BAK Klára: A szociális gazdaság intézményesített megoldásai, különös tekintettel a szociális szövetkezetekre. *Jogi tanulmányok* 2010/1., 31–44.
- [2] BAK Klára – RÉTI Mária: A szövetkezetek szociális/foglalkoztatáspolitikában betöltött szerepéről, a nemzetközi és a magyar szövetkezeti jogalkotás irányairól. *Agrár- és Környezetjog* 2013/15., 23–28.
- [3] BOBVOS Pál: A szövetkezeti jogi jogviszony főbb jellemzői. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica*, 2012, 81–92.

-
- [4] BOBVOS Pál: *Szövetkezeti jog. A Polgári törvénykönyv alapján*. Egyetemi jegyzet, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2016.
- [5] CSÁK Csilla: Javaslatok a szociális farm megjelenítésére a mezőgazdasági tevékenységek fogalmi körében. In: Kajner Péter – Jakubinyi László (szerk.): *Szociális farmok létrehozása Magyarországon*. Szimbiózis Alapítvány, Miskolc, 2015. 171-183.
- [6] Csilla CSÁK: Modelling of social farm system, In: Dr. Erika Váradi Csema (ed.): *Current Questions and European Answers on the Field of Law and Justice in Romania and Hungary*, University of Miskolc, 2015., 33–38.
- [7] CSÁK Csilla–KENDERES György: Hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatási lehetőségei és annak bizonytalanságai a mezőgazdaságban, In: Homoki-Nagy Mária – Hajdú József (szerk.): *Ünnepi kötet Dr. Czucz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica, Szeged, 2016, 141–152.
- [8] Csilla CSÁK – György KENDERES: New organizational and employment opportunities of the multifunctional agriculture, In: Tamás Kékesi (ed.): *The Publications of the MultiScience – XXX. microCAD International Multidisciplinary Scientific Conference*, Miskolc, University of Miskolc, 2016., 1-11.
- [9] CSOBA Judit et al: *Szociális gazdaság kézikönyv*, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 2007.
- [10] FEHÉR Alajos et al.: Birtokkoncentráció, foglalkoztatás, diverzifikáció és multifunkcionalitás, *Gazdálkodás* 2010/3., 286-296.
- [11] G. FEKETE et al.: *Alap kutatás a társadalmi vállalkozások működéséről*, Zárótanulmány az OFA Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. megbízásából, a GINOP-5.1.2-15-2016-00001 „PiacTárs” kiemelt projekt keretében., Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc, 2017.
- [12] LEPSÉNYI Mária: II. Személyi jövedelemadóról szóló törvény szabályai, *Őstermelő: gazdálkodók lapja* 2017/6., 32–54.
- [13] Nemzeti Adó- és Vámhivatal: *Mezőgazdasági őstermelő magánszemély adózásának alapvető szabályai 2019*. file:///C:/Users/su/Downloads/06_Mez_gazdasagi_stermel_maganszemely_adozasanak_alapvet_szabalyai_20190813.pdf, 2019. május 10.
- [14] NÉMETH László: A szociális szövetkezetek jellemzői és tényszerű adatai. *Szövetkezés* 2012/1-2., 136–145.
- [15] OROSZ Flóra: Társadalmi felelősségvállalás a mezőgazdaság keretei között - különös tekintettel a nyugat-európai megoldásokra In: Haffner, Tamás

- (szerk.): *IV. Fiatalok Európában Konferencia*. Tanulmánykötet, Pécs, Sopianae Kulturális Egyesület, 2018., 219-230.
- [16] OROSZ Flóra – HORNYÁK Zsófia: Egyes foglalkoztatást elősegítő szövetkezeti formák. In: Koncz István; Szova Ilona (szerk.): *PEME XVI. PhD - Konferencia: A 15 éves PEME XVI. PhD – Konferenciájának előadásai* (Budapest, 2018. április 11.), Budapest, Magyarország: Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület, 2018., 232-238.
- [17] RÉTI Mária: A szövetkezetekről, mint a szociális gazdaság legmeghatározóbb tényezőiről. In: Bobvos Pál (szerk.): *Reformator iuris coopeandi. Tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2009, 465–453.
- [18] *Újabb fejlemények az Európai Unióban a szociális gazdaság terén*. Európai Gazdasági és Szociális Bizottság, Brüsszel, 2017. <https://publications.europa.eu/hu/publication-detail/-/publication/c1f1e8e6-bd27-11e7-a7f8-01aa75ed71a1/language-hu>, 2019.május 17.

Jogszabályok:

- [1] A személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. törvény
- [2] A társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény
- [3] A cégnyilvánosságról, a bírósági cégeljárásról és a végelszámolásról szóló 2006. évi V. törvény
- [4] Az általános forgalmi adóról szóló 2007. évi CXXVII. törvény
- [5] A civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló 2011. évi CLXXV. törvény
- [6] A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény
- [7] A mező- és erdőgazdasági földek forgalmáról szóló 2013. évi CXXII. törvény

A kiadásért felelős: Prof. dr. Horváth Zita
a Miskolci Egyetem rektora
A kéziratot gondozta a Miskolci Egyetemi Kiadó
A kiadó felelős vezetője: Szendi Attila
Szöveggondozás, tördelés: Gramantik Csilla
Korrektor: Juhász Zoltán
Készült a Miskolci Egyetem Sokszorosító Üzemében, Miskolcon
A sokszorosításért felelős: Pásztor Erzsébet
Példányszám: 88
MERT – 2022 – 290 – ME